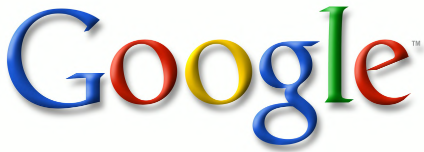

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

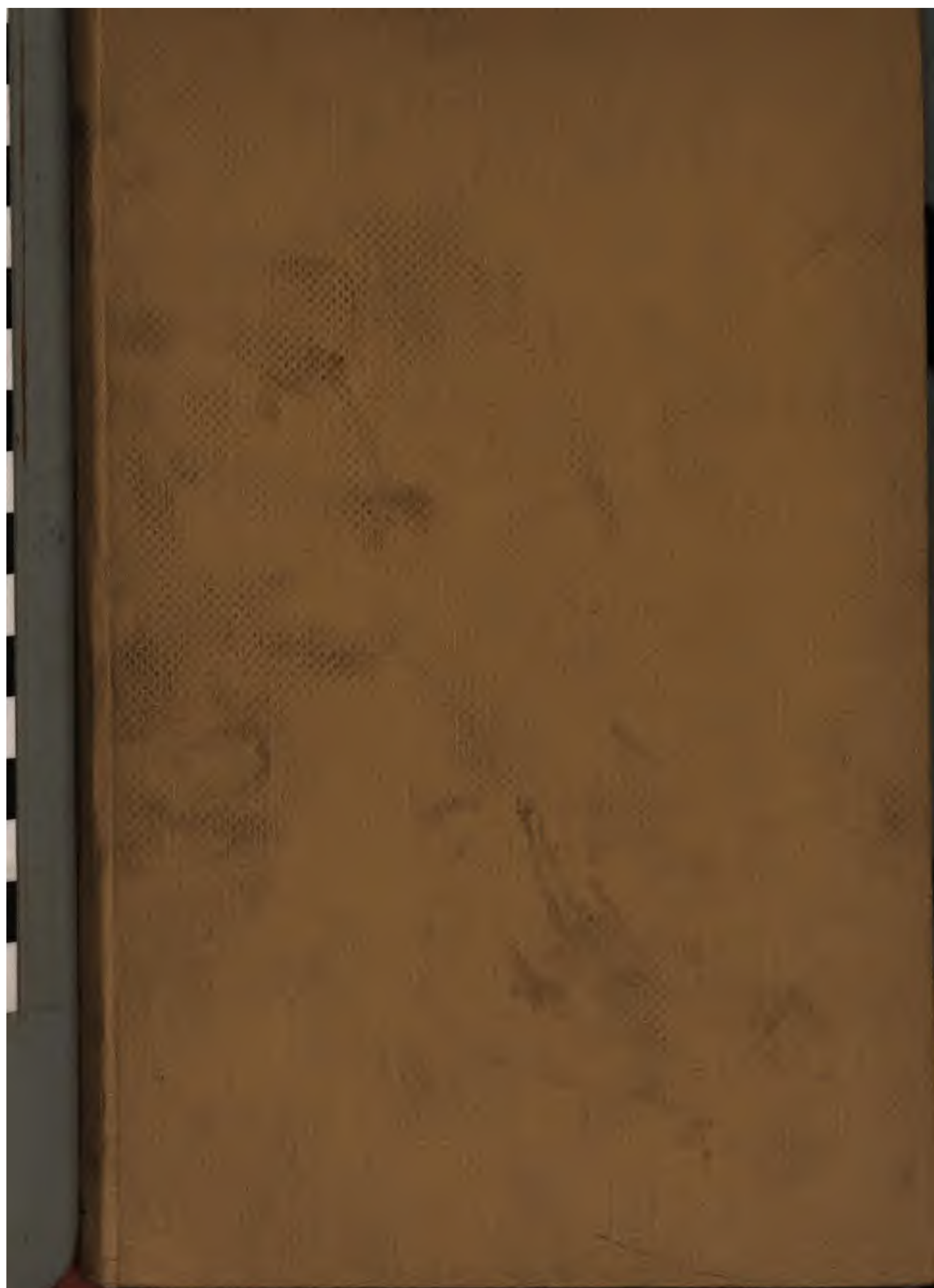
Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

1535 e. c. 2014

59

1459

SJÄLEN

I NORMALT OCH SJUKLIGT TILLSTÅND

AF

O. M. WITT,

Med. och Phil. Doct.; Stads- och Lazarettsläkare.

---

2. SJÄLENS PATHOLOGI.

CARLSHAMN, 1864.

Indian Institute, Oxford.

THE MALAN LIBRARY

PRESENTED

BY THE REV. S. C. MALAN, D.D.,

VICAR OF BROADWINDSOR,

January, 1885.

SJÄLEN

i normalt och sjukligt tillstånd.

EN ANTYDNING

för Läkare och Lärare

af

O. M. Witt,

Med. och Phil. Doct.; Stads- och Lazarettsläkare.

Andra delen:

SJÄLENS PATHOLOGI.

CARLSHAMN,
TRYCKT HOS E. G. JOHANSSON,
1864.

BODLEIAN
- 6 JUN 1928
LIBRARY

SJÄLENS PATHOLOGI

AF

O. M. Witt.

CARLSHAMN,
tryckt hos E. G. Johansson,
1864.

Innehåll.

Andra Kapitlet: PNEUMATISKA SJÄLSSJUKDOMAR.

Tredje Kapitlet: SOMATISKA SJÄLSSJUKDOMAR.

Fjerde Kapitlet: SPECIELLA SJUKDOMSFORMER.

Femte Kapitlet: ALLMÄN ÖFVERSIGT AF SJÄLSSJUKDOMARNES UPPKOMST, UTVECKLING OCH UTBREDNING; ENDEMI; EPIDEMI.

Sjette Kapitlet: ÅTERBLICK OCH REFLEKTIONER.

Företal.

Till Allmänheten öfverlemnas nu andra delen af ett arbete, hvilket långt för detta bort vara färdigt. Men akademiska lärdomsprof, en längre utländsk resa och ett derefter utgifvet mindre arbete med afseende på vårt hospitalsväsende, hafva inkräktat icke obetydligt på den tid, jag kunnat rycka undan allt mer och mer tilltagande praktiska göromål och bestyr. Må detta gälla som min ursäkt.

Denna del är såsom den förra en antydning; samma brist på enhet och fulländning, af samma orsaker. Intet ämne vill jag tro vara glömdt, men månget är rhapsodiskt framstäldt, månget mera vidlyftigt kanske, än det varit behöfligt. Utförliga sjukdomshistorier har icke utrymmet medgifvit: de tillhöra mera speciella afhandlingar. Må man ock komma ihåg svårigheten, att icke säga omöjligheten, att skrifva inför en dubbel publik: läkare och lärare, utan att blifva tröttande eller otydlig för någondera sidan.

Man har förebrått mig, att jag i ett filosofiskt arbete "utgått ifrån theologisk ståndpunkt." Detta är ett misstag af herrar recensenter. Jag har ingenstädes utgått derifrån; jag har utgått ifrån det naturhistoriskt gifna och på denna grund deducerat hela mitt system, till 1:a Delens femte kapitels slut. Men sedan har jag

i ett serskildt kapitel — det sjette — visat, att och huru de slutsatser, till hvilka jag kommit, sammanstämma med Bibelns. Och numera, då jag detta gjort, anser jag mig i denna del hafva rätt, att äfven åberopa denna såsom auktoritet. Det skrifves naturfilosofiska psykologier, spekulativt-filosofiska psykologier och bibliska psykologier. Hvarför skulle man då icke kunna få lof att förena dessa till en doktrin — det vill från min sida säga, försöka att förena dem?

Jag utgifver icke, hvad jag i denna del anförer, såsom något af mig påfunnet nytt. Det kan innebära nya antydningar och förklaringssätt, men det är i grunden lika gammalt, som de ting det förklarar. Det nya står icke så ofta till buds. I naturen bildas en och annan ny form inom de olika naturrikena; men något nytt sådant, någon ny varelseform uppträder icke. Så i allmänhet inom förklaringen af naturens fenomener. Hvad man envisas att finna nytt och eget infaller vanligen snart i den gamla cirkelgången, eller ofta lika snart i glömskans mörker. Fyratusen års forskningar och erfarenhet bilda ett murverk, hvilket icke lika lätt faller, som vaktstugan på dess topp. Hvad jag dock i utvecklingen vill fästa uppmärksamheten vid, såsom af mig, så vidt jag sjelf vet, serskildt beaktadt och sålunda egendomligt, utgör i synnerhet: Sammanställningen af kroppens, själens och andens sjukdomar såsom med hvarandra analoga, utgående ifrån samma grundorsak och följande samma utvecklingslagar; själssjukdomarnes förändringar såsom beroende på deras olika förhållanden i vexelverkan med själ och ande; vansinnets beroende på en afbruten sådan emellan själ och ande; antydan af tvenne slags vansinne: partielt och generelt, kan-

ske psykiskt och fysiskt; dess skillnad ifrån exaltations-, imaginations-, och imitationssjukdomarne; daimonomanien såsom en härifrån skiljd, men dermed analog form; talets hänförande till naturdrifterna.

De författare jag i denna del följt äro, utom de i den förra redan uppgifna, förnämligast: Ideler, Domrich, Friedreich, Descuret, Baillargère, Morison, Schröder v. d. Kolk. I öfrigt har jag citerat mera än i föregående del, då man ansett mig i allmänhet lemna för få hänvisningar.

Med denna andra pathologiska del är arbetet slutadt efter dess första plan: att gifva en allmän öfversigt af själen i dess normala och abnorma förhållanden. Men det var då beräknadt till ett betydligt mindre omfång, och att följas af ett annat öfver de speciella själssjukdomarne. Under fortgången har författaren af flera skäl förändrat detta, och heldre här egnat en större utveckling åt en och annan sjukdom af större intresse. Och får väl i öfrigt det speciella inom detta fack ännu tillhöra monografierna. Emellertid skulle genom denna förändring ett icke obetydligt moment: det therapeutiska, blifva förbigånget. Författaren känner ett behof att uttala sina åsigter äfven inom detta. Ett tredje mindre häfte kommer derföre att med det snaraste följa dessa tvenne, hvilket är att anse som ett bihang till dem och kommer att innefatta själssjukdomarnes prophylaxis och cura.

Inledning.

---

§ 1. *Helsa och Sjukdom.*

Helsa utgör uttrycket af organismens normala verksamhet inom alla dess delar, sjukdom deremot en abnorm verksamhet, antingen af hela organismen eller af någon dess del, hvarigenom det helas harmoni rubbas. Denna definition synes enkel och kan för mången vara tillfredsställande. Vi tvifla dock, att den är det för alla. Få ämnen hafva varit underkastade större och mera uthålliga tvister, än begreppet sjukdom. Hvad är sjukdomen i sig? är en fråga som blifvit gjord och återkommer med hvarje nytt system inom vetenskapen. Innan vi öfvergå till behandlingen af själens pathologiska tillstånd, måste vi söka att göra detta klart för oss.

Vi vilja till en början blott tänka oss frågan i somatiskt afseende. Hvad är en kroppslig sjukdom, ett sjukligt tillstånd inom den eller den organismen, det eller det organet? På denna fråga skulle Paracelsus svara: sjukdom är ett främmande ämne (eller väsende), som inkräktat organismen, ett slags parasit, som gror i den och tillvexer på dess bekostnad. Och honom följa än i dag icke blott en djupt inrotad folktro, utan äfven stora medicinska skolor (Nosologister och Essentialister), hvilka endast söka att verka mot sjukdomar, men glömma att de verka inom och på organismer. Hvilket är vanligare, än ett sträfvande att söka eller begäran att få ett

medel emot lungsot, kolera, etc., utan allt afseende på sjukdomens form för tillfället eller patientens tillstånd. En skola finnes visserligen, som äfven med antagande af detta sjukdomens sjelfbestående söker att väcka organismen till reaktion emot den, och en annan, som bestämmer sjukdomen såsom utgörande just denna naturens reaktion emot det främmande morbida elementet. Bredvid dessa har dock samtidigt ända ifrån Erasistratos och Asklepiades mängden af läkare ansett sjukdom såsom något abnormt i organismen sjelf och dess funktioner. Denna åsigt sönderfaller i en mängd olika, allt som man mer eller mindre ensidigt fäster sig vid det ena eller andra organsystemet: väfnaderna, vätskorna, nerverna (solidar-, humoral-, och nervpathologiska skolorna), eller ock vid ett eller annat enskildt fenomen (såsom Browns incitabilitetstheori, m. fl.) Det var Boërhaves praktiska blick och djupare naturstudier, som lät honom inse, att sjukdomar kunna uppträda så väl i de fasta, som flytande delarne, och att sjukdomens säte och art utgöra något alltför vexlande, att kunna ingå i definitionen af dess väsende. Han bestämmer sjukdom såsom ett tillstånd af störda naturenliga funktioner. Men redan under hans närmaste lärjungar sönderföllo dessa satser till ensidiga skolor. En nyare tids pathologiska forskningar hafva återgifvit honom rätt. Dock hafva alla dessa systemer och ännu flera, till och med under sednaste tjugo åren, herrskat på olika ställen och tider i Europa, och ännu finnes väl intet af dem, som icke någorstädes har sina försvarare.

Då jag antager sjukdomen vara "en abnorm verksamhet af organismen eller någon dess del", vill jag nu försöka att utveckla de grunder, enligt hvilka denna de-

finition skulle närmare uttrycka förhållandet, än de öfriga systemernas.

Först måste vi skilja sjukdomens orsaker och följder ifrån den sjelf, dess väsende. För den, som anser sjukdom bestå i ett i organismen infördt främmande ämne eller i retningen af detta ämne, måste väl en blåsesten utgöra ett sådant. Men man finner, om än sällan, vid obduktioner dylika, hvaraf patienten icke erfarit någon olägenhet under lifstiden. Samma förhållande är med entozoer, till och med benikemasken. Något mera fixt sjukdomsämne än koppgiftet gifves väl icke, och likväl finnas personer, som aldrig derutaf smittas, äfven om det inokuleras. Hvilka kunna vara mera impregnerade med koleramiasma, än sjukhusläkarne och sjukvaktarne? Och likvisst gå dessa ofta fria från sjukdomen. Allt detta är således sjukdomens orsaker och såsom sådane kunna de elimineras ur kroppen eller angripa den efter olika förhållanden, men de kunna icke anses för sjukdomen i sig.

Dernäst, om organets förändring utgjorde sjukdomen, så måste dock alltid något ligga innanför denna förändring. Vi taga ett praktiskt exempel, en kräftknöl (scirrh). Något mera lokaliseradt lidande än detta, kunna vi väl icke nämna. Scirrhen består utaf egna abnormt bildade celler, hvilka afsättas i stället för de normala nutritionscellerna, jemte en egen bindeväf (stroma), och qvarstå i ökad mängd, då de icke, såsom de normala, åter ingå i blodmassan. Men hvarföre uppkomma dessa abnorma celler i stället för de normala? — Ett annat exempel, typhus. En och hvar har hört talas om denna sjukdom, i förra tider kallad nervfeber, då man ansåg den bestå i nerverna, sedermera i en period

och af en skola (Broussaisterne) förklarad bestå i en inflammation af tarmkanalens körtlar. Nu är man allmänt öfverens, att den tillhörer blodsjukdomarne. Den uppkommer också af alla de orsaker, som vålla en förskämd blodblandning; men icke ensamt detta, den uppkommer äfven någon gång genom deprimerande sinnesrörelser och då utgår den ju primärt ifrån nervsystemet. Men hvilket som helst, alla dess proteusartade skiftningar visa tillräckligt, att det icke är i det eller det organet vi skola söka dess väsende såsom sjukdom.

Sjukdomens väsende ligger inom organismen sjelf, antingen sjukdomen beror på en förändring i denna, eller på en densamma utifrån tillförd retning, ty äfven i detta sednare fall, om icke kroppen kunde sjukligt förändras, så blefve ju retningen utan verkan. Härpå se vi många exempel. En kula kan ligga i bröst eller hufvud för en lifstid, utan att vålla olägenhet; ett wouraragift angriper icke en hel hudyta eller frisk tarm. Det enda konstanta vid definitionen af begreppet sjukdom blifver funktionernas abnorma förhållanden. Vi måste då frånskilja dess orsaker, hvartill höra alla i kroppen upptagna främmande ämnen, vi måste afskilja dess följder, hvartill hörer en stor del af de förändringar vi i organerna upptäcka. I hvarje annat fall få vi en bestämning, som passar blott för vissa sjukdomsgrupper, icke för alla. Och det är så de ofvannämnda skolorna gjort, hvilka ensidigt fästat sig vid det ena eller andra fenomenet. *)

---

*) Den, som vill se detta vidlyftigare och mera vetenskapligt utveckladt, hänvisa vi till: Witt, therapeutikens theori, Lund 1859.

Men, säger man, dessa abnorma funktioner äro icke alltid så lätta att upptäcka. Man finner sjukdomar på obduktionsbordet, om hvilka man föga visste under patientens lif. De ofvan anförda exemplen af sten och mask visa detta, att icke nämna flera andra lidanden i vigtigare organer. Det är sannt. Men sjukdomsprodukterna och följderna visa åtminstone att dessa abnorma funktioner förefunnits. Om de uppmärksammas af patienten, beror på deras större eller mindre häftighet och på hans känslighet; om de uppmärksammas af läkaren, på dennes skarpsinnighet.

---

§ 2. *Sjukdoms-grund, orsak och utveckling.*

Nu frågas: hvad utgör egentliga grunden till dessa sjukdomsförhållanden? Kan menskliga organismen vara så danad, att den skall fungera efter en gifven lag, men kan fungera tvärt emot denna? Huru förlika en sådan motsägelse?

Svårast hafva de att reda sig med denna fråga, hvilka anse menniskoslägtet stadt i en oupphörlig försämring i fysiskt och moraliskt afseende, under det de icke kunna neka dess framåtgående i intellektuelt. Men denna åsigt tillhörer mindre någon egentlig filosofisk skola, utan är mera ett hvardagsspråk, då man vill berömma allt i de förra tider. Oftare har då ibland naturfilosoferna framstått en motsatt åsigt, att nemligen menniskan skulle ifrån ett nära djuriskt tillstånd så småningom utvecklat sig till dess nuvarande ståndpunkt. Men om menniskan vore oupphörligt stigande till en högre fullkomlig-

het, huru då förklara den fysiska svaghet, som så ofta medföljer en högre intellektuel utbildning? Hvarifrån alla dessa sjukdomsepidemier, hvilka nu som i fordna dagar rasa inom nationerna, och det icke blott sådana, som kunna härflyta ifrån telluriska orsaker, såsom kolera, malariafebrar, o. d., utan äfven de, som mera bero af slägtets utveckling: skrofler, kretinism., anemi. Så ensidig är väl ingen numera, att han påstår att själen ensam skulle vara det hos menniskan, som skall utbildas. I sådant fall kunna vi dock äfven möta dessa med de många slag af aberrationer inom själslifvet, som tillhöra sednare tider, med all vår bildning och upplysning.

För vår del hålla vi oss till det, som redan blifvit sagdt i 1 delen (pag. 311). Menniskoslägtet kan icke antagas vara ställdt, hvarken i en bestämdt stigande allmän utbildning, eller i ett bestämdt allmänt aftagande. För denna sats lemnar pathologien tydliga bevis. Menniskoslägtet har efter det första årtusendet varit af samma lifslängd, samma beroende af yttre inflytande, samma sjuklighetsförhållanden, som nu. Pesten rasade i 14:de seklet häftigare än någon typhus eller kolera i våra dagar. Lepran hos Judarne var lika elakartad, som sednare tiders syphilis och pellagra. Argiverna hos Grekerna motsvara medeltidens epidemiska vansinnen i nunneklostren och nutidens predikosjuka eller jumpers. Men alla dessa pathologiska fenomener uppträdde då, som nu, periodvis och fläcktals, inom slägtet, som inom individen.

Hvar ligger då grunden till denna fluktuation emellan helsa och ohelsa, emellan fullkomlighet, åtminstone partiel, och oförmåga? Menniskan måste vara skapad till fullkomlighet, annars kunde hon icke närma sig detta ideal i så månget fall, som hon ofta gör. Hon

hinner det dock aldrig. Ett något ligger emellan, som vållar aftagandet eller deviationen. Att vara skapad fullkomlig innebär icke, att man äfven är skapad oföränderlig. Denna fullkomlighet har hos menniskan blifvit, genom någon orsak utifrån, rubbad, men en orsak, som icke i och med detsamma upphört, utan som ännu fortfar att vara verkande. Detta visar sig i alla dessa oscillationer emellan ondt och godt inom individen, nationerna och slägtet. Vi behöfva icke söka efter denna orsak. Läran om syndafallet och arfsynden gifver en så full och tydlig förklaring öfver alla dessa fenomener, att vi derföre borde erkänna den, om vi än i öfrigt icke ville medgifva den en högre auktoritet. Denna lära förklarar på ett tillfredsställande sätt, hvarföre menniskan under de första århundraderna kunde bibehålla en längre lifslängd, och var mindre utsatt för sjukdomar och sinnesförvirringar: den medskapade, om än förlorade, fullkomligheten medgaf nemligen ännu icke så stora deviationer. Den förklarar dessa deviationer och deras sväfvande fram och åter på båda sidor om normallinien, hvilket icke skulle kunna förklaras, om man ville anse menniskonaturen förändrad till en rak motsatt rigtning emot den hon ifrån början hade.

Med antagande af denna sjukdomens grund blifva sjukdomsfenomenerna icke heller en naturens verksamhet emot en gifven lag inom organismen, utan de blifva denna samma verksamhet, förändrad och bestämd genom andra mellankomna förhållanden. Och i somatiskt hänseende bestå då dessa förhållanden, eller sjukdomens orsaker, närmast uti inre förändringar i organismens art, sammansättning och verksamhet, såsom alla medfödda eller förvärfvade dyskrasier: gikt, skrofler, lepra, m. m.

Eller ock utgöras de af utifrån på organismen inverkande främmande ämnen, hvilka antingen deruti upptagas, såsom alla miasmer: kolera, typhus, etc, alla fixa virus: syphilis, vaccin, m. m.; eller ock vålla organismen en sådan rubbning i sina förhållanden, att den derigenom inledes i en ny och ovan serie af verksamhet, såsom: yttre skador, animaliska och vegetabiliska gifter, m. m. d. Dessa former kunna öfvergå i hvarandra. Men icke nog härmed. En individ kan genom sorg, vistande i instängd och förskämd luft, o. d., ådraga sig ett typhöst lidande, och detta kan blifva härden för en smitta, som sprider sig vidt omkring. Sålunda ligger i produkten af den ena individens sjukdomstillstånd fröet till samma sjukdom hos en annan individ. Detta är fallet i stort uti alla smittor och epidemier. Det är fallet i genetiskt afseende i alla ärftliga åkommor. Och vi få framdeles tillfälle visa, att det, eget nog, äfven sträcker sig till både det intellektuella och moraliska gebietet.

Men icke nog, att dessa produkter kunna framkalla samma sjukdom hos individer af samma slag. Nyare tider vilja bevisa, att en lägre sjukdomsform skulle genom sin produkt kunna framkalla en högre (mera svårartad) sådan, till och med hos ett högre stående individ. Så t. ex. utvecklas cysticertus (dynt) hos råttan till taenia hos katten; ofullständiga entozoer hos får och svin bli fulländade hos hund och varg.

Här ligger ett stort fält öppet för den pathologiska forskningen, hvilken skall kunna bringa till klarhet mycket, som ännu synes oförklarligt inom vetenskapen, och lemna många praktiska varningar i hygieniskt afseende.

Dessa alla sjukdomsorsaker och sjukdomsprodukter böra i begreppet väl skiljas ifrån sjukdomen sjelf. Detta

hafva icke skolorna gjort, och derutaf har den förvirring uppkommit, som råder vid bestämmandet af begreppet sjukdom. Sjukdomsprodukterna kunna elimineras och förstöras. Det kan icke sjukdomen. Den är en naturverksamhet, om än abnorm. Har den en gång uppkommit, så måste den genom sina ordentliga stadier bringas till slut och tåler icke ostraffadt att man afbryter dessa.

---

§ 3. *Tillämpning på själen och anden.*

Vi komma nu vårt ämne något närmare. Kunna själ och ande sjukna? Sjukdom är enligt vår åsigt en abnorm verksamhet af organismen eller någon dess del, hvarigenom det helas harmoni rubbas. Men det hela af menniskan är icke blott kropp, utan äfven själ och ande. Dessa tre delar ingripa så i hvarandras verksamhet, att den ene icke kan tänkas fungera annorlunda, än i fullt beroende af den andre. Om kroppens funktioner ske så abnormt, att dess harmoni störes, kan man icke tänka sig annat, än att äfven själen icke allenast *kan* lida, utan *måste* göra det. Således kan själen åtminstone vara sympatiskt sjuk. Må man icke här stöta sig på ordet såsom innebärande något allt för materielt. Vi tala om jordiska boningar och himmelska, hvarför icke lika väl få antaga somatiska och psykiska sjukdomar, under åberopande af den utaf oss gifna definition på sjukdom. Men icke nog att själen sympatiskt sjuknar. Den kan äfven i och för sig sjelf framställa en abnorm verksamhet, hvilket är alltför tillräckligen kändt, att behöfva någon närmare utveckling. Att denna verksamhet icke

blott störer harmonien inom själen sjelf, utan återverkar på hela menskliga organismen, likaså. Detta hafva vi redan till någon del antydt i förra delen, dess närmare utveckling skall tillhöra denna.

Ännu svårare blir det mig kanske att vinna medhåll, då jag talar om andens sjukdomar, och det äfven af dem, som i öfrigt antaga en ande såsom något realiter existerande. Ty flertalet af dessa tänka sig denna ande såsom ren och ofelbar och förlägga alla fel och ofullkomligheter i de nedre sfererna. Dessa äro i synnerhet de, som se saken ifrån filosofisk synpunkt. Andra åter, som betrakta förhållandet ur kristligt dogmatisk synpunkt, anse alltför lättsinnigt att förklara en bestämd synd för blott en sjukdom, hållande sig vid detta ordets vanliga populära bemärkelse. Båda hänvisa vi till definitionen af sjukdom. Och då fråga vi: är icke synd ett abnormt förhållande inom anden, hvarigenom det helas harmoni rubbas. Andens normala lif består ju i dess hängifvenhet till och förening med Gud. Dess skiljande från Gud i otro blir abnormitet och sjuklighet (t u r- b a), och de speciella synderna äro denna sjuklighets framträdande symptomer.

Men, säger man, om synden är blott ett sjuklighetstillstånd, då är menniskan icke derför tillräknelig mera än för hvar och en annan sjukdom, som kan träffa henne. Till andens sjuklighetstillstånd såsom medfödt och inneboende (arfsynden) är menniskan icke direkt vållande, men hon är direkt vållande i sin motvilja att förändra och förbättra (kurera) detta tillstånd. Om en person har en medfödd konstitutionel syphilis, så är han ju icke dertill vållande, men han blir alltid vållande, och således straffbar, om han nekar att begagna de medel, som äro

gifna att kurera hans sjukdom, och heldre med fullt viljande fortplantar den på andra. Så med syndaförderfvet. Och hvad de faktiska synderna beträffar, så äro de ju alltid med fri vilja beslutna och verkställda. Anden tillhör frihet, och der frihet är, der är tillräknelighet. Det är med serskildt afseende härpå vi skilja emellan synd och framträdande brott, för att med det sednare uttrycket utmärka den på ett bestämdt viljobeslut beroende handlingen. Denna blir således i och för sig fullt tillräknelig i yttre afseende (inför menniskor), då den andra blir det lika så mycket i inre (inför samvetet och Gud), genom oviljan att förändra den förderfvade sinnesarten, hvarpå den grundar sig.

Själ och Ande kunna hvar för sig infalla i en abnorm verksamhet, såväl i förhållande till hvarandra och till kroppen, som idiopathiskt. Grundorsaken är densamma, det inom hela menniskan en gång utbildade förderfvet, och de närmare orsakerna kunna — mutatis mutandis — hänföras till likadana hufvudgrupper, som de kroppsliga. Det är detta vi komma att i det följande utveckla och bevisa.

---

§ 4. Död.

I hvad förhållande stå sjukdom och död till hvarandra? Inom kroppen är den ena vanligen en följd af den andra, ehuru icke alltid så gifvet. Tvärtom kunde man säga, att normalt aftynar menniskan äfven numera till död utan sjukdom och att denna är ett abnormt påskyndande af upplösningsprocessen. Sjukdom och död äro tvenne momenter, som stå till hvarandra i närmare

förhållande genom deras samtidiga och gemensamma uppkomst, — i menniskonaturens förderf —, än genom deras kausalsammanhang. Då menniskan genom fallet så afvikit ifrån sin ursprungliga tendens till fullkomlighet, att hon icke längre kunde genom en fortgående utveckling uppnå denna, så blef henne förelagd en annan utbildnings- (renings- eller förvandlings-) process. Hennes kropp skulle upplösas i sina första beståndsdelar, varda till jord igen, för att på ett förklaradt sätt åter uppstå. Tendensen till denna upplösning blef gifven, icke blott såsom straff för, utan äfven såsom följd af fallet; den sträckte sig till alla menniskans delar. Men inom kroppen är det, som den kan fortgå till dess fullständiga förstöring, och det är derföre, som den här i begreppet sammanfallit dermed.

Om då den visst icke vanliga, men dock slutliga, utgången af allt kroppsligt sjukdomstillstånd är död, och ande och själ kunna sjukna, kunna de då också dö? Ordet tillhörer, såsom vi ofvan anmärkt, egentligen den somatiska sferen. I Bibeln förekommer det dock äfven med relation till själ och ande — (I voren döde i öfverträdelser och synder) —, såsom ett öfverfördt bildlikt uttryck om andens skiljmessa från sin normala förening med Gud. Och, att en sådan skiljsmessa äfven kan komma att realiter ega rum, antyder Bibeln på flera ställen. Detta är en själens och andens död, och att den kan blifva följden eller åtminstone utgången af vissa dess sjukdomsförhållanden, kan väl icke nekas. Men i något annat afseende kan man icke tala om en själens eller andens död.

---

§ 5. *Lokala och generella sjukdomar.*

Inom menniskokroppen kunna enskilda delar och enskildta organsystemer sjukna hvar för sig, men länge räcker icke en något betydligare oordning i ett sådant, utan att äfven sprida sig till de öfriga. En lokal sjukdom har alltid benägenhet att indraga hela organismen i abnorm verksamhet, — att generalisera sig. Deremot vill gerna en allmän sjukdom lokalisera sig, liksom koncentrera sig i ett eller annat organ. Genom detta olika vexelspel utaf indragande af än det ena, än det andra partiet, inom ett gifvet sjukdomsgebiet, uppkommer detta mångfaldiga antal af sjukdomsformer vi ega, men hvilka alla uppträda under en bestämd och i allmänhet på förhand beräknelig form. Så t. ex. kan feberformen typhus lokalisera sig i hufvudet, bröstet, lefvern, tarmkanalen, huden. Å andra sidan förekomma inom alla dessa organer lokala sjukdomar, som uppväcka en feber, efter lidandets och individens art, utaf katarrhalisk, inflammatorisk eller typhös karakter. En så obetydlig orsak som stynget af en i vaccin doppad lancett uppväcker icke blott en bestämd utslagsform på stället, utan denna framkallar en fullständig feberreaktion inom organismen. Införes deremot koppgiftet i blodet, deponerar det sig genom en lokal sjukdomsprocess i hudorganet. — Detta må vara nog såsom en antydning för den icke medicinskt bildade; skulle en sådan önska taga närmare reda på författarens sätt att se dessa ämnen, hänvisa vi till den förr nämnda afhandlingen: Therapeutikens Theori.

Orsaken till alla dessa fenomener ligger i den oupphörliga vexelverkan, hvaruti alla organer inom menniskan stå till hvarandra. I denna vexelverkan ligger, såsom

vi förut visat, lifvet. Utan den skulle intet kunna bestå. Och försatt utom den består icke heller någon del. Härpå ega vi exempel uti gangraenen, hvilken består uti intet annat, än en afbruten vexelverkan emellan ett parti och den öfriga organismen. Denna uppgör också sjelf en demarkationslinie, der den afskiljer det skadade och äfven bortstöter det, om tiden och organets vigt det medgifver.

Men samma vexelverkan, som eger rum emellan kroppens organer och organsystemer, eger äfven rum emellan själens och andens förmågor, den eger rum emellan kropp, själ och ande sinsemellan. Samma lagar gälla för hela menniskan, såväl som för alla dess delar, och gälla de i helsa, så gälla de lika mycket i sjukdom; ty sjukdom består ju liksom helsa i organernas vexelverkan med hvarandra.

Erfarenheten visar oss dagligen, hvilket vi också skola längre fram utveckla, huru själsfenomenerna lida vid kroppens abnorma tillstånd, och tvärtom huru de somatiska förhållanderna störas af själsinflytanden. Detsamma är förhållandet emellan själ och ande, och, ehuru i betydligt mindre grad, emellan kropp och ande. Dessa synas nemligen stå till hvarandra i vida mindre direkt förhållande.

---

§ 6. *Själsabnormitet.*

Om nu alla själens förmågor böra verka normalt, för att det helas harmoni skall blifva full och ostörd, så är dock icke hvarje abnormitet en sjukdom. Härtill fordras att abnormiteten skall vara så framstående och

stegrad, att den rycker organismen ur sin vanliga gång, och således det helas harmoni rubbas. I annat fall kan den såsom abnormitet i bildning eller funktion qvarstå för en lifstid, och finnas väl sådane med få undantag i någon mån hos en och hvar. De kunna utgöra anlag och blifva orsaken till sjukdomar, men i och för sig få de icke anses såsom sådane. Så inom kroppen, så äfven inom själen.

Själens förmågor kunna fungera abnormt såväl i qvantitativt, som qvalitativt hänseende. Här blir dock alltid frågan, om någon qvalitativ förändring i allmänhet förekommer, om icke all qvalitativ abnormitet beror på qvantitativa missförhållanden. Inom det somatiska gebietet vill man åtminstone förklara saken så. Virchow t. ex. antager, att all qvalitativ abnormitet beror på qvantitativa olikheter i elementarpartiklarnes förhållande till hvarandra. Dit skulle vi genom fortsatta mikroskopiska undersökningar komma. Kanske komma vi snarare engång till en allmän lag härför genom studiet af själsfenomenerna. Vi böra naturligtvis komma i håg att inom själen är icke fråga om elementardelar utan om förmågor utrustade med krafter. Det skulle då vara missförhållandet mellan dessa krafters styrka, som bestämmer, ej blott de qvantitativa utan äfven qvalitativa förändringarne af förmågans verksamhet. Hela denna undersökning få vi i denna form lemna till framtiden.

Men låtom oss dock fortsätta undersökningen på praktisk väg. De abnormiteter, hvilka snarast framträda och lättast låta sig studera, utgöras utaf dem, som bestå i ett öfvermått eller brist på kraft och uthållighet i den ena eller andra förmågans verksamhet. Hvad är då det normala i denna kraft och uthållighet? Vid betrak-

tande af alla nationella och individuella olikheter lärer detta sednare blifva svårare att bestämma, än det förra. Men vi kunna åtminstone alltid säga, att ytterligheter på båda sidor om gränsen äro abnormiteter, om vi än icke äro ense ens med oss sjelfva om gränslinien. Vi befinna oss här på samma punkt som vid alla organiska definitioner, der vi nödgas mer hålla oss vid beskrifning, än skarp begränsning. Men om vi än kunde uppgöra en sådan begränsning för måttet af en förmågas normala styrka, så utgör denna likväl icke det bestämmande för abnormiteten. Ett exempel kan visa detta. Kardinal Mezzofanti blef den utmärkte språkmannen, icke derför att han egde så ovanlig uppfattning och minne, — styrka och ihållighet af receptivitetsförmågan, — utan fast mera derigenom, att han egde en ovanlig kombineringsförmåga. En annan kan hafva lika stark både uppfattning och minne, men i förening med så klen intelligens, att han deraf hvarken bildar sig omdömen eller slut. Till följe häraf stannar hans intresse vid att lära sig namnen utantill i almanackan eller färgen på skjutshästarne under hans resor. Det starka minnet framstår här såsom en abnormitet emot hans öfriga förmågor och är i det hela dessa mera till hinder än gagn. Vi inse af detta exempel huru svårt det blir att vilja bestämma skillnaden emellan abnormiteter, som bero på qvantitativa eller qvalitativa missförhållanden.

---

§ 7. *Själssjukdom.*

Den abnorma funktionen kan stegras så mycket i kraft, att den liksom tvingar de öfriga funktionerna

inom själen att äfven verka abnormt. Då är sjukdomen inträdd. Denna behöfver likväl icke för sin utveckling något sådant förelöpande indifferent stadium, utan kan äfven ögonblickligen uppträda. Så se vi i somatiskt afseende förhållandet vara med de flesta akuta sjukdomar, i psykiskt med affekterna. Dessa kunna anses såsom representanter för själens akuta sjukdomsformer, då passionerna och lynnesfelen äro de mest framstående kroniska. Sjukdomen kan nu qvarstå och utbildas som en ren och oblandad själssjukdom. Men den kan också utveckla sig åt endera sidan af tvenne. Den ena, då den somatiska delen af menskliga organismen indrages i lidandet, hvarvid en fixerad och framstående somatisk sjukdom uppstår, samtidigt med eller såsom följd af den psykiska. Lefverlidande vid vrede, phtisis efter sorg, cardialgi vid grämelse äro bekanta exempel. På samma sätt återverka somatiska sjukdomar på det psykiska tillståndet. Härom mera framdeles.

Dessa fenomener bero till en stor del på personens individuella beskaffenhet. Vid en stark och i öfrigt frisk fysik inverka själslidanden mindre, än vid en svagare sådan, och serskildt är denna inverkan framstående, om personen har något ömtåligare organ, i synnerhet ett sådant, som i allmänhet angripes af det ifrågavarande själsintrycket. I ännu högre grad gäller detta i fråga om själssjukdomarnes inverkan på den andra sidan, mot andens gebiet. Är det andiga lifvet normalt och sundt, så dominerar anden själen, och då kunna visserligen dennas abnormiteter inverka såsom störande och oroande, men de indraga icke anden i sitt lidande. Är deremot andelifvet abnormt, så tillvexa själsabnormiteterna i en knappt tänkbar grad. Och i omvändt förhållande framträder

väl ett abnormt lif inom anden, ett otroslif, i bestämda former just igenom själen. Således hafva vi här samma vexelförhållande emellan det andiga och själiska, som vi ofvanföre anmärkt emellan det somatiska och själiska. Men der vexelförhållande finnes, der är tillvext. Allt som den ene faktorn tilltager i kraft, tvingas den andre att med samma styrka reagera emot den. Vid normalt andelif framkalla själsabnormiteterna en så mycket större strid, ju häftigare och mera ihållande de äro. Vid abnormt andelif vexa de till så mycket större och mera ingripande sjukdomsformer. Detsamma är förhållandet vid abnormiteter inom själens och kroppens sferer, men härvid märkes, att äfven en sund kropp har svårt att emotstå en abnorm själs inverkan, då kroppen domineras af själen, och lider en svag kropp af själens och andens strider, till och med då anden blir den rådande.

För att nu göra fullt tydligt, hvad vi i denna paragraf velat säga, framställa vi följande exempel af en själsabnormitet i dess olika utvecklingsformer. Åtrå är i sig något naturenligt, den återfinnes hos djuren. Den framstår i menskliga begärförmågan, den utåt gående förmågan, såsom ett uttaladt behof af något för hennes organiska bildning och ställning nödvändigt. Åtrå att samla och ega återfinna vi hos flera djurklasser. Den tillhör menniskan såsom ett naturenligt behof af oberoende utaf yttre förhållanden. Den kan få en abnorm rigtning, då den serskildt fäster sig vid något specielt föremål utan nytta eller värde. Men icke utvisar detta någon sjuklighet i själen, icke ens en abnormitet. Om samlandet af naturalier och konstalster för vetenskapsmannen och konstkännaren är nödvändigt, så är det för

amatören minst sagdt oskyldigt. Och detsamma må vi väl säga om samlandet af pipor, käppar, snusdosor, o. d. Men abnormt blifver dock, om en sådan drift utan högre syften får det insteg, att en person derpå offrar hela sin tanke, tid och förmögenhet. Den blir då samlingsvurm. Då driften att ega öfvergår till begär, kan den också lätt stegras till passion. Tyskarne ega härför en ganska adäquat benämning: habsucht (hafbegäret). Detta uppträder mer och mindre nyanseradt i vinningslystnaden, snålheten, girigheten. Såsom affekt skulle man kunna antaga glupskheten, ett häftigt begär att hugga för sig, ofta en ögonblicklig stegring af den permanenta snålheten. I lägre grader eger icke hafbegäret någon serskild prägel i det lekamliga, men i de högre framstår den i den giriges torra, aftynande drag, en följd af den jemna oro, som gnager honom. Den kan då bilda en somatiskt-psykisk sjukdom. Är detta begär rådande i själen, och anden, i stället för att besegra det, hängifver sig deråt, så uppkommer det orättfärdiga vinstbegäret eller den inga medel skyende girigheten. Dessa äro då psykiskt-andiga lidanden, faktiskt framträdande i stöld och bedrägeri, etc. — Detta exempel vare nog att visa, hvad vi förstå med dessa olika former.

---

§ 8. *Uppställning och Indelning.*

Om vi nu vilja sluta oss inom det ämne, som för tillfället ligger för oss, så synes af det föregående, att själen kan fungera abnormt inom hvarje sin förmåga, och att detta abnorma förhållande kan samtidigt meddela sig till färre eller flera af dessa. Vi se ock att

kropp och ande indragas i dessa lidanden och tvärtom, att kroppens och andens lidanden uppväcka antagonistiska eller sympatiska sådana inom själen. Dessa lidanden uppstå såsom bestämda sjukdomsformer och återfinnas såsom sådane, vid olika perioder, hos olika individer och folkstammar.

Alla dessa satser följa såsom korollarier af vår ofvanföre framställda theoretiska utveckling. Vi skola i det följande visa, att de äfven äro faktiskt sanna.

Vi komma då att betrakta själen, först i sina abnorma förhållanden inom sig och sina förmågor med de der uppträdande sjukdomsformer, hvilka vi kalla R e n a S j ä l s s j u k d o m a r, till skillnad ifrån dem, hvilka ega något andigt eller kroppsligt inblandadt. Dernäst är att visa, huru dessa sjukdomar inverka på kroppens och andens funktioner, och tvärtom, huru en abnormitet i dessa äfven kan framkalla någon utaf de förra. Vi komma då äfven till de härigenom uppkomna bestämda formerna af A n d i g a och k r o p p s l i g a S j ä l s s j u k d o m a r (psycho-pneumatiska och psycho-somatiska sjukdomar).

En annan indelning vore efter själens förmågor och deras olika funktioner. Hvarje serskild grupp kommer då att framställas i hela sin utveckling, ifrån det första abnorma tillståndet till dess högsta utbildningsgrad i pneumatiskt lidande eller fysiskt vansinne.

Hvilketdera af dessa indelningssätt vi i detta försök begagna, kunna vi icke göra oss fria från omsägningar och hänvisningar. Men då här icke kan blifva fråga om en detaljerad utveckling af hvarje serskild sjukdomsform, utan mera en allmän framställning af själens pathologiska förhållanden, hafva vi föredragit den förstnämnda indelningen såsom uppställningsgrund. Vi skola

dock under de rena själssjukdomarne i korthet påpeka sjukdomens vidare utvecklingsformer, och sedan vid de blandade mera hålla oss vid den allmänna öfversigten jemte en och annan enskild sjukdom, som i och för sig eller för framställningen af det hela innebär större intresse.

En annan indelningsgrund har länge begagnats för affekterne och skulle kunna tillämpas äfven på öfriga själssjukdomar, i exciterande och deprimerande. Denna indelning har en praktisk nytta med sig, i och för bedömandet af de fysiska fenomener, som äro förenade med eller följder af själslidandet. Vi skola också återkomma till den vid dessa.

Själssjukdomarne ega liksom kroppens sina orsaker, sin bestämda uppkomst och utveckling, sin duration och sina olika utgångar. De kunna såsom dessa uppträda sporadiskt, endemiskt och epidemiskt. De äro möjliga att hejda, såväl genom en klok prophylaxis, som genom en ändamålsenlig kur.

Dessa få ord må utgöra programmet till följande afhandling, hvad angår dess uppställning och framställningssätt.

Första Kapitlet.

Rena Själssjukdomar.

§ 9. *Olika former.*

Inom själen kan, såsom vi förut antydt, hvarje förmåga visa en abnorm verksamhet, såväl inom sin egen verkningskrets, som i förhållandet till de öfriga. Detta kan framträda quantitativt eller qualitativt, och bildas genom alla dessa sammansättningar en mängd olika former och modifikationer. Ännu mera förökas dessa, då man fäster afseende vid de olika relationer till utanverlden, hvarunder en och samma, äfven ren själssjukdom kan uppträda. Vinstbegäret t. ex. uppträder olika i förvärfningsdriften, spelsjukan, samlingsvurmen, girigheten, o. s. v.

Vi behöfva icke uppräkna eller klassificera alla dessa former här, i synnerhet som vi vid deras framställning följa samma ordning, vi iakttagit i Biologien.

---

§ 10. Receptivitetsförmågan i styrka och svaghet. Minnesfel.

I afseende på receptivitetsförmågan vilja vi först fästa oss vid dess styrka eller svaghet, då den såsom hvarje annan förmåga mer och mindre framstår i kraft och uthållighet. Att en större grad af lätthet att uppfatta skulle utgöra en abnormitet, låter icke gerna säga sig. Under tvenne förhållanden skulle den dock kunna blifva det, antingen den står i en så stor disproportion till de öfriga förmågornas styrka, att ett missförhållande uppkommer, eller den öfvervägande drifver själen blott till att upptaga och bemägtiga sig, utan att bedöma eller ordna. Den motsatta abnormiteten, den af en svag uppfattningsförmåga, framträder så mycket tydligare och vållar mera olägenhet. Den är af olika art och grad. Den kan inskränka sig blott till uppfattningen af ett eller annat ämne. Eller ock kan den vara mera generel och framstår antingen såsom en svårighet att fatta, en mindre abnormitet, eller såsom en ren oförmåga, ett sjukligt tillstånd i mindre eller större utsträckning, ända till en fullkomlig idioti. Man bör dock skilja emellan en slapp uppfattning och en långsam tankegång. Hos mången kan den förra vara ganska redig, när han blott får tid på sig. I sin aldra yttersta grad framstår denna oförmåga hos de s. k. vildmenniskorna, sådana hvilka som barn blifvit utkastade i skogen, eller på annat sätt skiljda från allt menskligt umgänge, och således aldrig hunnit att uppöfva någon sin förmåga. En sådan, funnen på Siebenburg—Wallachiska gränsen och förd till Kronstadt, kunde icke afgifva annat ljud än ett brummande tjut; eljest finner man vanligen ett försök till tal, men med förvända ord.

Svårigheten att fatta är icke detsamma, som svårigheten att fatta rätt. Denna sednare, eller den oriktiga uppfattningen af föremålen, kan visserligen utgå af en slapphet i uppfattningsförmågan, men beror vanligen antingen på något fel inom den fysiska apparaten, sinnesorganet eller hjernan, eller i brist på uppmärksamhet, och ett felaktigt bedömande inom intelligensen. Äfven om man eger en betydligt klen uppfattning, så kan man dock uppfatta rätt det lilla som uppfattas, om man deråt egnar sin tanke och uppmärksamhet. Men vid bristen i denna uppkommer lätt en felaktig begreppsbildning, hvilken man skyller på felaktig uppfattning. Någon gång ligger denna origtiga uppfattning i oriktig association af föreställningarne.

Hos mången kan uppfattningen ske lätt, men slappas lika hastigt; personen tröttnar genast och allt löper ikring i ett virrvarr. Detta är isynnerhet svårt hos ynglingar inom våra undervisningsverk, der lärdomen mätes timvis. I sednare tider har man derföre infört en ganska god ordning af 5—10 minuters hvila emellan hvarje lästimme. Men det är icke nog med uthållighet för ögonblicket. Ännu mera visar sig receptivitetsförmågans styrka genom bibehållande af intrycken för en längre tid, hvilken egenskap vi kalla Minne (1 Del. p. 106—112). Detta beror, såsom vi förut visat, till en stor del på uppmärksamhet. Men å andra sidan ser man, huru olika uppmärksamheten behöfver ansträngas hos olika personer för att fixera intrycken, så att de kunna reproduceras. Hvad den ene behöfver att genomläsa en gång, och det i hast, behöfver den andre lång tid att inprägla. Sjelfva receptivitetsförmågan har således en olika grad af tenacitet. Detta är äfven olika för olika ämnen. Således ta-

lar man med rätta om sak-, ort-, tal-, namn-minne, allt som personen har lättare att bibehålla intryck af det ena eller andra slaget. Fysiskt beror minnet på hjernans integritet. I detta afseende berättar Astley Cooper följande: en sjöman föll ned ifrån masten af ett fartyg på hufvudet; en drepression på hufvudskålen inträffade. Han åt och andades, men hade förlorat all mental och fysisk kraft. Detta tillstånd räckte i 13 månader, hvarefter han trepanerades af Cline, talte genast och egde en vecka derefter full reda och minne af allt, som händt intill olyckan, men icke efteråt.

Under sjukdomar och på ålderdomen aftager minnet af samma orsak. Eget nog qvarblifva då längst de i tiden aflägsnaste bilderna, så att man klarast minnes intrycken ifrån ungdomstiden och icke de ifrån gårdagen. Insjuknad sjelf i en svår hjernfeber (meningitis cerebrospinalis) uppvaknade jag på 12 dygnet ur sanslösheten och hade då förgätit hvad jag hette, hvar jag var hemma, hvilka mina föräldrar voro, o. s. v. Detta räckte ett par dagar. På 21 dygnet låg jag redan ofvanpå och kunde expediera recepter för andra. Jag hade då fullt återfått minnet af allt, och ända in i minsta detaljer af hela min nyss förut fulländade medicinska kurs. Men af det, som händt mig på de fjorton dagarne näst före sjukdomen, mindes jag intet och har allt sedan haft en synnerlig svårighet att erinra mig namnen på de personer, med hvilka jag då blef bekant. — Om Rev. W. Fennant i New-Yersey berättas, att han vid 18 år insjuknade i en feber, deri han låg skendöd i tre dagar; han hade derefter glömt allt hvad han läst ända till alfabetet, men återfick minnet någon tid derefter på en gång. —

Dr. Johnsson glömde i dödsstunden de engelska orden i Fader vår, men försökte att upprepa den på latin.

Ett för starkt minne kan man väl knappt tala om, såsom något abnormt. B o n n e t beklagar sig dock öfver sitt minne såsom så starkt och till den grad öfverlastadt med reminiscenser af alla möjliga småsaker, att dessa hindrade honom ifrån att tänka. Några exempel på sådana ovanliga minnen hafva vi anfört 1 del. p. 110.

Deremot hörer man så mycket oftare klagas öfver ett klent och dåligt minne. Detta kan dock ofta uppöfvas, isynnerhet då felet ligger i bristande uppmärksamhet; beror det på naturfel, kan det deremot sjunka allt mer och mer, ända ned till fullständig idioti. Fysiskt försvagas minnet genom rusdrycker och öfverflödig mat. R i e l berättar om en man, som förlorade det vid förstoppning. Tillfälligtvis uppkommer minnessvaghet vid ett nedstämdt lynne, och är ingenting så menligt inverkande på minnet, som tärande sorger, eller blott ett jemnt plågande gnat. Minnessvagheten kan vara allmän eller blott sträcka sig till vissa tankeserier, såsom tal, namn, händelser eller personer. Man kan glömma det egna språket, med bibehållande af främmande, eller tvärtom glömma uttalet med bibehållen förmåga att skrifva ordet. Någon gång insättes ett galet ord i stället för det glömda. Så berättar M a u c h a r d om sig sjelf, att han under en sjukdom förbytte orden, t. ex. Nachtschirm och Lichtrock i stället för Nachtrock och Lichtschirm, och under konvalescensen inblandade oriktiga ord i bref, samt stafvade med för många bokstäfver, i synnerhet för många n. B a i l l a r g è r e citerar en, som för allt han ville hafva begagnade ordet *defence, donnez moi ma defence.* Jag kände sjelf en gammal man, som

varit ganska intelligent, men för alla föremål valde oriktiga namn och kallade t. ex. tvättfatet den stora hvita baken. I förbigående anmärkes, att denna bristande förmåga att bilda ord står i sammanhang med fel i främre hjernloberna. — Vi hafva ofvanför anmärkt, att hos äldre och efter sjukdom minnet står tydligt qvar från äldre tider och i synnerhet ifrån barndomen, under det att alla nya förnimmelser icke synas lemna det minsta intryck efter sig. Hos somliga gamla uppvaknar minnet endast vid tilltal af vissa personer.

---

§ 11. Åtrå.

Hvad nu receptivitetsförmågan mera specielt betraktad angår, så är den, såsom vi veta, själens inåtgående förmåga; dess egenskap är att emottaga, och emot denna egenskap svarar ett behof af något, som kan och skall emottagas. Det är liksom sugningen efter födan i fysiskt afseende. Men liksom denna kan stegras icke blott till hunger utan ock sjukligt till den högsta grad af varghunger (bulimia), så eger äfven ett dylikt förhållande analogt rum inom receptivitetsförmågan. Det är denna sugning, åtrån efter något, i olika former med sina motsatser, som bilda de flesta abnorma fenomener inom denna förmåga, hvartill sluta sig känslofelen eller abnormiteterne inom denna särskilda egenskap, hvilken vi visat tillhöra receptivitetsförmågan.

Denna åtrå uppträder i sin enklaste form såsom L ä n g t a n, en mer eller mindre framstående sugning efter tillfredsställandet af något inre behof. Denna kan gå så långt, att den fysiskt utbryter i skrik och kon-

vulsioner. Behofvet kan vara fullt uttaladt och bestämdt, det kan äfven vara otydligt framstående eller doldt, till och med för personen sjelf. En yngling kan t. ex. känna behof af — längtan efter — vänskap, välvilja, vetande, kärlek, m. m., utan att ens sjelf kunna göra sig reda för, att det är det ena eller andra af dessa, som fattas. I sådant fall kännes längtan som en tomhet. Längtan får olika namn efter olika grader af ihållighet och styrka, såsomVäntan, Otålighet, Trängtan. Den öfvergår i Ledsnad, om den för länge pröfvas utan att tillfredsställas, och i Saknad, om den helt och hållet måste umbära hvad den åtrår.

I afseende på objektet, hvilket efterlängtas, fördelar sig denna åtrå i flere olika klasser. Den första är åtrån efter naturbehofven: mat, dryck, coitus, etc., hvilken öfvergår i begäret efter njutning. Vi uppskjuta dess former till viljoförmågans, der de lämpligare afhandlas under naturdrifterna. De, som deremot mera egentligt höra hit, äro åtrån efter själsretelser, emotsvarande i intellektuelt afseende de förra i fysiskt, åtrån efter egande (hafbegäret) och åtrån efter vetande.

Visserligen finnes ännu en och annan åtrå, som kunde räknas hit, men hvilken vi heldre hänskjuta till andra ställen; så t. ex. åtrån efter person till de sympatiska känslorna, efter trakt till hemsjukan, o. s. v.

---

§ 12. *Åtrå efter retelse. Skådespelssjuka.*

Då allt lif beror på vexelverkan, är äfven inom organismen hvarje förmåga i behof af vexelverkan med det yttre, af retelse utifrån. Så behöfver matsmältnings-

organet mat, luktorganet luktämne, ögat ljus och bilder, etc. Efter samma lag är receptivitetsförmågan i behof af ämnen att uppfatta och öfverföra till andra själens förmågor. Genom förkonstlande och vana gör dock menniskan sig äfven lätt till behof en del onödiga och onaturliga retmedel. Sådane äro t. ex. i fysiskt afseende kryddor, spirituosa, tobak, snus, o. d. I smärre portioner och mera sällan använda kunna sådana ämnen medföra en viss nytta, blifna till vana äro de alltid onödiga och i öfverdrift alltid skadliga. Samma förhållande kan ega rum i psykiskt afseende. Då sinnet länge och ihållande varit upptaget af ett och samma slags intryck, tröttnar det, och en leda uppkommer, hvilken dock lätt försvinner genom ombyte eller genom en tillkommande starkare retning. Men för en del personer blifver detta ombyte och denna retning ett sådant behof, att de oupphörligt fika derefter och oupphörligt uppdrifva den, ända till en onaturlig grad. Vi skola anföra tvenne sjukdomsformer, hvilka i sig innesluta eller åtminstone framställa en typ för alla de öfriga. Dessa äro Skådespelssjukan och Spelsjukan.

S k å d e s p e l s s j u k a n. Af theatergängare finnas flera slag. Det förnämsta utgöres af dem, som söka en god orchester, en ren deklamation och en verkligheten illusoriskt liknande framställning af sublima scener. Dessa träffa vi egentligen på operan och tragedien. För dem är theatern en bildande konst. Men om denna klass är den förnämsta, så är den på samma gång den fåtaligaste, till och med ganska fåtalig, man må tala om publikens smak och truppens förmåga huru mycket som helst. Massan af besökande i alla raderna går dit derföre, att man icke har något roligare att ta-

ga sig till, att hvila sig, och betraktar då spektaklet med samma känslor, som man betraktar en folksamling den förste Maj, eller ett tivoliuppträde. Eller ock går man dit, för att försättas i ett spel af uppjagade känslor, antingen att ryckas upp ur den hvardagliga försoffningen eller att få nytt stoff för eget fantasispel.

Jag har varit personligt bekant med en af vår tids girigbukar, hvilken vid en betydlig förmögenhet slutligen dog genom en längre tids afhållande från föda. Han besökte ofta theatern och yttrade att han gjorde det derföre, att hans känslor der upplifvades mycket mera än i kyrkan. Naturligtvis: att se barmhertighet och frikostighet framställas, kostade mindre än att öfva den sjelf. — I Berlin dog för icke länge sedan en Herr Riese, hvilken i femtio år icke gjort annat, än besökt theatrarne och studerat affischer och pjeser.

Hos dessa tvenne sistnämnda klasser kan begäret lätt öfvergå i sjukdom, i en passion, som trotsar allt, blott för att få skåda sitt lystmäte, och som, då det icke kan ske, plågar och tärer utan uppehåll.

Vi må dock här icke tänka oss blott de skådespel, som gifvas på theater, utan kunna taga ordet i vidsträcktaste betydelse. Hit hörer då en och hvar flanör, som drifver gata och boulevard upp och ned, att blott söka nya intryck. Hit hörer större delen af passionerade jägare och fiskare, och en stor del af våra turister, som reser Europa igenom utan något annat ändamål eller syfte, än behaget att oupphörligt retas af nya föremål, kan hänföras till samma klass. Ja, hvad mera är att beklaga, kanske mången besöker universitetet, riksdagen, kyrkan, med lika litet tanke på annat, än förströelse, som dessa turister.

Det finnes en egen drift att resa, liksom det gifves en hemsjuka, och hvilken plågar nära nog lika mycket som denna. Mest plägar denna uppträda hos ynglingar i deras uppväxtår och kännes såsom ett oemotståndligt begär att komma ut och se sig om. Mången Robinsoniad har blifvit spelad i nyare tider och mången yngling tagit miste om sin kallelse derför, att han för mycket och i otid gifvit efter för detta begär. I häftigare fall lärer denna längtan medföra aftyning och hektisk feber (Descuret).

Vid denna första själssjukdom jag beskrifver måste jag göra en påminnelse. Det är icke saken i sig, som innebär något abnormt eller felaktigt, det är öfverdriften. Lika oskyldigt det är att taga ett glas vin och besöka ett spektakel, lika felaktigt blir det att drifva någondera delen till ytterlighet. Och lika nödvändig förströelse är emellan dagsverket, lika skadlig blifver den såsom dagsverke betraktad. — Må läsaren hafva denna anmärkning i minne äfven framgent, då den vid de flesta själssjukdomar tåler att tillämpas.

---

§ 13. *Fortsättning. Spelsjukan.*

Spelsjuka. Man räknar i allmänhet spelsjukan till girighetsfelen och anser vinstbegäret såsom dess egentliga grund. Om än detta begär är med och ingår uti spelarens beräkningar, så är det dock ingalunda spelsjukans hufvudinnehåll. Snarare kan det anses såsom dess orsak eller ett symptom i dess första uppträdande. Den rutinerade spelaren bryr sig icke om, antingen han vinner

eller förlorar, blott han får spela. Och om det händer, att en och annan vågar kläderna, han står uti, för att försöka återfå sin förlust, så göra säkerligen lika många det, blott för att ännu en stund få fortsätta spelet. Grunden till spelbegäret och innehållet af denna passion är att söka i den onaturliga spänning och retning, hvaruti hela själen sättes under spelandet. Och då denna spänning närmast består i väntan och längtan, hafva vi icke tvekat, att subsummera spelsjukan under denna afdelning.

Den passionerade spelaren glömmer det närvarande och tillkommande, han flyr såväl ensamhet som sällskap. Vid spelbordet allenast är han lifvad. Blek och sluten uttrycker han der i sina drag än ett hemskt raseri, än en orolig, vild glädje. Ju längre spelet fortfar, desto djupare försjunker han i en medvetslös glömska af allt omkring honom, under det hela hans varelse skakas af ett allt häftigare feberaktigt tillstånd, hvilket han dock söker dölja för de kringstående. En gräslig otålighet plågar honom. Han kan knappt fördraga det uppehåll, som fordras att blanda korten eller svänga om rouletten. Han förlorar reflektionsförmågan och mången gång nära nog sansen. Vinner han, är han i en orolig skakning och utkastar genast vinsten, för att få ännu mera. Förlorar han, är han ännu olyckligare. Hjertat klappar så, att han ofta måste trycka det stilla med handen, och blodet pressar på hufvudet, att han sjelf fruktar ett anfall af apoplexi. Lägg nu härtill olusten och samvetsqvalen på de tider, som äro fria från spelet, och vi hafva bilden af en fullkommen spelare, till hvilken hvar och en, som spelar med passion, närmar sig mer eller mindre.

Det är bedröfligt att se, hvilka uppoffringar en sådan olycklig kan underkasta sig när han är fattig,

blott att få spela. Man har sett fångar i fängelserna bortspela sin brödration och sjuklingar sin sopp-portion, utan att ega någon möjlighet att få dem ersatta.

De fysiska följderna af spelsjukan äro infarkter i underlifvets viscera och hjertfel. Veron omtalar en spelare, som hvar gång han förlorade led af häftig kardialgi och kräkningar. En icke ovanligare följd är galenskap. De moraliska följderna blifva olika slags brott emot andra och i synnerhet sjelfmord.

Spelsjukan är en menniskans tillhörighet. Den eger intet motsvarande hos djuren. Men inom vårt slägte har den tillhört alla tider och folk. Judarne bilda dock härvid ett märkvärdigt undantag. De voro fria från denna last, åtminstone ända till Babyloniska förskingringen. Hos Grekerna omtalas den redan vid Trojanska kriget och Pindarus låter till och med de aflidnas andar roa sig med tärningspel. Lacedemonierne ensamme höllo sig länge obefläckade deraf. I Korinth deremot lärer den drifvits högt. Germanerne och sedermera Italienarne spelade om egen frihet, Hunnerne till och med om lifvet. Nu frodas den snart sagdt i alla länder, åtminstone öfverallt, der man höjt sig till någon grad af civilisation. Ogräs följer alltid hvetet. Ännu svårare äro följderna, der regeringen sjelf uppmuntrar den genom priviligierade spelhus eller statslotterier. Vanligen är den en följd af lättja och sinnestomhet, förekommer således mest hos de personer, som sakna bestämd syssesättning. Mången lockas första gången af nyfikenhet och snärjes i ett nät, hvarifrån han sedan icke kan göra sig fri. Den är mycket smittosam. Af två, som åse spel, blir den ene spelare, säger ordspråket. Och hvad värre är, den går i jemnt tilltagande. Ingen kan föresätta

sig att blifva måttlig spelare. Der passion finnes för spel, beror gränsen på tillfälligheter.

Vi komma nu till så kallade oskyldiga sällskapsspel. Dermed menas sådane spel, i hvilka man utan fara för betydligare förluster kan hängifva sig åt alla spelets retelser. Och bevisa just dessa, att vinningslystnaden mera utgör ett formelt element af spelsjukan, än det hufvudsakliga deri. Naturligtvis stegras retningen ännu högre, då denna tillkommer, och derföre spelar alltid den passionerade spelaren höga spel, mindre kanske i och för vinsten, än för att öka intresset. Men äfven vid låga sällskapsspel ser man mången person passera icke blott sin afton, utan till och med hela sin dag, så fullt upptagen, att han derigenom förlorar intresse för allt annat. Dagsverket går och affärerne skötas, men så fort dessa äro expedierade, bränner åhågan efter spelet som en glöd, och något ädlare tidsfördrif kan icke komma i fråga. Man lefver i spelet för qvällen, man talar om det vid bordet och under följande förmiddag, och man märker icke sjelf, huru man småningom indrages i en dåsighet och liknöjdhet för alla högre sysselsättningar och renare förströelser.

Intet spel är oskyldigt, utan i en ganska inskränkt mening taget. Det kan vara en tillflykt ifrån obehagliga samtal och den qväfvande tråkighet, som ofta råder inom våra stora och blandade sällskaper. Men det blir alltid skyldigt till det mer och mer märkbara aftagandet af en finare och friare umgängeston. De trefliga, muntrande eller lärande småcirklarne försvinna, och sällskapslifvet förvandlas till ett spelklubbslif. Ty då de äldre, de kunnige och bildade söka sitt nöje i korten, hvad annat kunna väl de öfriga taga sig till?

Sådana äro mina åsigter om spel i allmänhet. Behöfver jag tillägga, att jag anser spelsjukan såsom en af de farligaste vår tids förvillelser.

Vi ega en spelsjuka i stort i vår tid, i fond- och börsspekulationer, spanmåls- och brännvinshandel, sådan den hos oss bedrifves, m. m. d. Detta är en förening af vinst- och spelbegär, hvarpå mången desto värre baserar hela sin rörelse, hela sin och andra familjers välfärd. Att drifva ett sådant spel med egna penningar vore en galenskap, vanligen drifves det också med andras och blir då lätt ett bedrägeri.

Lurendrejeriet, en blandning af vinst- och äfventyrsbegäret, lejon och elephantjagterne, ett spel, deri insatsen är lif och lemmar, m. fl. dyl. fenomener, lemna ytterligare exempel på detta uppjagade begär efter onaturliga retelser. Vi tala naturligtvis här om dem, som egna sig åt sådana idrotter för "nöjets" skull. *)

---

§ 14. *Åtrå efter egande. Samlingsdrift.*

Förvärfningsdrift, egandebegär, äro naturliga drifter. De finnas redan hos djuret och äro nödvändiga för individets bestånd och uppehåll, att sätta det i oberoende af årstider och andra yttre inflytelser. Det är berömvärdt att förtjena och spara. Men drifvas dessa för långt, öfvergå de i vinningslystnad och snålhet. Des-

*) "Begäret efter äfventyr och vådliga företag tillvexer, ju mer man deraf får smaka; vanan blir ett behof och slutligen förmår man icke mer uppskatta värdet af ett stilla lefnadssätt; af denna sjukdom äro Zouaverne smittade." Liljehöök: tvenne år bland Zouaverne.

sa äro ingalunda identiska begrepp. Det ena gäller inkomst, det andra utgift. Mången är mycket sniken efter den förra, utan att alls hålla på hvad han fått, en annan är indolent och liknöjd att förvärfva, men så mycket svårare att förmå till den minsta utgift. Båda dessa fel förenade utgöra Girigheten. Sparsamheten är en dygd blott så länge den motväges af frikostigheten, hvardera lämpad efter sin tid och sitt rum. Drifves denna sednare för långt blifver den Slöseri.

Hafbegäret framställer sig i en mängd olika former, till större delen så väl kända, att vi kunna förbigå dem här. Vid tvenne af dem, den ena i allmänhet mindre beaktad, den andra mest framstående af alla, skola vi närmare uppehålla oss.

Samlingsdriften — begäret att ega större fortgående serier af föremål och deribland särdeles de mera sällsynta — är ett nödvändigt vilkor för naturvetenskapernas, arkäologiens, konstens utveckling. Det är dock icke alltid de utmärktaste vetenskapsmännen, som utgöra de största samlarne. Vanligen begagna de sig utaf hvad andra med samma intresse, men mindre djup forskningsförmåga, ihopbringat. Lätt öfvergår denna drift i vurm och passion. Den antager då olika karakter efter personens egen och efter föremålet för samlingen. Botanisten behåller vanligen sina blommors milda natur, hos zoologen blandas den mera med känslolöshet och förstörelsebegär, hos conchyologen med vinstbegär, o. s. v. Hos alla innebär den en viss grad af hafbegär. Descuret misstager sig här, när han säger, att samlingsvurmen blott är en afart af ordningsmanien och att begäret efter ett nytt slags musslor etc. blott utgår från obehaget, att se det tomma rummet inom serien. De största sam-

lare äro de mest oordentliga, hvilka kasta allt i hög, och icke ens veta, hvilka nummer de sakna. Sjelf samlare och med god ordning i min samling måste jag dock erkänna, att det ensamt är hafbegäret, som drifver till komplettering af samlingen, bredvid det mer eller mindre vetenskapliga intresset.

Huru långt denna vurm kan gå, synes af följande tvenne anekdoter: I min barndom kände jag en särdeles aktningsvärd, men fattig konstnär, som till kompletterande af sin vackra kopparsticksamling använde de penningar, med hvilka han gått hemifrån i afsigt att inköpa höstslagt till sin talrika familj, hvilken blef det utan. Chenu berättar: Mr. R . . ., botanices professor i Paris, fick hos en resande handlande syn på en Spondylus regius, då ännu ensam i sitt slag. Priset lärer varit 3—6000 francs. Professorn, som icke egde någon utväg för dessas anskaffande, gjorde i hemlighet ett utbyte af sitt redan förut tarfliga bordsilfver och ersatte detta med kuverter af tenn. Hemkommen med sin skatt öfverfölls han af sin hustru med så bittra förebråelser, att han i sin bedröfvelse kastade sig på en stol. Ett krasande ljud af asken, som förvarade musslan, och hvilken han bar i rockfickan, väckte honom till besinning. Skadan var ej så stor, som hans förtviflan, hvilken snart gjorde honom till föremål för hustruns medlidande i stället för förebråelser. Här se vi vurmen öfvergången i passion.

Hvilka uppoffringar en vetenskapsman kan underkasta sig, för att öka sin samling, gör man sig icke begrepp om. Mången ihogkommer väl ändå den lika älsklige, som ifrige samlaren Marklin från Upsala, hvilken lefde på sina vänner och i deras aflagda

kläder, men skänkte vid sin död akademien en samling af tusentals Rdrs värde, resultatet af en lifstids arbete. Till ett utländskt Bibliothek hade han förut sålt en samling af disputationer och programmer, 23,000 nummer stark.

Men det är icke nog med dessa vetenskapliga vurmar, hvilka ega något ändamål för sitt samlande. Här finnes en mängd s. k. kuriositets-samlare, hvilka icke derföre kunna ega annat mål än blott nöjet af samlandet. Sådane äro de, som samla käppar, knappar, stålpennor, brefmärken, utan värde hvarken såsom konst- eller naturprodukter. Om detta gäller väl ändå mera, hvad vi nyss sade, att samlandet utgår från ett egande-begär.

Samlaren igenkännes lätt på den lifliga blicken, hvarmed han betraktar hvarje föremål inom sitt fack, och den ifver, hvarmed han griper efter det. Han är i öfrigt den oförargerligaste menniska, blott någon gång besvärlig genom det oupphörliga talandet om hans favoritämne. Inom organismen vållar samlingsvurmen i allmänhet ingen oordning. Den kan dock gå så vidt, att den oupphörligt retar genom en plågande oro, frestar till afund, till och med till stöld, och medtager de tillgångar och den tid, som borde användas på annat sätt. Hos sinnesförvirrade förekommer ofta samligsvurm. Vi tro dock icke, att den någonsin uppträder såsom orsak till galenskapen. Den förhåller sig som hvar och en annan drift, hvilken vidlåder personen ifrån dess friska tillstånd och nu i det ofria icke låter tygla sig. Den karakteriseras också af patientens oförmåga att bedöma de samlade föremålens värde, utan hopas papperslappar, porslinsskärfvor, o. d. tillsammans.

---

§ 15. *Fortsättning. Girighet.*

Girigheten hafva vi redan upptagit såsom högsta graden af hafbegäret. Den utgör ett af våra gröfsta fel och benämnes också "afgudadyrkan och roten till allt ondt."

Med girighet menas egentligen begär efter penningar eller dess representant. Den girige är icke alls angelägen om jordagods, möbler, samlingar eller något dylikt. Detta eftertraktas af det enkla hafbegäret och snålheten. Girigbuken vill blott ega penningen och öka penningen, han är tillreds att sälja allt hvad han eger intill gångkläderna och gör det vanligen ock. Men å andra sidan må vi icke med Descuret påstå, att girigheten är blott ett begär efter guld — sacra auri fames —, liksom låge der något särskildt attraherande i den metallen. Den girige rufvar lika gerna på banknoter och rentebärande papper, blott att de äro "säkra". Det har varit omtvistadt, huruvida det blott är törsten efter penningar, som drifver till girighet, eller om under denna ligger en tanke på förekommandet af framtida behof. Vi vilja tro, att den girige ifrån början utgår från en sådan tanke, från fruktan för framtida fattigdom och nöd. Men under sträfvandet för detta öfvergår penningen, i stället att vara medel, till ändamål, och den girige bevekes numera icke ens af egen trängande nöd, att göra sig af med den. Så förklara vi, huru girigheten vanligen tillhör ålderdomen, då man synes minst behöfva att spara. Men det är ock den åldern, då man minst kan verka, då man finner mindre sympatier hos andra, och således snarast kan frukta för de återstående dagarne, huru få de kunna vara.

Den girige söker, såsom ofvanföre sades, penningen och ensamt penningen, han brinner af törst efter den och

af oro att förlora den. Inga offer äro honom för påkostande att vinna sitt ändamål: han hungrar och fryser, utsätter sig för skam och förargelser, för sjukdom och nöd, att föröka sin skatt. Han sönderslites af förtvifian i tanken på tjufvar och röfvare, och en stor del af natten tillbringar han utan sömn. Han är icke svår att igenkänna, om man råkar att få se honom, då han får eller gifver. De strålande dragen och den krypande ödmjukheten i förra fallet, den mörka skumma blicken i det sednare, med en egen tryckning (den sista afskedstryckningen) på penningen förråda vår man.

Bland girige intager P. Rembrandt, den Holländske målaren, en framstående plats. Icke nog, att han af sina elever fordrade dryga lektionsafgifter och behöll deras taflor, för att retoucherade säljas under hans namn; han befallde sin son att föregifva, det de taflor han sålde voro stulna från fadren, för att väcka mera intresse för deras egande; han utgaf sig, i samma afsigt, vara flyttad från Holland till Venedig. Då han ändock icke ansåg detta allt hafva tillräckligt uppjagat priserna, lät han utgifva sig för död, i hopp att taflorna på auktionen skulle vinna ännu större efterfrågan. Det lyckades också, hvarpå han snart åter framstod med ny arbetskraft och ny guldtörst. Under allt detta lefde han på det mest indragna sätt. En salt sill och ett stycke ost var den vanliga middagsspisen, som intogs på en trästol utan stöd. Illa klädd och illa hållen, alltid lika ängslig för framtiden, dog han vid 68 års ålder såsom millionär.

Hafbegäret tillhör alla stånd och åldrar. Vinstbegäret är vanligare hos den unge, snålheten hos den gamle. Den fattige gör härvid intet undantag ifrån den rike.

Man ser ju mången gång trasorna efter fattighjonets död fyllda af guld eller sedlar.

Hafbegäret disponerar till egoism, otacksamhet, hårdhet, bedrägeri, tjufnad och rån. I fysiskt afseende öfvergår det ofta i hypokondri, galenskap och sjelfmord, Serskildt är den girige utmärkt genom sin bleka ansigtsfärg och magerhet.

En egendomlig form af hafbegäret är den fruktan för fattigdom, som inträder hos rika och välbehållna personer och ofta drifver dem till de största löjligheter. Man har t. ex. sett millionärer gå omkring, för att låna eller tigga de lumpnaste småsummor. I synnerhet är den vanlig på ålderdomen. En sådan fruktan öfvergår mången gång i vansinne.

---

§ 16. Fortsättning. Slöseri.

Slöseri är motsatsen till girigheten eller rättare snålheten, ty det står ganska väl tillsammans med förvärfningsbegäret. Med slösare mena vi icke den, som ger ut mycket, utan den, som ger ut detta myckna onödigtvis och utan ändamål, eller ger ut mycket, der han kunde uträtta detsamma med mindre. Egentligen är det ett privilegium för rikedomen, men icke derföre sagdt, att ju den, som sjelf intet eger, kan slösa ganska väl med andras. Inom individen tillhör det mest ungdomen. Inom staten är förhållandet motsatt. Stora och mäktiga stater utmärka sig icke för slöseri i sitt blomstringstillstånd, men deremot så mycket mera under sin upplösning. Så var förhållandet t. ex. hos Perser och Romare. Till hvad grad desse slösade förefaller otroligt. Lucul-

lus gaf en måltid för Pompejus och Cesar, hvilken kostade omkring 10,000 Rdr i vårt mynt. Sulla gaf gästabud för folket under flera dagar, då bord voro dukade på torgen, vin flöt som vatten, och mat serverades till den mängd, att det öfverblifna måste kastas i Tibern. Cesar gaf en måltid, då det serverades i 20,000 rum, med två fat vin i hvarje; Crassus en dylik, dervid hvarje deltagare dessutom fick spannemål för tre månaders behof. Vitellii broder gjorde ett gästabud för honom, dervid serverades 2000 rätter af fisk och 7000 af fågel. Men vi behöfva icke gå så långt tillbaka eller fästa oss vid summorna hos nationer, der då för tiden alla verldens skatter voro hopade. Slösare är hvar och en, som onödigtvis utkastar mera, än han i sin ställning och med sina tillgångar behöfver och kan, och abnorm blifver driften dertill, så fort den öfvergår en viss gräns och ovilkorligt fordrar tillfredsställelse. Och sådana exempel ega vi tyvärr dagligen öfverallt, snarast i vår tid, som är vida mera böjd för denna last, än dess motsats.

Slöseriet utgår ifrån ett begär att lysa, eller från tanklöshet. Hos en del blifver det till en sådan passion, att de finna en ren njutning i att kasta bort och snart sagdt en plåga i att ega något. Då lättsinniga sjömän komma i land, kan man få se dem på dagen förstöra, hvad de på året förtjent, och dagen derefter gå de åter att taga hyra och utsätta sig för ett års nya arbeten och försakelser. Hur långt denna tanklöshet kan gå, visa otaliga exempel i våra dagar.

Slöseriet leder till ekonomiskt obestånd och derigenom liksom hafbegäret till bedrägeri, etc.

---

§ 17. Åtrå efter vetande.

Själen är i behof af vetande, det är vilkoret för dess utveckling, liksom födan för kroppens. Veta är det högsta af allt, hvad vi kunna erhålla utifrån, det är bildningens både medel och ändamål. Vettgirighetsbegäret borde då icke kunna blifva abnormt, men det blifver likväl så, när det likt frosseriet vill upptaga massor af ämnen, som man hvarken kan eller medhinner att digerera.

Vettbegäret sluter sig till det föregående. Det kan anses utgå från en retelse utaf det, som är nytt och förut obekant. Å andra sidan innebär det ett stort hafbegär, då vetandet utgör en verklig egendom. Vi tala icke om det kommerciella examensvetandet, som validerar i ziffror ifrån 140 till 220, eller det, som kunnat säljas af vissa lärare vid universiteten efter bestämd taxa för laudatur, adprobatur, etc., eller det, hvars egande berättigar till en tjenst med löneinkomster af 1:sta, 2:a, 3:dje klass. Vetande i sig utgör en egendom, och vetenskapsmannen, han må forska, huru ekonomiskt ointresserad han vill, så eger han dock och anses ega en viss fond af något reelt, hvilket låter, om än efter sin egen måttstock, uppskatta och värdera sig. Den lärde vet detta ganska väl, och bokmalen är lika girig att samla kunskaper, som någon penningkarl att samla rentebärande papper. Vettbegäret närmar sig äfven njutningsbegäret. Se studieidkaren utsträckt på sin soffa, med tobakspipans invanda retning för smaknerverna och det nya utkomna mästerverket för intelligensen, och försök att locka honom derifrån. Det är att fordra en stor uppoffring.

Vettbegäret upptager således i sig åtrån efter njutning, retelse, ombyte, egande. Det har ett betydligt

omfång. Det ingriper också, icke blott i alla receptivitetsförmågans fenomener, utan i alla själens, såsom vi längre fram få se. Men äfven kan det genom inblandning af öfriga nyssnämnda begär, blifva mer eller mindre modifieradt och råka in på afvägar, analoga med dem vi ofvanföre antydt.

Ett exempel på rent vettbegär, men hvilket fört till stora afvägar, komma vi att anföra vid studiemanien.

---

§ 18. *Fortsättning. Nyhetsbegär. Nyfikenhet. Läseri.*

Såsom sjukdomsformer inom vettbegärets gebiet upptaga vi följande.

Nyhetsbegäret är vettbegäret i förening med åtrån efter retelse, då man oupphörligt fiker efter något annat, än det vanliga. För en och hvar behöfves ombyte, och själen upplifvas alltid deraf mera till arbete än den gör vid samma och vanda sysselsättningar. Men abnormt blifver det oupphörliga jägtandet efter nyhet och omvexling. En följd blifver då ock, att man icke fäster sig vid något, icke bibehåller något, och lätt tröttnar vid allt. Vanligen förekommer detta hos personer, som hafva föga sysselsättning, eller icke gitta att sköta den de hafva.

Nyfikenhet är en afart af nyhetsbegäret, hvilken egentligen håller sig till småsaker. Men en väsendtlig skillnad finnes dem emellan. Nyhetsbegäret är mera en vettgirighet, det håller sig ofta inom en viss krets af ämnen eller förhållanden. Den nyfikne vill veta allt, och han våndas som en mask, om ett ord undslipper

honom rörande den minsta småsak. Han vill gerna vara med om allt och sköter ofta väl det, som han skall sköta, isynnerhet om detta ger honom tillfälle att träffa en mängd menniskor. Besvärlig blifver han deremot med sin påträngdhet, och för sig sjelf är han alltid till en plåga. Farlig är till och med en sådan, om han med nyfikenheten, såsom ofta är fallet, förenar talträngdheten. Vi behöfva icke påpeka alla de obehag och olyckor, som inom familj- och sällskapslifvet derutaf blifvit en följd.

Läseri. Med läseri förstå vi alldeles icke en sträf ortodoxi eller sträng ascetik, om än allmänheten oftast så tager denna benämning. Det är beqvämt att under förkastelsedomen af ett enda ord kunna afvisa hvarje välmenande och aldrig så litet allvarlig påminnelse om ett högre behof. Ännu mindre förstå vi dermed någon särskild sekt eller religiöst samfund. S. k. läsare kunna finnas inom diametralt motsatta konfessioner. Med läsare förstods till en början, hvad ordet ännu egentligen innebär, en person, som uteslutande läser.*) En sådan förbjuder allt utom att läsa; han kan gå så långt, att han fördömer utöfvandet af Herrans bud, blott för inhemtandet af dessa bud. Då receptivitetsförmågan här är den ensidigt verkande och intelligensen sällan och föga är med, faller af sig sjelft, att känslan kommer i stark svallning och att det hela lätt nedfaller till pjunk och sentimentalism. Är intelligensen svag eller missledd, inträder

*) Plato kallade Aristoteles "läsaren" för hans outtröttliga vettbegär; troligen var detta första gången denna benämning blifvit begagnad. (v. Haeser: Gesch. d. Medicin).

såsom komplikation misstydningar af enskilda bibelställen, isynnerhet de apokalyptiskt-profetiska, intolerans, o. s. v.

Läseriet är icke blott religiöst. Det är en grupp som inom sig kan upptaga lika många former, som här finnas ämnen för läsandet. Mest framstår derutaf ytterligare tvenne, hvilka äro lika ingripande som det religiösa läseriet, nemligen tidningsläseriet och romanläseriet. Vi behöfva väl icke än en gång förklara, att det är icke saken, som innebär det felaktiga, utan öfverdriften. Hvem klandrar den, som följer med i den bättre romanlitteraturen, såsom skön konst betraktad, eller som önskar att veta, hvad som tilldrager sig i dess eget land och i andra länder, eller den, som arbetar i allmänna verk och måste veta, hvad derom ordas. Vi tala om dem, som endast lefva i och för en sådan läsning, med hela sin håg rigtad åt densamma. I tidningsläseriet är det vanligen nyhetsbegäret, som ingår till den mest betydande delen; i romanläseriet mera ett rent begär efter retelser. Det förra öfvergår i politiskt kannstöperi, missaktning och förtal, då man anser tidningskrifvarens subjektiva utgjutelser såsom konstaterade fakta, det sednare i griller och fantasispel. Båda äro lika deri, att de förtaga lusten för allvarsammare studier och snart nog för alla, och inom båda möter man samma fenomener, som hos invanda tobaksrökare och supare, att de söka allt starkare och sämre vara. I synnerhet äro de farliga lockelser för ungdom af båda könen. Man har sett dem fortgå ända till sinnesförvirring.

---

§ 19. Liknöjdhet.

Vi hafva ofvanföre afhandlat en motsats till girigheten — slöseriet, men emot alla dessa öfverdrifter af de tre begären efter retelse, egande, vetande, hafva vi också några andra bestämda motsatser, alla sammanfallande under en form, Liknöjdheten. Så ser man en likgiltighet för retelser utifrån, vanligen för ett eller annat slag, men äfven för alla, en intresselöshet för intryck, hvilka dock fullt och normalt uppfattas. Likgiltigheten för egande utgör egentligen en motsats till förvärfningsdriften, då deremot slöseriet motsättes snålheten. Vanligare än dessa båda är liknöjdheten för vetande, åtminstone i dess högre mening. Dessa former förekomma i allmänhet hvar för sig, och ofta ser man, att en häftigare åtrå efter endera: retelse, egande, eller vetande, betingar en mer eller mindre uttalad liknöjdhet för de andra båda. Men de kunna finnas förenade. Man ser personer, som äro så likgiltiga för allting, att de öfvergå i ren slöhet. Och i mindre grad förefinnes detta hos alla, ju mer de nedsjunka till endast djuriska njutningar. Ett egandebegär är då vanligen det sista, som qvarstår, men mera såsom önskan än sträfvande.

Vid fråga om företag, resor, o. dyl., framstår denna liknöjdhet såsom en orörlighet, quietism.

---

§ 20. Ordningssinne.

Det är icke nog att receptivitetsförmågan vill emottaga: den önskar detta emottagande i en viss ordnad följd till tid och rum. Detta utgör ordningssinnet. Ordning är icke blott något inre, som frambrin-

gas genom en akt af själen. Den är fastmer något yttre, som eger sin grund i tingen sjelfva, till följd af den för såväl det inre som yttre gällande verldsordningen, och till hvilken själen söker att finna — icke uppgöra — klafven. Detta kan mer och mindre lyckas, men äfven den, som icke kan uppgöra lagen, kan önska och iakttaga ordning till följd af dennes öfverensstämmelse med hans eget inre.

Ordningssinnet kan drifvas ända till ytterlighet, den s. k. ordningsvurmen, då man sätter allt i iakttagande af en ytterlig punktlighet, och det in i de minsta småsaker. Detta kan gälla i allt eller ock inskränka sig till vissa ämnen eller föremål, utgöra en generel eller partiel ordningsmani. Det kan röra sådana obetydligheter som läget af ett ark papper på bordet, omvändandet af skeden, o. d. Skolrektorn Seidel, berättar v. Schubert, nöjde sig icke blott med att alltid perm till perm genomläsa sina gamla klassiker, när han en gång börjat dem, han följde äfven samma sed i hela sin husordning. Så genomlästes vid aftonandakten psalmboken stycke för stycke, utan afseende på om midsommarpsalmen inföll midt i vintren och bönen i långvarig torka midt under ett hällande regn.

Vår tid har i stort en benägenhet för denna mani, som framträder i alla våra statistiska beräkningar, hvilka vore af mycket värde, om man kunde tilltro dem lika mycken tillförlitlighet, som småaktighet.*)

*) Jag må här, en gång för alla, förklara det ringa förtroende jag i de frågor, som i detta arbete förekomma, fäster vid statistiska uppgifter och beräkningar. Äfven vid rent ekonomiska beräkningar förekomma ganska ofta falska uppgifter af egennyttiga afsigter.

Motsatsen af ordningssinnet är **Oordentligheten**. Vi må akta oss, att icke så benämna hvarje förhållande, som afviker ifrån hvad vi anse för ordning. Mången kan iakttaga denna i högsta grad, om han än gör det på eget vis. Det beror ju helt och hållet på ett conventionelt bruk, om de färdigskrifna brefven skola

---

Ännu mera här genom tillfälliga förhållanden, hvilka icke kunna kontrolleras. Det är icke nog, att man, såsom Rostan yttrar om numeriska methoden, kan råka in i en exceptionel serie och således uppgifva såsom allmänt giltigt, hvad som blott gäller för en viss period eller lokal. Man är utsatt för så många andra misstag. Då det t. ex. uppgifves, att på sjukhusen blifvit behandlade så och så många af klasserna a., b., c., för venerisk smitta, så bevisar det mindre antalet inom a. alldeles icke en större grad af moralitet, utan likasåväl, att a. varit i tillfälle att vårda sig utom sjukhuset af främmande läkare eller qvacksalfvare. Om det uppgifves, att m procent utaf galningar blifvit det utaf förskräckelse, så bevisar detta icke, att ju 2, 3, 4 gånger så många blifvit det, ty icke omtalar galningen detta sjelf, och icke känner omgifningen i flertalet af fall orsaken till vansinnets utbrott. Ännu mera blir detta fallet vid brottmålsstatistiken. Hvad visar den? Jo, huru många brott, som blifvit åtalade, men alldeles icke huru många som blifvit det blott af kittslighet, och ännu mindre, huru många vida svårare, som blifvit förtegade af miskund eller liknöjdhet. Inom vetenskapliga föremål blir detta lika obestämdt, då här är fråga om bestämningar och gränser, hvilka bero på subjektivt omdöme. I sjukdomsstatistiken se vi detta tydligast. Hvilka olika beräkningar uppgöras icke t. ex. inom kolerastatistiken efter olika åsigter om prodromer och sjukdom, Cholerin, Cholera sporadica, epidemica? Huru många vansinniga finnas i ett land eller en ort? ett betydligt olika antal, om läkaren eller kommunalnämnden räknar dem. All statistik har således blott ett approximativt värde, beroende på förtroende till personerna, som uppgöra den, och de förhållanden, under hvilka desse verkat. Och en sådan, som beror på uppgifter af en och hvar, med och utan urskiljning, med och utan intresse för saken, förtjenar föga förtroende.

ligga på bordet eller golfvet, böckerna på bordet eller i soffan, o. s. v. Den, som begagnar det sist antydda sättet, kan vara lika ordentlig och hafva lika mycken reda på sitt, som vi, hvilka begagna det förra. Men deremot finnas de, som icke ega minsta sinne för ordning, som hafva allt sitt huller om buller. Detta gäller om husgeråd, affärer, vetande, med ett ord allt, både yttre och inre. Liksom ordningssinnet, så kan äfven oordentligheten vara partiel eller generel. Ofta kan den bero på brådska och träffas hos personer, som äro öfverhopade af göromål, hvilka önskade, men icke kunna hafva det annorlunda. Men oftare beror den på anlag.

---

§ 21. *Känslofel.*

Receptivitetsförmågan eger, jemte sin egenskap att afficieras af intryckens olika styrka, äfven ett quale (1 del. p. 68). Normala gränser måste då äfven finnas för denna inverkan och för receptivitetsförmågans deraf uppkommande stämning. Är receptivitetsförmågan för känslig, i och för sig eller relativt till ständigt återkommande obehagliga intryck, så uppkommer R e t l i g h e t, om reaktionen är stark och lätt öfvergående till öfriga förmågor, deremot K i n k, eller P j u n k, om reaktionen är svagare. Båda dessa abnormiteter äro af ingen betydelse, om de uppträda för en eller annan gång. Blifna till vana utgöra de det retliga och kinkiga lynnet, och få vi vid lynnesfelen tillfälle härtill återkomma.

Är receptivitetsförmågan för litet känslig, uppkommer en k ä n s l o l ö s h e t för intrycken, mer eller mindre liknande den förut omtalade liknöjdheten. Dessa ut-

tryck äro dock ingalunda synonyma. En person kan vara mycket liknöjd för ett intryck och dock afficeras deraf betydligt, när det träffar honom. I sin högsta grad öfvergår känslolösheten i en ren apathi, emotsvarande och öfverensstämmande med slöheten. Hos mången är känslolösheten affekterad, hos mången affekteras den så länge, till dess den genom vanan blifver naturlig. Ofta står den i förening med känslolöshet äfven i fysiskt afseende, men dessa båda kunna vara hvarandra rent motsatta. Känslighet och känlolöshet äro nationella. Man jemföre Greker och Romare i gamla tider, Fransmän och Engelsmän i nya. Vildarne i norra Amerika utmärka sig isynnerhet för den sednare ytterligheten.

---

§ 22. *Begärförmågans styrka och svaghet. Häftighet.*

Då receptivitetsförmågan är själens inåtgående förmåga, hvilken framstår såsom en sugning — en åtrå — efter intryck, är begärförmågan den utåtgående, hvilken drifves till verksamhet. Emot åtrån svarar således denna drift, emot önskandet af olika slags intryck svarar böjelsen till olika slags handlingar. Böjelsen framträder såsom begär, i abnorm grad såsom affekt eller passion. Om dessa båda sednare skola vi tala längre fram vid totalkänslorna. Motsatsen af böjelse är afsky, hvilken vi icke må förblanda med önskan af böjelsens motsats.

Begärförmågan utmärker sig för mer eller mindre styrka och uthållighet. En fast och stark vilja är en herrlig egenskap vid utförandet af hvarje företag, förut-

satt, att det gäller ett stort mål och att beslutet derom är grundadt på fullt och moraliskt riktiga premisser. Men då det är menskligt att häruti fela, så blifver oböjligheten lika ofta till skada; i småsaker är den odräglig, i större, som icke grunda sig på full rättvisa, ett af maktens beklagligaste lyten.

Begärförmågans styrka öfvergår lätt i häftighet. I mindre grader framstår denna såsom snäsighet, eller ock som snarstickenhet, då den icke utbryter, utan mera qvarstannar inom personen sjelf. Uthålligheten öfvergår i envishet och dess afarter.

Häftighet är en uppblossande större grad af reaktion emot det yttre. Till sin natur är den ett hastigare öfvergående tillstånd, då själen icke kan fortfarande förblifva i samma spänning, men den kan återkomma efter kortare eller längre mellantider. Den kan undertryckas, och förblifver då en inre sinnesrörelse, eller uttala sig i det yttre genom åtbörder, ord och handling. Den visar sig då i ett uppdrifvet rodnadt eller blekt ansigte, hastig andedrägt, darrning och ryckning i musklerna, etc. Den beror mycket af det yttre. Varmt klimat, hetsiga dryckker, stark animalisk föda disponera till häftighet. Vanligen framkallas dess utbrott också af någon yttre orsak. Ofta synes denna för omgifningen så obetydlig, att man icke kan tänka den möjlig såsom orsak. Men då ligger grunden antingen deri, att personen blifvit nyss förut och ihållande retad, och denna sista retelsen var då liksom den sista droppen, som låter kärlet rinna öfver. Eller också beror den på residuer inom själen, som sättas i rörelse vid hvarje minsta påminnelse. Sålunda tåler man icke många ord af en person, utaf hvilken man förut är förorättad, eller i ett ämne, öfver hvilket harmen

ännu icke är släckt. Det är en sådan dold bitterhet i grunden, som gifver klafven till en mängd uppträden, hvilka eljest förefalla oförklarliga.

En mindre grad af häftighet är otålighet, en plågande oro, men hvilken låter bemästra sig. Men om man än kan bemästra den, så kan den icke derföre alltid döljas, och är således mycket plågsam både för personen sjelf och dess omgifning. Den uppträder i synnerhet då något fördröjes, hvilket man väntar, och tillhörer mera ungdomsåren och lifliga karakterer, då häftigheten oftare förekommer hos äldre och starkare. Hos personer, som varit verksamma och genom ålder eller andra förhållande upphört att vara det, är den vanlig. Häftigheten är ärftlig. Den är äfven nationel, isynnerhet inom sydliga värmare länder.

Snäsighet är en fortsatt vana till smärre utbrott af häftighet, då man oupphörligt liksom kastar ifrån sig mer eller mindre bitande ord på de obetydligaste frågor, och beror på en känslighet i receptivitetsförmågan, hvarifrån intrycken reflekteras utan intelligensens åtgörande. Den kan således förefinnas hos de bästa karakterer, hvilka kommit i denna vana, ofta utan att göra sig reda derför. Mest förekommer den hos dem, som äro öfverhopade af oupphörligt repeterade enahanda frågor, såsom gamla läkare, postmästare och andra expeditionskarlar, och uttröttade tjenare af alla rangförhållanden.

Snarstickenhet är en dylik reflexsjukdom från en retlig receptivitetsförmåga. Den antingen qvarstannar inom sinnet såsom en kufvad häftighet, eller ock framträder den i trumpenheten (la bouderie), som fått åtskilliga benämningar: att vara moppig, mutten, stött, o. s. v. Denna består i ett ihållande markeradt missnöje, men

som icke egentligen utbryter, utan snarare qvarstår som en slags tyst reservation. I grunden är den blott en elak vana. Ofta är den också helt och hållet tillgjord hos elaka hustrur och bortskämda barn, för att tvinga sig till det de önska.

Vi återkomma till häftigheten längre fram, då vi komma att afhandla vreden, och få då visa dess fysiska och moraliska betydelse, m. m.

---

§ 23. *Fortsättning. Envishet.*

Envisheten sönderfaller egentligen i tvenne former: envishet i egentlig mening (envetenhet, allmogen), en benämning uppkommen genom sammandragning af egenvishet, då man anser sig icke kunna böja sitt vetande och omdöme under någon annans, och egenvilja, då man icke vill böja sin vilja. Den envise vet mången gång, att han icke förstår det han talar om, han vet till och med, att han har orätt, men det oaktadt är det honom omöjligt att medgifva det. Detta öfvergår till ett "rechthaberei", ett förfäktande att alltid hafva rätt, eller åtminstone ett försök att alltid synas hafva det, och å andra sidan en omöjlighet att medgifva, att någon annan kan hafva rätt, eller att ingå på något, hvad man icke sjelf föreslagit. Detta inträffar dess värre ganska ofta hos dem, hvilka äro såsom man säger "stora män och små menniskor." Den egenvillige motsätter sig andras önskningar, åtminstone så snart de i det minsta röra honom sjelf, och detta till och med då han anser att hela fördelen vore på hans egen sida.

Han är färdig att uppoffra helsa och egendom, blott för att visa, att han skall hafva sin egen vilja.

Envisheten kan vara partiel, sträcka sig blott till vissa saker och förhållanden. Den kan vara allmän, sträcka sig till allt. Den uppträder i större eller mindre grad, kan gå ända till ren omöjlighet, hallstarrighet. Den förekommer särdeles framstående hos vissa nationer, t. ex. Finnarne, således äfven inom familjer, och särskildt inom vissa handtverk och sysselsättningar. I sina symptomer och förhållanden är den så väl känd, att vi icke behöfva dervid uppehålla oss. Envisheten är svår, såväl i och för sig, som isynnerhet komplicerad med andra fel, hvilka den på allt sätt försvårar. Den är ett af de svårbotligare, ty i sjukdomen sjelf ligger det, att patienten sätter sig öfver all förändring. Egenvilja brytes lättare än envishet, men äfven den ofta nog först i cellen, fängelset eller på dårhuset. Det finnes åtskilliga egna former af envishet, ibland hvilka vi märka följande.

Motsägelsedriften, ett eget begär att disputera och isynnerhet den fallenhet, att möta alla framställningar med nej. Dermed är icke sagdt, att ju saken både medgifves och verkställes sedermera. Men det är ett sätt eller rättare en vana, att sålunda sätta sig i ett slags "sauvegarde" emot den tilltalande, och detta ofta nog, innan denne hunnit utveckla, hvad han menar eller önskar. Napoleon I uppgifver, att detta var första orsaken till missämjan emellan honom och Josephine, att "vid hvilken fråga han gjorde var hennes första ord ett nej; det var ett försigtighetsmått, hon sökte alltid att intaga en defensiv ställning." Och detta är en icke ovanlig företeelse inom familjelifvet, om den än icke förer till

samma bedröfliga utgång. Motsägelsedriften är mycket ombytlig, uppträder icke ihållande, utan vanligtvis periodvis, icke heller emot alla personer. Den förekommer vanligare hos fruntimmer, *) än karlar. Hos de sednare visar den sig mera under formen af ett begär att disputera och kritisera öfver hvad som säges och göres. Detta utgör för dem sjelfva ett slags retelse, men för andra en stor plåga. Lättast blir man dem qvitt genom att straxt låtsa sig vara öfverbevisad, ty detta är långt ifrån meningen. Sådana bry sig alldeles icke om att få rätt, de disputera, blott för nöjet att få disputera, liksom den passionerade spelaren icke spelar för vinsten, utan för nöjet att spela.

Teteri, retsamhet, är liksom en aktiv envishet, då vi kunna kalla de öfriga formerna passiva. Det är ett abnormt nöje att kunna förarga personer och sedan skratta åt dem, att de blifvit förargade, och detta mindre främmande, än anhöriga och vänner. Detta fel kan förefinnas hos i öfrigt goda och älskliga personer. Faller det tillsamman med en sämre karakter, då är smädaren och pasqvillanten färdig. — Emot djuren se vi dagligen ett sådant teteri öfvas, i det man retar dem emot sig sjelf eller mot hvarandra, — en bedröflig förnöjelse för personer, som borde kunna förskaffa sig bättre. Spaniens tjurfäktningar och Englands tuppfejder äro exempel på sådana njutningar i stort.

Om teteriet alltid innebär något ondt, något ovilligt och obeskedligt, äfven der meningen icke är så, finnes

---

*) Die Weiber gleichen dem Pater Lodoli, der nichts so mied als das Wörtchen Ja, wenigstens sagen sie es erst nach dem Nein. (Jean Paul.)

deremot en annan form, som utgår från den största välmening, men slutar med att vara lika plågsam. Det är påträngdheten, en beskedlighet och beställsamhet att vilja tjena, glädja och gagna en menniska, men alldeles icke efter hans önskan, utan efter sin egen. Den utgår från den envishet i tanken, att hvad jag finner godt och angenämt måste en annan finna så. Man ser härpå de mest löjliga och på samma gång de mest bedröfliga exempel, huru t. ex. makan eller modren uppoffrar sig för att bereda man och son de njutningar och beqvämligheter, hon tror dem böra sätta värde på, men utan att bry sig om hvad de sjelfve önska och tycka om. De pruta också emot, så länge de kunna, men då det icke hjelper, taga de sitt öde med resignation, men plågas af det, som skulle gladt dem i en annan form och på annat sätt. Så vänner emellan. Huru ofta plågas man icke af fjesk och persuasion. Det är en stor konst att låta folk vara i fred och en ännu större, att utleta hvarigenom och på hvad sätt man verkligen kan glädja sina vänner. — Huru mycket ett sådant beställsamt fjesk skadar vid sjuksängen, vet läkaren bäst.

---

§ 24. Fortsättning. Slapphet.

Motsatserna till begärförmågans kraft och uthållighet utgöras af tröghet och slapphet. Hit böra motvilligheten, som intet vill, skyggheten, som intet vågar, försagdheten, som intet kan företaga, och eftergifvenheten, som intet kan fortsätta. Desse kunna öfvergå till ren oförmåga. Till trögheten

och dess afarter återkomma vi framdeles, dels vid lynnesfelen dels vid lättjan.

En af de vanliga formerna af brist på kraft och uthållighet framträder i ombytligheten. Men denna ligger icke ensamt i begärförmågan. Tvärtom sträcker den sig äfven till tycket, omdömet, beslutet, o. s. v. Den tillhörer således själens totalkänslor, och uppskjuta vi äfven denna till lynnesfelen.

---

§ 25. *Naturdrifterna.*

I afseende på de olika föremål, som ligga inom begärförmågans gebiet, kunna vi äfven hänföra drifterna till flera olika klasser.

Den första af dessa utgöres af naturdrifterna, hvilka, ifrån att utgöra fysiska behof inom kroppen, öfverföras till själen såsom retning och uppträda der såsom begär. De anses i allmänhet vara af tre slag: driften till föda, mat och dryck, driften till sjelfförsvar, innefattande äfven skydd mot klimat och väderlek, driften till fortplantning. Till dessa lägger jag ännu en, driften till talande. Talet är en utåtgående verksamhet af menniskan, lika mycket som de öfriga beräknad för hennes behof. Detta synes tillräckligt af följderna, då talet förhindras, t. ex. under längre uppehåll i sådana fängelser, der absolut tystnad iakttages. I Maison de force i Gent har man observerat, att ingen upplefver högsta gränsen af straffet, 20 år. — Vidare räkna vi här till naturdrifterna instinkt och imitation. Dit borde strängt taget räknas hvarje organs begär efter verksamhet, begäret att se, höra, lukta, begäret efter intryck, studier, etc.,

men hvilka alla former det faller sig bättre att afhandla på andra ställen.

Dessa drifter lyda under begärförmågans gebiet, ty det är först sedan de blifvit öfverförda dit ifrån receptivitetsförmågan, de såsom begär utöfva någon inverkan på själens stämning och förhållanden. Såsom kunskap förhålla de sig som andra begrepp. Som begär kunna de öfverdrifvas eller blifva abnorma. Äro de deremot för svaga utgöra de icke själslidanden, utan rent fysiska. Brist på matlust, törst, fortplantningsbegär, etc. äro somatiska sjukdomar. Det är således i förra afseendet vi behandla dem här. De utgöra betydande grupper, hvaraf vi fästa oss vid följande.

---

§ 26. *Fortsättning. Begär efter föda.*

Begäret efter föda kan öfverdrifvas i qvantitativt och qvalitativt hänseende. I mindre grad kunna de förenas, i högre icke. Den, som behöfver dess större qvantiteter, förlorar snart smaken för de finare kryddorna, och den, som älskar utsökta läckerheter, öfverlastar sig icke gerna ända till illamående. Han vill njuta ofta och vill njuta äfven under digererandet af födan.

G l u p s k h e t e n eller f r o s s e r i e t söker massor med mindre afseende på deras beskaffenhet, föredrar dock det, som är bastant och kan fylla. En gås till frukost, en liten skinka med tillbehör och en kanna sur mjölk till middag, ett tjog ägg till aftonen äro vanliga portioner. Att äta matsedeln igenom fram och tillbaka var ett studentprof i gamla tider, och de, som tillhöra den perioden, minnas väl också Prof. W., som med god

smak gick ifrån den ena middagsbjudningen till den andra och på båda ställen gjorde lika godt besked för sig. — För de högre graderna af glupskheten begagnar man grekiska benämningar: Anthropophager, som äta menniskor, Omophager, som äta köttet rått, Polyphager, som äta allt utan undantag, kiselstenar, gräs, etc. Descuret anförer en grenadier, Tarare (död 1799, 26 år gammal), hvilken framställde alla dessa former: han åt på 24 timmar en fjerdedels oxe, uppslukade flintor, korkar, lefvande ormar, o. s. v., misstänktes till och med att hafva uppätit ett barn. En flicka, Denise l'Hermina, förtärde periodvis 12, 24 á 32 ℔ bröd och andra födoämnen, dessemellan åt hon rå lunga och gräs.

Orsaken till den onaturliga glupskheten bör vanligen sökas i fysiska oordningar, graviditet, etc., benikemask, eller i abnorma nervförhållanden. Den är ofta medfödd. I öfrigt beror all glupskhet på arf, uppfostran, vana; den kan smitta. Den förekommer mera i nord än söder, mera hos sangviniska och sangviniskt-melankoliska, än hos andra (Desc.).

Att framställa bilden af den glupske är öfverflödigt. Hvar och en kan lätt se honom för sig med tindrande ögon och gapande mun, böjd öfver tallricken, arbetande med händer och käkar, att kunna så fort som möjligt intaga den största qvantitet. Tala medhinner han icke derunder, utan är djupt försjunken i njutningen. Vanligen utmärker sig kroppen genom sin fyllighet och ansigtet genom de utstående kindbågarne (Desc.), men ofta träffas storätare af en spenslig och mager kroppsställning, hvilka icke gifva de feta efter i förmågan att förtära. Men att förtära går lättare, än att digerera. Oord-

ningar i organets funktioner äro vanliga följder af oordningar i dess användande; så äfven här. I fysiskt afseende inträffa digestionsfel och deras följder, tyngd, hufvudvärk, m. m., ända till en ögonblicklig död genom apoplexi eller bristning af ventrikeln, i psykiskt olust och odågsenhet till hvarje intellektuel och andig sysselsättning. Begäret kan här stegras så, att det öfvergår i galenskap. Särskildt böra vi varna för tillfredsställandet af den glupskhet, som infinner sig i svårare sjukdomar under yra eller första konvalescensen, och för hvilken dess störste motkämpe Broussais sjelf var nära att falla ett offer. Den kostar mången patient lifvet.

I afseende på qvaliteten uttalar sig detta begär, abnormt stegradt, i den s. k. gourmandisen. Med gourmand menas en person, som söker det finaste och bästa i mat och dryck, som kan smaka af hvad år och hvad försändning en vinsort är, med hvad slags socker en mat är lagad, o. s. v. I viss mening kan hvar och en anses för gourmand, som icke är liknöjd för hvad han kastar i sig. Är det ett naturbehof att få föda och dryck, så är det äfven ett behof att få denna ren och välsmakande. Det är öfverdriften, som gör behofvet till fel. Om den ene icke vill sköta något annat studium än vinets och bordrätternas, icke lifvas af något annat samtalsämne, om den andre offrar heder och öfvertygelse för en middag, då är det icke längre naturbegär, utan fel. Descuret kallar gourmandisen en mäktig politisk häfstång i konstitutionella stater för barn af 40 år, hvilkas hjerta saknar motståndskraft (n'a pas d'etoffe). Måtte detta uttryck icke alltför mycket träffa in på vår egen.

Denna art af gourmandise förekommer i olika gra-

der och af olika slag. Hos somliga är det ett begär efter läckerheter, sötsaker och bakverk, hos andra efter mera närande eller retande rätter, ja, i sin öfverdrift öfvergår det till ett allvarsamt studium af hvad alla naturens riken kunna erbjuda läckrast och rarast, samt af sättet för desammas olika tillredning. Hvilka penningsummor i detta fall utkastas, kan man knappt göra sig begrepp om. Man känner af Plinius, att hos Romarne under väldets aftagande ansågs en kock kosta lika mycket som en triumf, och en viss fiskart lika mycket. I en sednare tid förstörde Tom Rogerson under sex års tid en förmögenhet af 50000 P. St. på bordets nöjen. Då den siste guineen var slut, hängde han sig sjelf, — ett passande slut på en sådan lefnad.

Gourmanden framstår icke under samma bild som frossaren *). Ett af hufvudvilkoren för hans njutning är att vara väl placerad, och detta är hans första omsorg. Ögonen äro lika tindrande som hos frossaren, men deremot visar han ingen brådska. Att njuta långsamt och smaka på hvarje bit är hans uppgift. Under detta pratar och skrattar han, resonnerar gerna öfver maten, vinet, serveringen, etc. Denna konversation sträcker sig utöfver måltiden, den blifver till ett favoritthema vid alla tillfällen. Icke underligt då, att intresset slappas för all ädlare njutning, för egen högre utbildning och andras. Lägger man härtill den dåsighet, som alltid blir följden efter hans excesser, så synes att han blir oduglig till allvarsammare sysselsättningar, åtminstone för en stor del af lifstiden, och tager passionen

*) Descuret sammanför symptomerna af frossaren och gourmanden i en bild, men hvilken icke adäqvat passar in på någondera.

öfverhand, så blir han med all sin förfinade smak blott ett förfinadt djur. I fysiskt afseende är icke gourmanden utsatt för så häftiga sjukdomsanfall som frossaren, så vida han icke är detta tillika; mera då för sådana, som bestå i kroniska smygande underlifslidanden och dyskrasier, deribland isynnerhet gikt. I andigt afseende leda båda formerna till liknöjdhet för och glömska af det högre, egoism och obarmhertighet, eller till oredlighet, för att kunna fylla de ständigt vexande och aggande behofven.

Orsaken till gourmandisen bör sökas i uppfostran, vana och smitta. Den förekommer mera hos rika och sysslolösa, än hos fattiga och arbetssamma, är vanligare hos unga och gamla, än hos medelåldriga. Den förekommer liksom lyxen och vekligheten utbildad i vissa stater, isynnerhet de föråldrade, som äro i upplösningstillstånd, t. ex. i Rom under triumviraten och kejsartiden. Efter Luculli död såldes fisk ur hans dammar för 170,000 Rdr, och en annan rik Romare vid samma tid kostade på sina fiskdammar 375,000 Rdr årligen. En P. Octavius under Tiberii tid gaf 5000 sestertier för en enda rödfisk, som vägde 4 ½ L℔, och då Kleopatra inbjöd Antonius i Alexandria stektes 8 vildsvin för 12 personer, för att kunna välja det, som, då de satte sig till bords, var mörast och smakligast.

Man anser gourmandisen mera tillhöra vissa stånd inom samhället, såsom affärsmän, läkare och prester (Desc.) *). Sjömän, som längre tid lefva på sjön och det knappt och dåligt, äro de största gourmander,

---

*) Förmodligen afses här de katholske, som sakna familjlifvets behag och derföre söka ersättning.

då de komma i land. De måttligaste i denna väg äro kockar och hushållerskor sjelfva. Vi må dock komma ihåg, att gourmandisen på många ställen och inom många cirklar är modesak. Mången, som sjelf är indifferent, affekterar att vara gourmand, utaf skryt och ostentation.

---

§ 27. *Fortsättning. Begäret efter dryck.*

Ett öfverdrifvet begär efter dryck i allmänhet (polydipsia) förekommer någon gång, men så länge det låter tillfredsställa sig genom vatten eller andra oskyldiga ämnen, utgör det blott en fysisk anomali. Annorlunda blir förhållandet, då detta begär fordrar retande och isynnerhet spirituösa drycker. Det öfvergår då, genom den retelse dessa äfven på sinnet utöfva, i ett af våra svåraste själslidanden, och kan blifva orsaken till de aldrasvåraste för menniskan i sin helhet.

Dryckenskap kallas ett fortfarande begär efter spirituosa. Ruset är ett dess fenomen, hvilket kan förekomma utan att bero på något öfverdrifvet begär, till och med hos personer mot deras både vetande och vilja, såsom vid lockelser, bedrägliga inblandningar i oskyldiga drycker, o. s. v. Den rätte drinkaren kan deremot under år vara fri från egentligt rus, om han väljer att gå i en jemn retning af första graden. Ruset har tre grader, i den första förändras sinnesarten, man känner sig ovanligt lycklig eller olycklig, blir pratsam, o. s. v.; i den andra förändras föreställningen om personer och ting, hvilka förefalla annorlunda, än de äro; i den tredje

blir personen vild och rasande, eller slö och omedveten, ända till en dödlik apati (Fransmännens *ivre-mort*). Förhållandet är något olika i rus af olika ämnen: det utaf alkohol genomgår nämnde trenne grader, det af vin är mindre retande och öfvergår mindre ofta i det rent sanslösa tillståndet,*) det af maltdrycker deremot är tungt och döfvande ifrån början.

Dryckenskapens symptom är ett ifrån början och allt igenom fortfarande och jemnt tilltagande begär efter den ena eller andra af sådane retande ämnen. Men detta begär är sällan ihållande, snarare utmärker det sig just igenom en viss periodicitet, återkommer t. ex. vid vissa tider på dagen, vissa dagar, olika årstider, såsom vår eller vinter, o. s. v. Man har i detta fall observerat reguliera intermissioner. Esquirol berättar om en köpman, som hvarje höst blef sorgsen och började dricka; om våren blef han åter resonlig och reparerade då sina affärer. Fjerde vintern blef han kurerad genom en resa till Italien. Han omnämner äfven en Mad. B., som hvarje år ifrån sitt 36 till det 42 fick en dylik excitation, som räckte i ett par månader.

Den ihållande drinkaren förtär antingen, såsom vi förut nämnt, blott små portioner, men ofta, för att oupphörligt bibehålla känslan af den första retningen, eller ock går han i ett oupphörligt rus ifrån morgon till qväll. Han kännes på sitt pussiga, röda eller vattenaktiga ansigte, sin slöa blick och sina osäkra muskelrörelser, vacklande gång och darrande händer, allt en följd af uppkomna lidanden i vegetativa och nervsystemet. Han be-

---

*) Härvid bör dock observeras, att de flesta vinrus hos oss egentligen äro alkoholrus, då vi mest nyttja alkoholblandade viner.

klagar sig öfver slapphet i armar och ben, skymmel för ögonen, samt slöddrar på talet. Dessa symptomer tilltaga allt mer och öfvergå i en egendomlig lamhet, med släpphändhet och domning i händerne, och svigtande knän, hvilket kan slutas med allmän paralysi, än förenad med känslolöshet, än undantagsvis med neuralgiska ristningar. Såsom komplikation tillkomma äfven konvulsiva ryckningar och epilepsi. Under detta uppträda allt svårare lidanden inom digestionsorganerna, ifrån den enkla gastriten till scirrhus pylori, fett- och muskotleffver, granulationer i njurarne, och symptomatiskt af dessa bildningar vattensvulster, m. m. Såsom utbildade former af hjernlidande uppträda apoplexi och delirium tremens. Den förra kan vara en följd af hvad rus som helst, och kan blifva till och med ögonblickligt dödande, den sednare tillhör specielt missbruket af alkohol. Hvilka symptomer i öfrigt kunna anses tillhöra dennas eller andra starka dryckers missbruk, är ännu icke fullt utredt. Vi hänvisa i öfrigt den, som vill taga detaljerad kännedom om detta ämne, till H u s s: Kronisk Alkoholssjukdom.

D e l i r i u m t r e m e n s är en sjukdomsform, som utmärker sig genom darrning och ryckningar i extremiteterna och egna hallucinationer af smådjur, som hoppa på täcket, råttor eller annat dylikt. Den synes vara ett rent dynamiskt hjernlidande, hvilket förekommer endast efter ett ihållande bruk af alkoholhaltiga drycker, genom alkoholens egenskap att först reta och sedan slappa, och uppträder deliriet samtidigt med slappheten. Det kan visst inträda efter ett några dagar ihållande rus, men då, sedan retningsförmågan upphört, och lika ofta inträffar det just vid afbrottet af ett invandt fylleri. Man har sökt orsaken såväl till detta delirium, som till den

kroniska alkoholismen i finkeloljan eller främmande ämnen i bränvinet, men lärer den endast bero på alkoholens egen retning. Att båda snarare uppträda vid bruket af bränvin, beredt af skämd potates och behäftadt med s. k. stick, samt vid i öfrigt osundt lefnadssätt, är konstateradt.

En den ohyggligaste utgång af dryckenskapen är sjelfförbränningen — combustio spontanea. Mången har velat anse denna som en gammal fabel, men Descuret anför en casus af sin egen praktik, då han år 1828 blef kallad att besigtiga liket af en 65 års qvinna, som dagligen var vand att förtära tre qvarter bränvin och två buteljer vin, men icke på flera år smakat vatten. Han fann liket förvandladt i en kolad massa, deri blott kunde urskiljas hufvud och extremiteter, men hvilka sönderföllo, då man vidrörde dem. Musslinsmössan var till stor del oskadad, likasom möblerne i rummet. Någon eld syntes inte hafva varit uppgjord. Enligt Descuret skulle man år 1836, ibland 255 hastiga dödsfall utaf fylleri, konstaterat fem fall af sjelfförbränning.

Supare duka snarare under för akuta sjukdomar, isynnerhet bröstinflammationer, typhus, kolera. Särskildt har man anmärkt den inverkan alkoholismen utöfvar på genitalia. Prokreationsförmågan aftager, och affödan blir svag och sjuklig. Skroflerna ega väl att tacka missbruket af spirituosa, om icke för sin uppkomst, åtminstone för en stor del af sin utbredning, och torde de drankfodrade kornas mjölk icke heller i detta afseende vara så alldeles oskyldig. Barn, som blifvit aflade under fadrens rus, blifva ofta blödsinniga. I intellektuelt afseende prisas ruset i dess första stadium för poëter och andra vittra författare, isynnerhet de erotiske,

såsom upplifvande inbildningskraften och tankeförmågan. Om Jean Paul berättas, att han diktade sina excentriska skapelser vid skummande ölbägare, i hvilka småningom mer och mer spiritus lärer inblandats. Och huru mången af våra landsmäns skönaste dikter har icke en munter afton att tacka för sin tillvaro. Men låtom här skilja emellan en tillfälligt upplifvad sinnesstämning och en rusig. Gränsen är kanske icke så lätt att bestämma, men, i samma mån den öfverskrides, förlorar också tankekraften i skärpa och fantasien i rikedom. *Medium tenuere beati* fordrar ingenstädes mera sin tillämpning. Och i samma mån dryckenskapen blir till vana förslöas intelligensen mer och mer, omdömet förvirras, kombinationsförmågan upphör, minnet aftager, och af menniskan återstår snart endast djuret. Dryckenskapen kan bilda en egen art af sinnesförvirring, dipsomanien, den öfvergår ganska ofta i stupiditet, demence, mani, monomani, melankoli. Alla djuriska passioner sättas under ruset i jäsning och, då omdömet är förvirradt och reflektionen förslöad, är icke under, att ruset kan leda till alla brott emot egen och andras personer, och är den vanligaste orsaken till slagsmål, öfvervåld, bruten qvinno- och hemfrid, dråp och sjelfmord.

Orsaken till dryckenskapen kan någon gång ligga i ett fysiskt sjukligt anlag, men vanligen beror den på exempel, vana och karakterslöshet. Den framkallas och befordras genom sysslolöshet, bekymmer och motgångar, dåliga sällskaper, dålig polisuppsigt och husbondevård. Den fortplantas äfven ofta genom arf. Gall anför exemplet af en familj, der far och farfar voro supare och sonsonen visade tydligt begär efter spirituosa vid fem års ålder. Descuret citerar äfven en man, som

begynte att berusa sig vid 45 års ålder. Han hade då fyra barn, hvilka alltid förblefvo ordentliga och nyktra, men fick sedermera tvenne söner, hvilka vid hans död voro 4 och 6 år gamla. Uppfostrade af en farbror började desse vid 7 och 9 år att visa en framstående smak för vin och voro oaktadt alla bemödanden redan vid 18 år förfallna. Båda föllo offer för dryckenskapen.

Dryckenskapen tillhör mera äldre än yngre, mera män än qvinnor. Den förekommer i betydligt större utsträckning i de nordligare länderna: Storbrittanien, Sverige, Norrige och Ryssland, än i de sydligare. Inom vissa stånd är den äfven mera framstående, än inom andra, men äfven detta är nationelt efter dessas olika ställning och betydelse inom olika länder och ställen.

Vid ruset är att observera hvad man kallar bakrus, ett oredigt tillstånd efter eller rättare under rusets öfvergående, då personen går i en half oreda liksom drömmande. 1848 slogos vid Barrière de Fontainebleau en korporal och en soldat; Houette. Löjtnant Martin tillkommer och arresterar korporalen. H. promenerade hela natten orolig, på morgonen sköt han på löjtnanten, men klickade. Denne var icke vid hans regemente och intet skäl förefanns eljest, men upplystes att H. varit ett par gånger besvärad af epileptiska anfall och blott få gånger varit full, men då oefterrättlig, ej kunnat sofva, och dagen efter lika full, som vid ruset.

Det finnes en art af rus, som kan anses på något sätt motsvara det utaf spirituosa, nemligen opiat-ruset. I allmänhet ser man sällan denna form hos oss, ofta deremot i orienten. Descuret förklarar opiets verkningar skadligare än alkoholns (?), isynnerhet ser man i fabriksstäder exempel derpå, der det begagnas att döfva

barnen under föräldrarnes frånvaro. I Preston (69000 inv.) i Lancashire antecknade en läkare på två år 1300 fall af tärande sjukdomar genom missbruk af opium.

Opiets första verkan är en uppretning af inbildningskraften. Man ser scener, som endast orienten kan framställa eller Scheherazade dikta. Dess andra verkan är en dåsighet, hvilken, allt som ruset oftare återkommer och blifver mera ihållande, tilltager i utsträckning och intensitet och slutligen försätter i ett rent slöhetstillstånd. Vanan vid denna retelse blifver så stark, att om den icke kan erhållas på den bestämda timmen, faller personen i den förfärligaste melankoli med oro och plågor och det till den grad, att man berättar, att en österländsk prins dött under ett sådant anfall. Han var nemligen på en resa och hans betjening hade glömt medtaga opieförrådet. Sjelf har jag en gång sett ett analogt exempel, då en yngre kamrat, som efter en pneumoni med vomica vant sig att taga opium, vid ett sednare sjukdomsanfall af annan art förföll i den förfärligaste oro genom brist på det vanliga retmedlet. Detta måste anordnas och först sedermera så småningom bortläggas.

Till detta rus sluter sig med mer och mindre variation det af Hadschich, Chloroform, etc.

Motsatsen till dryckenskapen är n y k t e r h e t. Om än en dygd kan denna drifvas icke blott till en löjlig ensidighet, utan till och med till en skadlig. Sådan framstår den i vissa trakter af N. Amerika, der man skulle anses såsom okristen, om man förtärde ett glas vin eller bier, äfven om det vore nödvändigt såsom ett skydd emot det för främlingen ovana klimatets inflytande. Emellan dessa ytterligheter ligger m å t t l i g-

heten, lika så svår att bestämma, som att iakttaga. Den är nemligen till en stor del beroende på individualitet och yttre förhållanden och måste således i så månget fall äfven individuelt pröfvas. Vill man uppställa en generel regel för bruket af de olika slagen af dryckesvaror, känna vi ingen bättre än Arv. Flormans, den lika utmärkte läkaren, som vetenskapsmannen: "destillerade drycker tillhöra apotheken och böra såsom medicin begagnas, pressade och jästa må ingå i hvardagligt bruk." Att qvantiteten af dessa icke heller får öfverstiga en viss gräns faller af sig sjelf.

---

§ 28. Fortsättning. Drift till sjelfförsvar.

Driften till sjelfförsvar framstår normalt såsom mod, kraften att icke gifva vika för yttre motstånd. Utgår modet från riktig bevekelsegrund och försvarar det hvad som är rätt, så utgör det menniskoviljans skönaste uppenbarelseform. Men så är icke alltid fallet. "Modet hos Fransmannen," säger Champouillon, "kommer af fåfänga, hos Tysken af flegma, hos Ryssen af känslolöshet, hos Holländaren af envishet, hos Spanioren af stolthet, hos Italienaren af vrede, hos Turken af fanatism." Så äfven ofta hos individerne.

Om modet användes der det icke påkallas eller i högre grad än som fordras, blifver det öfvermod. Om man sjelf frammanar motstånd, för att få visa mod, blifver det trots. Dessa öfvergå till obändighet och vildsinthet. Då är det icke längre den menskliga öfvermakten, det är djuret, som rasar och nedgör. Detta se vi i vreden, såsom en akut, häftigt uppblossande passion,

och i grymheten, den mera kroniska formen, till hvilken vi återkomma vid totalkänslorna.

En slags permanent vildsinthet utgör förstörelsebegäret, hvilket består i en drift att ödelägga utan någon egen nytta, ofta till egen skada. Det är en djurisk drift, vanlig hos naturmenniskan, ifrån barnet till den vuxne vilden och den råe förhärjande härföraren. Hos civiliserade nationer ser man den visst också, men förekommer den der mera individuelt.

Brist på mod är feghet.

Vi hafva utsträckt driften till sjelfförsvar så långt, att den äfven skulle innefatta afvärjandet af yttre obehag, såsom kölden, etc. Om denna drift hafva vi talat vid hafbegäret och återkomma till den vid högmodet, fåfängan och på flera ställen. Dit hänskjuta vi hvad öfrigt, som kan tillhöra denna paragraf.

---

§ 29. Fortsättning. Drift till fortplantning.

Driften till fortplantning är liksom driften till föda en af de mest pockande inom menniskonaturen; men den är dock hvarken så bestämdt uppträdande, ej heller fordrar den så ovilkorlig tillfredsställelse, som denna (1 del. pag. 13, 237). Den kan likväl någongång, och det till och med hos oskyldiga och i dessa ämnen okunniga personer, stegras så högt, att den öfvergår ända till vansinne.

Vi benämna här med liderlighet (libertinage) denna drift, då den bedrifves i onaturlig grad eller på onaturligt sätt. Dess brist tillhör helt och hållet det fysiska

området, men kan inverka på det psykiska, hvarom framdeles.

Orsaken till denna last ligger alltid i det inneboende begäret, hvilket mången gång kan bero på en särskild fysisk bildning eller sjuklighet, men i allmänhet stegras genom veklighet, brist på arbete och sysselsättning, ihållande stillasittande arbete, isynnerhet med hög diet, retmedel, såsom spirituosa, kaffe, kryddor, o. d., lättsinniga samtal och lektyr, yttre retning, m. m. d. Den förekommer betydligt mera i sydliga länder, än i de nordliga, och särskildt i större städer. Inom vissa stånd visar den sig äfven framstående och det mest inom sådana, som lefva under ofvan antydda förhållanden. Så t. ex. utgjorde i Paris af 3300 personer, som sökte råd vid l'Hôpital des Veneriens icke mindre än 830 skräddare och skomakare. Af prostituerade qvinnor derstädes utgöres två tredjedelar af fabriksarbeterskor och isynnerhet sömmerskor. Till en del ingår här den ringa förtjensten, hvilken bringar ifrån nöd till förfall, men till större delen ett lättsinnigt och stillasittande lefnadssätt. — Samma orsaker, som ligga till grund för den naturliga öfverdrifna njutningen, göra det äfven för den onaturliga hos sådana, hvilka äro antingen till den grad förfallna, att de icke längre retas af den förra, eller ock icke kunna ernå den. Vi förbigå här de synder, som vållade Sodoms dom *); lyckligtvis höra sådana till undantagen inom vårt land. En annan last deremot är beklagligtvis alltför allmän, att kunna förbigås i tystnad — Mastrupationen. Den utgör en icke ovanlig last hos uppvexande ungdom af båda könen och fordrar uppfost-

*) Jfr. Rom. 1: 26, 27.

rarens största uppmärksamhet. Den förekommer i öfrigt vanligast hos studenter, lärda och andra inom förut nämnda kategorier.

Det förekommer en särskild afart af denna last, som är helt och hållet psykisk (H u f e l a n d), och består i ett oupphörligt lekande af fantasien med vällustiga bilder. Den förekommer hos personer, som deruti söka en ersättning för det, som lekamligen fattas dem, och som icke skulle vilja förfalla i någon otillbörlig njutning. Men äfven denna utgör ett fel, som kan öfvergå till en verklig sinnessjukdom, och som försvagar kroppen i betydlig grad genom det retningstillstånd, som oupphörligt framkallas.

Liderlighetens följder äro såväl i fysiskt, som intellektuelt afseende, lika svåra. De utgöras af ett allmänt aftyningstillstånd, impotens, ryggmärgslidanden, m. m. I intellektuelt afseende inträder minneslöshet, svårighet att fatta och tänka, förståndsslöhet, ända till ren fatuitet eller demence. Få orsaker räkna så många offer på dårhusen. I andigt afseende följer förvirring, orediga föreställningar och sjelfmord.*) — Dessa lidanden tillhöra egentligen den onaturliga njutningen, men de följa äfven, om än i mindre grad, den naturliga öfverdrifna. Häftiga palpitationer och hjertfel inträffa, och man har sett exempel på dödande apoplektiska anfall, isynnerhet hos sjukliga och konvalescenter. Särskildt har menskligheten dessa njutningars tygellöshet att tacka

---

*) Måtte denna skildring afskrämma från denna last, men må den ej förskrämma den, som råkat falla deri. Äfven för sådana synder har Herren dött och äfven för sådana finnes lekamlig bot, om man vänder sig till en tystlåten läkare.

för ett plågoris, de syphilitiska sjukdomsformerna, hvilka på många ställen hota att förstöra hela generationen *). Genom Guerins, m. fl., noggranna undersökningar är numera afgjordt, att denna dyskrasi i sitt andra stadium (såsom konstitutionel) smittar äfven genom blodet, och att den är ärftlig, det hafva vi länge vetat. (Robert: Maladies Veneriennes, p. 679, 684).

---

§ 30. Fortsättning. Emotionerna. Talet.

De emotioner, som tillhöra de nu afhandlade naturdrifterna, äro hunger och törst, samt appetitusad venerem. Vrede skulle man på sätt och vis kunna kalla en emotion, då den ofta uppträder lika ofrivilligt, som dessa, men den tillhör dock icke egentligen det kroppsliga gebietet, utan får hänföras till affekterna. Nyssnämnda emotioner, som i sig utgöra ett helt och hållet normalt framträdande af naturdrifterna, kunna stegras i olika grad, men alla till den högsta möjliga eller fullkomligt vansinne. Vi påminna om det exempel vi i 1 del. pag. 237 anfört om Dr. Richardson, som måste döda en af sina två återstående kamrater, sedan denne af hungermani sjelf mördat tre. — Man berättar att Caligulas hustru Cesonia gifvit honom en kärleksretande dryck, så stark att

*) Genom Sundhets-Collegii Officiella Berättelse för år 1861 synes, att medeltalet syphilitiska patienter, som varit vårdade på rikets offentliga sjukhus, uppgår under sednaste decennium till 4051 årligen; deraf falla på Stockholms stad 1394, således har der hvar 83 person under året varit intagen på kurhusvård; på det öfriga riket 2657, hvilket emotsvarar hvar 1400:de. — Huru många som begagnat enskild läkarevård, eller qvacksalvares, eller ingen, kan naturligtvis icke beräknas.

den förvirrade hans förstånd och frambragte det begär till blodtörst, hvarför han gjort sig känd. Vi återkomma till detta ämne vid delirium och vansinne.

Dessa äro de naturdrifter man vanligen räknar. Vi tillägga en, driften till tal. Talet utgör en menniskonaturens förmåga, och hvarje sådan innebär en drift till fullgörande af dess fordringar. Vi afse här icke driften att meddela sina tankar till andra personer. Vi tänka blott på det fysiska begäret att tala. Den, som nekar att ett sådant finnes, må gå igenom ett fattighus och gifva akt på gummorna. Huru mången finner han ej der, som oupphörligt mumlar och pratar, utan att fråga efter, att ingen hörer derpå, och utan all slags beräkning, att någon skall göra det. Hos rika bemärkes ovanan mindre, ty de finna alltid någon souffre-douleur, som hörer på dem. Huru ofta möter man icke personer på landsvägen, som gå ensamma fram, oupphörligt småpratande. Detta går så långt i vana, att man träffar dem, som icke ens i kyrkan kunna tiga, utan oupphörligt småprata för sig sjelfva. Hos allmogen uttalar det sig äfven på ett annat sätt. Den obildade läser alltid högt, d. v. s. uttalar alltid orden för sig sjelf. En och hvar kan ofta känna denna retning till tal uti gommens muskler, om man tänker på något med lifligher, isynnerhet om det är något, som är ämnadt att framställas för andra.

Ett par exempel må ytterligare anföras. För några år tillbaka inkom på Lunds lazarett en vansinnig dräng, som hvarje natt oupphörligt skrek, ifrån kl. 9 till 4 på morgonen. En dag lofvade han, mot ett franskt bröd, att icke skrika den natten, men gick i stället kl. 4 på eftermiddagen in i sin cell och skrek till aftonen. Piorry omtalar en M:ll C., 21 år, som sedan tre år lidit af hy-

steriska paroxysmer, deri hon oupphörligt måste uttala ordet *unque* 2—3 gånger i minuten, och kunde icke afbryta det, utan att anfallas af en häftig spasmodisk hosta. — Deremot är den s. k. Delire des Aboyeurs mera att anse som en kramp i larynx, en choræa laryngis, än något inre lidande.

Motsatsen här är tystlåtenhet, der den beror blott af en motvilja att tala och icke på blyghet, okunnighet, eller föresats och beräkning. Det finnes personer, som tänka både snabbt och väl, men icke gitta att deltaga i en konversation, än tillfälligtvis, än temligen fortfarande. Detta utgör en partiel lättja och tröghet. Å andra sidan finnes mången, som med tystlåtenhet och en menande vink lyckats förvärfva ett rykte af djuptänkthet, hvilket han såsom talande skulle få ganska svårt att försvara.

---

§ 31. Instinkt. Imitation.

Till naturdrifterna hörer vidare instinkten, denna förunderliga drift att söka det, som är behöfligt för individen och slägtets bibehållande, isynnerhet framstående hos djuret, men äfven till någon del hos vilda folkstammar. Här hafva vi med den så mycket mindre att göra, som instinkten just viker undan, i samma mån reflektionen utbildas, och detta dess aftagande således icke kan anses såsom något abnormt. Under sjukdomsförhållanden ser man dock mången gång ett förunderligt framträdande utaf just denna instinkt: huru patienten t. ex. längtar efter saker, som enligt all regel skulle bekomma illa, men dock bekomma väl, till och med befordra kuren. I allmänhet gäller härvid såsom regel,

att snarare medgifva sådana infällen under tilltagande, än aftagande sjukdom; ty under konvalescensen kan man alltid misstro, att inbildningskraften äfven är med i spelet. Märkas bör, att alla sådana ingifvelser tillhöra patientens idiosynkrasi och således icke gifva någon regel för andra patienters behandlande.

Om Imitationen kan sägas någotnär detsamma, som om instinkten. Men om den än står i ett omvändt förhållande till intelligensen, qvarstår den dock i betydlig grad äfven hos den civiliserade menniskan, och detta såväl i friskt som sjukligt tillstånd. Efterhärmningsdriften är så stark inom våra samhällen, att tusendetal derpå grunda sina beräkningar. Hvad vore utan denna alla modister och en stor del af våra handtverkare? Hvad vore mången af våra virtuoser och konstnärer, om A. och B. icke sagt, att de voro förträffliga, och C, D, etc. icke. vågade att hafva ett annat omdöme.

Efterhärmningsdriften regerar helt och hållet inom det s. k. modet. Huru skulle eljest någonting så på samma gång ömkligt och löjligt, som t. ex. ansigtsmoucherna ha kunnat genomgå hela Europas salonger. Ett så naturvidrigt mod kan endast utgå från en styrande person, för att dölja ett naturens fel, och det följes närmast utaf denna persons omgifning af smicker och lycksökeri. Men de, som sedan härma dessa, och så vidare i allt större kretsar, de göra det icke af smicker, utan af härmningsbegär. Och modet sträcker sig till allt. I vetenskapen blir det skola, i konsten manér, o. s. v. Och icke är det härvid det egendomliga framstående hos mästaren, som härmas. Det är vanligen formen, det yttre framträdandet, till och med sjelfva felen och misstagen.

Instinkten förtränges af civilisationen, sade vi nyss

Och om undantag finnas, kan man dock i allmänhet säga, att instinktens fenomener äro nationella. Imitationsdriften förhåller sig häruti tvärtom. Den viker icke för civilisationen, och undantagen äro individuella. Det är snillet inom vetenskap och konst, som bryter sin egen bana, oberoende af hvad andra tänkt eller tänka. Eller ock är det den sjelftänkande mannen, som visserligen icke har något nytt att bjuda, men dock begagnar det gamla såsom sitt eget, utan att låta sig beherrskas, hvarken af detta såsom bestående eller af hopens tycken för dagen. Af all auktoritetstro är dock den efemeriska sämst. Något måste vara bestående och måste härmas. Om icke mera, så härma vi ju landets språk, provinsens uttal, sättet att skicka sig, o. s. v. Man går ju så långt att vilja påstå, att foglarnes sång bero på efterhärmning och utgör något, som inläres, icke något medfödt, och såsom exempel härpå anförer I. F. Fries, att finkarne i olika nejder sjunga olika, att en ensam fogel ej sjunger melodiskt, och att foglarne i allmänhet af menniskan kunna tilläras främmande toner. Åtminstone lärer väl sången kunna förändras genom inflytande utifrån och genom efterhärmande. Detta allt är det naturliga och nödvändiga efterhärmningsbegäret, på hvilket nationalitet och stamförvandtskap bero. Individualiteten deremot beror på frigörande ifrån härmning och är mera uttalad, ju starkare intelligensen framstår. Här återkomma vi till hvad vi på ett annat ställe yttrade, att imitation och intelligens stå till hvarandra i omvändt förhållande, liksom instinkt och intelligens. Vare det dock långt ifrån oss att säga, att det utgör ett bevis på intelligens, att frigöra sig från allt inflytande af andras åsigter och vanor. Den som affekterar detta, blir

egen eller bizarr, och förfaller i den motsatta ytterligheten. Och det blir lika stort fel, att sätta sig öfver allt, som att låta sig beherrskas af allt och lyda under auktoritetstro i allt.

Imitationen spelar inom det sjukliga gebietet en stor role. Inom flera rent somatiska nervlidanden, såsom konvulsiva ryckningar, hysteri, choræa, epilepsi, kan sjukdomen meddela sig genom åskådandet såsom en slags smitta. En epileptisk flicka, som helsade på i Charitéen i Berlin smittade 14 fruar (Fritze). Flera citater finner man hos författarne, isynnerhet de äldre *). Äfven inom psykiska gebietet spelar detta öfverförande en särdeles stor rôle, såsom man ser vid predikosjuka, daimonomani, etc. **). Härom komma vi att vidlyftigare orda längre fram.

---

*) Se Richter: Spec. Therapi 7 del. pag. 55, 303, 399, 499. Schönleins Therapi 4 del. pag. 102.

**) Det kan icke vara vår mening att säga, att dessa sjukdomar genom något materielt ämne eller ens genom någon smitta öfverföras på andra personer. Men de uppväckas sympathiskt hos sådana, der något anlag finnes för dem. Enligt Schröder van der Kolks sednaste undersökningar skall epilepsien bestå i en förhöjd retlighet af Medullæ Obl. ganglieceller i förening med ett förökadt blodtillopp, och ingalunda förutsätta någon slags desorganisation (Bau u. Funktionen d. Med. Spinal. et Oblong. p. 208, m. fl. st.). Denna retning kan ofta vara en sympatisk reflex ifrån underlifvet, genitalia, o. s. v. Hvarföre kan den då icke likaså väl vara en sådan reflex ifrån en sinnesrörelse, och närmast ifrån den, som uppkommer just genom åskådandet af ett dylikt sjukdomsanfall? Hvad som härutinnan är af de gamle praktiskt anmärkt, emotstrider således på intet vis nyare tiders vetenskapliga upptäckter.

§ 32. Intelligensen i styrka och svaghet. Högmod. Äregirighet.

Intelligensen tillhör det att bemäktiga sig vetandet, att stå fram; den kan vara skarp eller slö, i olika grader. Den skarpa intelligensen kommer ovilkorligt att ställa sig framför andra, det må vara med eller utan beräkning. Härutaf uppkommer hos sådane högre begåfvade naturer ett bagateljerande af andra, hvilket kan vara helt och hållet ofrivilligt, men är så mycket mera sårande, som det kan rigta sin udd emot personer af lika godt både omdöme och vetande, men som sakna samma fyndighet och snabbtänkande. I högre grad blir detta öfversitteri, ett lyte, som gör många våra skarpaste tänkare till de odrägligaste umgängesmenniskor.

Intelligensens mest framstående och utbredda fel är högmodet med dess afarter.

Högmodet är det mest inrotade och farliga af alla fel hos menniskan. Det beror hvarken af stånd eller af ålder. Excellensen och tiggaren, Crœsus och Diogenes, den lärdaste och den dummaste ha hvardera sitt högmod, och den enes kan vara så godt som den andres. Högmod och sjelfklokhet anses hafva varit skulden till englarnes fall, den var det till menniskans.

Högmodet utgör egentligen en hel klass af sjukdomar, hvilken sönderfaller i tvenne grupper: den ene utgöres af de egentliga högmodsfelen, den inre öfverdrifna tron på eget värde, äfven ofta med fullkomlig liknöjdhet för hvad andra tänka derom, den andre af det framträdande fikandet efter en ära, som man till och med inom sig sjelf kan erkänna vara oförtjent. Den förra gruppen representeras af stoltheten och in-

bildskheten, den sednare af äregirigheten och fåfängan. Dessa grupper äro till formen helt och hållet olika hvarandra och afhandlas vanligen i systemerna såsom skiljda sjukdomar. Descuret hänförer fåfängan till det rena högmodets gebiet, men är väl detta ett misstag. Den är en blott afart af äregirighet och berömbegär. Ofta förekomma felen af båda grupperna förenade hos en och samma person, de utgå från samma orsak och öfvergå oupphörligt i hvarandra. Efter vår åsigt utgöra de blott en sjukdom i olika variationer.

Högmodet framstår renast i stoltheten, en öfverdrifven sjelfkänsla, på grund af hvad man är, har eller kan. Såsom vid alla fel är det äfven här svårt att bestämma, när sjelfkänslan öfverträder sin tillbörliga gräns. Vi kunna dock säga, att den gör det, då den är förenad med ringaktning af andra, hvilka icke hafva det så som vi, och derför, att de icke hafva det så som vi. Men stoltheten, säger v. Schubert, är af två slag: en djerf och framstående, och en skygg sluten, som under största synbara tillbakadragenhet, kastar ett argt, afundsjukt och föraktande öga omkring sig. Ett slags negativ stolthet är hvad Skandinaverne kalla ambition, hvilket ord utmärker, att man skämmes för att göra en sak, som icke anstår ens ställning och förhållanden. Detta är naturligtvis i sig rätt, men beror i tillämpningen helt och hållet på hvad man anser anstå. Går detta i jemnbredd med det sedligt rätta, är allt väl. Men börjar det tillämpas på lefnadssätt, o. d., så råkar man ofta in i öfverdrifter. Löjtnanten anser det icke anstå honom, att lefva mera indraget än generalen, bokhållaren än grossören, och mången skämmes, dess värre, mera för att synas fattig, än att vara bedragare.

Något mera framstående exempel på stolthet, än det som Descuret omnämner 2:a del. pag. 214, känner jag icke. En Engelsman i Paris, Lord G., bortkörde sin gamle trotjenare kusken Georges derföre, att han låtit en fiacre köra förbi sig, och vägrade honom sin förlåtelse till och med på dödsbädden. Och Georges å andra sidan, med de bästa tillbud på nya tjenster, dog af sorg på charitéen derföre, att han icke fick köra Lord G:s hästar. Det lärer blifvit svårt att säga, hvilkendera här var den störste narren.

Sjelfklokheten är den form af högmodet, som blott fäster sig vid egna åsigter, omdömen och meningar, hvilka man anser stå öfver alla andras bedömande och rättelse.

Inbildskhet är en af högmodets högre grader. Sjelfva benämningen antyder, att personen här både inbildar sig ega något visst företräde framför andra, och derjemte yfves deröfver. Vanligen utgör sjelfva detta företräde en obetydlighet, äfven såsom verkligt. Inbildskheten är således alltid tecken till en liten karakter, då stoltheten tillhör de stora. Generalen är stolt öfver sina segrar, fänriken inbildsk öfver sin uniform. — Den inbildske tager allt till sig, det minsta medhåll uppdrifver han till högsta grad af beröm, hvarje motsägelse anses komma af afund eller oförstånd.

Stoltheten framträder i det yttre under en stel hållning, högt buret hufvud, fixerade ögon och ett eget drag ikring munnen. Uppträdandet är allvarsamt och sker med värdighet. Inbildskheten deremot låter ögonen mera spela omkring eller ser på sned, att uppspåra hvad andra tycka.

Högfärd är det framträdande högmodet, hvilket uttalar sig i skick och åthäfvor, eller i lefnadssättet. Det är icke en nödvändig högmodets tillhörighet, ty mången kan under det ödmjukaste och torftigaste utseende dölja den högsta grad af inbildskhet, och mången affekterar en sådan nedlåtenhet, att vinna pris äfven derför.

Den andra gruppen af högmodsfelen utgår ifrån berömbegäret, en i sig loflig och tillbörlig känsla, att vinna andras aktning och godkännande, men hvilken lätt öfvergår till fel, om man sätter detta godkännande öfver samvetets, eller vill anse den s. k. allmänna opinionen såsom en moraliskt giltig lag.

Äregirigheten är den yttersta graden af högmodet, begäret att hedras framför andra, i allo eller i ett eller annat afseende, och på ett eller annat sätt. Den ene sätter nemligen sin ära i utmärkelser, en annan i magt, i förmågan att lysa, o. s. v., men för alla är gemensamt att vinna uppmärksamhet, omtalas och äras, ju högre desto bättre. Intet begär är så omåttligt, som äregirigheten, och intet finnes, som så helt upptager själens alla tankar och sträfvanden. Ju mera man vinner af anseende, hederstecken, magt eller rikedom, desto mera önskar man, det är en jemnt ökad sugning, och desto mera uppoffrar man, för att vinna mera. Den äregirige ger sig ingen hvila om dagen, oron förjagar sömnen om natten. Egendom, helsa och lif sättas på spel, alla medel anlitas ända till de nedrigaste: smicker, krypande, förställning, förtal och förräderi. Och för att vinna, hvad? En stjerna, en titel, högst berömmet af ett parti för dagen.

Äregirigheten begagnas af kloka magtegande, att vinna sina ändamål. Hvad är det, som drifver arméerna

fram? Hvad är det, som fyller befälsplatserna? Icke är det alltid håg för yrket.

F å f ä n g a n är en äregirighet i miniatyr, och som förhåller sig till denna, som inbildskheten till stoltheten. Man yfves öfver och söker pris för yttre smärre fördelar. Man är fåfäng öfver sitt utseende, sätt att vara, klädedrägt, små talanger, o. s v. Fåfängan är en öfvergång från högmodsfelen till äregirigheten, ty vanligen tror man sig ega det man är fåfäng öfver. Men icke alltid så. D e s c u r e t omtalar en flicka, som blef sjelfmörderska af förtviflan öfver sin förlorade hårväxt, och en ung läkare, som äfven mördade sig sjelf för sin fulhet. Desse sörjde öfver en sak, som fattades för deras fåfänga. Den fåfänge sträfvar lika mycket efter pris, som den äregirige; hos honom ligger det till och med mera i öppen dag.

Hit hörer den a n s p r å k s f u l l e, som vill göra sig af alla bemärkt, s t o r s k r y t a r e n, som vill anses vara eller hafva varit något, s p r ä t t e n, som vill förblinda genom sitt yttre, k o k e t t e n, genom sina personliga behag, den m a g n i f i k e genom sin lyx.

Äregirigheten afbildas såsom utmärkt genom en viss torrhet, magerhet och gul hy. Sedan den gått så långt, att den utgör en tärande eld, slår denna teckning in, men i lägre grader torde den kunna döljas under hvarje yttre form. Ofta är den förenad med ett särdeles nedlåtande sätt. Mycket beror här på komplikationerna.

Stolthet och äregirighet förekomma ofta med en energisk vilja. De öfvergå då i ö f v e r m o d och h e r r s k l y s t n a d. Under sådana förhållanden blifver sjelfklokheten o f ö r d r a g s a m h e t (intolerans). Fåfängan och

inbildskheten tillhöra deremot vanligen svaga karakterer. Man träffar dock en och annan sådan, som med en envis ihärdighet kan genomdrifva sina föresatser. Till denna kategori höra påflugenheten och oförskämdheten.

---

§ 33. *Fortsättning.*

I afseende på föremålen är högmodet lika mångfaldigt, som de olika tillstånd, hvari menniskan sättes genom yttre eller inre förhållanden. Icke nog att den ene är högmodig öfver hvad han är och har, den andre högmodas lika mycket deröfver, att han icke har det. Visserligen utgår vanligast obenägenheten emot ära, rikedom, kunskaper, o. s. v., ifrån afundsjuka eller oförmåga att sjelf nå dessa fördelar. Men man ser äfven icke så sällan personer, som sätta en ära deri, att de intet ega eller intet veta, och med förakt se ned på sådana, som sträfva derefter. — I allmänhet kan man hänföra högmodet till tre hufvudföremål.

a) Namn, rang, titlar, etc.

Man säge icke, att allt detta är ett inbildadt företräde. Dertill är det för djupt inrotadt i menskligheten. Det har bestått och det skall bestå, fastän i oupphörligt skiftande former. Och när republikanern hånler åt baroniet och stjernan, som kejsaren utdelat, vågar han sjelf lif och egendom för att blifva deputerad, municipalråd, eller aldrahelst president. Och namnet till exempel, icke har det ett blott inbildadt värde? Hvem möter icke med intresse ättlingen af en hjelte eller vetenskapsman, afkomlingen af en slägt, hvilkens alla med-

lemmar utmärkt sig i något afseende, deras namn må för öfrigt ändas på — son, eller — sköld. Man väntar, att hos honom finna något af den anda, som lifvat hans förfäder. Och tvärtom har man svårt, att göra sig qvitt ett visst misstroende mot den, hvars slägt gjort sig känd för dålighet och krångel. Den ene, som den andre, kan vara lika ovärdig denna fördom, en längre tid förgår dock, innan den försvinner*). — Borgerliga utmärkelser måste finnas, så länge borgerligt samfund finnes. Om dessa bestå i titlar och ordensband eller i tidningsberöm och sådant mera, det gör oss som psykologer detsamma. I menniskosjälen väcka de samma stolthet att ega, samma äregirighet att förvärfva. Och här komma vi till frånsidan, den utgöres af högmodet öfver sådane utmärkelser, hvilka såsom medfödda äro oförtjenta, såsom förvärfvade vanligen tillfälliga, och af äregirigheten att förvärfva dem på bekostnad ofta nog af frid, trefnad och sinneslugn.

b) Rikedom och ståt.

Girigheten samlar penningar, för att hafva och ega dem. Äregirigheten vill också ega dem, men icke i och för sig, utan för att derigenom vinna anseende. Penningen är en magt, det kan icke nekas, och menniskorna, som borde akta en person efter det sätt, hvarpå han använder en förlänad magt, akta honom i stället för magten sjelf. Man må då icke undra, att så många högmodas för det deras fäder lemnat dem denna magt i

*) Läran om ärfda företräden strider emot den nya liberala åsigten om staten och dess förhållanden, men icke emot den urgamla, bibliska. Det var ingen ringa ting att vara född en Israelit, ännu mera af Levi stam och Davids hus. Å andra sidan var Canaan dömd att vara en slaf under sina bröder, och är det än i dag.

händer, eller fika efter att sjelfve förvärfva den. En sådan söker penningen, hvarken för dess egen skuld eller för den nytta, han dermed skulle kunna åstadkomma. Han söker den, för att lysa och väcka uppseende. Mången gång är han nöjd, att blott anses kunna göra det. Högmodet vill anses ega en magt, hvilken girigheten förbjuder att bruka eller visa. Frestelsen till denna form af högfärd är så stark, att otaligen många göra allt för att synas ega tillgångar, hvilka de aldrig egt eller ens kunna komma att ega.

c) Talanger, snillegåfvor, kunskaper, lärdom.

Äregirigheten att eftersträfva detta är väl icke i sig något fel, men begäret att lysa dermed kan blifva det. Mången student förstör ej blott sin ungdomstid, men ofta sin framtid, att genom en gagnlös lexläsning vinna betyg och utmärkelser. Så finnes mången, hvilken i hela sitt lif blott arbetar för skalet. Äregirigheten att låtsa kunskaper, som man icke eger, är löjlig; den visar att man icke har något verkligt värde, då man behöfver så låna ett. Kunskaper och talanger äro ett plus i menniskans utbildning, kunna således blifva det i hennes värde, men icke utgöra de detta. — Här tala vi nu egentligen om högmodet öfver sådana talanger eller kunskaper, hvilka man eger. Den lägsta graden deraf se vi hos en del små fabrikanter, hvilka känna konsten att rulla en egen sort cigarrer eller tillverka en egen slags glaceringsvätska, och med detsamma tro sig kompetenta, att bedöma statens och lifvets högsta frågor. Detta högmod hemfaller till det löjliga. Mera förargelse väcker det andra slaget, då en person med verklig och framstående talang tror sig för denna enskilda förmåga ega rätt att missakta och beherrska alla andra omkring sig.

Detta fel träffas mycket ofta hos kringresande virtuoser, o. d. Då en beryktad dansös för en del år sedan besökte Stockholm, vridkade hon der sin fot och sköttes en längre tid utaf en af våra större kirurger. Vid afresan sände hon honom, som ersättning för besväret, ett exemplar af sitt porträtt, i bokhandeln tillgängligt för en Rdr. Hvilket är här mest att beundra: snålheten eller dumdristigheten? Men det värsta slaget och tillika den värsta högfärd af alla, det är lärdomens. Då den baserar sig på en af menniskans högsta förmögenheter, blir den alltid den mest öfverdrifna och hårdnackade, den mest ingripande i personens egna förhållanden och mest sårande emot andra, och detta desto mera, ju högre personen står. Det är en plåga att se, huru liten ofta den menniskan är, som gömmes inom den store vetenskapsmannen. Vi behöfva icke anföra Paracelsi skrytande inledning till sitt stora arbete. Vi ega i vår tid en professor i Paris, utmärkt för sin förmåga både som läkare och skriftställare, hvilken med handen på bröstet helsade sina åhörare i följande ordalag: *Messieurs! voici la plessimetrie, voici la methode numerique, voici la medicine exacte, voici le speculum, etc. Tout c'est a moi!* — För mig var det förbi med den trefnad jag väntat af hans föreläsningar, de fleste besökande lemnade dem också efter de första seancerna.

Men icke nog, att högmodet utgår ifrån och grundar sig på alla olika slags förhållanden. Det förenar sig äfven med alla andra själslidanden, utaf hvilka komplikationer de svåraste former kunna uppkomma. Det är det förfördelade jaget, som gör svartsjukan så bitter och vållar mordet, det är den sårade egenkärleken, icke den gäckade kärleken, som begår sjelfmordet. Gälde

det icke mig och min fåfänga, blef skämtet utan udd, vreden utan tillhygge, sorgen och vemodet utan bitterhet. Nu blandar sig "jag" och "mitt" in uti alla våra förehafvanden och derigenom underblåses lidelsen, som eljest af sig sjelf hade tystnat.

Orsaken till högmodet är menniskans medfödda förderf. Det träffas derför hos alla, der detta förderf icke blifvit genom uppfostran eller motgångar förbättradt, eller genom Herrans anda förändradt. Endast derigenom kan en sann ödmjukhet uppkomma. Högmodet är således nationelt och ärftligt, beror på vana, uppfostran och utbildning, men deremot mindre på yttre förhållanden, hvilka blott bestämma dess form. Vanligen träffas stolthet och äregirighet mera hos män, fåfänga och inbildskhet hos qvinnor. Äfven utgöra de en temligen konstant nationel pregel. "Engelsmännens första stånd är högmodigt, hos oss endast fåfängt," yttrade Napoleon I. Spaniorernas stolthet har blifvit till ordstäfve. Äfvenså inom olika stånd. "Gloriosus miles", säger redan Cicero på sin tid. "Odium theologicum, academicum," etc., äro lika kända uttryck. Äfvenså förekommer det mera utbildadt inom vissa sekter. Fariseer, Stoiker och isynnerhet Cynici framstå ibland de gamla; ibland de nyare kan man nämna vissa rationalister, vederdöparne, och dylika exclusiva partier. Af temperamenterna anser man det sangviniskt-biliösa mest benäget för högmod (Desc.). För min del tror jag icke, att temperamentet har något inflytande. Jag har sett högmod lika stort hos den trögaste flegmatiker, som den lifligaste sangviniker. Och nationelt slår detta alls icke in. Hvarken Engelsmän eller Spaniorer äro sangviniskt-melankoliska,

och Svensken, som är det, är af alla nationer den, som eger den minsta sjelfkänslan.

Till följderna är högmod det svåraste själslidande af alla. Det ingriper i och förvärrar alla de öfriga. Det hindrar framåtskridandet, isynnerhet i moraliskt afseende. I fysiskt disponerar det, liksom alla de lidelser, hvilka omvexla med harm och bitterhet, till underlifsoordningar, förnämligast kardialgier och gastriter, lefverlidanden, särskildt hos äregirige ofta öfvergående till carcinome, organiska hjertlidanden; ofta nog inträffa apoplektiska anfall. I intellektuelt afseende medför högmodet känslan af en sjelffullkomlighet, som hindrar framåtskridandet genom uteslutande af den så nödvändiga kritiken och korrekturen. Det leder till missaktning och förakt för andras personer och omdömen. Intet annat själslidande förer, så ofta som detta, till vansinne, och vid intet är detta så svårbotligt. Intet slutar så ofta med sjelfmord. I andigt afseende utgör det just det värsta fel af alla och ofta det, hvarigenom de öfriga få sin betydelse. Det ligger i vägen för sjelfpröfning och försvårar hvarje förbättring.

---

§ 34. Fortsättning. Bristande sjelfkänsla.

Motsatsen till högmodet är bristande sjelfkänsla, som utmärker sig genom en vekhet och böjlighet för andra, så i omdöme som handling. Personer med detta fel äro dock i allmänhet icke krypande, hvilket mera utmärker dem, som handla af vinstbegär eller till och med af äregirighet och stolthet. De äro snarare eftergif-

vande och slappa för en hvar, som för tillfället vill beherrska dem. Eller ock äro de rent apatiska af fruktan att handla orätt. Då den, som har för stark sjelfkänsla, ofta just härigenom kan uträtta ganska mycket, står den som eger för liten mången gång stilla, äfven med vida större förmåga och duglighet. I högre grad riskerar han, att blifva en ren odåga, derföre att han intet vågar företaga.

Detta fel är, desto värre, nationelt hos oss. Individuelt högfärdiga, i lika hög grad som någon annan nations individer, hafva vi deremot såsom nation en inrotad misstro till oss sjelfva och vårt eget, och en orimlig öfvertro på förträffligheten af allt utländskt. Och sjelfva utländningens vitsord härom kan icke häfva förblindelsen.

---

§ 35. *Uppmärksamhetsfel.*

Intelligensen framträder i sin reaktion emot receptivitetsförmågan såsom uppmärksamhet. Denna funktion kan försiggå på flera olika sätt, starkt eller slappt, ihållande eller afbrutet. Dess mest framstående fel är förvirringen, en tillfällig oreda, som vanligtvis uppträder som symptom till en del andra sinnesrörelser, såsom oro, skam, förskräckelse, etc. Utom detta antar den en slags kronisk form i tankspriddheten, eller sinnesfrånvaron. Sinnet är här försjunket i sig sjelft eller ock rigtadt åt ett helt annat ämne, än det som förehafves. En sådan person synes deltaga i en konversation eller rådslag, men gör det såsom halft främmande, eller ock deltager han alls icke, till dess han i hast väckes ur sin tanklöshet och då svarar något på

en föregående fråga eller något, som hörer till ett helt annat ämne, och i båda fall det som alls icke passar till det ifrågavarande. Till samma kategori hörer, att t. ex. begagna bläckhornet i stället för sanddosan, att gå i hoftrapporna med mössa på hufvudet och hatten i handen, att taga på sig fem nattkappor, den ena öfver den andra, o. s. v. Vi kunna anse tankspriddheten utgå från olika orsak; antingen fäster personen för tillfället sina tankar uteslutande på något visst föremål, eller låter han dem irra omkring, eller är han utan några sådana. Detta sista nekas visserligen af större delen psykologer, hvilka anse, att själen omöjligen kan vara utan sysselsättning; men må härmed vara huru som helst, inom hjernan kan dock en sådan stagnation uppkomma, och då inträffar det på samma gång en brist på tankar för en eller annan tidrymd, den må vara huru kort som helst. Detta bevisas t. ex. vid sinnesfrånvaron till följe af organiska hjernlidanden. Patienten kan tvärstadna midt i uttalandet af en mening, ja, midt uti ett ord, för några sekunder; tanken är då för honom sjelf alldeles borta, men efter denna tid börjar åter den vanliga tankegången och det med fortsättning af det afbrutna ordet. Jag har närmare följt ett par dylika fall. Vid hjerntryck af bensplinter, o. d., upphörer medvetandet, men då trycket häfves, återkommer det ofta likaledes som en fortgående serie af den vid trycket började tankegången.

En högre grad af tankspriddhet kallas k o n f u s i o n, då tankarne liksom sammanblandas och derigenom förvirras, d i s t r a k t i o n, då tanken helt och hållet drages ifrån det ämne, hvarvid den för ögonblicket borde vara fästad. En afart häraf är, då personen midt under samtal eller till och med midt i en mening glömmer

hvad man talar om, och antingen tvärstannar eller fortsätter med något helt annat. Häraf uppkomma de mest invecklade och löjliga tillfällen. Fabeldiktaren J. Lafontaine kunde sitta hela timmar stirrande framför sig, utan att veta alls hvad han tänkte på, han kunde resa till aflägsna ställen, dit han stämt personer sig till mötes, men utan att veta, hvad han skulle der eller ville dem, till dess han vid återkomsten till Paris blef af sina vänner åter väckt till uppmärksamhet. Bland de mest karakteristiska historier i denna väg är den om astronomie-observatorn K., som då han kom hem till sitt eget rum och på dörren läste namnet, knackade på, utropande: K. är du hemma, och, då intet svar följde, begaf sig åter bort. Samme person hade en gång vid utgåendet slagit dörren igen efter sig, med nyckeln innanföre. Det var sommar och fönstret stod öppet. Man uppreste en stege emot detta, på hvilken K. klef upp, gick in i kammaren, hemtade nyckeln, gick åter samma väg tillbaka och så uppföre trappan, att återkomma i rummet. Han bortsände alla sina saker med flyttfolk, men hade sedermera förgätit, hvart han skulle flytta. *)

Personer, som i vanliga förhållanden äro fullt rediga, blifva ofta konfunderade, då de hafva brådt och ännu mera vid förskräckelse. "Kasta porslinskorgarne i gatan och sänk sockret i brunnen," kommenderade en köpman vid den stora eldsvådan i Carlskrona 1790, och alla voro alltför förvirrade, att icke följa orderna ordagrant. Likaså beror tankspriddheten betydligt på lynnet. Personer, som i allmänhet ega god reda och in-

*) Denne K. var känd såsom skicklig i sitt fack, han blef sedan förflyttad som kyrkoherde till Öland, der han slutade såsom sinnesrubbad.

sigt, kunna genom ledsnad, oro, hemsjuka, kärlek, o. d., blifva till den grad förstämda, att de likna drömmande i sina åtgöranden. Häraf förklaras, huru en person, som är både duglig och klok, kan på ett eller annat ställe eller under någon särskild period blifva ansedd för rent motsatsen.

---

§ 36. *Inbildningsfel.*

Intelligensen framstår i sin reaktion emot residuerna såsom inbildningskraft, hvilken fäster intrycken och reproducerar dem, antingen som erinran eller fantasi.

Minnesfelen ha vi ofvanföre afhandlat, men äfven en annan abnormitet är att anmärka vid dessa inbildningskraftens åtgöranden. Vid intryckens fixerande fäster den ofta vid dessa en del rent tillfälliga, eller till och med falska, intryck, och genom inbildningskraftens idkeliga bearbetande förblifva dessa så associerade, att de icke vidare låta skilja sig. Sådana falska föreställningar hafva derföre i hvardagsspråket fått benämningen inbildningar. En person t. ex., som svettig lagt sig att sofva på en fuktig äng, uppvaknar med en häftig känsla af kyla i maggropen, hvarpå följer olika slags krampkänningar. Han kombinerar detta genast med tanken på något djur, som rörer sig, och tror, att han svalt en groda, orm, el. dyl., en föreställning, som kan qvarstå lifstiden igenom. En annan får en häftig otalgi, och förenar detta med tanken på inkrupna insekter. Här finnes väl icke någon läkare, som icke haft något dylikt exempel. För min del har jag haft många. En del hafva låtit säga sig, genom föreställningen om de oli-

ka symptomer, som borde blifvit frambragte, om en orm verkligen krupit in igenom halsen *), och genom öfvertygelsen, att insekten skulle kunna upptäckas genom ett öronspeculum. En hustru, som trodde sig hafva svalt en orm, blef kurerad genom ett drastiskt laxermedel och derpå ett opiat. Men flera har jag måst släppa ifrån mig, fullt öfvertygade om riktigheten af deras diagnos och felaktigheten af min.

Af sådana inbildningar ega vi de mest vidunderliga exempel. Casper Barläus, en läkare, trodde sin kropp vara af smör och undvek noga elden; en theolog, Petter Jurien, trodde sig i magen hafva sju ryttare (Mauchard). En officer trodde sig hafva fem syrsor i hufvudet. Stabschirurgen D. gjorde ett insnitt i huden och lät verkligen fem syrsor falla ned på en talrik. Patienten blef frisk. Men några år derefter började en gång hans kamrater göra spe af hans inbildning och chirurgens sätt att kurera den. Han återfick denna genast och dog i raseri (Friedreich). De mest uttalade former af inbildningen återfinna vi vanligen på sinnessjukhusen. Så trodde en patient i Charenton sig vara skjuten vid Austerlitz och hafva fått en annan kropp, än sin egen, hvilket han ville visa genom att kasta sig ut genom fönstret. En skräddare såg jag i Gheel, som trodde sig hafva en kula i hufvudet; en skolmästare, som trodde solen följa sig som en tjenare. Men otaliga fall af dylik art förekomma, utan att man dermed finner förenad någon form af vansinne.

En motsats till detta framställer följande: en en-

*) Jag känner intet konstateradt faktum af någon sådan händelse. Att insekter inkrypa i öronen, är ej ovanligt; men de kunna upptäckas och aflägsnas.

gelsk läkare, som förgäfves försökt alla medel för en person med paralysi i tungan, lofvade honom slutligen mycken nytta af ett nytt instrument, han väntade. I förväg ville han undersöka temperaturen i munhålan och införde en termometer. Patienten, som tror att detta är det nya instrumentet, blef genast bra (Gaz. des Hôp. 1857).

Till dessa inbildningar sluta sig de bestämda sjukdomsformer, hvilka bestå i fruktan för en viss sjukdom, som patienten inbildar sig vara anfallen utaf, utan att vara det. Syphilidofobien är härpå ett hvardagligt exempel, då en patient, som lidit af en eller annan form af syphilis, tror sig icke kurerad, ehuru han längesedan är det. Denna inbildning är så fix, att den till och med förekommer hos gamla skickliga läkare, hvilka sålunda misstaga sig om sin egen ställning. En sådan reser från ställe till ställe, från läkare till läkare, att söka råd för de symptomer, han sjelf genom sitt oupphörliga medicinerande framkallar, och naturligtvis alltid anser såsom följd af hufvudsjukdomen; under tiden tager hypokondrien öfverhand och kan till och med öfvergå till sjelfmord.

Kolerafobi är en under gängse kolerafarsot ofta förekommande sjukdomsform, då en person tror sig lida af utbildad kolera, utan att ännu förete något enda symptom deraf. Orsakad af en öfverdrifven fruktan för sjukdomen, är kolerafobien ofta lika farlig som denna, både genom dess nedstämmande verkan, som disponerar för öfvergången till en kolera, och för den origtiga behandling patienten ofta sjelf företager sig. Denna sjukdomsform har kostat mången lifvet.

Men detta fenomen är icke ensamt tillhörande kole-

ran, äfven vid andra smittosamma sjukdomar kan man få se analoga; så har jag sett ett dylikt fall vid typhus. En hydrofobi kan utbryta af inbildning, sedan man ansett all fara förbi. En fru i Ungern 1793 blef 4 månader efter bettet skrämd af en hund; då utbröt hydrofobien och hon dog. En fru i Besançon blef biten, jemte fyra andra, var utan all känning sjelf, men fick tre månader derefter veta, att de andra fyra dött af hydrofobien; hon fick genast denna och dog på 3:dje dagen. — En person blef biten af en hund, utan att veta att han var galen, for till Amerika och återkom efter 20 år, fick då hydrofobi af förskräckelsen och dog. Ja en engelsk domestik läste berättelsen om hydrofobi efter hundbett, fick den och räddades med svårighet (Gaz. d. Hôp. 1857).

En form som hittills väl blifvit i förbigående omnämnd af författarne, t. ex. Baillargère, men icke upptagen såsom egen sjukdom, det den dock förtjenar, är inbildningen, att vara vansinnig (Maniofobi). En person tror sig vara rubbad, tror sig säga och göra galenskaper, vara föremål för andras undran och spe, men utan all motsvarighet i verkligheten. Ett sådant sitt tillstånd meddelade mig en ung liflig och snabbtänkande person flere år efteråt, utan att jag, som vid den tiden dagligen var med honom tillsammans, kunnat märka det minsta. Här berodde det på en exaltation. Hos en annan person, hvilken jag hade tillfälle en längre tid observera, uppträdde dylika föreställningar till följe af ett organiskt hjernlidande. Baillargère yttrade om denna form på en lektion, att "den vore utan all fara, ty den, som fruktar att vara galen, är det icke." Jag har dock sett motsatsen, t. ex. en melancholica, som

visst icke trodde sig vara galen, men oupphörligt fruktade för att kunna blifva det. Men i allmänhet kan man säga, att en sådan fruktan för galenskap icke bevisar närvaron af eller anlaget till densamma.

Alla inbildade föreställningar öfvergå ganska ofta i vansinne och utgör en egen klass deraf i de fixa monomanierna.

Det mest märkvärdiga i inbildningskraftens verksamhet är dess förmåga, att kunna somatiskt framkalla vissa inbildningar och fenomener. Icke annorlunda kan man förklara stigmatiseringen, en del abnormiteter i fostrets bildning, o. s. v. Se 1 del. pag. 235. Så förhåller det sig med de ofvan citerade exemplen af hydrofobi och flera andra. Hufeland omtalar ett fruntimer, som genast öfverfölls af hvad sjukdomssymptom man satte i fråga, hufvudvärk, krampdrag, hicka, etc; Monro en med. studiosus, hvilken inbildade sig hafva hvarje sjukdom Boerhave föreläste, och var så borttrånad vid hälften af kursen, att han måste upphöra.

Mången gång tilldelar man inbildningen föreställningar, hvilka tillhöra helt andra gebiet. Jag kan derpå anföra ett märkvärdigt exempel. 1844 insjuknade en f. d. Handlande Ö., en man af stark och pussig kroppsbyggnad, trögt lynne, och utan någon slags öfverspänning, som lefde i lyckliga förhållanden, men utan sysselsättning. De fysiska symptomerna utgjordes af yrsel och tyngd i hufvudet, blodvallning, tröga afsöndringar, men hvad som egentligen plågade honom sjelf var en fix idé, att hans hustru, med hvilken han lefde i det bästa förhållande, ämnade lemna honom och flytta till sin syster på M. egendom, derifrån "hon aldrig skulle återkomma." Härom frågade han hvem han råkade och

var i förtviflan, hvar gång hon gick ut om dörren. Han behandlades med nedstämmande och lösande regime, blef fri från de fysiska symptomerna, och insåg nu sjelf sina fantasiers obefogenhet. En dag vid bästa lynne föreslår han sjelf en resa till svägerskan på M., var der glad och nöjd. Men här insjuknar hans hustru och dör efter ett par dagar. Han sörjde omåttligt, men alla symptomer af sinnesförvirring voro borta och återkommo aldrig mera. — Här synes ju tydligt, att hvad man ansåg för inbildning, var aning, och att de fysiska symptomerna voro blott sekundära följder af dennas aggande oro.

§ 37. *Fantasispelet.*

Vi öfvergå nu till de egentliga fantasifelen. Här finna vi en olikhet emot föregående sjukdomsformer. Då det vanligen är en förmågas svaghet som utgör sjukdomsorsaken, så är det deremot här isynnerhet den starkare fantasien, som vållar olägenheter. Den svaga medför högst taget en tröghet och nedstämning, då sådana personer icke ega den spänstighet inom sig, som kan emotväga deprimerande intryck utifrån. Deremot utgör fantasiens lössläppta och otyglade verksamhet en vanlig och ingripande orsak till själssjukdomar.

Fantasiens bilder utgöra blommorna på lifvets ängar, de rycka tanken ifrån det hvardagligt enahanda. De äro att anse för sinnet, såsom kryddorna på maten. Homöopatien fördömer de sednare, likaså den torre

prosaisten och moralisten de förra. Vi göra det icke *). Fantasien kan missbrukas, och man gör det dess värre ganska ofta. Men utaf missbruk följer icke, att bruket är skadligt. Mången olycklig har ju genom sin inre rika fantasi hållit sig uppe, under alla yttre motgångar och ledsamheter. — Vi tala icke nu alls om de herrliga gåfvor fantasien skänker hela menniskoslägtet i poësi och konst. Det är fantasien i dess individuella förhållanden, hvarvid vi hafva att fästa oss.

Första graden af fantasiens verksamhet är det skimmer hon kastar öfver minnets upprullade taflor eller hoppets fantasmagorier. Utan detta skulle båda snart blekna och försvinna. Men med det blifva de, hvad de äro, om icke en reel, åtminstone en ideel verklighet. Men det är icke hos många fantasien qvarblifver på denna punkt af naturlig verksamhet, nöjd att utsmycka hvad som är upplefvadt eller sannolikt att upplefva. Den utgår i en mera fristående verksamhet, bildande nya serier utaf bilder utanför och bredvid verklighetens, och glad hvilar man en stund vid dessa, såsom man hvilar ögat vid en skön tafla. Mången går ännu längre: bredvid sitt eget verkliga lif fortlefver han ett annat i inbildningens verld, ofta så lifligt, att han glömmer det verkliga för det diktade. Följden kan då lätt blifva, att han äfven glömmer dess pligter och omsorger, åtminstone att han för dem förlorar lust och intresse.

Fantasien är en herrlig gåfva. Hvem vill sakna den och hvem vill förbjuda den olycklige, att någon gång

*) Något litet drömmeri är bra, liksom ett narkotiskt medel i lagom dosis. Men drömmeri till alltför hög grad öfverväldigar och förstör. Att tänka är intelligensens arbete, att drömma dess hvila. Vict. Hugo.

hvila ögat på dess fata morgana, då det är tröttadt af ökenvandringen. Men å andra sidan är det en farlig gåfva. Innan man det sjelf vet, lefver man i den drömda verlden och vet, såsom Astolf i sagan, om verkligheten och tidens flykt intet. Man tröttnar vid lifvets och dagens intressen, ser allt i svart bredvid de rosenröda drömmarne och trifves snart endast i dessa, liksom drinkaren i ruset. I den högsta graden af fantasiens spel är det verkliga lifvet försvunnet och man lefver blott vid fantasiens irrbloss. Sådan se vi henne dagligen i dårhusen. Icke äro dessa fantasispel grunden till vansinnet, men de kunna vara medverkande orsaker och äro ganska ofta dess åtföljande fenomener.

Fantasien i sin starka, utåtgående, skapande form återfinnes mest hos män, i den svagare inbundna sjukliga hos qvinnor. Intetdera könet är dock från någotdera slaget undantaget. Den kan uppträda hos barnet redan vid 8—10 års ålder. Den är mera individuel, än nationel, sällan ärftlig. — Tvärtom har man anmärkt, att de rikaste fantasier ofta lemna de mest prosaiska, till och med slöa, barn.

Fantasiens inverkan på det somatiska är lätt att fatta. De glada lekande bilderna frambringa samma verkningar, som de upplifvande känslorna i allmänhet, de dystra nedstämma och förvärra förutvarande fysiska lidanden.

---

§ 38. *Energiens abnormiteter.*

Energien innebär en viss grad af tilltagsenhet. Blir denna för stor, öfvergår den i egensinne och hallstarrig-

het, är den för liten, förfaller energien till slapphet och indifferentism. En egen art af slapphet utgör obeslutsamheten, då sinnet oupphörligt vacklar hit och dit. Den är plågsammare för personen sjelf, än egensinnet, hvilket innebär en slags njutning, då det sammanfaller med sjelfkänslan, men båda äro lika svåra för omgifningen och lika förderfliga, om de förefinnas hos högt stående personer. Hvilka olyckor vållades icke Sverige genom Carl XII:s egensinne och sednast genom Gustaf IV:s? Hvilka vållades icke genom Ludvig XVI:s obeslutsamhet, och många andras?

Det är icke ovanligt, ehuru motsägande det låter, att finna obeslutsamhet och envishet förenade. En sådan person vacklar oupphörligt af och an, frågar alla om råd, hvilka icke följas, men då han slutligen af en tillfällighet fixerar sig för något, är han lika omöjlig att få derifrån, som han förut varit omöjlig att få derhän.

---

§ 39. *Reflektionsfel.*

Vi komma nu till den menniskans förmåga, hvarigenom hon mest utmärker sig och egentligen framstår såsom menniska, reflektionen. Abnormiteterna inom detta gebiet måste då blifva de mest ingripande i hennes hela inre lif. Då menniskan aldrig kan blifva för mycket mensklig, kan reflektionsförmågan icke heller egentligen någon gång vara för stark. Men på ett sätt kan hon sägas vara det, om hon ensidigt uppöfvas och vill verka på egen hand, utan att ega tillräckliga ämnen till denna verksamhet ifrån sinnlighetens eller andens område. Det är då menniskan förfaller till metafysiska spetsfundig-

heter. Härifrån utgå många ensidiga filosofiska systemer och isynnerhet de flesta s. k. rationalistiska.

Reflektionen kan således föra på afvägar, antingen den af naturen är för svag, eller den ensidigt drifves genom misstag eller ovilja, eller den icke eger ett tillräckligt antal af ämne (tillräckligt stoff), för att kunna göra riktiga kombinationer. Ännu en annan abnormitet måste vi anmärka, i och för dess betydelse inom själssjukdomarne. Det är det sjukliga upphäfvandet af reflektionens verksamhet, utgörande liksom ett afbrott emellan den och de öfriga själens lägre förmågor. Detta se vi isynnerhet uti deliriet och vansinnet. Då Nicolai och Baczko (1 del. pag. 268) sågo, hörde eller kände bilden af personer och djur, visste de sjelfve, att dessa bilder berodde på sinnesförvillelser och icke utgjorde någon realitet. Det hela var och förblef således en abnormitet i sinnesnerverna, enär patienten egde full förmåga qvar att reflektera öfver sitt tillstånd. Men denna förmåga kan genom en eller annan orsak afbrytas eller upphäfvas. Så är t. ex. förhållandet i deliriet, der ett eget irritationstillstånd inom hjernmassan vållar ett afbrott emellan själens högre och lägre funktioner. Denna retning kan åstadkommas genom alkohol, genom nervina alterantia, opium, belladonna, hadschich, etc., eller genom en abnormt förändrad och således abnormt förändrande blodmassa, t. ex. i typhus. Så ser man i delirium tremens huru patienten fångar efter de flugor, han tror sig se, springer undan för personer, han tror sig höra, allt hallucinationer inom de dessa sinnesorganer tillhörande nerver. — Särskildt vill jag framställa ett exempel af typhöst delirium, som jag varit i tillfälle att

närmare observera, derför att det just inträffade hos mig sjelf.

Insjuknad i en häftig hjernfeber (typhus cerebrospinalis l. meningitis cerebro-spinalis), hvarom jag nämnt ofvanföre, företedde jag följande symptomer: häftig stormande yra från första dagarne, derefter fullt nedsjunkande med subsultus tendinum, etc., magen under hela tiden i god ordning, då min uppassare hvarje morgon och afton satte mig, insvept i täcket, på bäckenet. Under sjukdomens lopp lades ett vesicatorium i nacken, och på sjunde dygnet, då allt hopp syntes ute, gafs moschus (gr. iv, 2 tim). Jag insomnade och kris inträdde. Det är, hvad man behöfver veta, för att förklara de delirier, hvaraf jag plågades, och hvilka jag efter sjukdomens upphörande kunde erinra mig in i deras minsta detaljer. Jag syntes mig nämligen vara upptagen af ett zigenaresällskap, hvilket förde mig landet omkring att förevisas för penningar, och hvilket jag fåfängt sökte att undkomma. Förevisningen tillgick så, att jag insveptes som en docka och så hölls i knäet af en gammal käring inför publiken. Derefter intogs jag på ett sjukhus, att opereras för en tuberkel i venstra lungan af D:r B., en person som jag först flera år derefter gjorde bekantskap med, medelst en stilet, som infördes bakom nyckelbenet (genom interstitium supraclaviculare) ned i lungan. Derpå inlades jag med en mängd andra i en ugn, hvaruti eldades med conium, för att förgifva oss. (Jag har alltid haft stark ovilja emot moschuslukten). Men nu ändrades scenen. Min vanlige läkare S. kom till mig med sin familj, befriade mig från B., och jag befann mig snart försatt i en behagligare belägenhet. Se här en hel roman, som fortgick flera

dagar igenom. Föreställningen berodde på verkliga intryck; de upptogos och kombinerades med hvarandra. Hvarken omdömen eller slutledningar saknades, och likväl blef det hela ett virrvarr. Ty reflektionen fattades, den högre kombinations- och omdömesförmågan.

Det är denna reflektion, som i drömmen framträder ordnande och korrigerande. Då drömmen i allmänhet består af en oredig sammanblandning af residuer inom själen, så märker man ofta, huru ett inre resonnerande uppstår, hvilket fördrifver dessa som en dimma (1 del. pag. 203, 210). I sömnen är sambandet emellan själens förmågor icke afbrutet: sömn och dröm äro icke abnorma tillstånd. För detta fordras något annat tillstötande, antingen inom själen eller reflekterande på den ifrån det centrala nervsystemet.

Vansinnet utgör efter min åsigt ett sådant abnormt tillstånd. Alla dess former skulle kunna anses såsom reflex-abnormiteter. Men för att icke utsätta oss för allt för många omsägelser, må vi uppskjuta allt hvad som rörer denna sjukdomsgrupp till ett ställe.

En egen art af abnormitet förekommer inom reflektionsförmågan, då en person icke vill igenkänna kroppen såsom sin egen, eller ock tycker den vara fördelad i flera personer. Det är ett icke ovanligt fenomen i feberfantasier, och hvilket jag sjelf erfarit, att man tycker sin kropp vara en särskild person, som ligger bredvid en sjelf i sängen och blott är till besvär. Likaså vill man särskilja extremiteterna och tillägger då dessa personlighet. M a u c h a r d berättar om en person, som efter genomgången svår sjukdom trodde sig hafva blifvit två, hvaraf en låg i sängen och den andre gick på golfvet. Han skulle äta för två, o. s. v. Detta försvann med

krafternas återkommande. Elvert berättar om en läkare, som låg sjuk af en bröståkomma, med decubitus på os sacrum och gangrän i foten, hvilken ihållande kallade bröstet "das alte Weib", sacrum "der Unteroffi-cier" och foten med bandaget "das kleine Kind", troende sig hafva med lika många personligheter att göra. — I rus är det icke ovanligt, att man ombyter personlighet. Mauchard anför exempel på en yngling, som i ett sällskap ansåg sig vara den, som hade förlorat sin fader, i stället för en annan, hvilken var tillstädes. En tjen-steman, som föll utföre trappan, trodde att det var hans skrifvare, som fallit, och beklagade honom mycket.

Ofvannämnda fenomener bero alla på fysiska oord-ningar, de förstnämnda troligen på partiel svaghet eller hinder i vissa delar af hjernmassan, hvarigenom den harmoni, som borde finnas inom det hela, störes. Det är alldeles analogt med det fenomen inom synsinnet, då föremålen framträda dubbla, derföre att båda ögon-globerna icke konvergera. Abnormiteterna under ruset deremot utgå väl ifrån bristande uppfattningsförmåga och minne.

Det finnes en annan abnormitet i reflektionen, hvil-ken ligger helt och hållet inom själens område. Det är, då man tviflar på sin egen personlighet, eller anser den förbytt eller fördubblad. En kandidat, som fördju-pat sig i filosofiska studier, kom slutligen så långt, att han sittande vid en ström frågade: är det jag som der synes i strömmen eller som här ser i strömmen. En känd mathematiker uti vårt land gick på sina sednare år omkring för att söka sitt "alter ego", hvilket han vid alla tillfällen trodde göra sig förfång. Inom det grubb-

lande vansinnet äro nog dessa fenomener icke så sällsynta.

---

§ 40. Fortsättning. Excentricitet. Exaltationsfel.

Reflektionen hänvänd på energien stegrar denna till enthusiasm, en hängifvenhet till och för ett föresatt mål. I sin högsta grad kallas enthusiasmen exaltation. Enthusiasm innebär i sig icke något annat än godt, men den beror helt och hållet på sitt ämne och kan således lätt leda till motsatsen, om detta icke är så. I sådana fall kan den också stegras till en onaturlig höjd i fanatismen, då reflektionens omdöme försvinner, och endast dess kraft uti energien står qvar. Det är en yra, ett slags vansinne, hvilket skiljer sig ifrån det egentliga vansinnet derigenom, att handlingarne ännu äro subordinerade reflektionens inflytande, men hvilket lätt öfvergår deri. En fanatiker har alltid en dålig sak, eller ock har han fattat den goda saken på förvändt sätt, annars vore han icke fanatiker. Sans är en nödvändig faktor i det sannas och rättas begrepp; deri kan icke ingå och deri kan icke framkallas något abnormt. Det är denna lidelse man lärer sig att sätta i jäsning hos massorna, för att under religionens och frihetens fanor drifva fram egennyttiga och egenmägtiga förslager.

En art af partiel exaltation är excentriciteten, en öfverdrift af ett eller annat tycke, känsla eller vanligen ett infall. Många äro fallna för denna öfverdrift i allt, hvad de företaga, hos andra uppträder den blott i en eller annan nyck. — En mindre afart af fana-

tismen är förtjusningsfebern. Så kan man kalla denna exaltation i småsaker, som stundom bemäktigar sig individer eller msssor, och i sednare fallet fått benämning efter sitt föremål Taglionifeber, Nerudafeber, Pepitamani, etc. Man kan knappt tänka sig möjligheten, att i öfrigt kloka personer kunna glömma allt ända till sig sjelfva, för att få höra den eller den sångerskan, eller förnedra sig till att gå som dragare framför en operadansös' vagn. Men vi se sådana fenomener dagligen i det så kallade upplysningens tidehvarf, och vi se dem rasa epidemiskt fram, som skulle de gälla menskliighetens högsta intressen.

Psykiska följderna af exaltationsfelen äro lätta att finna: förloradt intresse för allt annat och uppblossande af alla de lidelser, hvartill personen har anlag. De fysiska bero på den med- eller motgång, som följer företaget. De framträda, isynnerhet i sednare fallet, såsom hjert- och abdominal-lidanden, apoplexi, vansinne.

Det motsatta felet till alla dessa ytterligheter är intresselöshet.

---

§ 41. Totalkänslor.

Alla de i föregående paragrafer omnämnda abnorma känslor kunna blifva totalkänslor, då de stegras så, att de rycka alla själens förmågor in i sin verksamhet och upptaga den hel och hållen. Sådana äro t. ex. de, som utgå från åtrån efter retelser och egande, från naturbegären, äregirighet, fantasi- och reflektionsfel. Här upptaga vi under detta namn sådana känslor, som tillhöra alla förmågor och utgå från deras gemensamma verk-

samhet. Af dem vilja vi gruppvis framställa de mera betydande.

Känslorna kunna anses vara antingen normala: glädje, ifver, hopp, hänryckning, sorg, vemod, eller abnorma: oro, vrede, harm, förskräckelse, o. d. Att räkna sorg och vemod till normala företeelser inom menniskan, kan synas underligt, men i vårt närvarande tillstånd äro de det. Ingen är dem fri i naturligt afseende, och ingen kan vara dem fri i andligt. Känslorna kunna vidare indelas i behagliga och obehagliga, då till det förra slaget höra glädje, ifver, hopp och hänryckning, till det sednare nära nog alla de öfriga. Ett slags blandade känslor finnas (hvad tysken kallar "süssbitter", — bittertljuft), en förening af en obehaglig känsla med något för tillfället behagligt, t. ex. harmen öfver en oförrätt med tanken på snar hämnd. Af normala känslor finnes blott en sådan, vemodet; de öfriga äro abnorma, såsom vreden och harmen. Äfven sönderfalla känslorna i uppretande och nedtryckande (exciterande, deprimerande). Till de förra höra glädje, hänryckning, hopp, ifver, vrede och någon gång harm, till de sednare sorg, oro, grämelse.

Vid känslorna har man att märka, dels huru de mer och mer förslöas genom vana, dels å andra sidan huru allt svårare man har att göra sig dem qvitt, i den mån de blifvit tillvanda. Det förra gäller mera de behagliga, det sednare de obehagliga.

Vi upptaga här icke alls de sedliga, estetiska, vetenskapliga och religiösa känslorna. De kunna i och för sig icke vara felaktiga, men de blifva så igenom komplikation med andra. Fosterlandskänslan med egoism och vrede bildar jakobinen, religionskänslan med hög-

modet fanatikern, o. s. v. Det är således till dessa komplikationer de såsom abnorma böra refereras och under hvilka vi afhandla dem, isynnerhet i kapitlet om de psykopneumatiska abnormiteterna.

---

§ 42. *Glädje. Hopp.*

Glädjen, den behagliga stämningen inom själen för något närvarande, hvilken då den är permanent för någon tid kan kallas förnöjelse, och hoppet, denna stämning i tanken på något kommande, äro de mest normala känslorna inom menniskosjälen. De äro dess lifsluft. Glädjen är ett af de få rent nervstärkande medel vi ega (Domrich), då den både uppretar och ersätter nervkraften, och det isynnerhet inom motoriska nervsystemet; den upplifvar och påskyndar alla funktioner.*) Dess afarter äro munterhet, lustighet; lössluppen säger man glädjen vara, då den icke längre hålles inom den gräns vana eller seder fordra, i sådant fall kan den drifvas för långt. I fysiskt afseende kan glädjen åstadkomma mycket ondt, om den inträffar oförmodadt, men den är då icke i och för sig skadlig, utan genom bestörtningen. Den vållar då oreda i tankegången, som yttrar sig i oregelbundna kroppsrörelser, skrik och språng, ända till konvulsioner och vansinne. I allmänhet anmärker dock Esquirol, att glädjen väl dödar, men sällan vållar galenskap. Och redan från uråldriga tider

---

*) Den närvarande glädjen är störst i det urfriska, förglädjen i det känslofriska, den erinrade glädjen i sin renhet ifrån förargande bisaker. Hvarje glädje, som återkallas, vinner i innerlighet, men förlorar i friskhet. Beneke.

citerar man dem, som dött af en allt för häftig och oväntad glädje. Plinius omtalar, att Chilo dog, då hans son segrade vid olympiska spelen, Sophokles i glädjen öfver det vunna priset för en tragedi, Diagoras, då tre hans söner segrat vid olympiska spelen. Man berättar, att Leibnitz's son dog af glädje, då han öppnade en kista och deri fann en mängd guldmynt, Leo X af glädje öfver Fransmännens olyckor. Isynnerhet är detta farligt för gamla, och mest om öfvergången sker hastigt från sorg till glädje. Man har sett mödrar, som burit sorgen öfver en sons förmodade död, sjelfva falla döda ned, om han sedan oförberedd framträdt.

Glädjens emotion är skrattet, en egenartad utandningsprocess, följande på en speciel retning i kardiatrakten. Det glädtiga skrattet föregås och åtföljes af leendet.

Hoppet verkar analogt med glädjen, blott aldrig så häftigt. Det är det enda och rätta lifselixiret, som uppehåller sinnet och kroppskraften, förtager sjukdomens udd och förlänger lifvet. Skada gör det endast genom den hopplöshet, som kan följa, då det sviker.

Hänryckning är den högsta grad af glädje eller hopp. Den utgör ett försjunkande i dessa, så att det närvarande försvinner för sinnet, till och med till den grad, att icke ens vanliga yttre retmedel förmå att återkalla besinningen. Den höjer själen öfver det jordiska och kan endast tillhöra menniskan såsom öfversinnlig, framträder också i den mån, hon är det.

Intresse utmärker ett lifligt deltagande för någonting, alltid förenadt med välbehag. Ifver är detsamma, i förening med en viss grad af energi, men denna står icke i proportion till intresset, ty mången

kan känna det största deltagande för en sak, utan att vilja taga den minsta del i dess befordrande. Detta kan bero af flera orsaker: en allmän tröghet, oförmåga, yttre förhållanden, m. m.

---

§ 43. Bedröfvelse. Skam.

Missmod, bedröfvelse, bekymmer, sorg, ångest äro olika uttryck och grader af de oblandade nedstämda känslorna inom själen. De utmärka sig genom en allmän nedslagenhet inom såväl det psykiska, som samtidigt det fysiska området, och framstå i sin mest utbildade form uti hopplösheten. De sönderfalla i tvenne grupper, utgörande antingen en oro och bekymmer öfver det närvarande, eller sorg öfver och saknad af något förflutet.

Då glädjen är omvexlande och dess bilder skifta i olika gestalter, håller sorgen oupphörligt fast vid ett och samma och kan derifrån icke lösryckas, och detta samma vändes beständigt fram och åter i samma sinne. Sorgen närer sig, glädjen förtärer sig, säger ett tyskt ordspråk. Således förstelnar tankegången inom denna serie och allt, hvad som går derutom, göres med svårighet eller underlåtes. Tröghet, liknöjdhet och apati blifva naturligtvis följderna.

Det råder en egen bittertljuf känsla hos en del personer, som finna en njutning uti att oupphörligt för sig framställa sorgliga föreställningar och liksom frossa deri. Om de icke ega någon anledning för tillfället till en sådan sinnesstämning, tänka de sig försatta i den eller den olyckan eller förföljelsen, och fullfölja i fantasien en

drömmande fortgång af tankar och föresatser, hvilka de då skulle hysa och fatta. Detta själstillstånd beror antingen på en benägenhet för sorg och vemod, eller ock på ett bizarreri, som finner ett nöje i onaturliga njutningar, ty onatur är att söka sorg, der den ej finnes.

Sorgen är alltid psykisk, men kan sorgbundenheten, eller benägenheten att af allt bekymras, bero på fysiska orsaker, såsom kroniska underlifslidanden eller nervsvaghet. De fysiska följderna utgöra förlamning af motoriska nervsystemet och deraf beroende muskler, krampaktig sammandragning af matstrupe, ventrikel och bronchier — alla de delar, som lyda under nervus vagus, utom hjertat, som förslappas och fylles med blod, hvilken icke kan uttömmas, förstämning af hela vegetativa systemet. Följaktligen inträder en allmän nedstämning och trötthet, afmagring, nutritions- och hjertfel, tuberkulos och carcinom. Håret grånar hastigt af sorg. T i s s o t nämner 5—6 personer, som grånade inom åtta dagar, och en, som grånade på en natt tillfölje af ett sorgebud. Jag har varit bekant med en person, som inom fjorton dagar hade förlorat hustru och flera barn i typhus. Då de sjuknade, hade han svart hår, och då sista barnet bars ut, var han hvit som en dufva.

Emotioner, som tillhöra dessa känslor, äro suckande, snyftande och gråt. Suckande en lång inspirationsrörelse med kort exspiration, och snyftande, en krampaktig kontraktion i diafragma med lika korta in- och exspirationer, kunna förekomma lika väl af en mängd olika fysiska orsaker; gråt förekommer endast af psykisk. Den är ett uttryck af vanmagt och inträder vid alla de sinnesrörelser, der menniskan inser eller känner sin egen oförmåga eller ovärdighet. Den inträder aldrig vid den

oblandade glädjen, aldrig t. ex. vid barnets, men ofta vid den, som reflekterar öfver sin egen ovärdighet, sina föregående bekymmer, förbindelser till välgöraren, o. s. v. Vid harm och vrede inträffar den efter anfallet, ett slags uttryck af vanmagt eller ock af förargelse öfver utbrottet. Vid sorg är den vanligast, dock mer och mindre efter olika naturanlag; mera hos qvinnor och svagare, än hos starka. Den djupaste sorgen gråter icke. Denna är ock den farligaste, ty med tårar löser sig, genom en reflex på n. vagus, krampen i svalg och bronchier, och hjertat blir fritt: —

Gif smärtan ord, den sorg som målet mister
Det qvalda hjertat pinar, tills det brister.
(Shakspeare).

Barnet gråter icke före tredje månaden, då det börjar hafva någon slags aning, att ej säga känsla, af sin egen hjelplöshet. Djuret gråter aldrig. Icke ens hunden, då han svälter ihjäl af sorg på sin herres graf, kan gråta.

Vemod är i psykiskt hänseende analogt med tårarne i fysiskt. Det är det lugnare ögonblicket i stormen, då regnet slår ned vågorna. Skönast framstår det i resignationen, försakelsen af tanken på det man önskat för högre pligter. En man blir resignerad vid hustruns död för barnens skull, en christen för Herrans skull. Dennas motsats är apatien, hvilken af mången anses såsom resignation; den står så långt ifrån denna, som svimningen ifrån sömnen.

Ledsnaden är en negativ sorg, som mindre består i bekymmer än i brist på glädje. Den uppkommer genom brist på omvexling och retning, eller genom ett föregående öfvermått deraf, hvarigenom sinnet förlorat

sin retlighet. Den kan i sednare fallet ofta brytas genom en verklig sorg, som sätter själen åter i verksamhet.

Bedröfvelsen kan under olika förhållanden framträda under olika former. Hit hörer harmen, då man tillskrifver någon annan skulden till det närvarande obehaget, och grämelsen, ångern, då man tror sig vållat det sjelf. Den förra är af mera exciterande karakter och öfvergår i vrede och bitterhet, de sednare af en rent deprimerande öfvergå i nedstämning, apati, förtviflan. I fysiskt afseende medföra de samma följder, vi nyss omtalat, och det i högre grad.

En affekt, som förekommer vid olika sinnesrörelser, men särskildt vid ångern, är s k a m, hvilken vi derföre vilja upptaga här. Den utgöres i grunden af en nedstämd sjelfkänsla, i förening med förvirring. Den framstår i olika grader, antingen med en viss förhöjd retlighet, öfvergående i kramp och ryckningar, eller vanligare i en kraftlös nedslagenhet med svindel och vanmagt. Den kan anses såsom en det bättres reaktion emot det onda, såsom ett analogon till febern, som genom sin brytning vill aflägsna ett sjukdomsämne ur kroppen. Gossen rodnar, han kan räddas, sade de gamle. — Skammen är af tvenne slag: moralisk och konventionel. Den sistnämnda framträder af ganska ringa anledning, isynnerhet hos unga fruntimmer. En häntydning, ett opassande ord äro nog dertill, ty tanken utbildar ordet, och blotta medvetandet, att känna dess betydelse, framkallar känslan af skam inför dem, som äro närvarande. Skammen kompliceras ofta med andra sinnesrörelser: fruktan, förargelse, vrede. Den öfvertager

då deras betydelse och inverkan såväl psykiskt som fysiskt. Den enkla skammen innebär föga sådan inverkan.

Den skammen åtföljande emotion är blygselrodnaden, hvilken alltid börjar på kinderna och derifrån sprides till halsen, pannan, bröstet, etc. Denna tillhör egentligen den förlägna skammen och framträder mest i närvaro af personer, för hvilka man har ett visst undseende. I högre grad af moralisk skam är personen dödsblek.

---

§ 44. Oro. Fruktan. Mod.

Ofvanstående äro de fenomener af bedröfvelse, som uppstå, då orsaken dertill är eller tänkes såsom närvarande. Tänkes denna deremot såsom tillkommande, uppkommer en annan serie af former.

Oro tages såsom en gemensam benämning för bekymmer från en förfluten, närvarande eller tillkommande period. Men tänker man närmare på saken, så finner man lätt, att oron alltid har till föremål något tillkommande. Jag är t. ex. bekymrad öfver ett barns fel, men jag är endast orolig, om jag tror att det skall fortfara eller motverka dess framtida väl. Tag bort den tanken och oron är borta. Oron blir således en känsla af ovisshet vid tanken på något tillkommande. Anser man detta såsom önskansvärdt, och man blott är tveksam, huru snart eller huruvida det önskade skall inträffa, så uppkommer väntan, längtan, trängtan, otålighet, olika former af otillfredsställdt önskande. Emotser man deremot något obehagligt, så blir väntandet fruktan, hvilken i den mån det fruktade synes visst och nära öfvergår i ängslan. Väntan innebär

samma fenomener och följder, som hopp eller ledsnad, allt som den synes närmare eller fjermare sitt uppfyllande. Den öfvergår i sednare fallet till otålighet eller apati. Emotionen vid väntan är omvexlande brytningar af hetta och köld.

Längtan och trängtan äro mera exciterande känslor och ega såsom sådane en förvånande kraft att hålla äfven det fysiska uppe. Man eger till och med exempel på döende, hos hvilka lifvet liksom qvardröjt flera timmar, under det de legat längtande efter någon person, men hastigt utslocknat, så snart denne ankommit. — Längtan efter en viss person eller trakt tillhör de sympatiska känslorna.

Räddhåga, fruktan, är den mest förekommande, ingripande och omkring sig gripande sinnesrörelse. Den består i en högre eller mindre grad af oro för något tillkommande obehagligt i allmänhet, eller för obehagliga följder af något närvarande. Deraf har räddhågan mera afseende på det förra, fruktan på det sednare. Denna oro förenas med alla tecken af fysisk nedstämdhet: oregelbundet blodomlopp, darrning i musklerna, ångestsvett, slappade slutmuskler och kontraherade expulsorer, derutaf diarré, blekhet och gåshud. De fysiska följderna äro närmast förvirring och oreda, dernäst desamma, som vid en djupare nedslagenhet. De fysiska framstå i nervlidanden, organiska hjertfel, lamhet, till och med död. Här beror mycket på, om fruktan är tillfällig och öfvergående, eller ofta återkommande och permanent. Den sednare kan vålla svåra tillfällen. Fruktan för miasmer befordrar tydligt patientens emottaglighet för dem, fruktan för en operation eller under en sjukdom gör alltid prognosen betänklig. Huru mån-

gen patient angripes icke af en sjukdom just genom fruktan att få den, och mången dör rent utaf af fruktan för att dö. Descuret citerar såsom exempel härpå Mad. de Montespan. För dem, som plågas af en jemn fruktan för allt, blir lifvet till den största plåga. Ett exempel derpå lemnar Descuret i beskrifningen af Mll. de Menardo, hvilken ifrån det 7:de året och till det 63:dje uthärdade det rysligaste lidande af fruktan för allt det onda, som icke inträffade, och isynnerhet för döden, — här en följd af en veklig uppfostran och ett lif utan sysselsättning.

Anlaget till fruktan kan också vara fysiskt. Svaga och försvagade äro derför mera utsatta än starka. Till och med en tillfälligt fysisk nedstämning kan medföra fruktan. Låt soldaten genast slåss, medan han ännu har beef-biten i magen, yttrade en Engelsk General. Vidare beror detta anlag på en klemig uppfostran, skrämsel i barnåren, utsväfningar, okunnighet och fördomar. Det ökes betydligt af mörker.

Modet är motsatsen af ofvanstående och närmast af fruktan. Vi skilja tvenne slag af mod. Det moraliska hvilar på en inre kraft och utgör den fulla energi, hvarmed man framträder i strid mot det yttre, enligt sin egen öfvertygelse. Detta mod gäller således alltid en princip, en idé, oberoende af egen personlig vinst. Det kan, liksom öfvertygelsen sjelf, basera sig på kristlig, eller blott sedlig grund. Det fysiska modet är deremot blott ett yttre lugn, hvarmed man möter motståndet utifrån. Då det förra beror på reflektion, beror det sednare vanligen på vana, en större grad af fysisk och intellektuel styrka, energien i vissa passioner, olika

fysisk bildning *), o. s. v. Det framstår derföre oftast, då det gäller egen fördel, ära, landvinning, byte, o. d.

Dessa båda slag af mod kunna vara förenade eller icke. Det moraliska förutsätter naturligtvis alltid en viss grad af fysiskt mod, men kan äfven vara mången gång behäftadt med stor svaghet och tvifvel. Det fysiska deremot förekommer ofta utan någon moralisk grund. I sin råaste form se vi det hos Amerikas vildar. Det kan i öfrigt framställa många vackra och ädla drag, uppoffring för de sina och sitt land, ädelmod emot fiender, — samma drag, som man återfinner hos lejonet och örnen. I denna dess ädlare form se vi det på hvarje blad i historiens häfder, der det i synnerhet utmärker eröfrarne: våra gamla vikingar, Alexander och hans generaler, de romerska triumvirerne, m. fl. Det moraliska framstår mera i spridda grupper och personer, men återfinnes nära nog i alla tidehvarf. Sokrates, Scævola, Fabius, Tell, Washington, Engelbrecht, Sturarne kunna nämnas ibland otaliga exempel. Såsom kristligt är det isynnerhet uttaladt hos troshjeltarne: en Huss, Luther, Gustaf II Adolf, Franc. Xaverius, fadren för den portugisiska missionen till Kina († 1552), hans efterföljare, deraf 26 Japanesare korsfästes 1597, John Williams († 1839), de båda slovakerna v. Keczer, fader och son, hvilka 1687 med sju andra ledo martyrdöden; än i dag förete Slovakerna ett herrligt exempel af kristligt mod och tålamod. Och utom dessa tusendetals andra.

Öfvermod är en förening af modet med högmodet och framställer båda dessa formers egenheter.

---

*) Så berättar man, att Napoleon I hade en puls af blott 40 slag i minuten och mycket litet hjerta.

§ 45. Öfverraskning. Förskräckelse.

Förskräckelsen är den farligaste af alla sinnesrörelser. Den utgöres af en högre grad af fruktan i förening med förvirring, hvilken påkommer vid någon verklig eller inbildad fara. Den beror på öfverraskningen, denna oförklarliga och onaturliga känsla af spänning och betagenhet vid en hastig och oväntad företeelse, hvars motsvarande naturliga känsla är förvåning, hvilken i många fall medförer en känsla af välbehag. Förskräckelsen är alltid onaturlig. Den uppträder i trenne grader. Bestörtningen är mera öfvergående och mindre ingripande. Descuret anser den bero på något personligt och utaf något hörbart. Den egentliga förskräckelsen är ett, vanligen lika länge som den fruktade faran, fortvarande tillstånd; den bringar oss i rysning och ur besinning. Descuret anser den ensamt bero på saker, som synas. Det är ett misstag. Man kan förskräckas ända till högsta grad af fasa vid berättelsen om en hemsk tilldragelse, isynnerhet om denna rörer någon närmare anhörig. Den högsta graden, fasan, rent af förstenar. Descuret antager att fasan är panisk eller inbildad och att endast den är det. De kunna vara det alla tre. Man blifver bestört öfver ett rykte, hvilket det minsta eftersinnande visar vara orimligt; man blir förskräckt af en utklädd krigshär, och tvärtom känner man fasa vid ett verkligt mord.

Förskräckelsen framkallar samma fenomener, så i psykiskt som fysiskt afseende, som fruktan, men häftigare. I lägre grad inträder en oreda i tankegången, med yra eller svindel, stelnade anletsdrag med öppnade ögon och mun; men nedstämdheten kan öfvergå i ett rent förintande, förvirringen ända till vansinne. Perso-

nen står under förskräckelsen handfallen, darrande, stammande eller mållös, kroppsytan är blek och kall, betäckt med svett, håret reser sig, blodet fyller hjerta och lungor, bedöfning och vanmagt följa. Detta tillstånd öfvergår lätt i förlamning, sanslöshet, vansinne eller till och med ögonblicklig död, genom förlamning af hjerna och medulla oblongata, eller sekundärt genom apoplexia cerebr. l. pulmon. (Domrich). Såsom kroniska följder inträffa hjertats utvidgning och bristning, qvarstående lamhet, choræa, epilepsi *), och såsom vi nyss sagt vansinne. Detta lärer i allmänhet uppträda såsom demence eller stupiditet, endast såsom mani vid samtidigt undertryckande af naturliga uttömningar, såsom menstrua, lochia eller mjölksekretionen, enligt Descuret och Mare. Jag har dock sett en ren akut mani af förskräckelse, utan försvinnandet af någon sådan uttömning.

En ung och fullkomligt frisk bonddräng, M. S. från T. i H. Socken, blef den 5 Jan. 1861, under det han intog sin middagsmåltid, öfverraskad af en karl, hvilken på spe eller okynne grep honom bakifrån om halsen, liksom för att strypa honom. M. S. blef i ögonblicket rent desperat, så att fyra karlar fordrades att hålla honom. Han qvarhölls dock i hemmet till den 29:de, då han infördes till Carlshamns Lazarett. Han var då komplett maniacus, stormande och vild, men företedde det egna, att allt hvad han sade var i predikostil och predikoton, ehuru han aldrig sysselsatt sig med sådana ämnen under sitt friska tillstånd. För ett och annat ögonblick kunde han bringas till sans, men återföll genast i oreda. Med fyra personers biträde verkställdes en åderlåtning

*) Enligt Beau 191 fall af 381.

på armen och tvångströja påsattes, men straxt derefter sönderslet han med tänderna både tröjan och åderbindan. Jag blef då nödsakad bakbinda händerna och instänga honom i cell, der han behandlades med ofta repeterade vatten-doucher och Tart. antimon (gr. $\frac{1}{3}$ pro dosi i pulverform). Detta nedstämde retligheten; patienten insomnade och vaknade lugn. Han utgick redan den 5:te Februari fullkomligt redig och frisk, och har aldrig sedan dess haft känning af detta lidande. Då han återkom till sans, hade han full reda på allt, hvad han hade gjort under tiden. "Jag visste, att det var orätt, men kunde icke göra annorlunda" yttrade han. Lika väl visste han hvad vi sagdt omkring honom och gjort med honom. "Douchen var svår att pågå, men den har räddat mig." — Jag har genomgått denna sjukdomshistoria här i sin helhet, derföre att jag längre fram kommer att åberopa den.

Följande exempel, som af författarne anföras, kunna i öfrigt belysa detta ämne. En ung fru såg på gatan sitt barn öfverköras af skenande hästar; hon föll omkull, intelligensen var försvunnen, hon lefde i många år som ett djur. En äldre lärare förlorade genom åsynen af en eldsvåda helt och hållet talminnet; allt hvad som händt honom före olyckan mindes han mycket väl, men det enklaste tal var glömdt: hans födelseår, studentår, datum, och denna minnesförmåga återfick han ej, ehuru han lefde i ytterligare 10 år. En bondhustru förlorade af skrämsel öfver en eldsvåda rörelseförmågan af de nedra extremiteterna. Sensibiliteten var qvar, men rörelseförmågan återkom aldrig. Pfarrer Schöner i Nürnberg blef genom en förskräckelse under sina sista lefnadsår försatt i en oupphörlig darrning af lederna, som

icke upphörde. Vanligen är det blott det motoriska nervsystemet, som förlamas genom förskräckelse. Enkla fall förekomma dock af blindhet, döfhet, smak- eller luktförlust. Wichmann omtalar en ung flicka, hvilken efter skrämsel i åtta dagar såg alla föremål blå. 1852 inkom på härvarande Lazarett en flicka, sjutton år, som blifvit förskrämd åtta dagar förut genom ett buller, hvilket hon ansåg vålladt af spöken, och sedan dess såg allting dubbelt. Hon blef återställd.

Ingen sinnesrörelse framställer så många exempel på ögonblicklig död, som förskräckelsen. Man kan nära nog påstå, att vid alla de sinnesrörelser, der en sådan förekommer, är det icke sinnesrörelsen i sig, som vållat döden, utan den dermed förenade bestörtningen. Philip II i Spanien dog vid underrättelsen om ett lidet nederlag. Hertig Borza i Ferrara hade en hofnarr Gonello, hvilken han dömde att halshuggas, men befallde bödeln, att blott slå en spann vatten öfver hufvudet. Narren var död af förskräckelsen.

Förskräckelsen förvärrar alla förutvarande sjukdomar och gör dem ofta dödliga, ifrån att vara ganska obetydliga. Den förgiftar de naturliga afsöndringarne. Mjölken hos amman blifver efter förskräckelse skadlig för barnet, man har sett den vålla konvulsioner och död.

Ett eget fenomen vid förskräckelse är dess inverkan på håret. Det hvitnar på en otroligt kort tid. Tre bröder uti en by på Sardinien begåfvo sig 1839 ut att söka örn-bo. De sågo ett sådant på branten af en klippa, och den ene af dem, en atletisk yngling af 22 år, nedhissade sig ifrån höjden, att bemäktiga sig ungarne. Då han nedkom fann han der fyra nyfjedrade sådana, hvilka han medtog, men finner sig genast anfallen utaf de

båda äldre örnarne af en ofantlig storlek. Han försvarar sig så godt han kan med sin medtagna sabel, men råkar under detta till hälften afhugga det tåg, hvari han hänger. Man tänke sig belägenheten, öfver en afgrund af mer än 100 fot inunder och örnarne omkring sig. Tåget höll dock, och han kom lyckligt upp, men stelnad af fasa och med krithvitt hår i stället för korpsvart.

Undantagsvis har man äfven exempel, att en hastig förskräckelse kurerat svårare åkommor. 1857 vid jordbäfningen i Lyon kunde en qvinna, som var paralyserad i tungan, ropa på sin man, och Pinel omtalar, att flere sjukdomar botades genom förskräckelse vid första Franska revolutionen. Sjelf har jag varit i tillfälle att iakttaga ett fall. En bagare af stark kroppsbyggnad låg för 17 år tillbaka i en fullt utbildad typhus omkring det 14:de dygnet, utan sans, mumlande och plockande, och så betagen, att jag vid aftonbesöket knappt trodde, att han skulle öfverlefva natten. Vid midnattstid utbryter eld i husen bredvid. Jag skyndar till bagaren och möter honom i dörren fullt redig. Febern var bruten, yran förbi, blott mattheten återstod, från hvilken han snart hemtade sig och lefver än i dag.

I fordna tider begagnades förskräckelsen metodiskt såsom kur vid vansinne och epilepsi. Man kan icke neka, att ju äfven en och annan derigenom återkom till sans, men troligen voro de flera, hvilkas tillstånd förvärrades, och numera lärer väl åtminstone icke någon läkare låta förmå sig till sådana försök.

Att uppgifva orsakerna till dessa sinnesrörelser: fruktan, förskräckelse, skam, vore att ingå i läran om menniskans daning. De tillhöra numera hennes natur

och bero på medvetandet af synd och skuld. Adam och Eva skämdes och fruktade efter fallet, icke förut. Deremot finnas många yttre förhållanden, som kunna öka eller minska anlaget derför, arf, uppfostran, fysisk och intellektuel utbildning, till och med yttre ståndpunkt och beroende. Benägenheten för förskräckelse är betydligt olika hos olika personer och på olika tider, under de förhållanden, vi nämnde vid fruktan. Den är större hos svaga och försvagade, och ökas i mörker, genom svårigheten att uppfatta farans vidd och att kunna undvika den. Genom vana kan anlaget för förskräckelse öfvervinnas.

---

§ 46. *Förargelse. Vrede.*

Förargelse utgöres af den sårade sjelfkänslan vid andras kränkande af det egna jaget, isynnerhet om detta sker afsigtligt och med hån, eller ock vid andra fysiska eller moraliska lidanden, hvilka vi icke kunna beherrska. Utbrottet af förargelse är vrede, hvilken i sin högsta grad öfvergår i medvetslöst raseri. Utbrottet blir ofta en kris för den genom förargelsen verkade sinnesspänningen, men hvarpå mången gång följer ånger och missbelåtenhet. Vreden framstår med samma fenomener, som bestörtningen, hvartill komma en del egna: känsla af svindel, beklämning i kardia, hjertklappning, rödt uppdrifvet ansigte, med ögonen framstående och stel blick, stammande, fradgande mun och våldsamma muskelrörelser. Håren resa sig, hvilket dock är mera märkbart hos djuren; hos menniskan framträda snarare förändringarne i ansigtsdragen. Fenomenerna

äro i öfrigt olika, om vreden får bryta ut i ord och handling, då den snarare går öfver, eller den undertryckes. Likaså äro de individuelt olika. I många fall af intensiv vrede är ansigtet blekt, isynnerhet då den undertryckes. Hos somliga personer blir ansigtet aldrig rödt, äfven vid kongestion af andra orsaker, såsom druckenhet, typhus, etc., utan antager en likblå färg, och då inträffar samma förhållande vid sinnesrörelser.

Förargelsen framställer samma fenomener som vreden, ehuru i mindre grad och mindre häntydande på bestörtning, än på sorg och nedstämning. Ihållande förargelse alstrar bitterhet och är en den mest gnagande kräfta inom menniskan. Den vänder sitt ämne fram och åter, liksom den ihållande sorgen, och förlorar det aldrig ur sigte, men den innebär på samma gång både en sorgsenhet och en uppretning, hvilka öka hvarandras inverkan.

Vredens psykiska inverkan består mest i en förvirring, som helt och hållet förtager besinningen; hvarföre alla omdömen blifva skefva och besluten förhastade. I ingen sinnesrörelse ske öfvergångarne så hastigt ifrån receptivitetsförmågan till vilja och handling, utan intelligensens mellankomst. Förargelsens inverkan är mera långsam och skadar mera genom den rigtning af ovilja och harm, den gifver åt omdömen och beslut; den grundlägger ilskenhet och hat å ena sidan, liknöjdhet och apati å den andra. Såväl förargelsen, som vreden, öfvergår i planer för hämnd och deraf följande brott. Öfvergång i sjelfmord är icke heller sällsynt.

Fysiskt vållar vreden kongestionssymptomer, derutaf blodstörtningar, icterus, hepatitis, epilepsi, abort, mani, apoplexi. Sylla, Valentinianus, Venceslas, m. fl., dogo

efter anfall af vrede. Alltid qvarstår efter den en känsla af slappbet i muskel- och retlighet i kärlsystemet, ofta för flera dagar. Förargelsen deremot inverkar kroniskt på de inre organerna, isynnerhet hjertat och abdominalsystemet. Så uppkommer en gnagande plåga i kardia och lefvertrakten med äckel och kräkning. Sekretionerne förändras. Spott och galla utgjutas rikligare. Mjölken hos amman förgiftas: barnet blir oroligt, till och med epileptiskt. Man har exempel på ögonblicklig död, då barnet diat en amma, som nyss förut varit i högre grad uppretad (Albinus). Varet i öppna sår blir dåligt, och läkningen fördröjes.

Att anföra några exempel på vreden och dess följder, torde icke behöfvas. De äro allt för hvardagliga och kunna inhemtas snart sagdt i hvarje tidningsnummer och vid hvarje häradsting. Under ett quinquennium i Frankrike 1846—1850 voro 56 % af alla gröfre brott orsakade utaf vrede och hat.

Förargelse och vrede förekomma mera hos koleriska och nervösa, än hos flegmatiska, hos män mera häftigt och ihållande, än hos qvinnor, der de vanligen snarare öfvergå. Dock öfverträffar qvinnans vrede och hämndkänsla, då den drifves till ytterlighet, hvarje mans. Barn och gamla äro lättare retade till vrede, ungdomen mera häftig i dess utbrott. Man har anmärkt, att stark köld och hetta, sjukdomar och fysisk retlighet, öka benägenheten för vrede, framför allt hunger och törst. Vi hafva citerat ett exempel 1 del. pag. 237. I Frankrike har man observerat, att brott mot person alltid tilltaga i proportion till värmens intensitet. Intet yrke är fritt från denna menskligbetens arfsynd, men vissa utmärka sig mera för den, än andra, såsom soldater och sjömän.

Litteratörer och artister deremot äro mera snarstickna, och fallna för att sticka tillbaka. Vissa nationer stå också mera fram, än andra, såsom hämndkära. Korsikanarnes vendetta är känd; $\frac{9}{10}$ af anklagelser derstädes röra brott emot person. En son skulle der anse för den största skam, att icke mörda sin faders mördare, och så har det fortgått tider och slägter igenom.

---

§ 47. Lynnesfel. Öfverdrifter.

Lynnet är själens stämning. Så länge alla förmågor äro i full harmoni med hvarandra, är denna lugn. Men så snart en eller annan blifver uppretad eller nedstämd, inträder ett obehag i afseende på intryckets quale. De tta kallar man med ett ganska uttrycksfullt ord, förstämdt eller ostämdt lynne. Detta tillstånd kan vara tillfälligt och öfvergående, det kan qvarstå för en längre tid, eller ständigt återkomma. Det är i dessa sednare fall vi fästa oss vid detsamma såsom en sjuklighet.

Lynnesfelen kunna vara af en mängd olika slag och variera mycket, till följe af individuella förhållanden. De kunna dock alla hänföras till vissa grupper.

Såsom normalt bör lynnet vara lifligt, gladt, öppet, lugnt och jemnt. Men alla dessa egenskaper kunna ensidigt gå till öfverdrift. Lifligheten kan stegras till en oro, som blifver till plåga, både för personen sjelf och dess omgifning. Den lemnar ingen rast eller ro, får ingenting fort nog uträttadt, och flyr från det ena till den andra utan uppehåll. Glädtigheten öfvergår antingen till en stormande yra, som ingenting vill sköta med sans

eller ock till lättsinne, som tager allt som en lek, utan att vilja skänka äfven de vigtigaste saker något djupare betraktande eller de mest allvarliga någon besinning. Öppenheten öfvergår i en sqvadronerande fritalighet, som onödigtvis blottar sitt inre för en och hvar den förstkommande; lugnet och jemnheten till en stoisk stelhet med apati för egna känslor och liknöjdhet för andras. Hit kan man räkna långdragenheten, en slags envishet, som aldrig vill glömma, aldrig förlåta, aldrig ändra en tanke, som en gång fått insteg och hunnit fixera sig.

---

§ 48. *Fortsättning. Abnormiteter.*

Af abnorma lynnesförhållanden märka vi förnämligast följande.

T r ö g h e t e n, en naturlig benägenhet för långsamhet i alla förrättningar. Denna är icke synonym med lättja. Tvärtom är den tröge ofta ett arbetsdjur, men det är honom omöjligt att skynda sig. Han fattar sällan lifligare intresse för något och kommer aldrig i exstas. Dock kan trögheten äfven vara partiel, inom en viss sfer af ämnen eller inom en viss tiderymd.

Ett märkvärdigt exempel härå lemnar v. S c h u b e r t i följande: Professor Abr. G. Werner i Freiberg var en utaf Europas största geologer och derjemte särdeles hemma i en stor del så väl europeiska, som asiatiska språk. Han tillbragte ofta större delen af natten vid skrifbordet att uppgöra de rapporter, som ålågo honom såsom inspektör öfver grufvorna, att få tid att använda en del af förmiddagen på ett polyglott-lexikon

hvilket han företagit till utarbetande. Han har utgifvit en mängd värderika arbeten och ansågs af Alex. v. Humbolt såsom grundläggare af den sanna geognosien. Denne man hade en sådan motvilja att skrifva bref, att då hans syster en gång afsändt ett bud till honom med befallning att afvakta skriftligt svar, uppehöll och underhöll han detta flera veckor, innan han kunde förmå sig att företaga det påkostande arbetet. En annan gång under flera veckors besök hos v. Schubert i Nürnberg framtogs penna och papper hvarje morgon för ett bref till en minister i Dresden, men bortlades åter för hvarje dag, till dess han beslöt utbyta sin tillernade resa åt södern mot ett besök i Dresden, blott för att slippa att skrifva brefvet.

Hvem känner icke med sig sjelf, ehuru i mindre grad, denna obenägenhet för vissa göromål, t. ex. just brefskrifning, uppgörande af rapporter och räkenskaper, vissa småsaker inom dagliga lifvet, såsom rakning, o. d., och af denna orsak för dessa saker behöfver tredubbla tiden, emedan han icke kommer sig till. Hos andra blifva samma saker till mani. Så finnas personer, som heldre skrifva fyra sidors bref, än att gå in i nästa hus och uppgöra saken muntligen.

Det nedstämda lynnet tillhör alla de nedslående känslorna: sorg, grämelse, förargelse, etc.; men det qvarstår äfven permanent såsom en verkande orsak till dem, eller såsom en följd af sådana föregående. Och ännu mera, än efter svåra sorger, utbildar det sig under ett jemnt fortgående glädjelöst lif. I förra fallet utmärker detta lynne sig mera såsom en missbelåtenhet med hvad som händer, och oförnöjsamhet med hvad man har. Ingenting kommer till pass och ingenting är bra. Allt borde

vara annorlunda. Men om detta annorlunda inträffar, så blir derföre sällan lynnet bättre. Antingen har man misstagit sig och önskar det förra tillbaka, eller fattas åter något annat.

Såsom följd af längre tids ihållande sorger eller förargelser kan lynnet komma till den grad af nedstämdhet, att det icke ens låter korrigera sig, om orsaken upphörer. Man ser detta hos personer, som varit föremål för sårande förtryck eller husliga sorger och förargelser. Då den tryckande bojan brister är deras kraft bruten, och slapphet inträder i stället för den väntade reaktionen. Eller ock fortfar nedstämdheten och söker sig nu näring på annat håll, eller öfvergår i bästa fall i ett stilla vemod. Ett känsligt lynne kan så länge nedtryckas, tills det helt och hållet gifver sig öfver och faller såsom upptröttadt ned. Man kan knappt fatta förändringen. Den som förut retades till de största ansträngningar genom ett ord, är nu lika likgiltig för uppmuntran, som för smädelse. Det har gått som med hästen, hvilken anstränger sina sista krafter, tills den faller. Så faller också menniskan, när sista gnistan af hopp om billighet och barmhertighet slocknar.

Det slutna och inbundna lynnet framställa tvenne olika former. Det förra är en medfödd svårighet eller obenägenhet att framställa sina känslor och tankar, hvilken svårighet ofta plågar personen sjelf. Det inbundna lynnet deremot är en instuderad eller sjelfvilligt tillvand förmåga att dölja och missleda bedömmandet af ens tankar och planer. Den är icke ovanlig hos statsmän och affärskarlar. Den förekommer vidare hos en mängd sådana personer, som behandla sitt kall såsom affär, hos prester, läkare, jurister, etc., för att impo-

nera på publiken och vinna på kamrater. Tystlåtenhet med en slug min och en axelryckning är ett lätt sätt, att låta allmänheten förstå, att man icke vill säga ut hvad man vet, och kan detta begagnas äfven då, när man ingenting vet. Till inbundenheten sluter sig här bakslugheten, när man låter för en eller annan genom vinkar förstå, hvad man icke vill eller hvad man icke vågar öppet uttala. Tystlåtenhet är i allmänhet det bästa sätt, att dölja brist på tankar.

Det retliga lynnet är ett af de mest vanliga former och innefattar tvenne hvarandra snart sagdt motsatta grupper af lynnesfel: det otåliga eller häftiga, och det kinkiga lynnet.

Det otåliga lynnet hafva vi förut tecknat (§ 22). I sig är det ett passivt tillstånd af obelåtenhet. Activt utbryter det i snäsighet och öfvergår i dennas kroniska form vresigheten. En högre grad af det otåliga lynnet är det häftiga, hvilket vi äfven förut afhandlat; det är egentligen mannens tillhörighet och egnar sig mest för hans natur. Men ju mera oegentligt det är för qvinnan, desto vildsintare äro utbrotten, då de hos henne förekomma.

Det kinkiga lynnet utgör också en otålighet, men förenad med nedstämning. Det skiljes ifrån det rent nedstämda deruti, att detta är passivt, då det kinkiga deremot innebär en oupphörligt aggande och plågande känsla. Det nedstämda lynnet är också mera en följd af allvarsamma och ingripande bekymmer, då deremot det kinkiga väckes af småsaker. Mången gång korrigeras ett kinkigt lynne genom en verklig sorg, men deremot sällan utaf glädje, om det än för ögonblicket viker. Häruti skiljer det sig således betydligt ifrån det

nedstämda. Det kinkiga lynnet kan såsom det otåliga öfvergå i snäsighet, men mera vanligen i det s. k. *gnatiga*, ett oupphörligt missbelåtet kältande öfver ett och detsamma.

Det kinkiga lynnet tillhör personer af svag fysisk eller psykisk konstitution och är ofta en följd af långvariga nedstämmande eller gnagande fysiska oordningar, eller af retande själsrörelser. Då det häftiga lynnet ofta förekommer hos karlar, finner man detta mest hos qvinnor; den utåtgående formen, gnatet, är så vanlig hos äldre sådana, att man ofta hörer dem kälta för sig sjelfva långa stunder, då ingen bryr sig om att höra på dem.

Ehuru olika och snart sagdt motsatta dessa båda lynnen äro, utgå de dock båda ifrån retligheten och förekomma ofta hos samma personer, blandade eller omskiftande med hvaranda.

Lynnet kan vara jemnt och ihållande, antingen såsom normalt, eller såsom afvikande på det ena eller andra sättet. Men det kan äfven vara *ombytligt*. Strängt taget är allt lynne ombytligt, ty det låter icke tänka sig, att menniskan skulle vara oupphörligt densamma. Men med ett ombytligt lynne mena vi ett sådant, hvars karakter just synes bestå i detta skiftande, och som utan skäl eller beräkning vexlar om. Eller ock är orsaken så obetydlig, att dess verkan icke kan förutses, eller verkar den en gång på ett sätt och en annan gång på ett annat. Man blir t. ex. den ena dagen glad och den andra ledsen öfver en och samma sak, utan att se den ifrån en annan sida, blott uti en annan sinnesstämning. Ett sådant lynne slites ofta emellan ytterligheter, från den högsta glädje till den djupaste sorg, från den största vänlighet till ovilja och bitterhet. Stundom

vacklar sinnet fram och åter emellan dessa båda motsatta känslor, stundom åter qvarhålles den nya känslan under någon tid med den största tenacitet. Det är icke ovanligt, att den person, som med vankelmod kastas ifrån det ena beslutet till det andra, slutligen fixerar sig helt omotiveradt för ettdera, och då icke med de starkaste förnuftsskäl kan bringas derifrån. Och detta är ju blott att vara fullt konseqvent ombytlig, emellan ombytligheten sjelf och dess motsats, envisheten.

Ett ombytligt lynne, förenadt med envishet och häftighet, bildar hvad man kallar det oefterrättliga lynnet. Detta framställer en olika personlighet för hvar gång man ser den, och utgör ett af de svåraste att umgås med, ty man måste alltid börja med att sondera, huru min herre behagar vara i dag.

Dessa olika lynnen kunna på olika sätt förenas med andra själsabnormiteter, hvarigenom uppkomma en mängd olika komplikationer och modifikationer. De utgöra icke blott följden utaf passionerna och totalkänslorna, de utgöra lika ofta den grund, hvarpå dessa spela, och den bas, på hvars fasthet deras styrka beror. De äro således af största vigt att observera vid själssjukdomarnes både bedömande och behandling.

Orsaken till dessa olika lynnen ligger dels i olika temperament, olika själsanlag, olika fysisk daning och utveckling, själsförmågornas olika utbildning, yttre förhållanden, m. m. Och i samma mån dessa olika momenter förändras, är äfven lynnet underkastadt förändring, lifstiden igenom. Längst qvarstå de drag, som vidlåda personen såsom arf, dernäst de, som blifva tillvanda under tidigaste barndomen. Att amman genom mjölken

kan inverka på barnens lynne är ett påstående, som vi icke vilja helt och hållet förneka.

Lynnets inverkan så i psykiskt som fysiskt afseende är densamma, som den motsvarande totalkänslans inverkan, dock mera långsam och ihållande, än denna. Vi hänvisa derom till det föregående och återkomma än en gång till detta ämne längre fram.

---

§ 49. *Är lynnet en ensamt qvalitativ förändring?*

Innan vi fortgå vidare må vi göra oss reda för en fråga: hvilket är det inre förhållandet emellan de olika själsförmågorna vid dessa olika totalkänslor och lynnen? Då vi anse de förra bero på något qvantitativt abnormt, kunna vi väl anse de sednare bero endast på ett qvale? Eller är icke detta qvale äfven beroende på qvantitativa skiljaktigheter i vexelverkan emellan och inom förmågorna? Vi äro färdige att tro så, och framkasta följande uppställning; men långt ifrån att vilja framställa den såsom något systematiskt helt och giltigt, bedja vi en och hvar anse den blott som en framkastad tanke, att vända uppmärksamheten åt denna fråga.

Antagom då att:

alla själsförmågornas funktioner lika och jemnt verkande bilda: normalt lynne;

någondera långsammare, men jemnt: trögt;

någondera ojemnt verkande: ombytligt;

receptivitetsförmågans intryck alla till sitt qvale obehagliga: nedstämdt;

ett eller annat retande: retligt, häftigt, kinkigt; begärförmågans uttryckssfer slapp: slutet; undertryckt af intelligensen: inbundet.

---

§ 50. Abnorma anlag. Idiosynkrasi.

Anlaget kan endast såsom klent eller ensidigt upptagas ibland abnormiteter. Det är likväl då snarare att anse som orsaken till de abnormiteter, hvilka utbilda sig, antingen af svårigheten för en eller annan själsverksamhet, eller af den lätthet och lust för någon enskild sådan, hvarigenom denna kommer i ett skeft förhållande till de öfriga. Så kan t. ex. anlaget för musik vålla en ren mani, såsom vi få se längre fram, och vanan vid de rena toner, denna konst fordrar, vålla en retlighet för allt buller, kink och bitterhet emot omgifningen. Fallenhet för studier kan vålla liknöjdhet för det yttre, oordentlighet och tröghet i det praktiska lifvet. Skönhetssinnet kan leda till hafbegär och derifrån till oärlighet.

Idiosynkrasierna deremot utgöra något allt igenom abnormt. De äro individuella personliga undantag ifrån de normala lifsförhållandena, antingen de förekomma fysiskt eller psykiskt. Till hvad vi i 1:a del. pag. 196 derom yttrat, vilja vi här lägga följande exempel. En väl känd Dansk General de Meza har en sådan fruktan för drag, att han kastar kappan öfver sig hvarje gång betjenten går igenom rummet. Oförskräckt på fältet under ett hvinande kulregn, tillkännagaf han först oro, då kappan blef genomskjuten, för det drag han igenom detta hål blef utsatt för.

---

§ 51. Öfveransträngning. Studiemani.

Allt lif förutsätter, såsom vilkor för sitt fortfarande, omvexlingen af ansträngning och hvila, således äfven själslifvet. Bådadera drifvas lätt till ytterlighet och öfvergå då i fullständiga sjukdomstillstånd.

En öfverdrifven ansträngning framkallas ofta af hafbegär och girighet, högfärd, njutningsbegär, o. s. v. Man söker då arbetet såsom medlet att ernå sina önskningar, och lemnar det så snart desse äro tillfredsställde eller misslyckas. Hvad abnormt kan finnas i denna ansträngning, refererar sig till det abnorma i önskningen och får bedömas derefter. Ett annat slags ansträngning finnes, der arbetet i och för sig utgör både önskningen och målet. Det är denna, som egentligen hörer hit, och hvaraf vi vilja genomgå ett par arter. Flera kunna finnas.

Studiemanien utgår ifrån en "varghunger" inom receptivitetsförmågan och intelligensen gemensamt, att oupphörligt få veta mera. Hvilken af dessa förmågor är den öfvervägande, beror på den olika grad af blott emottagande eller bearbetande, som framstår hos personen. Det kan synas underligt att tala om öfverdrifna studier; i en god sak borde icke finnas för mycket, men tyvärr blir det ofta så. Hvad vill man säga om den beryktade Mentelli, som i Paris lefde till 60 års ålder († 1836) uti en källarehåla med något halm i en låda att hvila uti, en stol och ett bord, utan eld vid någon årstid, insvept i en reskappa och med en kost för 3 sous dagligen, och detta för att kunna öfverlemna sig åt 20 timmars studier på dygnet. Hade han underkastat sig dessa uppoffringar för menskligheténs eller vetenskapens skull, då vore hans namn ett af de största. Men grundlärd i

matematik, statistik, 11 språk och flera andra ämnen, har han icke efterlemnat en rad skrifven och gaf aldrig mera än en timmes lektion i veckan, för att genom dess afkastning kunna lifnära sig. Han lefde för att frossa i njutningen af sina litterära skatter, liksom gourmanden och girigbuken i sina, och han bör bedömas analogt med dessa.

Om vi icke ega någon motsvarighet till en sådan ytterlighet, så ega vi dock äfven vid våra universiteter mången, hvars ansträngning varit ensamt beräknad på egoistisk njutning. Kloster- och eremitlifvet hemfaller till samma kategori, der de varit förenade med ansträngning och icke snarare tillhöra nästföljande paragraf. Att detta är en ensidig och abnorm uppfattning af verksamhetens begrepp, nekar väl ingen. Å andra sidan medger jag deremot, att det utgör ett mindre tadelvärdt sätt att förspilla ett lifs verksamhet, än månget annat.

Men oafsedt detta sätt att sköta studierna, kunna de öfverdrifvas, äfven då de ske på det för vetenskapen och menskligheten mest gagnande sätt. Menskliga förmågan har sin gräns båda fysiskt och psykiskt, och der båda så ansträngas, som under vetenskapliga studier, inträder genom öfverretningen lätt en förvirring och efter den en slapphet, som kan medföra menliga följder. Snarast är detta fallet, då man studerar ett ämne, och isynnerhet om detta tillhör de mera abstrakta, såsom matematiken. För en sådan utgång äro de närmast utsatta, hvilka studera med små anlag — invita Minerva. Men äfven de största befria icke menniskan från följderna af menskligbetens ofullkomligheter. Euler, Leibnitz, Kant, Linné och otaliga andra hafva slutat ett tänkande och verksamt lif i slöhet.

Öfverdrifven tankeansträngning medför en känsla af värme och tyngd i hufvudet, yrsel; hufvudsvålen blir öm till den grad, att den icke fördrager vidröring, och att man måste begagna kalott eller hatt äfven i rummet. Afmagring och sömnlöshet inträda *). Kongestionssymptomer uppkomma till hufvud, ögon och öron med inflammationer, till underlifvet med gastriska och hemorrhoidalolägenheter, afsöndringarne förminskas, håret hvitnar. I högre grad inträffa apoplexier eller grundläggas hjertfel, kankrösa tumörer i underlifvet och kroniska åkommor i urinvägarne. Epilepsi, slöhet och vansinne kunna blifva följderna. Ideler anför exempel på en ung man, de R., som genom läsning af Strauss föll i en komplet mani. Hos den klent begåfvade uppträder vanligen idioti, hos den skarpsinnige envisa monomanier. I synnerhet är detta fallet med sådana, som endast arbetat med eller för en idé. Grubblandet på qvadratura circuli och perpetuum mobile lemna härpå ett lika gammalt, som slående exempel.

Dessa förhållanden framstå icke endast inom de strängt vetenskapliga studierna. Inom de fria konsterna se vi något dylikt. Särskildt inom musiken uppträder en sådan öfverretning, till följd af hvilken personen icke kan hvarken tänka eller tala om något annat. Detta utgör Melomanien (Manie de la musique), och lemnar Descuret exempel på ett sådant fall i Chorons lefvernesbeskrifning. I § 14 hafva vi anfört ett exempel på huru långt en målare kan gå i sin kärlek för konsten.

Icke anse vi för abnormt, att någon lefver för en

*) Opiater förmå här icke bereda par timmars sömn; endast hvila och förströelse hjelpa.

idé, tvärtom. Det abnorma ligger deruti att man bearbetar denna sak eller idé så, att den intrasslar sig i stället för att utvecklas. Det är det envisa halkandet på en slipprig väg, hvilket kunde undvikas genom en och annan omväg, som vore i sig längre, men förde fortare och säkrare till målet.

Hit sluter sig ett i allmänhet öfverdrifvet verksamhetsbegär. Detta kan grunda sig på högfärdsbegäret att få vara med om allt och visa sig i allt, eller ock på begäret efter vinning. Men äfven förekommer det såsom en ren drift till sysselsättning, när man aldrig kan gifva sig ro att hvila och ordna, utan oupphörligt uppgör den ena planen och spekulationen efter den andra, jägtar från ett till ett annat och kastar sig i allt. Såsom fel framträder det, dels då man missräknar sig på sina krafter, hvilket ofta är fallet, och således vållar oreda och långsamhet i stället för framåtgående, dels i allmänhet, då verksamheten förtager allt det lugn, hvilket så väl behöfves, för att kunna med sans egna sig åt något hufvudsakligt och för att kunna under dagsarbetet äfven utbilda sig sjelf. Det medför derjemte en förtida trötthet och ålderdom.

---

§ 52. *Lättja.*

Lättjan är motsatsen till det föregående, en motvilja emot ansträngning. Den förekommer i alla grader, ifrån tröghet och likgiltighet intill en ren apati. Men vi skilja emellan oförmåga, tröghet och lättja. Vissa kroppskonstitutioner äro så benägna för tröghet, att äfven ett obetydligt arbete för dem fordrar en betydlig ansträngning. Andra behöfva, vanligen genom brist på öfning och kle-

mig uppfostran, en mångdubbelt längre tid för ett eller annat arbete, än man i allmänhet vill tillägga det. En del smärre omständigheter, såsom klädernas af- och påtagande, placerandet, bokens uppslående, materialers framtagande och bortläggande, etc., hvilket hos en liflig person försiggår nästan omärkligt, fordra för dem en tid och den ofta nog ganska rundlig. Dertill fordra de en ansträngning, som för den andre är ingen. Mången kan arbeta ifrån morgon till afton, utan att medhinna mera än en obetydlighet emot en annan, som arbetar några få timmar, och mången kan medhinna eller uträtta rent intet, utan att man dock kan kalla honom för lat. Lättjan utmärker sig nemligen egentligen genom motvilja emot ansträngning, och isynnerhet den ansträngning, som närmast åligger oss. En person tröttnar t. ex. att arbeta på sin verkstad eller sitt kontor, men icke att i det svåraste väder drifva igenom mark och skog med bössa på axeln. Man tröttnar vid att läsa sina examensböcker, men icke romaner och tidningar. Och i denna mening är mången lat, som synes ganska mycket sysselsatt, då deremot oförmågan till ansträngningar tillhör en helt annan klass.

En art af lättja bör observeras, det är den periodiska. Descuret omnämner en tjenande qvinna, utmärkt för arbetsamhet och ordning, som på en gång nedföll i ett sådant anfall af lättja, att det var henne omöjligt att verkställa något, ehuru mycket detta tillstånd plågade henne sjelf. Det räckte i sex månader och återkom efter ett år, då också för sex månader. Efter några års uppehåll återkom det för tredje gången. Efter all sannolikhet låg här någon fysisk orsak till grund (någon inflammation i hjernans yttre lager?).

Hon blef alldeles kurerad genom magnetisk behandling. Baillargère anför flera exempel på en sinnesförvirring, bestående i ett omvexlande tillstånd af excitation och ytterlig nedstämdhet, hvarom mera längre fram.

Men, om vi måste skilja emellan lättja och naturlig tröghet eller oförmåga, så förekomma de dock ganska ofta förenade, eller uppträder den förra såsom följd af den sednare, och kan den naturliga trögheten blifva lika tadelvärd som den tillvanda, då den kan motarbetas. Utom det naturliga anlaget uppkommer lättjan gemenligen genom uppfostran och vana, moralisk och andig liknöjdhet, och beror mycket af yttre omständigheter. Den förekommer mest vid de yttersta gränserna af rikedom och fattigdom, isynnerhet är den inom proletariatet endemisk. Likaså tillhör den i afseende på åldern barndom och ålderdom, och på klimatet ytterligheterna af värme och köld. Oberoende af detta träffas den äfven företrädesvis hos vissa nationer. Negrernas och Kreolernas lättja är känd, likaså Österländningens veklighet och inom vår verldsdel Italienarens "dolce far niente". — Periodiskt uppträder den vid puberteten hos båda könen (Desc.) samt efter sjukdomar och uttömningar.

Lättjan igenkännes på den sömniga blicken, liknöjda gången och långsamheten i alla rörelser. Ofta, men långt ifrån alltid, medföljer en viss oordning och mindre snygghet i det yttre.

Lättjan lägger grunden till ekonomiskt, fysiskt, intellektuelt och moraliskt förderf. En stor del andra fel leda derifrån sitt ursprung, isynnerhet spelsjuka, dryckenskap, en mängd bizarrerier och extravaganser. Derifrån är öfvergången lätt till brott: tjufnad, bedrägeri

och mord. Af åklagade brott anses i Frankrike $^1/_7$ orsakad af lättja och i England lärer procenten vara ännu större. I fysiskt afseende inträffa dåsighet, tröghet och uppdrifningar i abdominalorganerna, respirationsbrist, och till följe af dessa vattensvulster och apoplexi. I psykiskt och andigt inträder en försoffning, som i högre grad gör menniskan till ett blott vegeterande djur. —

Flera djurslägten utmärka sig för sin tröghet, isynnerhet tardigraderne. Löfjan behöfver 20 min. att klättra upp för en mast af 20 fot; på grenarne reder hon sig betydligt bättre. Deremot förekommer den egentliga lättjan blott i tamda tillståndet. Dertill måste djuret förbildas och inöfvas genom umgänget med menniskan, genom öfverfodring och förvekligande.

---

§ 53. Abnorm sömn och dröm.

En lugn sömn är en af naturens största välgerningar. Intet stärker och vederqvicker så. Deremot förslappar intet mera nervkraften, än om sömnen ofta afbrytes af förskräckelse eller andra häftiga sinnesrörelser (Ideler).

Vid sömnen förekommer ett abnormt tillstånd af intresse i psykiskt afseende, det är qvalsömn eller yrvakenhet. Detta tillstånd inträffar vid ett hastigt uppvaknande, isynnerhet straxt efter insomnandet, eller ur en djup sömn, och visar sig som en fullständig oreda. Man vet icke, hvarken hvem eller hvar man är, har icke reda på omgifningen, eller hvad man tar sig till. Detta har dock grader och undantag. En gång väcktes jag hastigt af ett buller, försatt i ett sådant tillstånd.

Jag igenkände rummet och allt det omgifvande, men kunde omöjligt reda något annat, funderade mycket, om jag skulle bry mig om att väcka någon, för att få veta hvad jag hette och hvem jag var. Jag kände att allt berodde på en oreda, men kunde icke göra mig vaken, och likväl kunde jag resa mig upp i sängen, utan att jag deraf vaknade eller kom till reda. Först efter ett par minuter återkom jag till sans. Under sömnen inträffar också ofta ett dylikt tillstånd, då man plågas förskräckligt af en sådan oreda: hvem man är, hvar man är, om man lefver eller är död, är vid sina sinnen eller ej, o. d. m., och under detta vet man att allt beror på en dvala, ur hvilken man förgäfves genom någon rörelse söker att befria sig. Lyckas det att verkställa en sådan rörelse, vaknar man genast. — En sådan yrvakenhet kan gifva anledning till misstag och olyckshändelser; till och med har man att tillräkna den flera dråp, dels af våda, dels af de orediga föreställningarna vid uppvaknandet.

I pathologiskt afseende hafva vi att märka en icke vederqvickande, dödlig sömn, eller snarare dvala, som påkommer i vissa sjukdomar, såsom svåra blodförluster, hunger, brist på vatten i heta klimater, under svåra dödsqval på sträckbänk, o. s. v. Denna sömn är så djup, att icke plågorna väcka den sofvande, men då han vaknar, är det också vanligen snart slut.

Vid öfvergången från vako till sömn äro i allmänhet alla sinnesrörelser och sensationer starkast (Baillargère), men de olika bilder och fantasmer, som vid insomnandet ofta uppkomma, försvinna om man blott vänder sig åt andra sidan. Schröder van der Kolk tillräknade dessa bilder blodets tryckning på apperceptionscellerna, hvilket vid förändradt läge upphör. Hit kan

hänföras det som L a v a t e r berättar om sig sjelf, att så ofta han låg halft på venstra sidan drömde han om storm, mera på ryggen tillkom åska, och låg han alldeles på ryggen var det ett ohyggligt väder.

Drömtillståndet är i psykiskt afseende ett af de intressantare, men hittills föga undersökt. Äldre psykologer behandla det alltför lättroget och uppduka vidunderliga historier utan kritik, de nyare gå det helst förbi. Men i dess virrvarr kan ligga nyckeln till månget oss ännu oförklarligt fenomen inom själslifvet. Dess abnormiteter äro mångfaldiga. Vi hafva redan i förra delen upptagit några, t. ex. Grefvinnan Beauharnais' dröm och intermitterande drömmar i allmänhet. Hvad dessa beträffar, så har den drömform, för hvilken jag der berättar mig varit utsatt, oafbrutet fortfarit. 1858 förekom den några och trettio gånger, deraf 7 i Februari och 7 i September, samt dessemellan en mängd drömmar om resor. 1859 tillbragte jag i April 14 dagar i Lund för en disputation i och för akademisk adjunktur. Jag trodde nu, att drömmen i och med detta skulle vara förbi, och att den blott utgjort en aning om detta mitt examens uppträdande och alla de obehag, som från ett sådant äro oskiljaktiga. Men så blef icke förhållandet. Redan i Maj s. å. uppträdde den 7 gånger och har sedan oupphörligt återkommit, något mindre ofta än förut och inblandad med flera drömmar om resor och diverse, men utan att lemna mig under någon period. Under sednaste året hafva vanligen 3 drömmar följt hvarandra, då jag under den första varit vid någon akademi, sysselsatt med examen, under den andra på kondition och under den tredje på resor. Dessa hafva ofta kommit under trenne nätter efter hvarandra, en gång kommo de

i en sammanhängande dröm med ett slags paus emellan hvardera scenförändringen.

Sömnvandringen är, som vi förut yttrat, att betrakta som en idiosynkrasi. Men uttrycker drömmen under sömnen en normal sådan, så är handlingen under sömnen det icke, och om den icke direkt utgör en sjuklighet, så är den åtminstone något afvikande, som ger anledning till en sådan.

Till de exempel vi anfört, del. 1 pag. 215, vilja vi blott tillägga ett. I d e l e r omtalar en flicka C. D., född 1801, som upptogs i Charitéen 1831. Efter dålig medfart i barndomen, då hon tvangs att hämta ved öfver sina krafter i skogen, utvecklades ett somnambuliskt tillstånd. Hon visade stor benägenhet att klättra uppför väggarne och på taken, dansade på bordkanten, o. s. v. Väcktes hon, så föll hon ned och slog sig. En gång upphängde hon linne på taksparren, vände sedan åter nästa natt att hemta det. Anfallen inträffade tre till fyra aftnar vid fullmånen; denna tilltalade hon, tyckte den draga kraft ifrån henne, o. s. v.

---

§ 54. *Sympatiska känslor. Afundsjuka. Meddelsamhet.*

De sympatiska känslorna eller medkänslorna utgöras först af ett deltagande i andras glädje och sorg, samfröjd, medlidande. Dessa kunna öfvergå i en pjåkig öfverdrift, men egentligen anse vi såsom abnormiteter deras tvenne motsatser: s k a d e f r ö j d, en glädje vid andras motgångar, och a f u n d, en sorg öfver andras välgång. Särskildt skiljer man här emellan afunden i egentlig me-

ning, missundsamheten, som afser de fördelar en annan eger, och jalousien, en farhåga att andra skola få någon del af det vi redan ega. En särskild art af jalousien är svartsjukan, hvartill vi framdeles återkomma. I öfrigt kunna vi samtidigt behandla de båda öfriga, då de till art och symptomer sammanfalla med hvarandra.

Afundsjukan visar sig då som en missundsamhet emot andras lycka, och det, ehvad den störer vår eller icke. Det är en af de lägsta egoistiska känslor och en känsla, som icke ger någon ro, den gnager som en tärande eld. Denna oro framträder i det yttre så ofta någon annans framgång, ära, etc., omnämnes, och den märkes, om icke på något annat, på ett sammanrynkande af ögonbrynen (öfver glabella), eller åtminstone en otålig rörelse med foten. Afunden kan referera sig till sak eller person. Hos den, som eftersträfvar rikedom, ära, makt, o. s. v., framträder afunden emot hvar och en, som eger den. Emot en förhatlig person utbryter den vid hvarje dess framgång.

Afunden bemägtigar sig själens innersta och tärer på dess lifskraft. Ensam vill den herrska, utttränger tanken på allt annat och gjuter gift i alla omdömen. I andigt afseende leder den till bitterhet och hat; förräderi, sjelfmord och mord äro icke ovanliga följder. Fysiskt vållar den nedstämning, blyfärgad blekhet, drifver bloden inåt och åstadkommer derigenom oppression, lefverlidanden, palpitationer och aneurismer, kräftartade desorganisationer, hypokondri och vansinne. Den förekommer oftare hos barn och gamla, hos vanskapade eller eljest af naturen missgynnade personer; i sydliga länder mera än i nordliga, hos qvinnor mera än hos män.

Den väckes och befordras genom orättvisor, isynnerhet under barnåren, genom egoism och högmod. Sitt egentliga tillhåll synes den hafva inom hofcirklarne och inom sådana stånd, som bero af allmänhetens omdöme, litteratörer, artister, läkare, o. s. v. "Invidia medicorum pessima."

En småaktig art af afund är den, då man nekar andra begagnandet af böcker, samlingar, eller till och med upptäckter, som man sjelf icke vill eller kan gagna.

Utaf de tre olika slagen synes jalousi vara den mest naturliga. Den utgår ifrån ett slags sjelfförsvarsbegär. Skadefröjden deremot är infernalisk.

Näst dessa känslor kommer deltagandet i andras angelägenheter, meddelandet. Detta kan utgå ifrån intresse för andra eller hjelpsamhet i råd och handling. Dess öfverdrift är det onödiga inblandandet i andras förhållanden, dess motsats intresselöshet, ohjelpsamhet och hårdhet.

En afart af detta meddelande är pratsamheten, ett begär att meddela hvad man vet. Går detta till öfverdrift och rörer sig blott omkring egna obetydligheter, kallar man det pratsjuka, rörer det andras blir det sqvaller. Välbekant för en och hvar är detta kaffesystrars och lättingars dagsverke, en plåga för andra och icke mindre för dem sjelfva. Det minsta vetande blir dem centnertungt, det skall ut, om än igenom sidorna, säger ordspråket. Men icke mindre plågsamt är de halflärdas oaflåtliga docerande öfver de minsta småsaker, liksom vore hvarje deras åhörare en skolgosse. Huru skiljdt är icke detta från det verkliga vetandets föredrag och den bildade sällskapsmannens attiska salt.

Motsatsen är förtegenheten, då man under

hemlighetens insegel förvarar äfven de minsta och oskyldigaste småsaker, en mera obehaglig än farlig sällskapsvana. En sådan hemlighetsfullhet blifver ofta till löjlighet, såsom då en svensk envoyé i Petersburg i chiffer inrapporterade, att kejsarinnan inköpt ett parti kanariefoglar.

---

§ 55. *Fortsättning. Sällskapssjuka. Skygghet.*

Till de sympatiska känslorna hörer behofvet af personligt umgänge, antingen i allmänhet: sällskaplighet; eller af någon serskild: vänskap, kärlek.

Menniskan blef skapad till samhällslif, icke att ensam lida och njuta. Men samhällslifvet blef det medium, inom hvilket hon skulle verka, icke ändamålet för hennes verksamhet. Mången bortryckes dock så af sällskaps- och samhällslif, att han förlorar sig sjelf. Isynnerhet är denna fara stor för ynglingen. Tegnér ger en lika väl målad, som sann teckning af detta förströelsebegär i följande rader.

"Det är onekligt att det går en sällskapssjuka, en förströelsefeber, igenom vår tid, allmännare och mera epidemisk än fordom. Man söker sällskap, icke för att vederqvicka sig, icke för att utgjuta sin själ, utan blott och bart för att fördrifva den ändlösa tiden, för att jaga bort ledsnaden, som dock alltid följer med och icke låter afvisa sig. Man vill bli qvitt sig sjelf, som också vanligtvis är ett dåligt sällskap, man vill rikta sig genom byteshandel och besinnar icke, att den ena förlegade varan kan vara så god som den andra. Hvad

som borde vara lifvets krydda, blir dess nödvändiga hvardagskost, man kan icke lefva den förutan. Det är ett sådant umgänge, som förflyktigar alla mensklighetens bättre och djupare känslor, det behandlar allt ädelt ytligt och endast flärden grundligt, det öder tiden, döfvar arbetshågen och utmärglar sinnet. Rika naturer bli derigenom utarmade och de fattiga ännu fattigare."

Motsatsen till sällskapsdriften bildar s k y g g h e t e n, ett fel, som isynnerhet förekommer hos yngre och vid det allmänna lifvet ovanda personer. v. S c h u b e r t beskrifver ganska naivt, huru han som barn tillbragte flera timmar i domherreburen ofvanpå ett skåp, under det grefven gästade hos hans föräldrar*). Hvar och en, som utgått ifrån ett indraget hem, kan igenkänna månget drag af de der tecknade. Värre förhåller det sig med denna skygghet hos äldre. Den kan förefinnas hos personer, som genom lärdom och duglighet skulle kunna fylla de största platser, men nu icke allenast måste stå tillbaka för de hvardagligaste skräflare, utan till och med blifva alldeles odugliga till hvarje offentlig befattning. Mången student har försakat en god anställning, då den bjöds honom i ett förnämt hus, mången prest afstått ifrån en gifven befordran, emedan ståndspersoner funnos i församlingen; ja, mången ganska skicklig talare kom utaf sig vid ingången, då han första gången talade inför en furstlig person. Detta allt är dock skyggheten i mindre grad; i högre öfvergår den till en misstro emot menniskor, eller en ren menniskofiendtlighet. Man drar sig så länge undan för menniskor, till dess man tror, att det är de, som draga sig undan. Man

*) Selbstbiographie 1. pag. 106.

hatar dem, emedan man fruktar dem, och man fruktar dem, emedan man icke vågar att göra sig bekant med dem.

Denna skygghet är det som bildar enstöringen, eremiten, klosterlöftet. Flera sådana hafva utgått ifrån leda vid samhällslifvet, än ifrån kärlek till ensamheten.

---

§ 56. *Fortsättning. Abnormiteter i vänskap och kärlek. Hat. Jalousi.*

Vänskap urartar å ena sidan till en sentimental pjunkighet, då man jagar efter vänner och vill liksom förbrödra sig med hela verlden. Å den andra kan den stegras till en hårdnackad envishet, ett afguderi af menniskor, som förtränger äfven heligare pligter emot maka, barn och fosterland, förtager ens egen individualitet, och kan till och med leda till brottsliga handlingar.

Motsatsen till vänskap är vedervilja. Denna beror i allmänhet på olika sätt att vara och skicka sig, olika åsigter och lefnadsvanor, o. s. v., men kan äfven uppträda utan någon slags orsak och utan att man kan förklara för sig sjelf, hvarföre den eller den personen förefaller obehaglig och motbjudande. Någon gång ser man en sådan antipati öfvergå i den fastaste vänskap, och ändå snarare i kärlek, då det gäller personer af olika kön.

Kärleken är den högsta och ädlaste af alla känslor, den gagneligaste och mest upplyftande för personen sjelf, då den är ren, sansad och emotsvarad. I allmänhet antager man flere olika slag af kärlek: till fäderneslandet, föräldrar, barn, och den starkaste af alla, könskärleken; men för att skilja dem ifrån hvarandra, skulle vi kunna benämna de tre första tillgifvenhet, den sistnämnda ensam kärlek. Dessa olika slag strida ofta emot hvaran-

dra, och då kan det vara osäkert, hvilken af dem som behåller öfvervigten.

Kärleken är en normal naturenlig känsla. Såsom en dragning till det andra könet, börjar den i ungdomen med en obegränsad "längtan till jag vet ej hvad," öfvergår sedan till ett fixeradt föremål, bestämdt genom personlig sympati. Denna beror hvarken på någon likhet eller öfverensstämmelse subjekterne emellan, ofta tvärtom, och är den oss i allmänhet oförklarlig. I början sluten, längtande och icke talande, blifver kärleken mera pockande och fordrande att ega detta sitt föremål, och det både fysiskt och psykiskt. Kärleken tåler härvid inga undantag, den vill ega allt å ena sidan, och vara för den älskade allt å den andra.

Med kärleken såsom normal känsla hafva vi här intet att göra. Det är dess aberrationer endast, som tillhöra pathologien; vi vilja betrakta några af dessa.

En kärlek, som icke får eller vågar yppa sig, röjes genom ett förändradt sinnelag, oro, sömnlöshet, tankspriddhet, samt genom en ovanlig rörelse, då den älskade nämnes eller uppträder. Hippokrates upptäckte Perdickas kärlek till Phyle genom patientens hastiga puls, hvar gång hon nalkades sängen. Den olyckliga, obesvarade eller omöjliga kärleken visar samma fenomener, men i allt mera tilltagande grad: oron öfvergår i hypokondri eller förtviflan, tankspriddheten i liknöjdhet och sinnesfrånvaro, alla funktioner komma i oordning, blodvallning och oppression inträda, och följden blifver magerhet, som snart kan öfvergå i aftyning, tuberkulos, hjertfel, vansinne och sjelfmord. Ibland vansinniga i Salpetrière räknas hvart 72:dra fall af kärlek, i Neapel hvart 12:te; af sjelfmord i Paris hvart 14:de. Men kärleken

såsom passion förtager icke blott all lifvets lycka, den kan äfven leda till alla möjliga slags brott. Man vågar allt, för att få ega det önskade föremålet, och man känner inga gränser för sitt raseri, då man ser denna önskan tillintetgjord. Och i detta fall är kärleken häftigare, i den mån den kompliceras med egoism, äregirighet, vrede, hat, o. s. v. Härutaf är egoismen den svåraste. Att hon har afslagit m i g, bedragit m i g, se der den rätta grunden till klagolåten. I afseende på hatet är att märka, att detta mindre ofta utbryter emot den älskade sjelf, äfven om han varit den förolämpande, än emot den lyckligare rivalen.

Vi hafva här skildrat passionen, då den får rasa med fria tyglar. En annan kärlek finnes ock, som hånad och försmådd sluter sig inom sig sjelf med en stilla resignation. Vid denna äro fenomenerna desamma, som vid den stilla sorgen.

H a t är motsatsen af kärlek. Hat är icke, som D e s c u r e t antager, en kronisk vrede. Den kroniska formen af denna är vildsintheten, ilskenheten, då deremot hatet mera är att anse som en förlängd ovänskap eller vedervilja, hvilken kan existera med eller utan vredesutbrott. Hatet är i sig sjelf en afgrundssynd, — den som hatar är en mandråpare, — och det leder till sådana. Det är en plågande furie, äfven för den, som hyser det. Dess symptomer utgöra en komplex af afundens och ilskans.

Jalousi utgör en komplicerad känsla af olycklig kärlek med misstänksamhet och afund. Den gäller, såsom vi ofvanföre nämnt, ett föremål, hvilket vi ega eller göra anspråk på att ega, och utgör närmast en fruktan att förlora eller hafva förlorat någon viss persons tillgifven-

het. Den uppträder icke blott inom kärlekens, utan äfven inom vänskapens och tillgifvenhetens område, och är häftig i den mån föremålet rörer oss närmare.

Jalousi emellan vänner förekommer mera sällan i en utbildad form; snarare som en bitterhet, då man anser sig undanträngd uti någon värderad persons tillgifvenhet, eller en förargelse, då man tror sig förbisedd för andra. I förhållandet emellan föräldrar och barn är deremot intet vanligare, än att ett eller annat af dessa anser sig förbisedt och förbigånget, hvilket väcker en känsla af afund och kan öfvergå i det bittraste hat. Oftast uppkommer detta hos de äldre, som anse sig glömda för de yngre. Det märkes redan hos dibarnet, som skall lemna sin amma och vagga åt ett nykommet, och likaså hos de äldre syskonen, då detta sednare tager modrens tankar och omsorg i anspråk. Descuret anför ett exempel af en 7 års gosse, som blef till den grad jaloux på en nyfödd bror, att han föll i ett tillstånd af aftyning och förtviflan. Han botades först, då läkaren föreskref honom att dia sin moder, och han derigenom öfvertygades om hennes fortfarande ömhet. — En helt annan form framställer föräldrars jalousi om sina barns tillgifvenhet. Denna kan gå så långt i egoism, att de icke vilja tillåta någon att dela deras kärlek, ännu mindre att draga dem närmare till sig. Desc. omnämner en moder, som sörjde ihjäl sig af jalousi emot mågen, churu hon fullt gillat sin dotters val, och både måg och dotter visade henne all möjlig tillgifvenhet. Han citerar en gift man, som sköt sig vid sin fosterdotters bröllop, hvilket firades i hans eget hus och med hans fullkomliga samtycke, men han kunde icke öfverlefva den tanken, att se sig utträngd af en främmande i hen-

nes tillgifvenhet. Innebär barnets jalousi om föräldrarnes kärlek en öfverdrift, så är föräldrarnes om barnets ett bizarreri och onatur, ty den borde vara uppoffrande. Och likväl ser man ganska ofta spår af denna egoistiska sjelfkärlek vid rådslag för barnens framtid, isynnerhet när det gäller döttrars bortgiftande. Samma känsla eger ofta rum syskon, särdeles systrar, emellan, ehuru i mindre grad.

Jalousien i dess inskränktare mening, eller s v a r t-s j u k a n, tillhör egentligen förlofvade och gifta. Man talar visserligen äfven om jalousi emellan rivaler och vid otillåten kärlek, t. ex. älskarens jalousi emot mannen, men dessa känslor utgöra egentligen afund och olycklig kärlek. Någon gång förete de dock fenomenerna af en ren jalousi, men då spela de på fantasiens grund, i drömmen om ett egande eller rättighet, som realiter icke finnes.

Jalousien gäller alltid tillgifvenheten af en person. I sådan mening kunna vi fatta, huru en hustru kan vara jaloux på sin mans vänner, om hon tror honom visa dem större förtroende och tillgifvenhet, än henne sjelf. Jalousien tillväxer i häftighet i den mån, man misstänker den älskade att lemna allt större bevis på sin tillgifvenhet, ända intill den personliga otroheten. Vid ingen passion har inbildningskraften så stort spelrum sig lemnadt, som vid denna. Den utbildar och förstorar hvad som är gifvet, och den diktar mera. Natt och dag sväfva bilderna för ögonen och lemna ingen ro. I öfrigt utgöra symptomerna en sammanfattning af dem, som förekomma vid olycklig kärlek, bitterhet, hat, jemte den högsta grad af oro och sorg, med olika förändringar efter individualitet och öfriga förhållanden. De fysiska följderna äro också desamma. Och inom det intellektuella och andiga finnes

ingen passion, som så hastigt och så ofta förer till förtviflan, vansinne, mord och sjelfmord.

Jalousien behöfver icke afse en viss person eller icke ens någon person. En man kan vara jaloux om sin hustrus tillgifvenhet, äfven utan att misstänka henne att hembära den åt någon annan, om han tror, att hon icke älskar honom så helt och fullt, som han ville, och som han älskar. Isynnerhet uppväckes en sådan känsla lätt, om hustrun visar liknöjdhet och motvilja i äktenskapliga förhållanden.

---

§ 57. *Fortsättning. Hemsjuka. Utflyttningsdrift. Resedrift.*

Till de sympatiska känslorna hörer behofvet af en viss lokalitet. Detta behof inverkar hos en del så, att det öfvergår i en sjukdom, nostalgi, hemsjuka, hvilken är ibland de svåraste att öfvervinna. Den framträder vanligen uti en missbelåtenhet med det stället, der man är, och dervarande förhållanden. Men denna kan äfven vara borta, och man kan finna sig nöjd med sin ställning i alla afseenden, men känner det oaktadt en lika stark som oförklarlig dragning tillbaka till den plats, man lemnat, och hvilken öfvergår i den häftigaste trängtan. Denna kan innefatta såväl trakten som personerna, men egentligen den förra. Den kan vara lika häftig, om man har alla de personer med sig, för hvilka man hyser intresse, det är en dragning efter träden, stenarne, bergen, floden, etc. Denna trängtan kan uppträda en eller annan gång, den kan periodvis återkom-

ma och det i allt häftigare anfall, den kan fortfara permanent och bildar då det mest tärande tillstånd. Anfallen innebära den högsta grad af oro. Man går fram och åter på golfvet, vridande händerna, under det kroppen badar i kallsvett. Och detta allt, utan att man kan säga sjelf hvarföre. Den uppväckes vanligen utaf någon tanke på hemmet, och det oftast en småsak, men mindre ofta, då man lider af ansträngningar och motgångar, än då man är vekare stämd, t. ex. under sjukdom, vid åsynen af en herrlig trakt, eller just vid tillrustningen att återvända hem eller att begifva sig ännu längre bort. Sjelf fick jag ett af de nyssnämnda häftiga anfallen utaf hemsjuka för flera år sedan i Paris, just då kappsäcken var packad, och jag var färdig att med trefliga landsmän företaga återfärden. Och ifrån min barndom återkallar jag berättelsen om en ung jude, som af hemsjuka kastade sig i sjön, just då han ifrån fartygets däck återsåg sitt efterlängtade hem.

Huru liten anledning fordras, att uppväcka en sådan känsla, kan synas af följande. Under min sednare resa på kontinenten 1861 var det på flera ställen jag leddes rätt mycket efter hemmet, men kände det oaktadt ingen hemsjuka. En söndagsmorgon deremot i Paris, under det jag trifdes godt och var vid muntert lynne, passerar jag öfver gården i La Salpetrière och får der syn på en rabatt de skönaste hvita liljor. "Du får icke se d i n a liljor i år," hviskade mig en stämma (jag egde deraf trenne stånd i trädgården); "Du får icke se Sveriges sommar;" "Du förlorar ett år af din lifstid;" m. m. Hemsjukans demon grep mig så, att jag kom i half förtviflan. Men några minuter voro nog att bemästra dem. En droska "pour le chemin du nord," och

på den en utfärd till Montmorencys kastanier voro nog att nedtysta den helt och hållet. Der kunde jag nu med största lugn och njutning åhöra landsmännen afsjunga våra svenska sånger.

Att längta efter ett ställe är en känsla, som icke har minsta likhet med hemsjukan; den är icke ens en afart af denna. Man kan längta efter ett ställe, der man varit länge eller kort, der man funnit sig väl, men hemsjukan är någonting mera ingrodt, om jag så får uttrycka mig. Hemsjukan gäller egentligen barndoms- och ungdomsminnen, reminiscenser ifrån "de dar, då morgonens dagg låg på lifvet qvar."

Mera sällan uppkommer en sådan trängtan efter ställen, hvilka man sednare besökt. Den uppkommer i allmänhet endast hos personer, som äro uppfödda i poetist upplyftande trakter, isynnerhet hos bergsboer. Hos Skottar och Schweitzare är den, som vi veta, endemisk. Eget nog förekommer icke något fullt betecknande ord för hemsjukan i de romaniska språken. I de germaniska är det öfverallt uttaladt, mest expressivt i tyskens "Heimweh."

Ett af de ställen, hvarefter innevånarne skola känna den största hemsjuka, är ön Hiddensee vid Rügen, en kal öde sandig fläck utan ett träd och hvars 700 innevånare lefva af fiske (v. Schubert). Hafvet utöfvar också en alldeles dylik dragningskraft på dem, som äro dervid vanda, som bergstrakten. Här är dock icke fråga om något bestämdt ställe, utan om hafvet i allmänhet. Denna dragning är så stark, att den gamle väderbitne sjömannen tynar i land af längtan att komma ut igen och är rent olycklig, om han icke åtminstone får se sjön. En gammal sjökapten tillfrågades af

mig, hvarför han lemnat sin trefliga bostad. Ty jag kunde icke se sjön, svarade han. Der låg ett hus emellan. Denna känsla uppvaknar isynnerhet om våren, då vågorna börja åter slå mot stranden och sjömännen börja rusta. Hvad likhet denna trängtan efter hafvet eger med den efter bergstrakten visar v. Schubert genom berättelsen om tvänne systrar ifrån Geneversjön i Schweitz, som blefvo fria från sin hemsjuka genom åskådandet af Östersjön vid Doberan.

I drömmen framstå hemsjukans bilder bjert, då de förträngas under dagens buller. De framstå äfven der hos dem, som aldrig tänka derpå under dagens lopp. Hos mig vaknar ofta i drömmen, isynnerhet när jag suttit länge vid studier, en vemodsfull längtan efter sommarlif i fria naturen och särskildt efter ett ställe, en skogsbacke, begränsad af hvitstammiga hängbjörkar och i hvars inre busksnår jag såsom barn med min lärare första gången såg Malva alcea och åt mig mätt af vilda stickelbär. Denna kulle är mig i vakande tillstånd alldeles indifferent. Jag har aldrig brytt mig om att besöka den sedermera, ehuru jag hundrade gånger varit dertill i tillfälle. Till en mängd andra ställen deremot, som jag önskar att återse, känner jag ingen slags hemsjuk dragning. Det är ett tilllägg till hvad jag ofvanföre nämnt om hemlängtan och hemsjuka.

En hemsjuk längtan utgör ett hufvuddrag i Svenskens nationalkarakter; den framträder i alla våra nationalsånger och hos de flesta af våra skalder*). Den finner en återklang i nära nog hvarje svenskt bröst.

---

*) Af alla Svenska skalder är Tegnér den, som närmast återger detta nationens karaktersdrag. Se: Svea,

Hemsjukans fysiska följder äro de af en fortfarande nedstämd sinnesrörelse, vanligen phtisis, i Paris ofta febris typhoides (Gaz. d. Hop.), troligen äfven i andra större städer, i högre grad vansinne och sjelfmord.

En motsats till denna känsla är utflyttningsdriften, ett begär att lemna hvad man har för dragningen till ett främmande, ofta helt och hållet obekant, ställe. Denna drift uppträder ofta såsom följden af någon lockelse, t. ex guldets vid Amerikas upptäckt, nu i Australien och Californien, eller ock af nöd och förföljelse, såsom fattigdomen i Irland, religiösa förtrycket i Baden, o. s. v. Vexande till epidemi sprider den omkring sig en obelåtenhet med det närvarande och en oemotståndlig drift till något annat, vanligen till något för tillfället eftersökt ställe. Den rycker då med sig äfven dem, som icke hafva något skäl till förändring. Huru mången af våra landsmän har icke gått jemmer och elände till mötes i Chicago och Jowa, som kunde suttit i god ro och välbehållen hemma.

Denna drift uppkommer äfven sporadiskt och visar sig i smått hos dem, som hvarje år byta bostad inom samma stad, eller som oupphörligt ombyta rum och omflytta möbler.

Utflyttningsdriften öfvergår lätt i sin motsats hemsjukan, isynnerhet om spekulationen misslyckas.

Dedikationen till Nattvardsbarnen v. 1—3, Frithiof på sin faders hög, Vikingabalken v. 21—23, o. fl. st. — Hemsjukan efter hafvet se vi i Geyers Viking. — Någon mera enkelt rörande teckning af skottska hemkänslan än den i W. Scotts Sjöfröken (Canto II: XIII) finnes väl icke.

En annan motsats är resedriften, ett oemotståndligt begär att ständigt byta plats. Den kan härleda sig ifrån vettgirighet och forskningsbegär, men äfven å andra sidan från oro och missbelåtenhet, dagdrifveri och förströelsebegär. Mången eljest duglig yngling har härigenom blifvit hjelten i en Robinsoniad, eller förspiller sitt lif som en onyttig turist. Såsom hvila och vederqvickelse äro resor kanske mest af allt att rekommendera, men för att behöfva hvila, behöfves först arbete.

Resedrift och hemsjuka kunna hos samma person bestå jemte hvarandra, eller periodiskt omvexla. Detta utgör en vanlig form.

---

§ 58. Återblick.

Om vi nu vilja kasta en blick tillbaka på alla dessa abnormiteter, finna vi att de framstå utaf betydligt olika orsaker och bilda således grupper af helt olika art. Så framstå en del passioner såsom abnorma i sig, t. ex. afunden; andra deremot blifva det blott igenom öfverdriften, såsom hafbegäret, ordningssinnet; andra åter genom innehållet, såsom exaltationen; och andra genom komplikation med något abnormt, såsom då känslan för det sanna förekommer förenad med vrede, envishet, o. s. v. Om vi undantaga den första af dessa grupper, så kan man om de öfriga i allmänhet säga, att driften icke innebär sjuklighet, utan öfverdriften. Så blifver af sparsamheten snålhet, af ädelmodet slöseri. Och just det,

som skulle utgöra en dygd, blifver på detta sätt till ett fel. Detta beror på det menskliga, som inblandar sig i hvarje sådan, och som gör, att ingen af dem är eller framträder ren. I sitt närvarande skick måste de korrigera hvarandra, eller rättare de korrigeras en och hvar af något inneboende högre. Och sålunda ega vi en själens — en drifternas, passionernas, känslornas, — dietetik, liksom vi ega en sådan för de kroppsliga förhållandena.

En annan omständighet, som härvid är att beakta, utgör den olika form en sinnesrörelse antager hos olika temperamenter. Vreden uppenbarar sig betydligt olika hos den stolte eller den missbelåtne förtryckte, hos den koleriske eller flegmatiske; girigheten likaså, o. s. v. Hvarje sinnesrörelse eger då något allmänt i sin art, men på samma gång något individuelt i sitt framträdande. Detta kan ytterligare modifieras genom yttre förhållanden, medgång och rikedom, fattigdom och förtryck, etc.

En del sinnesrörelser och passioner uppträda intermittent eller alternerande. Så ser man somliga personer hastigt öfvergå ifrån glädje till sorg, från vrede till ånger. Hos andra är det ett fortgående tillstånd för en viss period, som sedermera byter om i motsatsen. Girighet och slöseri vexla ofta på detta sätt, öfverarbete och lättja, hemsjuka och resedrift.

Ande, själ och kropp behöfva icke under dessa abnorma förhållanden stå i något direkt abnormt förhållande till hvarandra. Funktionen blifver abnorm just derigenom, att relationen förblifver lika. Om pendeln

drifves för fort i ett ur, komma visarne äfven att gå för fort, om nemligen relationen emellan dem och pendeln icke förändras, utan fortfar att vara densamma. Deremot låter det äfven tänka sig, att tvenne abnormiteter kunna utjemna hvarandra, så att det, som i sig är afvikande, uti fenomenverlden framträder såsom normalt.

Andra Kapitlet.

Pneumatiska Själssjukdomar.

(Psycho-pneumatiska sjukdomar.)

§ 59. *Inledning. Definitioner.*

Menniskan skapades till beroende af Gud. Lika litet som någon annan varelse blef hon något för sig bestående, ett "ens per se". Strafflöst kan hon då icke heller söka att frigöra sig från detta beroende, utan skulle just deri såsom en medellänk emellan tvenne skapelseformer, materiens och andens, söka mer och mer närma sig till sitt gudomliga ursprung.

Andens lif eger, egentligen att tala, blott en abnormitet — *otron*, det är andens sjelfvilliga afvikande ifrån detta beroende-tillstånd i fiendtlighet emot detsamma. Brist på tro till Herrans ord, Hans hotelser och löften var första grunden till menniskans förderf och är det ännu till hvarje menniskas särskildt. Detta sjukdomsanlag framträder i en mängd former, såsom tviflet med alla dess afarter, brist på tro, vantro, öfvertro, i sitt utåtgående såsom brist på kärlek till Gud och medmenniskor, brist på hopp och förtröstan, brist på tålamod, obelåtenhet, missmod. Alla dessa former tillhöra

andens pathologi och icke själens. Intet af deras fenomener kan räknas dit, intet återfinnes heller hos djuret. Deras utvecklande hörer icke till denna afhandling.

Man torde vilja jäfva ofvanstående bestämning på den grund, att hedningen, som icke eger någon kristlig tro, dock visar många fenomener af menniskokärlek, devotion och undergifvenhet, förtröstan på en "Stor ande" eller "Numen", etc. Han gör det derföre, att han är menniska. Såsom sådan har han en ande, och i denna qvarligger alltid någon reflex af det ursprungliga ljuset. I annat fall vore han rent afskiljd från Gud, och det är en ren omöjlighet i närvarande verldsordning. Afvika kan menniskan, men afskilja sig lika litet, som hon kan afskilja sig ifrån beroendet af den henne omgifvande naturen. — Menniskan eger således i sig ett andigt lif, oberoende af hennes religiösa tro och bekännelse. Det är till denna sednare hon bör komma och det i dess rena uppenbarade form. Hon är född andig, hon bör blifva andlig. Med detta hafva vi uttryckt den olika mening, vi fästa vid dessa ord.

Så länge andens sjukdomsformer qvarstå inom densamma, tillhöra de icke vårt härvarande ämne. Men anden framträder igenom själen. Dess otroslif framstår och uttalar sig då uti och genom själens böjelser. Och å andra sidan vexa själens naturliga böjelser genom andens ingripande magt och undergå äfven mångfaldiga förändringar. En dylik sjukdomsform kallas, så länge den qvarstår i det inre, s y n d, då den framträder i konkret form inom samhällslifvet b r o t t eller l a s t. Den sednare benämningen utmärker det permanenta anlaget för brott. Sålunda är hafbegäret en själssjukdom, men det öfverlagda tjufveriet och bedrägeriet bli andiga själs-

sjukdomar, likaså förgiftnings- och försåtsmord, mened, o. d.

De andiga själssjukdomarne utgöra tvenne i andligt afseende bestämdt åtskilda grupper. Den första består af dem, som uppkomma vid det nyss tecknade andens fortfarande afvikande ifrån Gud, således icke alltid med full afsigt, dock alltid såsom följd af det inneboende förderfvet. Sådane äro de sednast anförda. Anden kan dock frigöras från detta inneboende förderf, i hvilket frigörande just ligger vilkoret för dess och själens helsa. Under detta frigörande inträffa ofta hämmande inflytelser utifrån, eller inifrån, och vålla liksom ett qvarstannande på halfva vägen, vare sig för någon tid eller för beständigt. Och i detta tillstånd uppstå utan afsigt, eller till och med i den bästa afsigt, en del blandade former af godt och ondt, hvilka dock såsom abnormiteter blifva till ondo. Dessa utgöra den andra gruppen af andiga själssjukdomar, såsom exempel på hvilka kunna tjena det andliga högmodet, intoleransen, svärmeriet, etc. Dessa grupper, ehuru rakt motsatta i deras uppkomstsätt och så betydligt olika inom det andliga gebietet, kunna såsom framträdande svårligen skiljas ifrån hvarandra. Vi kunna således icke begagna denna skilnad som indelningsgrund för de andiga själssjukdomarne, utan välja heldre den ordning vi ofvanföre vid de rena själssjukdomarne iakttagit.

Vidare kan en och samma sjukdomsform hafva en dubbel utgångspunkt: antingen utgår den primärt ifrån anden och framträder så genom själen i verklighet, eller kan den ega sin egentliga grund i själen och indrager anden sekundärt i sin verksamhet. Vi antaga som exempel högmodet. I sitt framträdande ser det andliga

högmodet temligen lika ut, om det utgår ifrån otroslif-vet såsom högsta potensen af dess förderf, eller det är en vanlig inbildskhet, som tager andlig form och sken, hvilket äfven kan inträffa hos en kristligt sinnad menniska. I grunden och till följderna äro dock dessa betydligt olika, och en uppmärksam betraktare vet nog också att särskilja dem. Men i afseende på fenomenerna visa de en fullkomlig yttre likhet och sammanfalla med hvarandra. Ett analogon till detta se vi dagligen inom det somatiska området. En feberretning, som uppkommer af ett i blodmassan upptaget sjukdomsämne, som sträfvar att lokalisera sig, t. ex. koppgiftet, har mycken likhet med den feber, som uppkommer efter en yttre skada, förkylning, el. dyl. En rosfeber efter någon yttre hudretning och en sådan efter en inre i gallorganerna gestalta sig i samma fenomener. Allt detta beror på samma lag, den af en vexelverkan organerna emellan.

---

§ 60. *Abnormiteter inom receptivitetssferen.*

Inom den sfer af fenomener, som tillhöra receptivitetsförmågan, visar sig andens verksamhet analog med själens. Äfven inom den finnes en åtrå efter vissa intryck, hvilken stegras till längtan, trängtan, o. s. v. Isynnerhet framstår här åtrån efter känningar, emotsvarande intryckens qvale inom själen, såsom längtan efter frid, förnöjelse, ro. Dessa äro rent andiga känslor, de kunna drifvas till en sjuklig öfverdrift, antingen genom ett

apatiskt försjunkande uti dem, eller en under sträfvande efter dem uppkommen pjunkig sentimentalitet.

Själens i receptivitetsförmågan inneboende abnormiteter vinna i styrka genom andens deltagande vexelverkan. Så stiga hafbegäret, girigheten och slöseriet till den otroliga höjd, hvarpå vi äfven anfört exempel, just då de med och genom anden blifva föremål för själens hela studium och ansträngningar. Mest framstår detta i tjufnaden. Vi förstå härmed icke blott det direkta tillgripandet af främmande egendom, utan ännu mera hvarje bedrägeri, beräknadt på att åtkomma en sådan. Detta fel tillhör helt och hållet det andiga gebietet. Hos djuret finnes det icke. Djuret har hafbegär, icke tjufbegär, då det icke har begrepp om egendom. Det gömmer för att få behålla, det smyger för att slippa stryk, ingendera delen af begreppet om något orätt. Och om än hunden och katten kunde synas ega ett sådant, så är detta någonting dem af menniskan tillvandt, något dresseradt, men icke inneboende eller sjelfmedvetet. Det är ock en af menniskans medfödda drifter, oberoende af dess andliga tillstånd.

Tjufnaden utgår ifrån hafbegär och lättja, den är ett lättare sätt att fylla behofvet, än genom arbete. Mången gång uppkommer detta behof af brist; tjufnader äro också vanligare i dyr tid och vid klen arbetsförtjenst. Men lika ofta är det en följd af oordentlighet, konstlade behof och slöseri, och detta är alltid orsaken till de djupt anlagda bedrägerierna. Äfven de finnas, som af dåliga anlag och af ingrodd vana drifvas till tjufnad. Vi ega en egen form utaf vansinne, deruti den ingår som ett hufvudsymptom. Under hafvandeskap kan den uppträda, här är den ett hafbegär, en sugning,

som öfverskrider sina gränsor och frambryter genom den egna position, i hvilken qvinnan är försatt. Så kunna vi äfven förklara tjufbegäret af ålderdomssvaghet. Victor Amadeus af Sardinien medtog öfverallt saker af mindre värde, och detsamma lärer varit fallet med en mycket aktningsvärd gammal läkare i medlersta Sverige, hvars hustru alltid på aftonen återsände hvad hon fann i mannens fickor. Äfven ser man tjufbegär uppkomma vid en del organiska hjernlidanden och efter operationer. Så föll en af Akrell trepanerad efter operationen i en dylik mani. Jenner omnämner ett dylikt fall efter hufvudskada. Månne man dock icke här kan tänka sig ett sådant uppträdande tjufbegär, mindre såsom utgörande en följd af den närmast föregående orsaken, utan snarare såsom utbrottet af ett inneboende begär, hvilket låtit qväfva sig, så länge sinnesfunktionerne voro orubbade och af full styrka.

Hit sluter sig allt hvad som hörer under falskhet och bakslughet. Och då ligger ett annat bedrägeri detta nära, lögnbegäret. Såsom tjufbegäret tillhör det menniskan ensamt. Ofta är lögnen blott ett medel att vinna framgång eller vinst, men kan antingen då blifva en sådan vana, eller är af naturen så lockande, att mången ljuger blott för det behag han finner deruti. Ja mången är så hemmastadd i lögn, att han icke sjelf vet, när han ljuger. Af all lögn är den, som angår det högsta väsendet, den svåraste. Den yttrar sig i förvrängningar af den uppenbarade sanningen, och faktiskt i afguderiet. Men denna lögn hörer såsom rent andig icke till vårt ämne.

Åtrå efter nyhet utgör äfven inom detta gebiet en ganska vanlig form. Uti andligt afseende visar den sig

hos oss i mindre grad uti begäret att få höra och läsa nytt, nya prester och nya böcker, en önskan efter omvexling af allt, att kittla öronen. I högre grad utgör den ett oupphörligt öfvergående till nya former, sekter och samfund. I blott andigt afseende se vi den i begäret efter ordensloger och andra sällskaper, såsom nekromanter, spiritualister, o. d., der ett vetande utlofvas, doldt för mängden. Här sammanfaller den med den andiga nyfikenheten, ett begär att intränga i fördolda hemligheter inom andeverlden, apokalypsen, etc. Liksom i intellektuelt afseende, så äfven i andigt, måste man göra skillnad mellan vettgirighet och nyfikenhet å ena sidan, liknöjdhet och stillastående å den andra. Det är icke lätt att säga, hvar gränsorna ligga, men icke heller svårt att inse öfverdrifterna. Följderna äro olyckliga. Gäller det liknöjdhet för lifvets högsta frågor, med hvilket sinnelag behandlar man då dess lägre? Gäller det nyfikenhet, då kan denna lätt blifva den enda dominerande sinnesrörelsen, leda till glömska af allt annat, svärmeri och vansinne. Är det åter blott fråga om ett nyhetsbegär, så vållar detta, om icke mera, åtminstone en brist på stadga och säkerhet, och ett fördröjdt framåtgående.

Det andiga läseriet, hvilket väl egentligen endast förekommer såsom andligt, är såsom läseri i allmänhet ett obegränsadt vettbegär utan motsvarande smältnings- och reproduktionsverksamhet. Det öfverlastar minnet och förtynger sinnet, gör menniskan oförmögen till arbete och handling, äfven der icke sekterismen förbjuder detta. Men äfven sådana fall hafva icke varit ovanliga.

---

61. Abnormiteter inom begärförmågans sfer.

Inom begärförmågan synes ännu tydligare, hvad intensitet passionen vinner genom andens vexelverkan. Huru mycket starkare uppblossar icke häftigheten, och huru mycket ihålligare är icke envisheten, då de framstå såsom sjelfmedvetna, öfverlagda beslut, än då de blott utgöra öfvergående eller tillfälliga affekter. Och ännu mera naturdrifterna. Dessa äro rent fysiska, men hvilken styrka ernå de icke hos menniskan och hvilken utbildning, just igenom reflektionens hänvändande åt detta håll. Man skulle kunna säga, att menniskan i sina sinliga begär är mera djurisk, än djuret sjelf. Djuret drifves af sitt fysiska behof och sträfvar att fylla detta, men går icke der utanföre. Menniskans studium går ut på att skapa och utbilda behofvet, och detta på det mest konstrika, hvilket ofta är detsamma som det mest onaturliga, sätt. Detta gäller icke blott om frosseriet, dryckenskapen, liderligheten. Det gäller i lika hög grad om det öfvermodiga förstörelsebegäret, som rasar fram endast för att bryta ned. Djuret förstörer, då det är uppretadt och rasande, menniskan med beräkning. Hvilket djur kan uppnå menniskan i vildsinthet? Alla politiska och religiösa skräcksystemer med sina pinobänkar och fängelsehålor vittna svårt om vårt slägtes grymhet i stort. Individuella fall förekomma i alla tider och alla länder. De förekomma likvisst mera hos råa och oupplysta nationer, än hos civiliserade, mera hos de af naturen vilda och häftiga, än hos de trögare. Men de saknas desto värre ingenstädes.

Individuelt öfvergå dessa former lätt i vansinne. Häraf förekomma också flertaliga fall under revolutions-

perioder. I andigt afseende öfvergå de i hämndkänsla med alla deraf följande nya rysligheter. — Såsom ett exempel anföra vi Theroigne de Mericourt, som framstod under revolutionsåren i Paris, med röd mössa och dragen sabel uppretande folkmassorna. Isynnerhet utmärkte hon sig i Flammandska regementet 1789, deltog i massakern 1792, då hon lärer sjelf afhuggit hufvudet på en af sina gamla amanter, som fördes till domstolen. Efter Direktorii inrättande blef hon vansinnig och kände sig oupphörligt brinnande af en inre hetta, så att hon midt i vintren spolade sängen med kallt vatten. Hon lefde nu i sina drömmar, hvilka blott sällan uttalade sig i afbrutna fraser om revolution och ilskenhet mot de moderata, och det ända till år 1817, de sista åren i demence.

---

§ 62. *Abnormiteter inom intelligensens sfer.*

Inom intelligensens sjukdomar är det som anden mest framträder i sin verksamhet. Här är också gebietet för dess vexelverkan med själens.

Vi hafva anfört högmodet såsom den mest framstående af dessa sjukdomar, och på samma gång som den svåraste af alla. Men den svåraste formen åter af högmodet är det andliga. Andigt är allt högmod, noga taladt, ty utan att vara så, framstår det endast som stolthet, fåfänga, inbildskhet. För att blifva till egenkärlek och högmod i egentlig mening, måste vi förutsätta personlighet, och till medvetande af denna komma vi ju först genom en reflexverksamhet med anden. Och mest fram-

träder detta högmod just inom religiösa förhållanden, i allmänhet uti den säkerhet, hvarmed hvar och en tilltror sig förmågan att döma i andliga saker, mera specielt i ett öfverskattande och framhållande af hans eget velande, ståndpunkt eller rättfärdighet i andligt afseende. Men detta gäller icke blott de devota. Gudsförnekaren och rationalisten visa ett större andligt eller om man så vill andigt högmod, än dessa. Båda dömma öfver dogmerna, den som förkastar och den som ensidigt uppfattar, och den förra af dessa fördömer mera och flera, än den sednare. Båda utgå ifrån samma förut fattade tanke om egen ofelbarhet. Man har velat kalla sådane personer, som neka allt, fritänkare. Hvad är fri tanke hos menniskan? Den som fritt följer naturens lagar, skulle jag vilja svara. Och hvar är den mera bunden, hos den, som icke kan höja sig öfver materie och sinnlighet, eller hos den, som medgifver en häfdvunnen auktoritets rätt?

Det andliga högmodet utgår ifrån menniskoförderfvet och särskildt*) från det förvända sätt, på hvilket man så ofta behandlar andliga ting. "Man sätter nemligen i högmodigt sjelfförtroende sitt eget jag till uttolkare och domare, i stället att med en ödmjuk ande vilja fatta och lära. Och derigenom blir det också lögnens ande, som kommer att herrska i stället för Herrans (v. Schubert.)" I öfrigt baserar sig högmodet på och vinner i intensitet genom den andiga envisheten och egensinnet, lika hårdnackade och omöjliga att tillrättavisa, som det ofvan afhandlade psykiska. Dess orsaker, former och följder äro i öfrigt desamma vi ofvan anfört, §§ 32, 33. De yt-

*) 1 Cor. 2: 13.

tersta formerna återfinna vi på dårhusen, der de presentera sig såsom verldens reformatorer, såsom Gud sjelf.

Tankspriddhet är ett icke ovanligt fenomen äfven inom det andiga gebietet. Särskildt fråga vi här: då man talar inför en kung eller annan högre person, så kan man alltid jemte tanken på saken äfven bibehålla den på personen, hvarföre är det då så svårt, att i bönen bibehålla tankarne samlade? Är det derföre, att man icke ser Gud? eller hvad annat är det, som grumlar föreställningarna?

Då inbildningskraften sysselsätter sig med andiga ting, uppkommer det andiga fantasispelet, i sin lägre grad blott ledande till mysticism och ett godmodigt svärmeri, som innebär mindre betydelse, så länge fantasien blott rörer sig inom det andiga gebietet. Men just det sätt, hvarpå den går till väga i egen vishet och sjelfförtroende och den sammanblandning, som uppkommer emellan dessa andiga ämnen, de psykiska residuerna i själen och de sinliga inflytelserna ifrån kroppen, vållar dessa grofva fantastiska svärmerier, hvilka man ser uppträda inom alla läroformer. Mest blandade och omvexlande blifva de på det andliga, just der läran är renast. Eget är härvid att anmärka, hvilket samband som finnes emellan tänka och afla (Hufeland). Dessa så olikt framträdande funktioner synas i månget afseende ega något med hvarannan kombineradt eller analogt. Så förbinder sig fantasiens mystiska förvirringar ofta med kärleksfantasier och retning i generationsorganerna. Hos fromma, samvetsgranna nedtystas dessa genom frivilliga späkelser. Hos andra inblandas de mer eller mindre med de religiösa föreställningarna och framställa då ofta de mest bizarra former. I ännu högre grad blifva begreppen orediga, och till-

ståndet öfvergår i en lindrigare eller högre grad af sinnesförvirring.

Reflektionen är själens högsta förmåga och förnämligast den hon eger derföre, att hon står i samband med en ande. Vore reflektionen den högsta spetsen (culmen) af mensklig fullkomlighet, då kunde hon endast se ned om sig, och förnuftet vore det högsta och allena styrande. Nu är reflektionen en centralverksamhet emellan tvenne intryckssferer (sinnlighetens och andens), den kan då se in i båda. Men reflektionens skärpa måste då också bero på styrkan och integriteten af denna vexelverkan, och utan den nedfaller han till ensidighet och oförmåga. Det är reflektionen, som har att bedöma de olika föreställningarnes värde och betydenhet, efter de olika sferer, dit de höra, att ordna dem och hålla dem rediga. Det är denna reda, som hvilar helt och hållet på reflektionen, och hvarje slapphet i denna medför en större eller mindre grad af oreda och förvirring. Vi hafva framställt detta vid deliriet och då vi talade om förvirring i personlighetsbegreppet. I förra fallet ser det ut, som vore reflektionen döfvad för ögonblicket; uppfattningen fortfar, omdömet likaså, men detta blir skeft och leder till de mest förvirrade slut och beslut. I sednare fallet deremot synes reflektionen fortfara, den fortfar åtminstone i vissa afseenden, men i andra är den rent borta. Det är som vore der ett partielt afbrott i den vexelverkan, hvarigenom han just skulle vinna sin styrka och säkerhet. Vi vilja återkomma till detta i de somatiskt-psykiska sjukdomarne, hvilka blifva följder af denna upphörda vexelverkan.

Entusiasmen i och för andiga ting är god, så vidt ämnet för den är godt och icke uppblandadt med mensk-

lig ensidighet och menskliga passioner. Såsom exaltation är den det alltid mer eller mindre och öfvergår lätt i fanatism, den häftigaste och svåraste af alla andiga själssjukdomar. Vi förstå nemligen med fanatism en ensidig exaltation, grundad på sjelfklokhet och egensinne, ofta förenad med en entusiastisk ifver att påtvinga andra samma åsigter. Den förra har lagt tusentals menniskor under Juggernauts vagnshjul och förkrymt Fakirernas lemmar, den sednare härjat länder och folk under Mahomets och Cromwells fanor, rasat i Jesuiternes fängelser, o. a. Fanatism är ett sjukdoms-genus, den kan vara politisk, religiös, o. s. v. Af den politiska hafva vi citerat ett exempel i Mericourts historia, vi kunna af de tusenden, som förekommit, tillägga ett, blandadt med religiös fanatism. Under Cromwells tid uppstod i England en sekt, den 5:te Monarkiens män kallad, hvilka ville eröfra "riket", för att bevara det åt Christus vid hans ankomst. På en Benners uppmaning störtade 1661 en afton 300 män beväpnade genom gatorna i London, för att der börja eröfringen. Kufvade af öfvermagten fortsatte de i hemlighet sitt spel. Af rent religiös art kunna vi nämna Korstågen. Vidare märkes, att fanatismen kan vara aktiv, såsom dessa exempel antyda; den kan äfven vara passiv, och framträder i denna mängd af späkelser och stympanden som menniskor underkasta sig af ett falskt nit. Matthieu Lovat i Venetien gick ända derhän att korsfästa sig sjelf, och nedtagen af tillkommande personer började han en fasta, som slutade med lungsot och död (1806). Mången gång framträder den dock i dessa former hos personer, som sjelfva hvarken hafva politisk eller religiös öfvertygelse, utan strida

för sitt eget jag och vilja insätta sig sjelfva i stället för Gud och öfverhet.

Vi hafva under fanatismen upptagit en mindre afart derutaf, förtjusningen. Denna förekommer äfven inom andens gebiet och visar sig i det periodiskt moderna uti åsigter, skrif- och framställningssätt, framhållandet af enskilda satser eller läror. Så uppträda inom det andliga gebietet olika reform-manier på olika tider, inom det andliga ifrandet för särskilda lösryckta dogmer, hvilket allt i sig kan vara för godt att göras till en modvara.

Hit sluter sig sekterismen, hvilken dock lika mycket tillhör den andiga imitationen och utgöres af begäret, att följa en eller annan föregångare, äfven i hans egenheter och ensidigheter. Desto värre är det oftast dessa, som efterföljas, de äro lättast att fatta. Sekterismen kan variera ifrån blott en förkärlek till den starkaste [illegible], någon gång är den icke annat än imitation. En sådan sekterism kan förekomma i alla ämnen, i konst, vetenskap, religion. I sista fallet är det, den vanligen [illegible] så, och får sin egentliga betydelse, [illegible] kallar sko- [illegible]

Vi [illegible] differentismen, som anser alla åsigter, [illegible] till alla religioner, [illegible] [illegible] Denna [illegible] [illegible]

des till och med kan saknas, om man blott icke stöter emot andras i det yttre umgänget och statsskicket.

---

§ 63. Öfrige abnormiteter.

Om menniskoanden kan ega olika anlag, eller vi alla äro i det fallet lika, veta vi icke. För våra närvarande undersökningar är det utan inflytande, om anlaget ligger i anden eller själen. Det kan dock betydligt vinna genom andens lugna inverkan, likasom det försvagas och grumlas under motsatt förhållande. Lika litet veta vi, hvad inflytande anden har på uthålligheten af själens ansträngningar, men tro, att det är ganska betydligt. Vi se, hvilka ansträngande arbeten fysiskt svaga och till och med emacierade personer kunna uthärda. Men om all lifsverksamhet beror på vexelverkan, så måste någonstädes ifrån härflyta den kraft, som erfordras, och hvilken kroppen icke eger.

En andig i d i o s y n k r a s i är något, som ofta framträder. Vissa ämnen och satser kunna verka på helt olika sätt hos olika personer och uppfattas troligen äfven betydligt olika. Det var en tid, då Mendelsohn måste aflägsna sig, när man talade om filosofi, för att icke svimma. I denna belägenhet tänkte han på ingenting, utan stod i fönstret och räknade takteglen på grannens hus. (Z i m m e r m a n n.) Man förtäljer, att Kejsar Carl V på ålderdomen i klostret sysselsatte sig att laga ur, men att det var honom omöjligt att finna tvenne, som gingo alldeles lika. Då ångrade han sina fordna tvångsåtgärder att göra menniskor liktänkande. Och oaktadt alla våra nya förbättrade nivelleringsmetoder, både för ur och

menniskor, stå vi väl i det hela på samma punkt. Låtom oss då respektera de egenheter Skaparen sjelf nedlagt i menniskonaturen.

Inom drömlifvet spelar andelifvet en stor role. Allt, hvad som hörer till aning och förutseelser, kommer från dess gebiet. Men huru mycket detta är, har man ofta svårt att bestämma, förrän efteråt. Jemför hvad vi härom förut sagt, del. 1, pag. 204. Utom detta inblandas mycket i drömmen, som synes ega ett högre ursprung.

De sympatiska känslorna vinna i styrka genom andens inverkan. Isynnerhet är det väl derifrån vi kunna härleda intresset eller intresselösheten i sällskapsförhållanden, i vänskaps- och kärleksband. Det är detta, som uttalar sig i våra associationer och å motsatta sidan såsom andig skygghet i eremitlifvet. Det är behofvet af den andiga föreningen, som gör kärleken till hvad den bör vara, ett äktenskapligt behof, då bristen på andelif gör den till ett borgerligt förbund eller en blott sinlig sammanlefnad. Andens medverkan förstärker äfven alla de abnorma känslorna; särskildt kunna vi till dem räkna hatet, hvarom vi förut talat.

Vi vilja sluta denna paragraf, hvilken mera innehåller anmärkningar öfver andens vexelverkan än egentliga sjukdomsformer, med ett fenomen, hvilket kan uppträda såsom en normal utvecklingsform eller såsom abnorm. Det är den a n d i g a h e m s j u k a n eller u t f l y t t n i n g s d r i f t e n. Båda dessa benämningar blifva här synonyma. Ty det är frågan om längtan till ett hem, det man icke sett eller till "det bättre landet." Denna hemkänsla vaknar ofta uti fromma sinnen, isynnerhet på ålderdomen. Man må likväl icke tro, att en sådan känsla alltid är af andlig art. Den förekommer

hos alla nationer och kulter, är lika snart en trängtan efter den store andens jagtmarker, Vallhalls mjöd och Paradisets houris, som efter en hvila i Abrahams sköt. Den kan uppkomma af trötthet, liknöjdhet, o. s. v. Den bildar således en mängd sins emellan olikartade former hvaraf den högsta och sanna sammanfaller med de kristnas saliga fjerrskådande.

---

§ 64. *Andig strid. Quale. Samvetet.*

Vi hafva vid dessa större och mindre abnormiteter blott framställt saken ifrån den ena sidan, i det vi öfverallt antagit anden såsom deltagande och genom sin vexelverkan förökande kraften af den ena eller andra abnormiteten. Men detta är långt ifrån alltid förhållandet. Anden kan tvärtom, antingen abnormiteten har sin första grund i det somatiska eller psykiska gebietet, hysa ovilja eller rent af vedervilja emot den. Då uppkommer en strid emellan dessa olika föreställningar och önskningar inom själen, alltid förenad med obehag och det ofta ganska betydligt. Antingen undertryckas och afnötas nu begären, eller också draga de anden in i sin sfer. I intetdera fallet förblifver det dock lugnt. De undertryckta passionerna väckas åter; själssjukdomarne recidivera lätt. Och i andra fallet qvarstår vanligen en ovilja hos anden, äfven under dess liksom passiva medgifvande. Så kan denna strid fortfara en lifstid igenom.

Analogt med hvad vi nu sagt, förhålla sig t o t a l k ä n s l o r n a. Antingen vinna de i styrka och uthållighet genom andens deltagande eller uppväckes emellan

dem inom själen en strid. På samma sätt uppkomma inom lynnessferen en mängd komplikationer.

Liksom hvarje föreställning inom själen innebär sitt quale, så äfven inom anden. Alla dessa quale tillsammans utgöra dess stämning, hvilken man kallar Samvete. Namnet, en ordagrann öfversättning från urspråket (*Syneidäsis*, conscientia),*) utmärker ett veta tillsammans med någon annan eller i öfverensstämmelse med något annat, någon norm. En sådan norm måste då finnas till. Menniskan har medvetenhet af intryck och föreställningar i likhet med djuret, hon har sjelfmedvetenhet igenom reflektionsförmågan, hon har sammedvetenhet i och genom anden. Det vill säga, att hon har ett medvetande om sitt högre ursprung och sin relation till detta ursprung — till Gud —, sammanträffande och öfverensstämmande med Guds vetande om henne. Men detta vetande uppenbarar sig inom själen mindre som en klar åskådning, än som en stämning, en för själen sjelf främmande och oförklarlig känsla, och derföre har namnet samvete just blifvit öfverfördt på denna känsla. Utom detta samvetande skulle menniskan vara den olyckligaste af alla varelser. Sjelfmedveten om egen personlighet, skulle hon stå såsom det första djuret, utan skydd, utan hopp, utan utsigt att öfverlefva den materiella förgängelsen. Och äfven med detta är hon lika olycklig, så länge det blott talar om brott och skuld, icke om försoning.

Samvetet bör således vara ett kriterium, efter hvilket vi kunna bedöma våra tankars sammanfallande med

*) I Ebräiskan finnes icke något eget ord för samvete, utan begagnas *Leb*; Job. 27: 6. Ordspr. 15: 15.

den högre norm, hvarunder vi lyda. Men det är icke alltid så. Samvetet är i menniskans närvarande förhållande lika litet ofelbart, som någon dess förmögenhet. Det behöfver sjelft en yttre norm att justeras efter, och vi ega den i uppenbarelsen. Samvetet är således numera ett blott relativt rättesnöre efter den olika ståndpunkt, hvarpå menniskan sjelf står. Det kan vara för slött, då det icke afficieras af det orätta och abnorma, och kan detta gå så långt, att samvetet liksom sofvande låter allt passera. Det kan å andra sidan vara alltför blödigt, då man gör sig skrupler öfver de oskyldigaste saker (andens känslighet). Dess öfriga ojemnheter bero på oriktigheter i begrepp och omdömen, hvarefter samvetet rättar sig.

Man fäster i våra dagar mycket afseende vid s. k. samvetsdomstolar, juryer, skattläggningsnämnder, o. d. Nyttiga och i många fall oundvikliga som de äro, gör man sig dock om dem ett mycket oriktigt begrepp. Man tror nemligen, att allt, som bedömes efter samvete, är rätt bedömdt, och dertill, att en juryman bör vara frikallad från allt svaromål och all redogörelse för sin dom. Först, huru mycken del har samvetet i detta? Samvetet säger mig icke, hvad en person har i årlig inkomst, lika litet i hvad förhållande det eller det yttrandet står till tryckfrihetsförordningen. Detta tillhör intelligensen att utforska och bedöma, och beror det på dennes skärpa och säkerhet, om mitt omdöme blir rigtigt eller icke. Allt hvad som här är samvetssak och hvad som kan åläggas såsom sådan, är att forska med noggranhet och döma utan personligt intresse. Men detta åligger hvarje tjensteman. Således kan aldrig en juryman anses mera frikallad från moraliskt bedömmande, än hvar och en sådan; ty med

all aktning för hans samvetsgrannhet, kan han hafva visat sig alldeles oduglig till det uppdrag, han åtagit sig. Och i hvilket fall som helst, måtte väl ett omdöme få lof att granskas, och det är ju icke fråga om något annat. En annan sak deremot är, att han är och bör vara juridiskt oantastelig för ett uppdrag, det han icke sökt, och deri han icke haft någon annan regel att följa, än sin subjektiva öfvertygelse.

Inom själen röra sig olika föreställningar ifrån sinlighetens, själens eget och andens gebiet, och vi veta, huru svårt det är att hålla reda på dessas olika betydelse. Men dessa föreställningar medföra hvar och en sitt quale. I enskildta fall kunna vi ganska väl urskilja dessa. Om vi lägga oss ned att studera ett intressant arbete, kunna vi mycket väl urskilja den behagliga känslan af den lekamliga hvilan, det psykiska nöjet af det nya och träffande i framställningssättet, och andens välbehag vid de djupare sanningarnes begrundande. Ännu mera, martyren kan ju åtskilja intrycken af de fysiska plågorna och den ljufva andliga friden, som öfverröstar dessa, under det själen på samma gång hvälfver inom sig någon annan föreställning, t. ex. tanken på bödlarnes ställning och ansvar, på frånvarande vänner, o. s. v. — Men sådant är dock icke förhållandet i allmänhet. Ofta sammanblandas dessa quale med hvarandra, och derigenom uppkomma alla de modifikationer och variationer af lynnen, som vi se individuelt uppträda. Ofta kunna vi icke göra oss reda för oss sjelfva och för den sinnesstämning, hvari vi för tillfället äro, då ett oberäknadt quale kommer med, utan att vi veta hvarifrån.

Den yttersta grad af ett abnormt quale inom anden är förtviflan. Denna kan uppkomma, antingen så-

som en följd af häftiga eller ihållande samvetsqval, eller ock af någon djupt ingripande sinnesrörelse, såsom sorg, oro, fruktan. Den kan således vara andlig eller andig efter olika förhållanden, men är alltid ett andens lidande. Men den inverkar till den grad på själen och kroppen, att ingen sinnesrörelse gör det så häftigt, och det under fenomener af den djupaste sorg och högsta grad af oro och förskräckelse. Dess reflexverkan kan således framkalla samma fysiska fenomener som dessa, ända till vansinne.

---

§ 65. *Frihet. Tillräknelighet.*

Då vi tala om andens attributer, måste vi äfven fästa oss vid friheten. Denna definiera vi så: friheten är möjligheten, att oberoende af och oaktadt främmande inverkan fullfölja sin bestämmelse. Friheten förutsätter personlighet, ty utan sjelfmedvetande och sjelfbestämmande kan jag ju icke tänka mig någon såsom fri. Således kan den endast ifrågakomma hos menniskan, och vi hafva visat, att den endast tillhör en dess del, anden. Och äfven här är den begränsad, just genom den förut bestämda normen för andens verksamhet. Inom en skapad verld kan icke finnas en absolut frihet, inom en ändlig icke en obegränsad. Men sådan den är, är den väl ovilkorligt förekommande? Visst icke. Friheten är i sig blott en möjlighet, menniskan sjelf måste göra den till en verklighet. Om hon deremot med förakt för högre lagar sätter andens inflytande nedom själens eller sinnlighetens, så gör hon denne ofri i stället för fri. Och just den, som tror sig vara mest fri, då han söker lös-

rycka anden ifrån dess beroende, blir mest bunden, antingen under materien eller oftare i egoistisk spekulation och egenvilja.

Denna andens frihet är den enda rena och sanna, — "Guds Konungaförsäkran till sin jord", — och ve öfver den jordens konung, som vill hämma den i sin utveckling. Han eger dock icke magt att förtaga den. Med den är borgerlig frihet en skön sak, utan den urartar hon till sjelfsvåld, och då är tvånget bättre, än skräckregering och lynchlagar.

I sammanhang härmed fråga vi, hvad är revolution? Först en omhvälfning, der det som är ofvantill kastas ned och det låga upp, dernäst i grunden en utveckling i menniskoslägtets historia, sedan det kommit så långt i synd, att en depurations-process är nödvändig. En kristen kan icke framkalla en revolution, han underkastar sig hvarje regering för Herrans skuld. Frihet och nödvändighet utjemnas genom kristendomen. I vårt land hafva vi aldrig haft någon sådan, väl deremot partistrider, regementsförändringar och uppror. Inom Frankrike deremot synes den hafva utgjort ett väsendtligt moment i folkets utvecklingshistoria. —

Innan vi lemna detta ämne, måste vi göra oss reda för en fråga, som helt och hållet tillhör det andiga gebietet, nemligen tillräkneligheten. I hvad mån och under hvilka förhållanden är menniskan tillräknelig eller icke för sina åtgöranden? Vi räkna olika slags tillräknelighet. Vi upptaga här den absoluta inför Gud, den moraliska inför menniskor och den juridiska inför borgerlig lag.

Om den första blott ett par ord, då den tillhör theologen att närmare utreda. Huru kan menniskan vara

tillräknelig och ansvarig för sina handlingar, då de utgå ifrån ett ärft förderf? På samma sätt, som hon är ansvarig för följderna af en ärfd sjukdom, om en kur finnes deremot och hon icke vill begagna sig utaf den. Inför Gud är hon således absolut ansvarig för sin synd, om hon nekar att emottaga Christi rättfärdighet.

Under hvilka förhållanden är menniskan moraliskt och juridiskt tillräknelig? För att vara moraliskt tillräknelig, fordras att vara moralisk person. Är man okunnig om den moraliska lagen eller af yttre förhållanden hindrad att fylla den, då är man icke heller tillräknelig. Ett barn, en fåne, en förlamad kunna icke förhindra en våldsgerning. Öfverser man deremot lagen och vill icke följa den, då tillämpas hvad vi ofvanföre yttrat. Den juridiska ansvarigheten kan binda en och hvar, och dertill kan äfven den förpligtas, som icke vill låta sig tvingas af moralisk lag. Dock fordras alltid, att personen skall hafva varit i tillfälle att känna lagen och icke varit mot sin vilja förhindrad af yttre omständigheter. Man borde äfven kunna tillägga inre omständigheter. Men dessa äro vanligen allt för subjektiva, att kunna tagas i betraktande. Mången gång borde det dock göras. Vore de juridiska lagarne lämpade efter samvetslagen, då vore ock moralisk och juridisk tillräknelighet densamma. Nu äro de mången gång hvarannan motsatta. Om en soldat nekar, att följa vaktparaden i en främmande bekännelses kyrka, hvilket det för honom är en samvetssak att icke besöka, så blir han för detta fel emot disciplinen ovilkorligen juridiskt tillräknelig. Han skulle å andra sidan vara lika mycket moraliskt tillräknelig, om han ginge.

Här blir en annan fråga: bör fanatisk envishet utgöra frihet från tillräknelighet? Gäller den satsen, att man icke får tvinga samvetet i allo? Här gäller hvad vi sagt förut om menniskans absoluta tillräknelighet, der hon icke vill emottaga bättre vetande. Här gäller äfven, hvad vi sagt om subjektiviteten såsom icke giltig emot objektiv norm. Men å andra sidan må man skilja emellan fanatism och samvetsömhet, och i juridiskt afseende äfven behandla den förra med mildhet.

Vansinne skulle i alla land utgöra ett undantag ifrån tillräknelighet, såväl den moraliska, som juridiska. Men i tillämpningen blifva stora skiljaktigheter. Hvar är gränsen emellan den vansinnige såsom otillräknelig och den slöe, den besynnerlige, den tidtals exalterade? Det är lemnadt till läkarens bepröfvande. Men ofta har han härutinnan ett svårt uppdrag. En halffånig yngling t. ex. kommer tidtals i exaltation och öfverfaller då sin mor, men ber sedan om förlåtelse, under försäkran att han icke visste hvad han gjorde. Men saken blir åklagad och domaren frågar: är han galen? Som juryman borde läkaren svara nej, ty hvad är straffet af några månaders fängelse emot risken att bli inspärrad på ett dårhus. Men efter sin medicinska öfvertygelse måste han säga ja, ty hvem svarar för, att icke fånen nästa gång slår ihjäl modren, och hvems blir då det moraliska ansvaret?

B r o t t är synd, framträdande i handling emot gifven moralisk eller borgerlig lag. Emot brott svarar straff, en tillämpning af lagen såsom princip i moraliskt afseende, i borgerligt såsom afskräckande för andra. Men straffet borde väl då svara mot brottet, och det är långt ifrån alltid fallet i den borgerliga lagstift-

ningen; dertill är den alltför konventionel. Blott ett par exempel ifrån vår egen. Om soldaten af öfverilning ger en kitslig förman en örfil, han må hafva hvad skäl som helst, "varde han arkebuserad." Om han ger en örfil åt sin fader "uppsåtligen," straffas han med två månaders fängelse, slår han honom lytt, "med berådt mod men utan uppsåt" att skada, är straffat 4—8 års fängelse, och samma är straffet om han slår en kamrat ihjel af "hastigt mod." Stjäler en person fyra gånger, värdet må för det hela icke uppgå till 10 rdr, så är han hemfallen till lifstidsfängelse, men slår han i stället dessa fyra målsegare ihjäl, blott det sker af hastigt mod, så kan han aldrig riskera svårare straff, men kan deremot slippa undan med 16 års fängelse, om han kan ställa det så, att de gifva första slagen, och han sedan visar sig mycket ångerfull efteråt. För stöld deremot hjelper ingen ånger, om hungern var aldrig så stor. — I allmänhet äro våra lagar alltför slappa i fråga om personligt skydd, om bedrägeri, om qvinnofrid, deremot alltför stränga, när det gäller tillgrepp. Vore det t. ex. icke skäl i att en stöld fick räknas enkel efter 10 års förlopp ifrån första felet, och att den qvalificerades olika efter olika förhållanden och olika slags tillgrepp?

Tredje Kapitlet.

Somatiska Själssjukdomar.

(Psycho-somatiska sjukdomar.)

§ 66. *Själens och kroppens vexelverkan.*

Då vi talat om vexelverkan emellan själ och ande, hafva vi icke ens ifrågasatt, huru denna försiggår. Vi få vara nöjde, om vi en gång komma att utreda hvad som här försiggår; huru det åstadkommes och hvarföre det sker så, äro frågor, som ligga öfver vår fattning. Likaså är förhållandet emellan själ och kropp. Dock kunna vi här göra oss en dunkel aning om normen för en sådan vexelverkan, men huru och hvarföre blifva olösliga frågor. *)

Utan att vilja här ingå i några historiska eller systematiska detaljer, må vi dock fästa uppmärksamheten vid tvenne olika åsigter, hvilka för dagen ega ett antal

---

*) Uti en recension af Doc. Claëson öfver min Biologi klandras jag derföre, att jag icke inlåtit mig i någon förklaring, huru själen förmedlar kropp och ande. Jag har att förebrå mig ett fel, icke det att jag "icke tänkt derpå," men det, att jag uraktlåtit anföra hvad andra tänkt, och huru de alla misslyckats i sina förklaringar.

af anhängare och hvilka kunna anses såsom representerande en stor del af såväl äldre som nyare författare i dessa ämnen. Den ene af dessa tänker sig själen såsom en komplex af den i hjernans ganglieceller (hjernganglìernas nervceller) hopade andiga kraft, en kraft, som efter mångas mening skulle förefinnas i all materie, men som blott framträder i verksamhet inom en bestämd organstruktur. För dem är det lätt att förklara, huru denna kraft kan meddela sig med andra cellers och ifrån dem emottaga intryck. Svårare blir dem att göra sig fria från den tillvitelsen, ehuru mycket de protestera deremot, att deras själ blir en mosaik af monader, samt ökas eller minskas genom dessas till- och aftagande *). En annan skola (Herbart, m. fl.) antager själen vara en atomistisk immateriel monad, hvars säte icke behöfver vara ständigt detsamma, och hvilken icke ens behöfver vara den ende i sitt slag inom organismen, blott den herrskande. Denna skola får naturligtvis lättare att förklara, huru en enkel monark kan inverka på en atomistiskt enkel monad; men huru nu denna verkan öfverföres på ett helt sammansatt nervsystem utgör här svårigheten att lösa. — Det förra af dessa systemer anser själen vara en i materien inneboende kraft, det sednare antager henne visst vara något derifrån afskiljdt, men endast en atomistisk monad, som, genom sin inverkan på hjernan, der åstadkommer föreställningar, etc., och icke såsom den der i sig uppfattar och innesluter dem. Vi tillhöra den tredje åsigten, som anser själen såsom ett något, en organism. Vi föreställa oss då också saken på ett annat sätt, hvilket vi skola försöka att bildlikt framställa.

*) Se Joh. Müllers Psykologie d. Menschen 2: 553 o. följ.

All uppfattning sker på yta, uppfattningen af själsbilderna på den yta, som utgör gränsen emellan hjernans grå och hvita substans (1 del. pag. 55). Liksom ljusbilden aftecknar sig på en daguerreotypplåt, eller genom blixten på ett nära stående föremål, så kan ju äfven själen, ehuru sjelf immateriel, verka ett materielt intryck på sensorium. Detta fortledes vidare, likt elektromagnetiska intryck, genom hela nervsystemet, det fortverkar vidare såsom attraherande eller repellerande, assimilerande eller afskiljande, inom de organiska väfnaderna. Må dock nu ingen påstå, att vi hafva sagt, att själen är till sitt väsende elektrisk. Själen hvarken är ljus, elektricitet, magnetism,*) eller har någon af dessa krafter till sin disposition. Men den är ett immateriellt väsende med krafter, som verka på ett med ofvannämnda krafter analogt sätt. Då redan nervkraften icke är elektricitet, utan något vida högre (1 del. pag. 61), så måste väl ännu mera själskraften vara det. Svårare blifver att fatta, huru de materiella intrycken ifrån hjernan kunna öfverföras på själen. Men äfven här ega vi ett exempel, som kan tjena föreställningen till ledning. Vi se nemligen, huru bilden af ett yttre föremål uppfattad i en spegel kan från denna återkastas i en annan, en tredje, o. s. v. Om vi anse bilden i den första spegeln såsom ett materielt intryck ifrån den yttre verkligheten, så blifva alla de öfriga endast ljusfenomener. Tag nu bort den andra spegeln och ditsätt ett papper i stället, så försvinner bilden

---

*) Ljus, elektricitet och magnetism anse vi såsom blott olikartade manifestationer af en och samma kraft. Eller snarare kanske må vi anse dem såsom analoga fenomener af något inom materien existerande ämne, en ljusprincip, liksom vind, luft, etc. äro fenomener tillhö-

för oss. Men ingen lärer kunna neka, att den finnes på papperet, ty den reflekteras ju fortfarande ifrån den första spegeln, ehuru vi icke kunna uppfatta den. Detta är då verkligen något bestående, om än inom en immateriel sfer. På samma sätt kan ljusbilden ifrån hjernan reflekteras till själen, och sedan ifrån denna, såsom något numera immaterielt, fortledas allt vidare.

Intryckens öfverförande till själen från hjernan och föreställningarnes återverkan på denna utgöra således någonting analogt med hvartannat. Men icke nog härmed, de stå i full öfverensstämmelse med hvarandra. Samma äckel, som af vissa yttre föremål framkallas, kan genom sensorium återväckas vid tanken på dessa föremål; de vällustiga bilder, som genom fysisk retning framstå inom sensorium, kunna genom detta åter framkalla retningen, o. s. v. Det är således alltid uti en och samma punkt enahanda intryck öfverföras, antingen de utgå från själen eller kroppen. Och det är vid detta sensorium — detta öfvergångs- eller utbytesställe — vi hafva att fästa oss, då vi söka att utreda de fenomener, som försiggå under sjelfva utbytet och härflyta derifrån. Vi äro då icke heller bundne af tanken på h u r u utbytet sker.

---

§ 67. *Tankens och passionernas inverkan.*

Det lugna tänkandet försiggår utan att synnerligen märkas inom det fysiska området. Någon retning kännes

---

rande ämnet luft, med den skillnad, att luften är ett materielt, eller rättare sagdt palpabelt ämne, under det dessa tillhöra det vi kalla immaterielt.

visserligen inom det cerebrala nervsystemet, men förenad med en viss allmän känsla af välbehag, musklerna i pannan och omkring ögat (M. frontalis, orbicularis, palpebrarum, och vid djupare eftersinnande M. rect. et obliq. oculi super.) kontraheras, och någon dragning på läpparne förefinnes. Här är således en reflex ifrån hjernan, der tänkandet försiggår, på N. facialis, oculomotorius och trochlearis. Hindras deremot tänkandet genom afbrott, svårighet att associera eller ordna föreställningarne, etc., så uppkommer en större eller mindre grad af obehag, hvilken äfven reflekteras på det somatiska tillståndet. I allmänhet kan man säga, att ju mera rent tänkandet är, ju mindre märkes det såsom något störande inom kroppen, och tvärtom, ju mera uppblandadt med ett eller annat quale, vare detta nu af behaglig art, såsom vid ifver, intresse, eller obehaglig, såsom vid svårfattlighet, förargelse, etc. Ett måttligt tänkande befordrar matsmältningen, ett öfverdrifvet skadar den, isynnerhet om man anstränger tänkekraften just under matsmältningen. Vid öfverdrifven ansträngning uppkommer hufvudvärk, sömnlöshet och slutligen förlamning af hjernan och slöhet, en naturlig följd af kraftens utarbetande. Vi hafva genomgått detta närmare ofvanföre, men upptaga det åter här, för att visa, att redan vid denna, den mest psykiska, funktion framträder en reflex till det fysiska området.

Ännu mera visar sig ett sådant framträdande vid affekter och passioner. Att deras inverkan på kroppen öfvergår på samma sätt som föreställningarne, genom hjernan och det utåt förande nervsystemet, behöfva vi icke säga. Men genom en ny reflex eller sympati öfverföras de på allt flera och flera systemer, efter häftigheten och långvarigheten af sin inverkan. Det är, som när

man kastar en sten i hafvet, ringarne blifva tätare och flera, i mån af slagets häftighet. I lindrigare grad är det blott ögat och ansigtet, som afficieras: ögat är själens spegel och blicken förråder först tanken; derefter respiration och cirkulation, digestions- och generationsorganerne, samt det yttre muskelsystemet, under det parallelt med alla dessa en inverkan fortgår på de vasomotoriska nerverna, som visar sig i delarnes blodrikhet eller tomhet, och sekreternas beskaffenhet.

Vi hafva på ett annat ställe genomgått fenomenerna vid tänkandet, såsom framträdande i en viss gifven form, vi hafva visat, att föreställningen af äckliga föremål kan framkalla äckel, af köld rysning, o. s. v. Vi skola ytterligare visa, huru hvarje affekt och passion framkallar sina egendomliga fenomener inom det somatiska området. Hvart och ett sinnestillstånd eger en viss sfer af fysiskt område, inom hvilken det verkar, men icke alltid här på ett och samma organ, utan på olika inom en viss breddgrad af utsträckning. Detta beror på de nervgrupper, hvilkas ganglieceller sättas i verksamhet utaf den ifrågavarande sinnesrörelsen eller föreställningen. Genom sympati och irradiation öfverföres detta till närgränsande grupper, i mån af intryckets häftighet, och kan till och med blifva totalt. Vi taga såsom exempel bestörtningen eller förskräckelsen. I sin första lindriga grad uttrycker sig denna, såsom vi i § 45 anfört, blott genom en oreda i tankegången med yrsel och stelnade anletsdrag. I högre grad fortgår den till medulla oblong. och ryggmärgen. Andedrägten blir pipande och afstannar, hjertverksamheten irregulier, darrning i musklerna uppkommer, öfvergående i slapphet eller konvulsioner. Under detta är huden blek och svettig med iskyla, afsön-

dringarne hämmas, exkretionerna förändras. I ännu högre inträder lamhet, vansinne eller död. Förskräckelse liknar inverkan af ett elektriskt slag, som ifrån den lindrigaste darrning och skakning kan öfvergå i full förlamning af hjerna och ryggmärg. Men den bibehåller under detta sin egendomliga art, olik alla andra sinnesrörelsers inflytande, så vidt icke dessa äro förenade med öfverraskning. Glädjen, sorgen, fruktan kunna sålunda förete ett och annat härmed öfverensstämmande enkelt symptom, men deremot en helt och hållet olika totalbild, såsom vi redan visat och skola närmare framställa längre fram.

Om dessa intryck fortfara en längre tid eller återkomma oftare, ingjuta de genom sin upprepade reflex i organismen en qvarstående prägel. Man kan således på personers anletsdrag spåra de sinnesrörelser, för hvilka de vanligen äro utsatta, likaså på deras kroppsställning och hållning. Inom det vegetativa systemet vålla dessa intryck genom sitt fortfarande inflytande missbildningar af organerna och abnorma förändringar af afsöndringarna.

---

§ 68. *Fortsättning.*

Detta sinnesrörelsernas inflytande på olika delar af organismen har varit antagit af alla äldre författare i dessa ämnen och synes bekräftadt af daglig erfarenhet. I sednare tider hafva dock stora fysiologer, till och med sådane som Joh. Müller, Harles och Henle, börjat draga det i tvifvelsmål. Joh. Müller påstår kategoriskt att

hvarje sinnesrörelse har blott en inverkan på organismen, och träffar dervid individuelt det eller de organer, hvilka befinna sig i ett retligt eller abnormt tillstånd, men att ingen sinnesrörelse hos sunda menniskor verkar mer på ett organ, än ett annat. Någon sinnesrörelse, som eger en bestämd inverkan på lefver, mage eller hjerta, finnes således ej. "Allt specielt är också individuelt." Att föreställningarne referera sig till olika fysiska organsystemer: hjertat, ventrikeln, generationsorganerna, neka icke ens desse författare sjelfve. Att glädje och sorg, hopp och förskräckelse icke medföra samma fysiska reflexverkan, behöfver väl intet annat motbevis, än erfarenheten. Ofvan anförda satser synas oss då i allmänhet lätta att vederlägga. Men de innebära dock mycken sanning. Det är nemligen ett faktum, att om ett sjukligt eller retligt organ finnes inom kroppen, så afficieras det af hvarje sinnesrörelse, den må i öfrigt tillhöra dess sfer eller icke; ännu mera gäller detta, om organet ligger inom denna sinnesrörelses sfer eller genom sympatisk förening står till den i nära förhållande. Så kan ventrikeln, om den är retlig, lika snart afficieras af förargelse, som lefvern, eller denne lida vid deprimerande sorger. För min del tror jag mig dock hafva iakttagit, att den förargelse, som vid dylika tillfällen angriper ventrikeln, är mera blandad med grämelse och sorg, och att vid lefverlidande patientens sinnesstämning i allmänhet är fallen för en viss förargad retlighet, som inblandar sig i hvarje dess sinnesrörelse. Detta allt bevisar lika litet sinnesrörelsernas allmänna inverkan, som t. ex. den laxerande verkan af Tart. emet. inom en och annan organism kan utgöra ett motbevis emot dess speciella egenskap af kräkmedel.

Jag kan här anföra ett faktum af egen erfarenhet, som torde utvisa och bevisa något i detta afseende. Åren 1847 och 1848 led jag af en svår pneumoni, som öfvergick i vomica, hvilken uttömde sig genom bronchierna med qvartertals var. Under följande åren inverkade alla sinnesrörelser, liksom yttre inflytanden: köld, hetta, indigestion, allt på det ställe i lungan, der vomican haft sitt säte, och der jag således ganska ofta kände plågor. Numera har detta försvunnit och känner jag der, äfvensom i hjertat, plågor endast vid oro och ingripande sorg. Deremot verkar numera alltid förargelsen på ventrikel och lefver, hvilket mindre framträdde under den tiden. Hvad visar detta annat än det, att så länge ett lokalt lidande qvarstod inom ett organ, afficierades detta i första hand af alla störande intryck, som träffade organismen på en punkt eller annan, men sedan detta organ återgått till mera normal funktion, hafva också sinnesrörelsernas inverkan återtagit sitt reguliera inflytande.

Med dessa undantag af individuella fall, orsakade genom förutvarande sjuklighet och retlighet, egendomlig sympati och idiosynkrasi, anse vi, att hvarje såväl föreställning som sinnesrörelse eger en egen form och inverkan, äfven inom det fysiska området, såsom vi ock skola söka att visa. Att sådana föreställningar och sinnesrörelser, som äro med hvarandra analoga, äfven i detta afseende kunna ordnas i större och mindre grupper, följer af de allmänna naturlagarne. Likaså, att olika sinnesrörelser eller grupper deraf kunna förenas med hvarandra, och då sammanfalla äfven symptomerna af deras fysiska inverkan.

---

§ 69. Speciellare utveckling af föregående.

Huru tänkandet inverkar på det somatiska gebietet, såväl det jemna fortgående, som det störda och obehagliga och det öfveransträngda, hafva vi nyss utvecklat. Denna inverkan sträcker sig egentligen blott till hjernan och konsensuelt till N. facialis, oculomotorius och trochlearis. Under ett vilkor utgår den dock i större kretsar, då nemligen sjelfva tankens innehåll (föreställningarne) rörer någonting somatiskt. Tänker man på mat, isynnerhet någon viss smaklig rätt, så inställa sig små ryckningar i tuggmusklerna, sammandragning i svaljapparaten och spottafsöndring. Tänker man på ett motbjudande föremål, kan man reproducera samma fysiska fenomener, som detta föremål skulle framkalla i verkligheten: hjertklappning, äckel, kräkning, etc. Den psykiska inverkan har här öfvergått på N. vagus. Vid tanken på vällustiga bilder inträffar en genitalretning; här sker öfvergången genom ryggmärgen. Ännu märkvärdigare äro de abnorma fenomener, hvilka uppkomma i en del kroppens organer genom tankens ideliga fixerande på dem, såsom sugillationer, stigmatisering, etc. Vi böra dock här anmärka, att dessa fenomener utgå af en allmännare inverkan och således blott utgöra en utådring på något bestämdt ställe, men utan en så bestämd eller enskild form, som folktron i allmänhet tilllägger dem. Åtminstone äro undantagen få och tvifvelaktiga. Fenomenet innebär likafullt sin stora fysiologiska märkvärdighet. En sådan inverkan kan uppträda till och med genom sympatisk känsla vid andras lidande. Hecker omtalar en fru, hvilken vid öfvervarandet af

sin dotters förlossning fick värkar, lifmoderflytning och mjölkfeber. Flera exempel hafva vi anfört i 1 del. pag. 235.

Vi böra här upptaga ett inflytande, som varit i forntiden lika obetingadt trodt, som det nu öfvermodigt förkastas: modrens inflytande på sitt foster. Man antog förr och allmogen gör på många ställen så än, att alla abnormiteter hos fostret bero derpå, att modren försett sig, och man uppgjorde de mest besynnerliga jemförelser och beräkningar emellan den förmodade orsaken och den åstadkomna verkan. Så är det en allmän folktro, att en klufven läpp och gom härleder sig derifrån, att modren fått se en hares klufna nos, och detta kallas derför öfverallt ett "harskår". Det förekommer dock troligen numera oftare hos barn af mödrar, hvilka aldrig sett något harhufvud, än sådana som sett det. De öfriga missbildningarne förklarades på lika sätt. Hvad missbildningar beträffa, så har man numera funnit att de följa en gifven, om än exeptionel naturlag. De bero på hämmad utveckling, defekt eller sammanvexning. Att alla dessa kunna uppkomma genom häftiga sinnesrörelsers inverkan på modren är ganska troligt. Men deremot är det vanligen blott en tillfällighet, om man kan uppsöka någon likhet med det föremål, som orsakat sinnesrörelsen *). Dessa missbildningar tillhö-

BODLEIANA BIBLIOTHECA

*) Die Frage, ob Affekte der Mutter auf die Entwickelung des Embryo Einfluss haben, muss bejaht werden und es gibt unzweifelhafte Fälle, wo ein heftiger Affekt der Mutter wie namentlich Schreck, die Entstehung einer Missbildung veranlasst hat. Sofern nun viele Missbildungen in einer Hemmung der Entwickelung bestehen, und die Formen solcher gar nicht selten eine gewisse Thierähnlichkeit an sich tragen, so ist namentlich unter Hinzuthun der Phantasie erklärlich, wie ein Gemüthsaffekt der Mutter die Entwickelung des Em-

ra första perioden af hafvandeskapet. I den sednare hafva sådana sinnesrörelser mera inflytande på lifmodern sjelf i spastiska kontraktioner, nafvelsträngens omslingrande, placentas lossnande, etc., eller på fostret såsom hämmande i utvecklingen, särskildt hjernans, och derigenom orsakande fatuitet och epilepsi. Men se vi att detta är en möjlighet, och se vi i öfrigt, huru modrens sinnesart och lynne kunna afprägla sig hos fostret, icke få vi då förklara för omöjligt, att ju den inverkan, som kan frambringa särskildt utpräglade fenomener på modrens egen kropp, t. ex. en sugillation, äfven skulle kunna öfverföras på fostret, under förutsättning att modren derpå fixerar en ihållande uppmärksamhet. Men huru öfverföres den? Det är svårigheten i denna förklaring, som låtit förneka faktum. Allt dylikt öfverförande försiggår inom kroppen genom nervsystemet. Men emellan moder och foster finnes icke någon nervförmedling, hvad vi veta. Huru kunna vi förklara barnets likhet med fadren? Den yttre bilden möjligen genom ett individuelt olika semen hos hvarje person. Men svårt blir att tilllägga detta framkallandet af en viss karakteristisk blinkning, en ryckning i N. facialis, o. d. Man har velat förklara detta af qvinnans "förseende". Men stoet behöfver ju icke se åsnehingsten, som betäcker henne, för att bilda mulåsnan i sitt sköte. Ännu svårare är att derifrån härleda de otaliga små nyanser i lynne, tankegång och öfriga själsförhållanden, som rappellera fadren. Vi måste tänka oss en mycket närmare förening (fusion) under par-

---

bryo in der Art hemmen kann, dass sich an der hieraus hervorgehenden Missbildung zufällig eine Ähnlichkeit mit dem Gegenstande des Affektes findet.

(Rokitanski).

ningen, än den blott materiella; man kalle den vital, magnetisk eller hvad annat som helst, namnet är här blott en liknelse. Och samma slags inflytande, som ifrån fadren kan i ett nu bestämma ett ännu odanadt fosters beskaffenhet, måtte väl kunna ännu snarare ifrån modren under månader på detta öfverföra normala eller abnorma egenheter.

Då själen genom sina föreställningar utöfvar denna inverkan på de kroppsliga organerna, är det genom de inåtgående — sensitiva — nerverna, som själen åter blifver medvetande af det tillstånd, den framkallat: hjertklappningen, äcklet, etc. I denna mening endast är det man kan säga, att de sensitiva nerverna erfara någon inverkan ifrån själen. Deremot öfverföres genom dem en betydlig inverkan på själen ifrån de somatiska organerna. Härom mera längre fram.

Men icke nog att inbildningskraften framkallar dessa fenomener, då föreställningen innebär en objektiv sanning, verkan blir naturligtvis densamma, om föreställningen utgör en fiktion. Vi hafva i del 1. pag. 235, anfört exempel på personer, som trott sig angripna af hydrofobi, och ofvanföre (§ 36.) såväl dylika, som flera andra på inbildningskraftens abnorma fenomener. Analogt med detta inträffar, att de inåtgående nerverna tillföra sensorium vissa föreställningar ifrån kroppens inre organer, hvilka genom en oriktig uppfattning blifva till en sådan fiktion. Vissa känslor i kardia, som innebära likhet med ett djurs krälande, uppfattas då som något sådant inom föreställningen, hvilken sedan af inbildningskraften får form och ger anledning till tron på ormar, grodor, o. d., i ventrikeln. Likaså förekommer inom hjerna och ryggmärg känseln af ett krypande, liknande

det af myror eller spindlar. Inbildningskraften utbildar i dessa fall icke blott en fingerad föreställning, hvilken tros som vore den en realitet, utan derutöfver meddelar den äfven åt denna föreställning förmågan att framkalla symptomer, som skulle tillhöra den, om den vore en sådan.

Så långt om inbildningskraften, sysselsatt med den egna kroppen. Uppträder den såsom helt och hållet fri derifrån och blott skapande, isynnerhet som fantasi, framstår den under samma kroppsliga fenomener, som det öfverdrifna studiet, blandad med större eller mindre grad af oreda, beroende på ansträngningen och reflektionens individuella förmåga att beherrska inbildningskraftens åtgöranden.

Imagination och imitation äro, som vi förut utvecklat, naturenliga drifter, under hvilka menniskan lyder, ju mindre egendomlig kraft hennes reflektionsförmåga eger. Imaginationens sjukdomar följa samma lagar, som inbildningskraftens, likaså imitationens. Ty just igenom den upprepade inbildningskraften är det, som dessa verka. Det är på detta sätt man kan till en del för sig förklara den transmissibilitet, som åtföljer sådana sjukdomar och hvarigenom de ofta rasa epidemiskt fram. Den ene tänker sig in i samma förhållanden, som han sett framstå hos en annan, och inbildningskraften utbildar sjukdomen. Ensamt detta förklarar dock icke saken. Men härtill återkomma vi längre fram.

---

§ 70. *Exaltationsfenomener.*

Exaltations-sjukdomarne förekomma dels enkla — i och för sig —, dels såsom komplikationer till eller stegrade följder af de nyssnämnda fantasiens, imaginationens och imitationens. Deras fenomener inom det somatiska tillhöra gebietet af N. Hypoglossus och N. spinales *). Första fenomenet vid en exaltation är benägenheten att uttrycka sig i tal, åtminstone blir det ett mumlande för sig sjelf eller ett gestikuleradt talande. Derpå eller derjemte inställa sig olika gester i lemmarne, allt efter personens individuella vanor och uttryckssätt, i händer och fötter, eller endera; man har svårt att vara stilla, springer upp, går fram och tillbaka, talande och harangerande. Alla de uttryck mimiken och cheiromantien söka hos individen, bero på vanan af mer eller mindre exalterade intryck inifrån. Hvad som särskildt observeras vid exaltationer, är deras benägenhet att åstadkomma genitalretning. Derutaf alla dessa kärleksfantasier hos exalterade fruntimmer, till och med i den religiösa exstasen. Detta fenomen få vi framdeles närmare förklara, då vi komma till de speciella exaltationssjukdomarne. Men icke är här vår mening, att hvarje lifligt och exalteradt lynne företer benägenhet för en sådan retning, utan blott det sjukligt exalterade;

---

*) Man har anmärkt en betydlig analogi emellan N. hypoglossus och Spinalnerverna. N. hypoglossus har nemligen hos menniskan blott en främre, men hos några däggdjur äfven en bakre rot, och N. Spin. primus har stundom hos menniskan blott den främre roten. N. hypoglossus är då, säger Joh. Müller, liksom en förste spinalnerv, ehuru den uppkommer inom hufvudskålen.

tvärtom innebär den rena och friska exaltationen kanske just en motvigt emot dylika aberrationer.

---

§ 71. Delirium.

Vi hafva förut talat om den mindre grad af oreda inom reflektionens sfer, som uppträder vid konfusion och sinnesfrånvaro. Denna är dock icke nog ingripande att vålla några framstående fysiska fenomener, högst en känsla af tyngd och obehag i hufvudet, likt den vid öfverdrifvet studium. Desto större är den oreda, som vållas vid deliriet och vansinnet. Båda dessa äro somatiskt-psykiska tillstånd, det ena ett symptom, det andra en fullt utbildad sjukdomsform. De öfvergå i hvarandra, och är det icke alltid lätt att bestämma, hvilketdera man har för sig i ett gifvet fall.

Den lägsta grad af delirier är sinnesförvillelser (hallucinationer), då man luktar, smakar, ser, hör eller känner personer och ting, som objektivt icke förefinnas. Dessa bilder bero på någon retning i sjelfva organet och utgöra i och för sig icke något delirium, så länge jag kan beherrska dem och inser det subjektiva i deras uppträdande. Men vinna de deremot så i intensitet, att de beherrska mig och tränga sig på reflektionen såsom något objektivt, då är deliriet gifvet. Vanligen är detta en följd af och förenadt med någon somatisk sjukdom; det uppträder då utan sammanhang eller reda i föreställningen och oftast under febril form.

Hit hörer ragle du desert, de sinnesförvillelser, som uppkomma vid öfveransträngning efter långa resor i ödemarker, under utsättande för värme eller köld,

törst, etc. Man ser vatten och landskap rundtomkring sig och förlorar på samma gång medvetandet af det närvarande, ehuru man fortfar mekaniskt att gå framåt, o. s. v. Dylika syner beskrifvas nu nyligen af E. Bögh vid reträtten från Dannevirke, då soldaterne sågo lysande palatser och ståtliga hus vid vägen, oaktadt natten var kolmörk, och på samma gång glömde hvarifrån och hvarthän de gingo och regementet, de tillhörde. Detta uppträdde lika hos bildade och obildade, landt- och stadsboer; dock med individuella undantag, så att en såg ofantliga pappersark upplinierade, en magasiner, en hörde hånskratt, o. s. v. — Samma fenomener uppkomma vid långa och svåra sjöresor, då man tror sig se gröna fält, o. d. Det kallas här Calentura.

Den enklaste form af det egentliga deliriet är potatorum, eller det s. k. delirium tremens, emedan det alltid är förenadt med en darrande ryckning i extremiteterna, isynnerhet händerna. Detta delirium, hvilket vi i förbigående omnämnt under § 27, består i sin enkla form, och då patienten icke samtidigt lider af något annat sjukdomstillstånd, blott af hallucinationer, hvilka han anser såsom objektivt sanna. Isynnerhet är han besvärad af insekter, som hoppa eller krypa på täcket, hvilka han försöker att fånga, eller af råttor, som hindra honom från sömn. Eller ock antager deliriet karakter af hans hvardagliga lif och tankar. En konungens lifkusk såg i alla patienter i sjuksalen hästar i deras spiltor och gick omkring ibland dem, hvisslande och kommenderande; en värdshusvärd, som alltid bott i källarevåning, såg blott fruntimmersben skymta förbi fönstret; den ene räknar och gömmer sina penningar, en annan ser bullrande karlar, polisbetjenter, o. s. v. Eller ock framställa sig hemska-

re fantasier af odjur, troll och djeflar. Någon gång tillkomma hörselbilder af de djur, som dessa fantasmer framställa, men dessa äro icke så konstanta som synvillorna. Det karakteristiska i detta delirium består deruti, att patienten i alla andra stycken är fullkomligt redig. Han känner sin omgifning och ankommande personer, han resonnerar fullkomligt redigt i alla andra ämnen, han vet att han är sjuk, och har jag till och med sett fall, der han sjelf passat på intagningstimmarna och begärt medicinen. Men detta framträder blott, der deliriet är rent potatoriskt, ofta blandas det med en annan oredigare form vid tillstötandet af någon särskild sjukdom, pneumoni e. d. Öfvergår sjukdomen i död, så nedfaller patienten ofta i sista stadium uti oredig slummeryra, mången gång kommer döden alldeles abrupt. Detta delirium utgår ifrån en irritation på något visst parti af hjernsubstansen och detta i närmare beröring med synnerverna. Det är i och för sig en dynamisk sjukdom, hvilken icke lemnar konstanta spår, utan af sina komplikationer. Bildlikt kunna vi tänka oss deliriet bestå uti enahanda darrning i hjernfibrerna, som visar sig i suparens extremiteter, och hvilken beror på en adynami, antingen framkallad hastigt genom den upphörda tillvanda retningen, eller sekundärt under öfverretningen, liksom man alltid ser sista stadiet af ruset vara adynamiskt.

Detta är, om jag så får säga, ett delirium utifrån och inåt. Bilderna uppkomma i sinnesorganerna, själen blott emottager och uppfattar dem. Af en helt annan art är det typhösa deliriet. Äfven detta är ett funktionelt fenomen inom hjernan, utan konstant organisk lesion. Men det går inifrån och utåt, det är intelli-

gensen, som skapar sig bilder af själens residuer eller af de intryck, som tillföras den utifrån. Här såsom i förra fallet sker detta bildande utan reflektionens korrigerande deltagande. De subjektiva fantasmerna upphöjas till objektivitet, men här sker allt under oreda och förvirring; patienten har intet eller högst obetydligt medvetande om sin omgifning. Hjernan lider i sin verksamhet och derför blifver hela föreställnings-sferen lika rubbad. Vi hafva lemnat ett exempel på ett sådant delirium ofvanföre (§ 39).

Båda dessa delirier äro somatiskt-psykiska fenomener, de utgå ifrån hjernan. Men då det förstnämnda utgår från ett eller annat nervcentrum och tillföres intelligensen, under det den öfriga hjernan lyder dess herravälde, så är i det sednare en större och vigtigare utsträckning af hjernan inbegripen i lidandet. Men med denna utsträckning och med den gravitet, att det kan genom kraftuttömningen föra den sjuke i grafven, är det så litet bundet vid något desorganisationstillstånd, att det låter bryta sig genom några doser nervina eller några timmars sömn. Båda dessa delirier äro febrila. Men här finnas äfven sådana utan feberretning, qvarstående af svaghet efter en typhus, sedan febern upphört, eller vid andra nervåkommor, chlorosis, anemi, etc.

---

§ 72. *Sinnesrubbning.*

Ifrån deliriet öfvergå vi till vansinnet eller sinnesrubbningen. Hvad är skillnaden dem emellan, och hvad är det, som egentligen karakteriserar det sednare? Man har ansett vansinnet som ett delirium utan feber, men alla de-

lirier utan feber äro visst icke vansinnen. Man kan anse det såsom ett kroniskt delirium, men mången akut mani förlöper fortare än ett delirium. Vi påminna om det fall, vi anfört i § 45. Hvarken äro delirierna vansinne, ej heller äro exaltations-, imaginations-, imitationssjukdomarne det. Alla dessa kunna ingå som momenter i vansinnet eller öfvergå i detsamma, men de utgöra det icke. Något annat måste tillkomma, för att bestämma detta såsom sådant.

Med vansinne förstå vi det tillstånd, då menniskan *utan besinning**) ryckes fram i tankar och handling, liksom vore hon ställd under ett för henne i vanliga förhållanden främmande inflytande. Detta sista moment är så förvillande, att såväl de gamle grekerna, som vildarne än i våra dagar, anse den vansinnige försatt under herraväldet af en (ond eller god) dämon. Vi se saken på ett annat sätt.**) Vi se, att det är just menniskan sjelf, det vill säga den naturliga delen af menniskan, som rasar fram, skild ifrån sitt bättre jag. Det är de djuriska begären och spekulationerna, som undandraga sig det andiga herraväldet, och ju längre ett vansinne fortgår, desto mera närmar sig också menniskan djuret. Efter detta vilja vi definiera vansinnet såsom: de lägre själsförmögenheternas ohejdade framfart utan band af den högre,

---

*) Denna bestämmelse: utan besinning, är nödvändig; eljest komma vi lätt derhän, att räkna Luther, Napoleon, Fulton till vansinnige. En person må hafva hvilka åsigter som helst, och dessa må se aldrig så besynnerliga ut för hans omgifning, vansinnig är han icke, så länge han handlar med full besinning.

**) Om möjligheten af en" Obsessio diaboli "och dennas betydelse inom Judendomen, se längre fram.

reflektionsförmågan, — utan besinning. Men då reflektionen är en reflex ifrån andens inverkan på själen, så kommer enligt denna vår åsigt vansinnets väsende att bestå uti ett, partielt eller generelt, komplett eller inkomplett, afbrott uti andens och själens vexelverkan. Huru är ett sådant afbrott möjligt? Huru kan det uppstå, huru fortgå? Under hvilka förhållanden och med hvilka vilkor? — äro frågor, hvilkas besvarande vi bedja att få uppskjuta till dess vi gjort närmare reda för vansinnets särskilda former i nästa kapitel.

Hvad blifver då skillnaden emellan delirium och vansinne? Såsom vi tänka oss förhållandet, utgör delirium mera ett öfvergående tillstånd, bundet vid det somatiska organet, vansinnet ett djupare, om än alltid med fysiska oordningar, såsom orsak eller följd, förenadt, dock vid själsfunktionerna mera bundet lidande. Men delirium öfvergår ofta i verkligheten uti vansinne, utan att vi alltid kunnat bestämma tidpunkten för detta öfvergående. Det går oss på samma sätt vid bestämmande af dess speciella former inom vetenskapen.

Man skulle kunna tala om ett rent psykiskt delirium. Ett icke ovanligt fenomen är t. ex. att en person misstänker sig vara af en annan hatad och förföljd, och detta utan den ringaste verkliga grund. Det oaktadt kan en sådan misstanke qvarstå för åratal, ja för en lifstid. Skulle nu icke detta kunna kallas ett delirium, lika såväl som suparens flugfångande? Icke alldeles. Så länge reflektionen bemästrar sig deliriet och håller det inom sina gränsor, trodt eller icke trodt, så är det analogt med synvillorna, hvilka man ser, men utan att af dem låta förvilla sig. Blir reflektionen förvillad, då är det icke längre delirium, utan sinnesförvirring, och tillhör vansin-

nets gebiet. Lika väl kunde man säga, att en häftig uppblossande vrede, glädje, sorg, som förtager medvetandet af hvad man gör eller gjort, är ett slags delirium. Men här är mera en analogi, än en identitet. Passioner äro rena själssjukdomar, som utgå i det somatiska: de äro icke i sin uppkomst blandadt psyko-somatiska.

I afseende på vansinnet vilja vi påminna om en sak. Vi hafva i del. 1, pag. 120, omnämnt det förhållande, som Spalding berättar om sig sjelf, "att han vid ett tillfälle på en gång blef så förvirrad, att han omöjligen kunde finna ord för hvad han ville uttrycka och sjelf mycket väl märkte, att han valde de mest oriktiga, då han deremot med största redighet och tydlighet kunde genomtänka sin idéverld och tröstade sig just vid den tanken, att om han för sin öfriga lifstid nu vore stängd ifrån gemenskapen med ytterverlden, stode dock hans inre rika förråd honom lika klart för ögonen". Ett dylikt medvetande af sig sjelf och af hvad som tilldrog sig utom honom synes M. S., hvars sjukdomshistoria vi förut framställt i § 45, hafva egt. Friedreich berättar om sig sjelf, att han år 1828 under en feber svarade allt galet, visste det, men kunde icke hindra det. Här må vi påminna om den halfsidiga verksamheten i hjernan, huru Moser berättar, att han fantiserat med den ena hjernhalfvan och bemärkt det med den andra, och Gall, att en prest var för några år vansinnig på den venstra sidan, men kunde bemärka det med den andra, hvilket länge periodvis återkom vid förargelser. — Rostan anmärker i allmänhet, att medvetandet icke lider i hjernlidanden, om icke båda hemisfererna äro angripna. Häraf vill det således synas, som funnes ett vansinne, hvilket blott beror på en afbruten gemenskap emellan tankeför-

mågan och förmågan att uttrycka eller framställa denna, dervid den förra fortginge alldeles oförändrad. Det är då icke heller i sig ett vansinne, ehuru det synes för oss så, snarare ett slags analogon till qvalsömnen, ur hvilken man vill väcka sig, men icke kan. Emedlertid, om ock der ett sådant fall inträffar, anses och behandlas personen af oss såsom vansinnig. Måtte då äfven hvar och en sådan behandlas med all den varsamhet och det undseende, som tillkommer en person, hvilken möjligen helt och hållet fattar vårt beteende, ehuru vi icke kunna göra oss reda för hans. — Detta fenomen är ännu föga uppmärksammadt: det borde utgöra ett lika vigtigt, som intressant föremål för hospitalläkarnes forskningar.

Hvad angår de fysiska fenomener, under hvilka delirier och vansinne framstå, så hafva vi redan antydt dem som tillhöra deliriet, och hvilka egentligen äro att anse såsom symptomer af den sjukdom, under eller med hvilken det framträder. Fenomenerna af vansinnet äro lika mångfaldiga och omvexlande, som dess olika former. Vi återkomma till dem vid dettas speciella behandling. I allmänhet kunna vi säga, att liksom nära nog hvarje själslidande kan framträda inom vansinnet, så finnes knappt någon somatisk abnormitet, som icke der visar sig såsom orsak, följd eller komplikation.

---

§ 73. Utåtgående sinnesrörelser. Indelning.

De utåtgående sinnesrörelserna — affekter och passioner — verka på olika sätt och på olika somatiska or-

ganer allt efter deras art. Vi kunna i detta afseende hänföra dem till särskilda bestämda grupper. Men inom hvar och en af dessa bibehåller dock hvarje sinnesrörelse något egendomligt i uppträdande och verkan.

Se vi på sinnesrörelsernas närmaste inverkan på sinnet sjelft, så kunna vi urskilja trenne slag, allt efter som de framträda under känslan af välbehag (tillfredsställelse), obehag eller en blandning af båda. Till de behagliga räkna vi då: glädje, munterhet, uppsluppenhet, hänryckning, mod, hopp, längtan, beundran, sjelfkänsla; till de obehagliga: sorg, nedslagenhet, ångest, förlägenhet, skam, oro, fruktan, bestörtning, förskräckelse, harm, vrede, afund, raseri, hat, förtviflan; och till de blandade: vemod, väntan, öfverraskning, förvåning.

Se vi åter på sinnesrörelsernas framträdande och inverkan på de fysiska organerna, kunna vi äfven urskilja trenne grupper, nemligen, exciterande: alla de behagliga jemte vrede, raseri, hat; deprimerande: sorg, nedslagenhet, ångest, skam, fruktan, bestörtning, förskräckelse, förtviflan; blandade: väntan, öfverraskning, förvåning, afund, harm, samt i allmänhet oro och hvad som innebär ovisshet.

---

§ 74. De behagliga sinnesrörelsernas inverkan.

Alla behagliga känslor äro excentriska, utvidga anletsdragen, öka hjertats och pulsens verksamhet, göra andedrägten lättare, drifva blodet utåt kroppen och gifva derigenom färg och värme, samt öka turgor vitalis i huden och musklernas kraft och spänning. Isynner-

het eger detta sista rum vid förhöjd sjelfkänsla, mod och hopp. Glädjen upplifvar; den läker såren, både sinnets och kroppens. Under en glad och lugn sinnesstämning kan man få se de svåraste skador läkas och sjukdomar, hvilka man ansett rent obotliga, öfvergå i förbättring. Längtan efter en glädje, efter att råka en person, kan uppehålla lifvet, der det synes färdigt att slockna. Hoppet är af alla dessa sinnesrörelser det mest upplifvande, det kraftigaste medel att uppehålla så kroppens som själens krafter; med hoppet förmår man allt, utan det intet.

Glädjen kompliceras lätt med andra sinnesrörelser. Med öfverraskning drifver den blodet till en början tillbaka och gör anletsfärgen blek, i stället för röd; med bestörtning eller förskräckelse kan den framkalla en apoplexi, men dessa fenomener tillhöra komplikationen och icke glädjen i sig. I och för sig anses de behagligt exciterande rörelserna verka på blodomloppet och bröstorganerna, och kunna i öfverdrifven grad och uthållighet medföra oordningar i dessas funktioner, liksom de disponera till akuta och inflammatoriska sjukdomar. Vid häftig eller hastig inverkan vålla de förvirring, ända till galenskap. Vi hafva härpå anfört exempel ofvanföre.

Tvenne emotioner tillhöra dessa upplifvande sinnesrörelser: leendet och skrattet. Vi skilja dessa åt, såsom beroende på helt olika förhållanden och utaf alldeles olika art. Leendet kommer ifrån glada sinnesintryck och består i ett fysiognomiskt uttryck i ansigtet, hvilket blir bredare med uppdragen mun, utsvällda kinder och sammandragna ögonlock. Skrattet deremot är ett fenomen i andedrägtsorganerna, bestående i en djup inandning, hvarpå följa afbrutna ljudande utandningar. Det före-

gås af en kittling i kardia, och kan denna bero antingen på sinnesrörelser, sjuklig retning, eller sympatiskt på kittling af huden på olika ställen af kroppen, isynnerhet i veklifvet. Det är ovilkorligt, uppkommer hos barnet, innan detta vet hvad det skrattar åt. Hos galningen beror det på löjliga föreställningar och hallucinationer. Det uppträder icke blott vid glädje och andra upplifvande sinnesrörelser, utan äfven vid vrede, harm, skam, förtviflan, men då i en annan form såsom hånskratt. Ett sådant saknar leende. Skrattet i öfverdrift medför samma fysiska olägenheter, som hvarje häftig skakning af organismen: blodstörtningar, missfall, bråckskador, konvulsioner, etc. Man berättar, att filosofen Chrysippus dog af skratt. — Leendet förekommer aldrig hos djuret och icke heller skrattet i egentlig mening. Skatan och papegojan, som kunna härma menniskans toner, ega äfven skrattet såsom ljud.

---

§ 75. *Obehagliga sinnesrörelsers inverkan.*

En alldeles motsatt verkan emot förutnämnda sinnesrörelser utöfva sådana af de obehagliga, som äro rent deprimerande. Dessa agera koncentriskt, drifva blodet inåt kroppen, och vålla derigenom köld i yttre delarne. De utmärka sig genom en nedslagenhet, äfven i fysiskt afseende: hufvudet hålles böjdt, musklerna sakna spänstighet och kraft, andedrägten blir långsam, hjertat förlorar i energi, pulsen i frequens, men deremot vanligen icke i fullhet, huden drages samman, blir kall och blek, längre fram slapp. Krampaktiga sammandragningar in-

träda deremot i alla organer, som bero på N. vagi inflytande, deraf plågsamma känningar i hals och bröst. De nedstämmande sinnesrörelserna inverka på alla kroppens vegetativa förrättningar, medföra aftyning och förtidig ålderdom. De inverka på underlifvets organer och disponera till astheniska sjukdomar. De förändra lifsverksamheten, befordra bildningen af tuberkel- och cancer-celler, om de icke till och med kunna helt och hållet framkalla dem. En vanlig utgång af olycklig kärlek är den i phtisis. Descuret anser 90 fall af 100 utaf kankrösa tumörer bero på nedstämmande affekter. Så inverka de äfven på andra sekretioner, varet i sår förändras, blir tunnt och ikoröst, mjölken förlorar sin närande kraft och försinar.

Till sorg hörer en emotion, gråtandet. Det är ett misstag, då man säger, att alla passioner kunna stegras till gråtande. Man gråter i glädje, harm, etc. men man gråter endast af sorg, eller rättare kanske af medvetandet utaf egen svaghet; och i den mån mer eller mindre af denna känsla inblandar sig i öfriga sinnesrörelser, bringas man vid dem till tårar. Man gråter i harm och ilska, vid tanken på oförmågan att kunna hämnas, i skam, af förtvifflan att icke kunna afvända den. Vid tanken på det oändliga gråter man i medvetande af egen otillräcklighet. Gråt har således alltid samma grundton. Den uppkommer vid en sorglig eller sorgblandad sinnesstämning, den är något menskligt vemodigt, och framstår genom en egenartad inverkan på N. trigeminus och de med denna korresponderande muskelnerver, hvarigenom anletsdragen förvridas och särskildt en tryckning på tårkörteln uppkommer med spasm uti tårkanalerna, så att tårarne strömma utåt kinderna. Vi måste skilja emellan gråt

och tårrinnande. Det sednare uppkommer lätt genom mekaniskt eller sympatisk tryck, såsom retande dunster, nysning, skratt, o s. v., men tårrinnandet är då icke förenadt med den förändring i anletsdragen, som karakteriserar gråten. Djuret gråter icke, men tårrinnandet förekommer hos det. Att en ihållande gråt förstör synorganet är naturligt; mindre troligt är, att den har någon inverkan på organismen i allmänhet. Denna bör då snarare tillräknas den sinnesstämning, som framkallar tårarna.

Fruktan och ångest verka mest på hjertnerverna. Man tror sig höra hjertats häftiga slag, andedrägten blir påskyndad, men icke hindrad, utan beror känslan af andtäppa på hjertats abnorma tillstånd. Muskelkraften aftager, darrning inträffar, liknande den vid enervation hos gamla. I synnerhet träffar detta hufvudet och underkäken, samt nedre extremiteterna. Rysningar, kallsvett och ofrivilliga uttömningar följa. Här deltager äfven N. vagus i den allmänna nedstämningen. Någon krampaktig kontraktion eger icke rum i de organer, som lyda under den. Så är äfven fallet med vasomotoriska nerverna. Fruktan ger anledning till hjertfel, förvärrar alla sjukdomar, och befordrar framför allt annat kroppens benägenhet för smitta.

Den nedstämda sjelfkänslan visar sig i den framåt böjda kroppsställningen, hufvudets och ögonens vändande nedåt. Starkast framträder den i skammen, der hufvudet böjes ned mot bröstet, öfra ögonlocken sänka sig, och båda ögonen konvergera emot näsan. Den nedstämda sjelfkänslan i sig verkar icke skadligt på organismen, så länge den icke är förenad med sorg, harm eller någon annan passion, hvars art den då antager. Och äfven skammens fysiska inverkan ligger mest i dess

komplikationer, då den vanligen förenas med ledsnad, oro, harm eller förskräckelse. En emotion, som egentligen tillhör skammen, är blygselrodnaden. Vid högsta grad af skam, då denna går ända till förintande och således är förenad med ångest och fruktan, inträder icke denna rodnad, utan en dödsblekhet i stället.

Förlägenhet, en blandning af bestörtning och skam, delar med dessa de fysiska fenomenerna. Särskildt märkes en oförmåga att genom viljan beherrska en del koordinerade rörelser, hvarvid man råkat vänja sig, och hvarigenom uppkommer det tafatta beteendet hos de förlägna. Dertill kommer en benägenhet att stamma, i synnerhet hos sådane, som derför ega anlag.

Förvåning, bestörtning, förskräckelse äro olika grader af samma sinnesrörelse, hvilken i mån af styrkan och hastigheten i dess uppträdande inverkar mer eller mindre häftigt. Denna inverkan består i ett stillastående inom själ och kropp, andedrägten tvärstannar, eller ock följer en gäll exspiration utan inspiration, pulsen stannar och musklerna förmå icke uppehålla kroppen. I enskildta fall inträffa ryckningar eller allmänna konvulsioner. Återvänder lifskraften, sker det under häftiga oregelbundna hjertslag med liten och ojemn puls. Men kraften kan förblifva uttömd och patienten ligger der ett lik. Ett två månaders barn dog, förskräckt af en trumma (Lenhossek). Eller ock kunna partiella lamheter återstå, äfven sedan lifsfunktionerna återkommit i ordning, till och med qvarstå för lifstiden. Dessa kunna uppstå så väl i hjernan och ryggmärgen, som i alla andra delar af nervsystemet. Vanligast lider det motoriska. Ofta qvarstår en svindel, hvil-

ken bör observeras, då den lätt öfvergår i epilepsi eller sinnesrubbning.

Förskräckelsen inverkar således på nervsystemets centra: hjernan, medulla oblong. och spinal., och deri-ifrån på alla öfriga utåtgående nerver efter de olika delar af centralorganet, som för tillfället träffas. Äfven till det gangliösa sträcker sig inverkan, hvilket synes af af-söndringarnes förändringar. Förskräckelsen verkar ofta sinnesrubbning, åtminstone är det den sinnesrörelse, som snarast bringar denna till utbrott, om den genom andra blifvit förberedd. Vi hänvisa härom till § 45.

En art af förvåning är beundran, då man försjunker i känslan af något högre och aflägsnare, men hvilket derföre icke behöfver öfverstiga våra egna krafter att hinna. Om denna känsla är ren, medför den ingen störande fysisk inverkan.

Förtviflan, den mest uttalade af alla deprimerande sinnesrörelser och en blandning af dem alla, medför äfven alla deras verkningar, isynnerhet de akuta.

Sådana obehagliga sinnesrörelser, som tillika agera såsom exciterande, — vrede, raseri, hat, — framstå på ett annat sätt. Deras psykiska karaktersdrag består i ett sinnets fixerande på ett föremål, deras fysiska i ett slags svindel med mer eller mindre förlorad besinning. De uppträda med en känsla af värme, hjertat klappar hårdt, bröstet höjes, andedrägten blir häftigare, blodet rusar mot hufvudet, ögonen träda fram, stå stela och vilda, håret reser sig och munnen slutes, men öppnas åter snart, då underkäken börjar ryckas och ögonen vändas, musk-lerna i kroppen sammandragas och röras med ökad styr-ka, och ofta ofrivilligt. Man ser här en inverkan på hjer-nan, medulla oblongata och ryggmärgen uppifrån nedåt,

men icke såsom vid förskräckelsen utaf förlamning och tryck, utan af retning. Det stela i ögat uppkommer af alla de raka ögonmusklernas samtidiga spänning, blickens gnistrande af en förökad humor aqueus, hårens resande af liktidig kontraktion i M. frontalis och occipitalis. De följande häftiga rörelserna äro till en del konvulsiva, till en del utgå de från ett slags kritiskt bemödande att åter försätta sig i jemnvigt. Ett sådant förefinnes vid hvarje vredesutbrott, hvilket synes af de stormande rörelserna, öfvervåldet, utfall af ovett och sarkasmer, allt efter personens konventionella och moraliska ståndpunkt.

Vid den häftiga akuta vreden inträffa bristningar, blodstörtningar, apoplexi; af den ihållande kroniska mera underlifslidanden. Retning i ventrikeln observerades på Beaumonts patient hvarje gång han förifrade sig. Sekretionerna förändras. Bett af rasande menniskor ha visat giftig verkan; att mjölken vållar oro, gråt och kramp, äro kända saker. Likaså känner man vredens inverkan på lefvern och gallvägarne, gallkräkningar inträffa, till och med utbildade gallfebrar; men ännu vet man icke med säkerhet, om gallans afsöndring eller blott dess exkretion är starkare, lika litet veta vi, om den lider någon qualitativ förändring. Men härtill tyckes man kunna sluta af analogien med ofvanstående.

---

§ 76. *Blandade sinnesrörelsers inverkan.*

De blandade sinnesrörelserna äro dels sådana, som öfvergå ifrån det ena slaget till det andra, dels sådana

som i sig innefatta både behag och obehag. Dessa hafva också en analog inverkan på organismen af excitation och depression, sammansatt af den verkan, som de olika momenterna utöfva och ofta utgörande en förstärkning af dem.

En sådan blandad rörelse är öfverraskningen, alltid till en början uppträdande såsom något obehagligt exciterande, men sedan öfvergående antingen i en ren glädje eller i en deprimerande sorg. Dess inverkan på organismen är den af bestörtningen, ofta i en ganska obetydlig grad, någon gång deremot så häftig, att man har sett en oväntad glädje vålla döden. Det är endast genom detta hastiga öfverraskande sinnesrörelser kunna döda. Vid en hastigt öfverraskande sorg inträffa häftiga konvulsioner, yrsel och oreda, utgående från cerebro-spinala systemet. Det är denna form Descuret upptager som en encephalitis med yrsel och konvulsioner, uppträdande hos unga flickor såsom följd af olycklig kärlek. Men den uppträder endast då, när kärleken tar en öfverraskande olycklig utgång, och kan förekomma i fall der allsingen kärlek är i fråga. Jag har en gång iakttagit den hos en ung flicka, hvars syster blef oväntadt häktad, och hos en annan efter besök hos en vansinnig*). — En ringare grad af öfverraskning är förundran öfver något, vanligen för ringa ingripande att fysiskt inverka.

Oro är en blandning af fruktan och hopp, som genom sitt oupphörliga vexlande af excitation och depression uttömmer nervkraften och särskildt disponerar för

*) Observeras, att kramp utgående ifrån hjernan beror på en lokal passagere verksamhet derstädes (*travail passagère*). Den kroniska tillhörer vanligen ryggmärgslidande. Rostan.

paralysier. Väntan, längtan, etc. äro mer och mindre uttalade former af densamma, skadliga i den mån de innebära ovisshet och öfvergå i sorg. Innebära de deremot en glad visshet, visa de samma upplifvande egenskap som hoppet.

Vemod har samma inverkan som en stilla sorg, men der det hoppfulla eller resignerande momentet till någon del motverkar det nedstämmande.

Harm, en blandning af ledsnad, förargelse och glädje, innehåller exciterande och deprimerande momenter, alla af obehaglig art, och derföre på ett dubbelt sätt menligt inverkande. Uppträdande i jalousi, afund, etc. är den ofta orsaken till inrotade åkommer i ventrikel, pancreas, lefver och mjelte.

Efter analogi med dessa få öfriga mera komplicerade sinnesrörelser bedömas. De inverka på organismen analogt med det moment, som till större delen uti dem ingår. Hos olika personer råder mera det ena eller det andra.

---

§ 77. *Fysiologiska anmärkningar.*

Huru en sådan sinnesrörelsernas inverkan fortgår ifrån hjernan, genom ryggmärgen, till motoriska och sensibla nervsystemet, är lätt att fatta. Den är analog med hvarje annan direkt nervledning. Svårare är deremot att förklara den inom de vegetativa organerna, der den framträder mera invecklad och komplicerad. Genom försök af W e b e r m. fl. synes det bevisadt, att hjertats verksamhet beror på de hjertnerver, hvilka utgå ifrån sympaticus och dess ganglieplexus, och att N.

vagi inflytande är ett hämmande och korrigerande. Genom dennes förlamning ökas således hjertats egen verksamhet, och inskränkes icke. Härigenom låter sig förklara, huru t. ex. vid ångest, öfverraskning, förskräckelse, hjertat i början, då hela cerebrospinala systemet befinner sig i ett uppretadt tillstånd, står stilla, men sedan, då ett svaghetstillstånd inträder i nervsystemet och musklerna darra eller paralyseras, börjar åter klappa med full fart. Under glädjen deremot synes N. vagus icke vara förhöjd till sin verksamhet, och hjertat fortfar derföre att slå jemnt och fullt. Likaså i vreden. I början, då nervsystemet är uppretadt, och man känner en kramp-artad sammandragning af hela bröstet, är hjertverksamheten oregelbunden och hjertat står momentalt stilla, men då andedrägten blir friare, börjar hjertat återtaga sin normala verksamhet. Nu är således N. vagus hvarken exciterad eller deprimerad. Efter vredesutbrott befinner sig hela cerebro-spinala systemet i ett deprimeradt tillstånd, då är hjertslaget frequent och förblifver så, till dess organismen återfått sin styrka.

Huru sinnesrörelsernas inverkan på blodsystemet och sekretionerna försiggår, faller sig lika svårt att förklara. Att blekheten uti långvarig sorg och nedstämdhet utgår ifrån den förslappade hjertverksamheten och det derigenom förminskade blodtilloppet, är troligt, men så är icke förhållandet vid fruktan, ångest, förskräckelse, der hjertat kontraherar sig med full kraft, och hudens fibrer visa en stark sammandragning (gåshud), då de i förra fallet äro förslappade. Här måste man tänka sig en reflex på de vasomotoriska nerverna, genom hvilkas retning en förträngning uppkommer i de smärre kärlens lumina. Så är förhållandet vid magnetoelektrisk in-

verkan. I glädje och vrede torde rodnaden i huden, liksom blodfyllnaden i inre delar, härleda sig från hjertats ökade verksamhet. I skammen deremot skulle retningen utgå genom N. trigeminus på de vasomotoriska nerverna (Hagen). Det är nemligen kändt, att rodnaden kan ökas på det ställe, dit man vill rigta tanken. Men äfven utan ett sådant antagande, finnas öfvergångar nog ifrån de öfriga hjernnerverna (3, 5, 6, 9, 10, 12 paret) till sympaticus, för att förklara detta fenomen.

Igenom en sådan kontraktion i de smärre kärlens lumina kan man äfven till någon del förklara den ökade eller minskade afsöndringen inom organerna (deras se- och exkretioner), äfvensom afsöndringarnes förändring, genom uppkommande förtätning, förtunning, uppsugning, m. m. Men till större delen beror detta icke blott på ett quantitativt, utan äfven qualitativt förändradt nervinflytande, som ännu ligger utöfver vår förklaringsförmåga.

---

§ 78. *Somatiska förhållandens inverkan på själen.*

Vi komma nu till frågor af en motsatt art emot dem vi förut afhandlat. I hvad mån inverkar kroppens sjukliga ställning på själen, och i hvad grad kunna somatiska lidanden anses framkalla eller öka psykiska sjukdomar?

Flera och stora filosofiska skolor hafva ansett hela orsaken, icke blott till själssjukdomar, utan äfven till sinnesrörelser och passioner, ligga uti kroppsliga oordningar. Medici hafva följt dem efter. Hippokrates

och Plato satte sinnesrörelserna i hjerta och diaphragma, Galén i hjerta och lefver, Bako, v. Helmont, i sednare tider Broussais, i underlifvet, o. s. v. Folktron är densamma än i dag. Gallan kokar öfver för honom, är ett ganska vanligt uttryck, hvari allmogen lägger mera, än en blott bildlig betydelse. En sådan åsigt kunna vi naturligtvis icke biträda, men vilja i korthet antyda betydelsen och utsträckningen af denna inverkan, så vidt den är oss faktiskt känd.

---

§ 79. Speciel utveckling.

Hjernans sjukdomar framträda under en tvåfaldig form, allt som de bero mera på tryck eller retning. I förra fallet följer en domning i krafterna, trycket må bero af ett exsudat, extravasat, en nedtryckt bensplint, el. a. Tanken blir mer och mer långsam, slö och slutligen helt och hållet förlamad, såsom vi se hos hydrocephalerne. Vi påminna om den sjöman, som trepanerades af Cline, hvarom vi nämnt i § 10. Vid förmjukning i hjernan, partiel eller allmän, inträder ett eget afbrott i tänkandet; tanken liksom tvärstannar för ett eller annat ögonblick och fortsättes derefter vid samma ord den upphörde. Denna förmjukning kan i öfrigt vara mycket inskränkt och qvarstå utan vidare rubbning i åratal. Förhållandet är här, att begagna en liknelse, såsom då en arter är tillstoppad och blodet måste söka sig bivägar genom kollateralgrenarne. Vid början af typhoidfeber, hjernvattensot, o. d., inträder alltid en djup förstämning, och är denna ofta tillräcklig för den praktiske läkaren att diagnosticera en sådan sjukdoms uppträdande. Retning på

hjernan framställer fenomenerna af exaltation, fantasmer och delirier. Så yttra sig en del febrar, inverkningen af vin, m. m. d. Gifternas verkan är i detta fall särskildt känd: Opiets retande fantasmer, Belladonnans vilda och orediga, alkoholens rörliga djurbilder, etc. Men större delen af dessa fenomener äro icke att anse såsom psykiska, utan mera som en fysisk fantasmagori inom hjernan, hvilken uppfattas af själen såsom en realitet.

Hjertats lindrigare excitation borde medföra, tycker man, en ökad lifligbet. Kanske är den, som man känner vid det måttliga bruket af vin och spirituosa, att tillräkna lika mycket hjertats verksamhet, som hjernans. Emedlertid observeras detta mindre. Men så mycket mera den rysliga vånda och ängslan, som åtföljer de svårare hjertsjukdomarne: utvidgning, valvelfel, etc. Till någon del kan väl denna tillskrifvas den respirationssvårighet (tyskens expressiva: "athemnoth"), som alltid åtföljer dessa åkommor och som äfven gifver sig tillkänna vid hydropiska samlingar i bröstkaviteten och emphyseme. De akuta bröstsjukdomarne kan man i öfrigt icke tillägga någon egen inverkan på lynnet. En redan långt tillbaka känd och anmärkt sådan är deremot lungsoten. Retligheten och snarstickenheten hos sådane, som lida af tuberkler, har blifvit till ordspråk; likaså allmänt bekant är deras lugn och sjelfbedrägeri om sjukdomens obetydlighet, hvilka lida af en utbildad phtisis, ett sjelfbedrägeri, som man finner hos de skickligaste läkare, då det gäller dem sjelfva, och som qvarstår regelbundet till en kort period af dagar eller timmar före döden. Då blir för patienten klart det hopplösa i hans belägenhet, men

vanligen öfvergår han i en stilla resignation och dör lugn, om icke respirationsbristen vållar fysiska plågor.

De kroniska underlifssjukdomarne medföra benägenhet för ett tungt och sorgbundet lynne, oro, misstänksamhet. Lefverlidanden disponera särskildt till retlighet och vrede.

Huru retning inom genitalorganerne uppväcker erotiska fantasier är kändt. Desorganisationer, isynnerhet de som medföra impotens, blifva ofta orsak till obotliga hypokondrier.

Allmänna sjukdomars inverkan på det psykiska är lika framstående. Feberns dåsighet kan lätt förklaras på fysikt sätt, då den uppkommer genom en dynamisk inverkan på hjernan. Likaså förhålla sig epilepsiens följdsjukdomar: mani och fånighet, och skörbjuggens nedstämdhet. Men så är det deremot icke med den likgiltighet, som utgör ett så pathognomiskt tecken uti kolera, eller den lättretlighet och den ombytlighet i lynnet, som utmärker de hysteriska formerna. Pellagra, en sjukdom endemisk i Lombardiet, hvilkens framstående symptomer bero på oordningar i nerv- och digestionsapparaterna, med ett egenartadt desquamationsutslag, börjar vanligen med ett så karakteristiskt stadium af gastriska oordningar med åtföljande hypokondri, att det erhållit sitt eget namn: "Mal del padrone", och ofta slutar sjukdomen med fullt utbildad galenskap. Om äfven denna skulle kunna tillräknas några under sjukdomens lopp uppkomna förändringar i hjernan, så är åtminstone den förut uppträdande hypokondrien ett för sjukdomen helt och hållet eget psykiskt symptom.

---

§ 80. Fortsättning. Konklusion.

Vid allt ofvanstående må ingen tro, att denna inverkan af somatiskt lidande på det psykiska innebär något så konstant, att derför kunna uppgifvas bestämda reglor. Det är blott fallet vid några få sjukdomsformer, och äfven der beror mycket på patientens naturliga lynne och dess större eller mindre anlag för den ifrågavarande aberrationen. Så t. ex., då phtisis uppkommer efter och såsom följd af en djupare sorg, bibehåller den denna nedstämda form under hela sitt förlopp. De landsflyktige Polacker, som dogo på Paris' hospitaler, lemnade derpå talrika exempel. Jag har sett de svåraste underlifslidanden icke nedtrycka lynnet. — För min del tror jag, att i allmänhet taget själens inverkan på kroppen är vida konstantare, än kroppens inverkan på själen. Man tänke sig blott, hvilket inflytande resor, ombytt vistelseort, brunns- och badkurer utöfva på långvariga sjukdomar, som emotstå alla medel i hemmet. Kan detta bero på några vigtsdelar syre och vattengas i luften? Det gör väl något, men icke kan det göra allt. Eller på baregin, på brunnsanden? Ja nog beror det på andeinflytande, men icke ensamt af det slaget.

Fjerde Kapitlet.

Speciella sjukdomsformer.

§ 81. *Inledning.*

Vår mening är icke att i detta kapitel framställa hvarken alla de former eller ens alla de grupper af psyko-somatiska sjukdomar, som förekomma. Man kan sluta sig till dem af det föregående. Icke heller kunna vi egna någon utförligare utveckling åt de grupper, vi framställa. En enda sådan skulle fordra en volym, så stor som denna. De flesta utgöra dagligen förekommande sjukdomsfall, tillräckligt kända och framställda i hvarje handbok. Öfver några finnas utförliga monografier. Vi måste nöja oss här, såsom i hela detta arbete, med antydning.

Någon större utförlighet komma vi dock att egna åt de former af exaltations- och imaginations-sjukdomar, hvilka epidemiskt uppträdt inom vårt eget land. Dels ega dessa ett större anspråk på vår uppmärksamhet, dels äro de såsom sjukdomsgrupper föga uppmärksammade i sina egendomliga fenomener och förhållanden. Hos de flesta författare hafva deras olika former blifvit in-

kastade ibland sinnesrubbningarne, utan något afseende fästadt vid de betydliga skiljaktigheter, som förefinnas dem emellan.

De sjukdomsgrupper, vi här vilja betrakta, komma då att utgöras af sinnesslöheten och sinnesrubbningen eller vansinnet, exaltations-, imaginations- och imitationssjukdomarne, hvaribland ett par former af psyko-pneumatisk art äfven förekomma, samt utaf de ifrån den somatiska sferen mera direkt utgående ett par former af depressiv karakter.

---

§ 82. *Sinnesslöhet.*

Sinnesslöheten förekommer under flera olika grader och det antingen såsom medfödd genom bristande anlag och utvecklingsförmåga, eller sedermera utbildad genom olika orsaker.

Imbecillitet är en mindre grad af medfödd sinnesslöhet, och som snarare kan anses utgöra en minskning i den tankekraft, man som normal vill tillägga en och hvar, än en egentlig abnormitet. Den imbecille saknar skarpsinnighet och djupare omdömesförmåga, men är icke utan förmåga att reda sig i lifvets lägre sferer. Han kan inläras en del hvardagliga arbeten, men icke höja sig till något, som fordrar egen eftertanke. Deremot är minnet vanligen jemförelsevis godt. Han kan läras att läsa, skrifva, till och med något räkna. Han har sinne för religion, men kan sällan beherrska sina drifter, hvilka häftigt uppblossa och ofta utgöra farliga medel för utförandet af andras elakheter. Han är i stånd

att emottaga intryck och kan förbättras genom uppfostran.

Hvar gränsen ligger emellan den imbecilles och den normalt utbildades tankeförmåga å ena sidan, eller idiotens å den andra, är omöjligt att bestämma. Imbecilliteten utgör ett medeltillstånd emellan dessa båda, eller rättare sagdt en öfvergång till det sednare.

Då imbecilliteten utgör blott en lägre grad af normal tankeförmåga och icke utmärker sig genom någon slags fysisk förändring, så framstår i d i o t i e n icke blott såsom en ännu djupare grad af slöhet, utan tillika af tydliga fenomener utaf missbildning inom hjernan. Idiotien är antingen medfödd eller uppträder den under första lefnadsåren; den idiote står qvar på barnets utvecklingspunkt lifvet igenom. Hos få af dessa har skallen en normal bildning, hos några är den större än normalt, men hos de flesta mindre och isynnerhet är framhufvudet mindre utbildadt. Ögonen äro ofta skelande, munnen hålles oupphörligt öppen, och saliven rinner ur mungiporna. Ofta är gången osäker, och idioten släpper hvad han får i händer. Ofta äro de döfva och stumma, så att de blott kunna uttrycka enkla ljud eller vilda skrik och ett hemskt skratt. I afseende på förståndsförmögenheterna, så kunna dessa sjunka ned ända till den grad, att all uppfattning saknas, att patienten hvarken kan kläda sig, äta sjelf, eller ens gifva sina önskningar tillkänna. Idioten har ofta dåliga böjelser, till stöld, lögn, etc., men är i allmänhet beskedlig och oförargerlig.

Idiotien tillhör vissa slägter. Äfven vill man härleda den ifrån häftiga sinnesrörelser hos modren under graviditeten. Den uppträder efter tandbrytningen, hydrocephalus,

förskräckelse, o. s. v. Uppfostran kan inverka i de mindre svåra fallen. Sällan lefver idioten öfver 40 år.

En endemisk art af medfödd idioti är Kretinismen*), hvilken kan förekomma fläcktals på nära nog alla ställen af kontinenterna, men egentligen tillhör de trånga, skumma, fuktigt varma dalarne i högalperne, förnämligast de Schweitziska, Himalaya och Södra Amerikas Cordillerer. Vid hafstränderna uppträder den aldrig. Man har funnit, att kretinismen så ofta uppträder tillsammans med goitre, att dessa snart sagdt kunna anses utgöra tvenne former af samma grundorsak, dock så, att goitre på flere ställen förekommer utan fall af kretinism, men denne icke utan goitre. Fabre påstår, att goitre alltid är en föregående sjukdomsform till kretinismen, och att om goitre finnes inom en familj och icke försvinner genom croisering med friska, öfvergår den i följande generationer till kretinism. Detta träffar dock icke allestädes in. Hvilka momenter, som utgöra hufvudorsakerna till dessa endemier, är ännu icke utredt. En del forskare antaga dalgångarnes konturer och form, andre jordlagernas beskaffenhet, då de snarast skulle visa sig på de kalk- och talkhaltiga, andra dricksvattnets beskaffenhet, en viss fuktig värmegrad, sociala förhållanden, andre åter dessa momenter förenade. Det är anmärkt, att sjukdomen kan förekomma på ett ställe, som företer dessa momenter och saknas på ett annat strax bredvid, som är lika beskaffadt, och att den å andra sidan äfven uppkommer, der de saknas. Äfven kan den försvinna på ställen, der den förut härjat, eller upp-

*) Hirsch: historisch-geographische Pathologie; Erlangen 1860. Del. 1, pag. 394.

träda på nya, utan att man kunnat uppspåra någon förändring i de lokala förhållandena. Närmast komma väl de sanningen, som anse sjukdomen såsom följden af en egenartad miasma, hvilken befordras af alla de nyssnämnda momenterna.

Enligt Virchow skulle skillnaden emellan idioti och kretinism vara den, att den förra beror på sociala och kulturförhållanden, den sednare på de genom territoriala förhållanden frambragta förändringarne i nervcentrernas utveckling. "En endemisk idioti är derföre icke alltid kretinism." Det sednare skulle vi dock tro. Kanske kan framtiden uppdaga någon väsentlig skillnad emellan dessa båda former. Till dess må vi anse dem stå i samma förhållande till hvarandra, som andra sporadiska och endemiska sjukdomar. Dock märker man, att en sjukdom kan uppträda i ganska betydlig utsträckning i ett land, utan att derföre behöfva tillhöra detta såsom endemi, om den kan visas bero af tillfälliga orsaker, som t. ex. vid den af bristande vård om gravida och nyfödda, el. dyl.

Kretinismen beskrifves redan af Paracelsus och är troligen af vida äldre datum. Struma omtalas till och med hos Juvenalis.

Kretinismen fortgår ärftligt, men endast på de ställen, der den endemiskt herrskar, eljest försvinner anlaget. En kretin i högre grad förlorar förmågan att propagera sig. Fabre anser till och med namnet Kretin härleda sig af Castrare, förvandladt till Crestar, deraf Creston (Wallack), Crestin, Cretin.*)

Kretiner i lägre grader kunna förbättras, isynner-

*) Esquirol härleder ordet ifrån cretine = alluvialgrund, men hvilket synes alltför mycket sökt.

het om de snart föras ifrån födelseorten. För att häfva sjukdomen såsom endemi, bör man söka förbättra lokala hygiena förhållanden och vara sorgfällig vid behandlingen af struma (Fabre).

I Sverige förekommer struma blott på ett ställe såsom endemi, i Fahludalen; kretinismen deremot icke. Af idioti förekomma sporadiska fall troligen öfverallt. I Norge lärer förekomma en idiot på hvar 626 innevånare, men anser Dahl (Bidrag till Kundskab om de Sindsyge i Norge) icke kretinismen i egentlig mening förefinnas, utom möjligen i Iederen, der territoriala inflytelser kunnat framkalla sjukdomen, men der den icke är förenad med struma. Härvid är att anmärka, att Iederen ligger vid hafvet, skulle således, enligt hvad vi ofvan efter Hirsch antagit, vara fritt från kretinism, men utgöres det af ett lågt liggande kustland, bestående af torfmyror, der all skog blifvit uthuggen, och der invånarnes hus, ofta bygda af torf, omgifvas af djupa fuktiga dalar med stillastående vatten.

En annan form af sinnesslöhet är den som uppträder längre fram under lifstiden, såsom följd af uttömmande och förslappande orsaker: onani, förskräckelse, epilepsi och andra sjukdomar, ålderdomsaftyning, eller ock såsom ett öfvergångsstadium af sinnesrubbningens olika former. Den kan uppträda i olika grader ifrån en så ringa, att den knappt är märkbar, intill det aldradjupaste nedsjunkande i djurisk liknöjdhet, med upphäfdt medvetande och slutligen oförmåga att ens kunna äta eller beherrska de naturliga behofven. Såsom sådan utgör den mången gång slutscenen i melankolien och demencen, till hvilka vi återkomma nedan. Den har efter sina olika grader olika benämningar: fatuitet,

stupiditet, **amentia**, på svenska inbegripna under den gemensamma benämningen **fånighet**. Den skiljer sig från idiotien deruti, att då idioten alltid synes qvarstå på barnets ståndpunkt, antyder deremot fånen, att han uppnått ett högre stadium af utveckling, men förlorat den.

---

§ 83. Sinnesrubbning eller Vansinne. Bestämning.

Sinnesrubbningen eller vansinnet hafva vi förut bestämt såsom ett partielt eller generelt, komplett eller inkomplett afbrott i själens och andens vexelverkan. Den förekommer i flera åtskilda former, hvilka dock kunna såväl förenas med, som öfvergå i hvarandra. Men huru bestämda dessa former än äro, hafva de dock i uppställning och indelning gifvit anledning till många stridigheter.

Det första man bör rationelt beakta, är om reflektionen är generelt eller partielt upphäfd. Det finnes en art af vansinne, der patienten synes fullt redig i allt, utom i någon enda fixerad idé eller någon inskränkt serie af idéer. **Falret** d. ä. nekar helt och hållet, att någon finnes, som blott delirerar i ett, utan påstår, att alla vansinniga äro generelt förvirrade. **Falret** d. y. *) utvecklar detta mera tydligt, då han anser alla sådane vansinnen bero derpå, att en person af ängslig och exalterad sinnesart börjar känna sig besvärad af besynnerliga idéer, som komma och gå *(periode de production)*;

---

*) Folie paralytique, pag. 53.

emellan dessa kastas han halft medvetet, hvarvid han företrädesvis fäster sig vid några vissa, — aldrig vid en enda, — dem han då utbildar till ett systematiskt helt (*per. de systematisation*), som sedan fixeras (*per. chronique*). Men om detta än utgör en rigtig och väl uppgjord beskrifning på uppkomsten af månget vansinne, isynnerhet melankolien, så slår det visst icke in på alla. Månne icke månget sådant äfven kan finnas, der den fixa föreställningen utgör det första momentet, till hvilket sedermera sluter sig en mer eller mindre allmän förvirring. Så skulle kunna förklaras Falret d. ä. påstående, att han på la Salpetrière aldrig sett någon ren monomani, och att dessa endast figurera i landsortsläkarnes rapporter. Men, att sådane enkla delirier förekomma, der patienten endast omhuldar en enda tanke, med full reflektionsförmåga i öfriga fall, det visa tillräckliga trovärdige mäns observationer. I Gheel visade Dr. Bulckens mig en gammal "professeur d'ecole", som ansåg solen för sin skyddsande, men tillika sin ödmjuke tjenare, hvilken följde honom öfverallt och i allo lydde hans befallningar; men i allt annat lärer denne icke förrådt någon oreda och visade icke något spår af demence.

Men, det partiella vansinnet må bestå i en enda idé eller i en större eller mindre serie af sådana, man måste dock medgifva, att ett sådant finnes och numera medgifves det väl också allmänt. Reflektionen kan vara upphäfd inom alla förmågor, den kan vara partielt upphäfd inom någon eller några, inom särskilda delar af dessa.

Reflektionsförmågan kan vara mer eller mindre komplett upphäfd. Vansinnet kan lemna rum för en sund själsverksamhet bredvid sig, det kan lemna rena, klara

mellantider för reflektionens verksamhet (intervalla lucida). Detta har man ansett mera bestämmande för vansinnets intensitet än egentligen för dess form, ehuru en och annan afart derutaf fått sin benämning.

En annan omständighet, dervid man fäster mycken vigt, är om vansinnet innebär en exciterande eller deprimerande inverkan på patientens lynne och själsverksamhet i allmänhet, och detta med stort skäl, då vansinnets form till så betydlig del derutaf bestämmes.

---

§ 84. *Vansinnets indelning.*

Författaren skulle vilja uppställa vansinnets former på följande sätt:

A) Reflektionsförmågan partielt afbruten, således intelligensen förvirrad inom en viss idékrets: Monomanier; a) med exaltation, b) med depression. — Hit borde räknas den s. k. mania sine delirio, der abnormiteten blott synes framträda inom viljans gebiet.

B) Reflektionsförmågan generelt afbruten, intelligensen allmänt förvirrad: Polymanier; a) med exaltation:

Mania, ursinnighet, excitation i alla själens förmågor; kraftyttring ett bestämdt framträdande symptom.

Dementia, förrykthet, excitation i intelligensen, men med svaghet; förvirrade idéer hufvudsymptomet. Denna form öfvergår ofta i sinnesslöhet, — amentia, — genom det kroppsliga organets förslitning.

b) Med depression:

Lypemania l. melancholia; nedstämdhet i själens och kroppens förrättningar såsom hufvudsymptom.

Anm. Mani och melankoli kunna omvexla med hvarandra i ett bestämdt förhållande och bilda då Baillargères: *Folie à double forme.*

Så uppställas dock icke i systemet dessa former. Esquirol kallar monomanien "ett delirium öfver ett eller få föremål med excitation, och definierar deremot lypemanien såsom "ett delirium öfver ett eller få föremål med depressiv karakter," och många följa honom i att sätta alla depressiva manier under melankolien. Mania sine delirio hänföres till manien, då den borde sättas tillsamman med monomanien. Demence förblandas hos många, isynnerhet franska och engelska författare, med amentia, och definieras "såsom ett försvagande eller förintande af tankeförmågan" (Pinel, Morison), och såsom "förvärfvad", i motsats till idiotien eller den medfödda fånigheten.

I äldsta tider skiljde man blott trenne former: mani, vansinne i allmänhet, melankoli, vansinne som antog partiel natur, och idiotismus, brist på förstånd. Esquirol utbytte Pinels benämning melankoli emot den af monomani.

Hvad sjelfva nomenklaturen angår, så anse vi ordet vansinne böra utmärka hela gruppen af sinnesförvirring och icke någon speciel form derutaf. Så förekommer det i allmänna språket och har sin analogi i orden: vantro, vanfrejd, vanära, o. s. v., der biordet "van" upphäfver stamordets allmänna betydelse. Vill man hafva ett svenskt ord för monomani, får man kalla den partielt vansinne. Benämningen dementia bibehålla vi så, som den af de äldre nyttjas, synonymt med de nyares Paranoia, Moria eller förrycktbet, och den af amentia för formerna af fånighet. I intet kapitel af den medicin-

ska vetenskapen äro benämningarne så förvirrade och så förbytta af författarne, som i det om vansinnet*). Utan att vidare uppehålla oss dervid, vilja vi lemna en öfversigt af de hufvudsakliga formerna. Men en öfversigt kan i ett arbete sådant som detta endast innefatta de mest framstående momenterna. Studiet af vansinnets former har numera antagit dimensionerna af en egen vetenskap för sig.

---

§ 85. *Monomani.*

Monomani är den form af vansinne, der en viss fixerad idé eller serie af idéer, eller ock ett bestämdt begär eller lynne, herrskar oberoende af reflektionsförmågans inverkan, hvilken deremot i andra afseenden synes bibehålla sin fulla styrka. Minne, uppmärksamhet och förmågan att bilda slutsatser är qvar. Monomanien uppkommer vanligen långsamt, och kan patienten ofta i många år dölja och beherrska dessa idéer, innan de taga makt öfver honom. Någon gång kan den förekomma hos genier, som oupphörligt hvälfva samma tanke i hufvudet, men vanligen hos medelmåttiga hufvuden med en högre grad af känslighet. Den kan öfvergå i en monomani af annan art eller i demence. Men denna öfvergång är icke nödvändig, ty mången monomani kan qvarstå i en tjog år alldetes ren, utan någon demence. Uti mani och melankoli förekomma ofta under oredan vissa idéer eller passioner, såsom förherrskande, ett slags monomani som symptom. Och man kan med säkerhet påstå, att alla

*) Den, som önskar en öfversigt af några de nyare, hänvisa vi till Hygiea 1864, pag. 272.

former af monomani kunna på detta sätt symptomatiskt framträda i manien och melankolien. Det visar blott, för hvilka själssjukdomar patienten eger närmaste anlag.

Monomanen har vanligen ett bestämdt, icke förvirradt ansigtsuttryck, hvilket häntyder på karakteren af vansinnet. Detta döljes ofta mycket djupt, men förrådes genom minspelet, om man under samtal råkar att anslå rätta strängen.

Monomanier kunna delas i tvenne grupper: de som hålla sig inom intelligensens sfer, de fixa idéerna, och de som tillhöra viljans, de abnorma instinkterna.

---

§ 86. *Intellektuella monomanier.*

Såsom intellektuella monomanier kunna alla slags föreställningar uppträda, äfven de mest orimliga och vidunderliga. En patient trodde sig förvandlad i en thekanna och imiterade en sådan medelst armarnes ställning (Baillargère). Perfect skötte i 18 år en man, som oupphörligt stödde hufvudet med handen, att det icke skulle falla af, men var i öfrigt klok. Tistel, Professor i Leipzig, trodde sig vara romersk kejsare, men förestod det oaktadt sin profession (Friedreich). Hit höra de, som tro sig eller omgifningen förvandlade i olika slags djur: hundar, vargar, etc. Denna form var vanligare i fordna dagar *). Hvad inbildningskraften här spelar för en rol, inser hvar och en. Hvarje fixerad inbildning kan öfvergå i en monomani.

*) Infeliciores fuerunt Athamas et Agane, qui liberos videntes, leones et cervos esse putaverunt. Plutarchi Moralia.

Af monomanier uppträda följande former såsom konstanta.

Högfärdsmonomanien (monomania ambitiosa). Patienten eger allt: rikedomar, kunskaper, rang, magt, etc. Han tror sig vara millionär, kung, utsänd af Gud i något särskildt ändamål, ja, till och med Guds son eller Gud sjelf (Theomani). Kring en sådan idé hvälfver sig allt hans tänkande och handlande. Han är således stolt, frånstötande, och bryter ofta ut. Morison meddelar historien om en sådan, som ehuru fattig och obetydande ansåg sig för "Öfvergeneral öfver hela verlden" och blott sysselsatte sig med att blanda en kortlek. Öfver andra saker talade han förnuftigt och lefde så oförändradt i 20 år. Likaledes en skolmästarinna, som öfver 20 år ansåg sig som den personifierade Britannia och sysselsatte sig att skrifva depecher till ministrar och amiraler, men hvilka voro mycket osammanhängande. Intet symptom af paralysi visade sig. En prest, de R., 63 år, trodde sig stå i kommunikation med Gud och englarne, och kommenderade i deras namn, men skref under detta två volumer på vers och prosa väl och korrekt. (Esq.)

Förföljelse-monomani (monomania persecutionis). Patienten anser sig offer för en ihållande förföljelse af en person, auktoritet, sekt, o. s. v. Han har vanligen hallucinationer af rop och hotelser af dessa förföljare, och är i en beständig oro, flyttar från ett rum och ett ställe till ett annat. Denna oro, som icke kan fördöljas, är vanligen det första tecknet till sjukdomen. Denna vantro om förföljelse går i stort igenom vissa perioder af historien. I medeltiden var det dämonerna som spökade, under revolutions- och skräckperioder

sbirrer och polisbetjenter. I våra dagar intaga, besynnerligt nog, frimurarne här ett rum, visserligen icke i talrika fall, men dock förekommande såväl inom vårt land, som i utlandet. Den mystiska slöja, hvari denna loge söker insvepa sina förhandlingar, imponerar på en allmänhet, som är nog enfaldig att ännu i våra dagar tro på sagorna om barnaslagt, o. d. m. Men vida vanligare är det, att patienten anser sig förföljd af någon enskild person, en slägtinge eller förman.

Monomani af rädsla. Patienten känner en bestämd panisk förskräckelse att duka under för en eller annan sak, ofta en obetydlighet, t. ex. att sticka sig, smutsa sig. En flicka fruktade så för vattuskräck, att hon slutligen trodde smitta ligga i hennes eget linne och icke vågade ömsa. En dam hade af Nelaton blifvit varnad att ej stöta det ena bröstet, deri hon hade någon lindrig åkomma. Hon vågade icke gå igenom en dörr, tillät ingen nalkas sig, och blef slutligen sittande orörlig i sin stol. En karl, som fruktade blifva förgifven, drack aldrig annat vatten än direkte ur Seinen; han blef sjuk och måste föras dit med lifsfara (Baillargère). En fru, 23 år gammal, gift vid 21, fick efter en lycklig förlossning ett utslag af acne i ansigtet; derpå utan orsak en sådan fruktan för koppar, att hon ej torde vidröra den eller hafva den i rummet, vårdslösade sig i allt, men resonerade klokt. Detta försvann efter 6 månaders isolering. En månad derefter samma aversion för talg, och samma vårdslöshet. Ett sådant tillstånd räckte i 12 år, då hon åter intogs på hospital och blef efter en månad frisk (Esquirol).

Till dessa former lägges i allmänhet den religiösa monomanien af de författare, som antaga en

sådan. Vi göra det icke. "Religionen har ingen skuld i monomanien," säger Baillargère, "det är blott en karakter den antager af patientens karakter, liksom den politiska karakteren, o. s. v." Benämningen religiöst vansinne afser ingen egen form af vansinne, utan skulle innefatta dels monomani af högmod hos dem, som tro sig vara helgon, monomani af fruktan hos dem, som blifvit uppskrämda genom fanatiska svärmare, monomani af mord och sjelfmord eller mystisk nymfomani hos dem, som dertill ega anlag, derjemte alla manier, melankolier, demencer, exaltations- och imitationssjukdomar hos sådana, hvilka ega någon religiös kunskap och derföre låta denna framträda ibland sina öfriga förvirringar. Så framställes den åtminstone af dem, som afhandlat densamma. En definition på religiöst vansinne skulle lyda så: ett vansinne, som uppkommer af religiös orsak eller sysselsätter sig med religiösa föremål.*) Men att bestämma sjukdomens orsak och innehåll, är ju icke att bestämma dess art, och någon sådan bestämning kan ej uppgöras, då denna saknar begränsning och således icke kan anses såsom egenartad.

Hvad särskilt beträffar religionen såsom innehåll i vansinnet, så är det ju naturligt, att man under ett sådant förer fram hvad man vet, och hos mången är den religiösa kunskapen den enda han förvärfvat. "Då religionen var allmän" säger Baillargère, "hade vi godt om religiösa vansinnen, numera äro de politiska." — Hvad dernäst beträffar religionen som orsak till vansinnet, så tro vi att härmed förhåller sig på samma sätt, som med

*) Ideler definierar så: vansinne af öfverspänd fromhet, om än hos bofven af blott ögonblicklig varaktighet.

de gamle lexicografernas sätt att derivera, t. ex. *lucus* af *luceo, quia non lucet.* Härom mera framdeles.

---

§ 87. Den förlamande sinnesrubbningen.

En sjukdomsform tror jag mig böra upptaga här, då den närmast sluter sig till de föregående; den är en af de mest bestämda och begränsade, och visar på ett särdeles tydligt sätt sammanhanget emellan de fysiska fenomenerna. Den förlamande sinnesrubbningen (Paresis generalis, Paralysie generale, Folie paralytique) består af en komplex af fysiska och psykiska sjukdomssymptomer bredvid hvarandra. Enligt Parchappe skulle ingendera af dessa serier betinga den andra, utan båda utveckla sig samtidigt. Detta är ingalunda afgjordt. Svårt är alltid att bestämma, hvad som är samtidigt eller efter hvartannat inom tvenne serier, hvaraf den ena kan till en tid döljas, den andra icke. Sjukdomen uppträder med förändradt lynne, som blir retligt, och karakter: en hederlig karl begår bedrägerier eller rent af stöld, minnet, omdömet och viljokraften lida. Under detta börjar talförmågan försvagas, en svårighet inträder att kunna uttala orden, gången blir vacklande och handstilen förändrad. Dernäst inträder en storhetsvurm; patienten är minister, kung, etc., eger tusenden millioner, och detta i jemnt stigande progression. Derjemte visar patienten en bortkommenhet i hvardagliga lifvet, vet icke om han ätit, kan icke skilja morgon och qväll, o. s. v. Nu tilltager svagheten i tungan, öfre och undre extremiteterna. Denna öfvergår småningom i en komplett

lamhet, under det sinnesrubbningen å sin sida öfvergår till demence och fånighet. Enskildta ord och uttryck äro slutligen det enda, som står qvar, men äfven då har jag sett patienten igenkänna sin omgifning. Slutar icke nu ett epileptiskt anfall sjukdomen, nedfaller patienten i ett djuriskt tillstånd af ovetenhet. Det hela räcker 1—2 år, vanligen 3 år, sällan 5.

Denna bild framträder dock icke alltid så regelbunden i verkligheten. I första stadium är ofta sjukdomen förenad med symptomer af mani och melankoli, och i öfrigt mycket omvexlande i regularitet och gång. Hvad som karakteriserar den, är föreningen af de fysiska och psykiska fenomenerna. Härigenom skiljes den ifrån atrophia progressiva muscularis, som börjar ifrån periferien och ofta i enkla muskler, och som icke är förenad med någon sinnessvaghet. Ifrån all annan paralysi skiljes den derpå, att den är generel, men inkomplett, progressiv i intensitet och förenad mera med svårighet i uttalet, än i tungans rörelser. Ifrån den förr nämnda högfärdsmonomanien skiljes den dels genom paralysierna, dels derpå att deliriet icke bildar någon ensemble och icke qvarhålles med någon envishet, utan tåler motsägelse och förändras. Detta storhetsdelirium är dessutom alldeles icke konstant. Det vexlar stundom på längre perioder med depression och föreställningen om en fattigdom, lika ogrundad, som den om rikedomen varit förut. Jag har nyligen haft en sådan patient, för sitt stånd i goda vilkor, hvilken i första perioden ansåg sig ega tusendetal att bortkasta, i den andra deremot trodde sig vara en utfattig tiggare.

Denna sjukdomsform synes stå på gränsen emellan monomani och demence. Den anses af pathologerna

bero närmast på en desorganisation i venerna uti pia mater och hjernans kortikalsubstans, hvilken utgör ett konstant fenomen vid liköppningarne. För denna desorganisation måste någon irritation förefinnas såsom orsak. Men hvarifrån utgår den, är den af fysisk eller psykisk art? Det är detta, som måste bestämmas, innan vi kunna säga oss känna sjukdomens väsende. Och härtill återkomma vi längre fram (§ 95).

---

§ 88. *Instinktiva monomanier.*

Vi återgå till de rena monomanierna. De instinktiva framställa följande former.

Mordmonomani, ett oemotståndligt begär att mörda en viss person eller i allmänhet, utan anledning och emot ens egen önskan och vilja. Grenadille fick vid 17 års ålder ett sådant begär att mörda sin mor, hvilken han ömt älskade. Det upphörde vid 25 år, då han blef soldat, men återkom under tjenstetiden så häftigt, att han var färdig att rymma för att fullborda dådet. Aderton år sednare, sedan han slagit sig till ro, uppblossade begäret ånyo, så att han åter gaf sig till soldat, för att komma hemifrån. Vid tillfällen lät han binda sig och begärde blifva arresterad, för att icke öfvermannas. En annan fransman Bouillard öfverfölls hastigt af en svindel med begär att mörda, dödade också sin hustru och fyra barn; han omtalade genast händelsen sjelf. I la Salpetrière såg jag en ung flicka med begär att sönderslita och mörda, men "stora starka, för att få mycket blod att dricka." — Baillargére påstår, att denna sjukdomsform alltid

föregås af fysiskt illamående, isynnerhet ihållande konstipation.

S j e l f m o r d s m o n o m a n i e n beror liksom den föregående på ett ofrivilligt begär, utan orsak. Vi räkna dock icke egentligen hit, hvarken dem, som lida af feberdelirier eller dem, som söka döden för en idé, af sorg, hemsjuka, leda vid lifvet eller någon särskild beräkning, utan endast sådane, som utan någon synbar anledning föröfva sjelfmordet. I nervfebersdelirier förekommer ofta ett sådant begär. En skicklig skollärare och prest för 30 år tillbaka, L. i C, insjuknade i typhus. Vid sjukdomens början bad han sin omgifning aflägsna allt, hvarmed han skulle kunna göra sig skada, då han fruktade en benägenhet dertill under yran. Man trodde sig hafva gjort så. Men i andra stadium, då patienten syntes temligen lugn, aflägsnade sjukvakten sig en kort stund att hemta något. Vid återkomsten fann han L. med afskurna pulsar vid händer och tinningar, hvartill han begagnat en gammal rakknif, som låg bakom böckerna på en hylla. Nu var han redig och högst bedröfvad öfver händelsen, dog inom några minuter. I vissa febersjukdomar finner man en benägenhet hos patienten, att kasta sig i brunnen eller sjön. En sådan epidemi minnes jag för en tjog år sedan i Skåne. Det samma är fallet hos många vansinniga. Men detta beror mera på känslan af ett inre brännande, än på något direkt begär att förkorta lifvet. I pellagra sjelfmördar sig en tredjedel af antalet. Ifrån denna form bör vidare undantagas alla de tillfällen, der vansinniga mörda sig genom missledda begrepp, såsom patienten på Charenton, hvilken trodde sig hafva fått en annan kropp, än sin egen, och ville visa detta genom att kasta sig ut genom fönstret.

Såsom exempel af verkliga sådana monomanier vilja vi blott anföra följande. Baillargère omnämner en dame, som efter en hysterisk attack hastigt utropar: *"il faut que je me naye"*, sprang i vattnet, men blef upptagen och tänkte sedan aldrig mera derpå. En yngling i goda förhållanden går med sina föräldrar utåt Seinen, glad, sjungande och plockande blommor åt modren; ögonblickligt kastar han sig i vattnet och blir borta. Ideler anför en skomakaredotter, som vid 14 års ålder fick en förfärlig ångest med begär till sjelfmord, utan orsak och med afsky, så att håren reste sig på hufvudet; blef frisk efter fyra veckor.

Denna form inträder ofta intermittent. På Charenton hade en dame känning deraf hvarannan dag, en annan hvar månad. Den föregås vanligen af nedstämdhet, hufvudvärk, hjertklappning och gastriska oordningar. Hos fruntimmer inträder den merendels vid menstruationstiden. Den kritiseras mången gång genom bloduttömningar. Så var förhållandet hos Marc genom näsblod. Den är i öfrigt en af de mest ärftliga former. En köpman Mr. Get hade 7 barn, hvilka alla voro sjelfmördare inom 20 års ålder. Sonsonen blef i 27 året intagen på hospital efter försök att afskära carotis. Den kan fortgå inom en familj i 100 år (Baill.) Den beror mycket på imitation. Hegesias på Ptolomei tid predikade förakt för lifvet, och sjelfmord följde i mängd. Då denna filosofi förböds, upphörde de. Plutarchus omtalar en epidemi i Miletus, der flickor och unga qvinnor hängde sig i mängd, derför att alla män dragit ut i krig. Sedan senaten anbefallt, att liken skulle exponeras nakna, upphörde epidemien. Allmän exaltation bi-

drager mycket till sådana epidemiers uppkomst; man påstår äfven atmosferiska förhållanden, såsom häftig värme.

Sjelfmordsmonomanien är ofta förenad med mordmonomani. Så ser man personer mörda, för att få dö, föräldrar mörda sina barn och derpå sig sjelfva, fästefolk och makar mörda hvarandra samtidigt, vid häftig hindrad passion eller stor nöd. Men i dessa fall kan man ofta spåra anledning och beräkning. De tillhöra då icke monomanierna. I öfriga former af vansinnet är äfven sjelfmordsdriften ett ofta uppträdande symptom. Sjelfmord hos personer, som icke äro rubbade, uppkomma vanligen af feghet, mera sällan af desperation. Jfr. 1 Sam. B. 31: 4. Hos lifdömda är det icke ovanligt, för att undfly det långsamma dödsqvalet. Jag har sett förberedelsen dertill hos en sådan dagen före afrättningen, och det vid den mest uttalade dödsfruktan. —

Tjufmonomani (kleptomani) är analog med de förra, tjufbegäret öfvergånget i ett ofrivilligt och oberäkneligt tillstånd. Denna form är sällsynt, men finnes dock. Såsom sjukligt symptom ser man den i grossesse, demence och imbecillitet. Morison framställer tre qvinnor, alla i samma anstalt, hvilkas mest framstående vansinne bestod i tjufnad, men af hvilka hvar och en hade sitt eget sätt och ställe, att gömma det stulna. Han hade då ytterligare elfva, som icke kunnat lagligen fällas, inom inrättningen.

Pyromani, begäret att anlägga eld. Man har vidlyftigt tvistat, om mordbrandsbegäret förekommer såsom vansinne och oemotståndlig instinkt, oberoende af reflektionen, eller om det alltid utgår ifrån elakhet och beräkning. Det uppträder egentligen hos unga personer och mest flickor vid 12—18 års ålder, mången gång af hem-

sjuka, hämnd, etc.; men äfven af en inre oförklarlig impuls, och då icke af begäret att förstöra, utan blott att se flammorna och glädjas åt dem. Marc omtalar en sextonårig gosse, som inom fjorton dagar utan all misstanka om beräkning eller hämnd anlade eld åtta gånger. Morison anför en karl, K. D., 40 år gammal, hvilken endast talade om att bränna, skref uppmuntrande verser till fortsättning af Towerns brand, o. s. v. Deremot anför han tvenne andra fall, hvilka tydligen bero på beräkning och föregående allmänt vansinne.

Dipsomani, begäret efter starka drycker stegradt till vansinne. Den uppkommer vanligen intermittent, kan fortfara 8—14—20 dagar, under hvilken tid patienten till och med lägger sig till sängs och, utan att äta, blott super desperat. Derefter inträffar en intermission, på ett halft år eller mera, hvarunder patienten känner en leda för allt sådant. Esquirol skötte en sådan patient hvarje höst i 3 år, som sedan kurerades genom en resa till Italien vid anfallstiden. — Den uppkommer vanligen hos äldre vid den kritiska åldern och oordningar i underlifvet, föregås af plåga i njurtrakten och lemmarne, inappetit och törst; den brytes ofta med kräkning. — Den är ärftlig. Gall citerar en rysk familj, der far och son voro supare, och sonsonen visade ett tydligt begär vid fem års ålder. Vid denna monomani, som vid de båda föregående, bör naturligtvis skiljas emellan böjelsen och det sig all behersking undandragande tvånget, hvilket sednare endast kan räknas som monomani.

---

§ 89. Fortsättning.

Alla föregående instinktiva monomanier bero på abnorma begär; särskildt den sista kan icke uppkomma hos någon annan, än den som en gång vant sig vid starka drycker. Vi komma nu till en annan form, som beror på ett stegradt naturbegär, hvilket, patienten oviljande och till och med någon gång ovetande, kan växa till en sådan magt, att det beröfvar honom reflektionens bruk.

Erotomani, kärleksdriften, Satyriasis hos mannen och Nymfomani hos qvinnan, könsdriften, stegrad till vansinne. Den förstnämnda utgår ifrån det inre sinnet, de sednare ifrån fysisk retning, häftig och vild. De äro båda icke ovanliga fenomener i alla former af vansinne, isynnerhet hos qvinnor, hvilka äro mera beroende af kärlekens makt, då karlen snarare dukar under för högfärden och affärslifvet.

Erotomanien håller sig vid något föremål, kändt eller blott uppdiktadt i patientens fantasi, men kan äfven svärma omkring i allmänhet, och besvärar då patienten, om det är en karl, hvarje fruntimmer med sina friarebref och anbud (Gamenomani). Denna form är lika hos män och qvinnor. Stundom yppar den sig icke, utan medför blott en allmän aftyning. En flicka, skiljd ifrån sin älskare, dog på sjette dagen, ehuru älskaren under tiden återkommit.

Nymfomanien är ofta i första perioden förenad med erotomani, den ena eller andra må vara den ursprungliga formen. Vid denna period är patienten ännu sluten inom sig sjelf, under en strid emellan begäret och blygsamheten, och röjer det förra blott igenom ofrivilliga blickar eller åtbörder. Lynnet är dystert, slutet, och pa-

tienten söker ensamhet. I andra perioden är beherskningen borta, sjukdomen antager en kronisk form under ytterlig grad af retning och sensibilitet, eller öfvergår den i en stormande mani, som någon gång tager ett akut förlopp och då kan döda inom ett par dagar. Satyriasis uppträder vanligen genast i andra graden med häftigt stormande utbrott, i synnerhet i fängelser eller eljest hos isolerade personer. Den kan medföra de rysligaste våldsamheter och brott.

Dessa sjukdomsformer kunna hafva sin orsak antingen i kontinens eller afbrott hos unga och retliga, eller äfven i en libertinage, som medtagit krafterna, utan att släcka törsten efter njutning. De bero på anlag och konstitution, klimat, t. ex. Neapels, uppfostran, vissa fysiska sjukdomar, såsom utslag, polyper, etc. De framkallas genom ett vekligt lif, retande lekture och taflor, imitation, m. m. Hos qvinnor är pubertetsperioden och den kritiska åldern farligast.

Utom dessa former, hvilka af auktorerna anföras såsom sjelfständiga och konstanta, kan nära nog hvarje drift eller begär utbilda sig till en instinkttiv monomani. Så skulle vi kunna tala om en snålhetsmani, analog med tjufmanien, en hungermani med nymfomanien, förstörelsemani, samlingsmani. Se om detta ofvanföre, vid drifterna.

Men icke nog härmed. Drifter uppkomma af en så bizarr art, att man skulle anse dem rent omöjliga, och taga en sådan magt, att de rycka patienten helt och hållet med sig. En person fick det infallet att gå i fruntimmerskläder, stängde i början in sig för att påtaga sin hustrus, men köpte sig snart en fullständig garderob sjelf. Han arbetade mot sin vurm, lade bort den

tidtals, bad familjen om förlåtelse, men dukade slutligen rent under (Baill.). — En ung herre vid femton år fick ett oemotståndligt begär att veta hvad aktriserna hade för sig, och huru de hade det, huru de bodde, om de hade barn, o. s. v. Sedermera sträckte detta begär sig till alla vackra qvinnor, men vållade honom en sådan oro genom omöjligheten att tillfredsställas, att han knappt vågade sig ut. Det blef bättre, då han efter några år gifte sig, fick barn och lyckades i sina affärer. Men mot ålderdomen tilltog det så, att han vid sextio år icke vågade sig ut förr än om nätterna, för att icke möta någon vacker qvinna, och då hade han en person med sig, som skulle säga till, om den qvinna han mötte var vacker, då han undvek henne. Sin svärdotter hade han aldrig vågat träffa, emedan han hört, att hon var vacker. För att konsultera Baillargère, kom han om natten till Paris, var då blek och badade i mattsvett. Åter afrest, äfven nattetid, skickar han en exprès tillbaka tjugo mils väg, enär han glömt efterfråga, om portvakterskan på hotellet var vacker eller ej. Hvem ser icke i denna berättelse ytterligheten af en erotisk nyfikenhetsmani.

---

§ 90. Melankoli.

Melankoli är ett allmänt nedstämdt tillstånd af vansinne, alltid med en plågsam känsla, och ofta med delirier inom vissa tankeserier. Den framträder under tvenne former:

a) Blott enkel depression. Patienten visar en instinktlik fruktan, är sluten, talar långsamt och med ansträng-

ning, eller rentaf tiger. Antingen är det honom då omöjligt att tala, eller vill han icke besvära sig dermed. Det händer äfven, att patienten icke förstår, hvad man säger till honom, och derför blir skyldig svaret. Under detta antyder hela det yttre utseendet också nedstämning. Patienten undviker menniskor och söker ensamhet. Musik, promenad och hvad annat förut intresserat honom, är numera till oro och bekymmer. Han står eller sitter vanligen i samma ställning för timmar eller dagar, med hufvudet nedböjdt och blicken sänkt. Denna form kan öfvergå i ren stupiditet. — Baillargère omnämner en ung flicka, liflig och munter, hvilken på en gång blef stum, började stänga sig inne och tände upp ljus. Detta tillstånd försvann efter 10—12 dagar och utmärkte sig icke genom något delirium. En läkares hustru blef tre gånger ögonblickligt melankolisk vid slägtingars död, hvilket hvarje gång räckte 6—8 veckor.

b) Med delirier. Här tillkomma fixerade idéer utaf hallucinationer eller illusioner. Patienten tror sig vara deshonorerad, dömd, skola förgiftas, afrättas, kastas för vilddjur, o. s. v. Härutaf fruktan för att äta, hvilken äfven stundom uppkommer af fruktan, att ej kunna betala. En egen slags fixering af allt vållar en skenbar rörelse i hvad de se, och särskildt i maten, hvilken de anse innehålla smådjur. Till denna form sluter sig Panofobi, Nostalgi, m. fl. dyl.

I allmänhet se melankoliska allt i svart, och allt förefaller dem besynnerligt. De äro oböjliga i tanke och vilja, kunna uthärda plågor och äro benägna för hemska företag. I somatiskt afseende framträder samma tröghet som i psykiskt, sömnlöshet, brist på aptit, envis konstipation, retentio urinae, torrhet och klåda i huden, hvilken

gör att de oupphörligt rifva sönder sig. En ung flicka, som insändes på la Salpetrière i stupiditet, uppgafs vara gravida. Efter fem månader gjordes en undersökning, då man i stället endast fann vesica urinaria betydligt utspänd. Melankolien öfvergår vanligen i organiska sjukdomar: phtisis, skorbutus, hjert- eller abdominalfel; psykiskt i demence och sjelfmord; dessa sednare skedå under inflytandet af hallucinationer, vanligen dumt och utan beräkning, i motsats emot dem i monomani. Särskilt märkes en hastigt påkommande magerhet. En flicka i Paris magrade en liber på dagen. Embonpoint är ett godt tecken, om delirierna aftaga, utmärker eljest en obotlig karakter. Dödligheten är stor.

Melankoli förekommer till och med hos barn, som kunna dö deraf, men vanligast vid 25—40 året, och vid denna sednare period mest hos qvinnor, hvilka se sig öfversedda eller ensamma. Den beror mycket på konstitution och arf, och framkallas i öfrigt genom alla nedstämmande orsaker, såväl fysiska, som psykiska, vanligtvis förenade. Dess utveckling är i allmänhet långsam, men någon gång uppträder den mycket hastigt, liksom den kan undantagsvis stegras till en slags exstas. Ofta är arten dold; man kan då någon gång få reda på patienten genom något enkelt ord, som undfaller honom, såsom "blodbad," el. dyl.

Sjukdomen uppträder ofta remitterande med bättre och sämre dagar, eller passagera exacerbationer, eller är patienten bättre på morgonen. Äfven kan den intermittera hvarannan dag, månad, etc. Då patienten finner sig bättre, tycker han sig hafva uppvaknat ur en dröm.

Melankolien skiljes ifrån monomanien deri, att i denna är idéen bestämd, afrundad och klar. Äfven här kan

patienten förtiga den, men då är hans aktivitet och expression helt olika. Manien deremot är dess fulla motsats i energi och aktivitet.

---

§ 91. Mani.

Mani är ett allmänt exciteradt delirium. Den uppträder i olika grader: a) excitatio maniacalis, en omotiverad talträngbet och aktivitet med fortfarande yttre medvetande och igenkännande af personer; b) egentlig mani, oupphörlig aktivitet, patienten slår i sönder, skriker, skadar sig och andra, han talar mindre, men om det, som förefinnes, och kan återkallas till medvetande för en eller annan minut; c) subacuta, medvetandet af det yttre upphäfdt, patienten lefver inom en inbillad sfer, svarar icke, pratar utan att låta afbryta sig, vanligen med basröst; härtill kan man lägga d) acutissima, då patienten rasar utan uppehåll. Blir manien kronisk, qvarstå symptomerna under det patienten blir mera tyst och besynnerlig, och öfvergår den då i demence.

Sjukdomen utmärker sig i öfrigt genom sömnlöshet, öfverdrifven eller rent förlorad matlust, förhöjd muskelkraft, oregelbundna rörelser, ända till konvulsioner, förminskad sensibilitet, oredig uppfattning och upphäfd omdömesförmåga. Deliriet fäster sig sällan vid något visst, utan spelar på allt, minnet är osäkert, deremot qvarstår det ofta efteråt utaf allt, som passerat under anfallet.

Man får vara försigtig, att icke misstaga ett typhöst delirium, och ännu mera en encephalitis, för mani. Allmogen gör oupphörligt dylika misstag, och äfven förden mera kunnige kunna de komma i fråga.

Mani uppkommer vid häftigt inverkande orsaker, psykiska och fysiska, såsom skrämsel, missbruk af intellektuelt arbete, af retmedel, undertryckta blodflöd, insolation, etc. Mest angriper den karlar och sangvinici af 25—50 år, är vanligare i varma klimater och sommartiden. Den utbryter vanligen tvärt. Någon gång visar sig förebud af en obetydlig kongestion, hufvudvärk, prat, etc. Den kan vara continua, då en remission inträffar vid slutet af första månaden för flera dagar. Intermittent form är icke ovanlig, manien återkommer då med samma symptomer, som den börjat. Hos en engelsman i Italien infann den sig hvarannan dag, alltid med utbrottet under sömnen, fortfor så med rena intermissioner i 4—5 år; öfvergick derefter i demence. Hos somliga återkommer den vår och höst.

Durationen kan vara dagar eller år, den lemnar det mesta antal friska af allt vansinne ($^1/_2$ af karlar, $^3/_5$ af qvinnor). Den öfvergår i helsa genom kris eller långsamt, den sjuke känner sig då nedstämd och sönderbråkad. Den dödar vanligtvis genom underlifsaffektion, sällan bröstets.

Det finnes en form af vansinne: P i n e l s Mania sine delirio, der man icke finner några aberrationer inom föreställningens sfer eller omdömesförmågan, utan oredan består i ett utbrott af vildhet och begärsraseri, hvilket patienten sjelf säger sig finna vara origtigt, men icke kunna hejda. Alla författare hafva varit i stort bryderi, hvart de borde hänföra ett sådant delirium, då vansinnet ansågs bestå just uti det orediga af föreställningarne, och några hafva till och med emot bestående fakta nekat möjligheten af ett sådant. Enligt vår åsigt är detta ju

icke något annat, än ett partielt upphäfvande af andens inverkan, här icke uttalande sig uti brist på reflektion, utan i brist på beherskningsförmåga, och mera enskilt tillhörande viljans gebiet. Menniskan blir här djur på annat sätt, i det hon icke eger kraften qvar af den högre förmåga, som borde reglera och tämja begäret.

En egen varietet af mani är puerperalmanien, i och för orsakens skull. Den är den vanliga formen af vansinne hos puerperae, och uppkommer genom den förhöjda sensibiliteten; den kan oftare botas, än något annat slag af mani. Melankoli förekommer äfven någon gång, men i allmänhet blott när modren ger di längre än hon tåler (Morison).

En egen sjukdomsform är här ock att bemärka, hvilken bör väl skiljas ifrån den intermittenta manien, nemligen den af fransmännen s. k. Folie à double forme eller det omskiftande vansinnet. Denna form är först nyligen beaktad och, som jag tror, egentligen af Baillargère. Falret upptager den under namn af Folie circulaire. Patienten har här tvenne tydligen afskiljda och ombytande perioder, en af excitation och en af depression, hvilka utgöra en sjukdom, hvarefter patienten blir frisk, eller återkommer detsamma i en cirkelgång. Här är således icke någon öfvergång från den ena till den andra formen, såsom det antogs af Pinel och andra äldre. Ännu mera misstager man sig, om man anser den förändrade sinnesarten båda en förbättring, och detta misstag kan innebära vådliga följder. Detta kan lätt ske, då manien är föregående, enär hvarje sådan gerna följes af en nedstämdhet. Hos en del är nemligen manien det första stadiet, hos andra melankolien. Sjukdomen kan i öfrigt visa sig för en gång och patienten sedan bli frisk, eller

kan den fortfara för några år, eller till och med för lifstiden. Den lärer vara ärftlig.

Esquirol omtalar en dame, 50 år, hvilken vintertiden var aktiv och lefde i societeten, vår och sommar var hon stilla, indragen, lat och vårdslös. Så fortfor det flera år. En ung man, 27 år, var om vintern exciterad, gjorde tusen projekter och förstörde pengar, om våren var han lugn, om sommaren inaktiv med brist på aptit och försök till sjelfmord. Detta fortfor tre år. Baillargère skötte, då jag 1861 var i Paris, en särdeles bildad man, som 4—5 veckor i sender led af nedstämdhet med begär till sjelfmord, derefter åter af excitation, då han promenerade, ritade, gymnastiserade. Öfvergångarne voro hastiga. På detta hade han sjelf full reda och skref just då till B. "*ma crise rose est venue*". Det motsatta tillståndet kallade han sin "*crise noire*". B. anförde en mängd dylika fall, hvilka visade denna ombytliga ytterlighet, antingen i lynnet, att patienten var bitter och vänlig, förekommande, pladdrande och sluten, prude och lössluppen, slösande och snål, eller också i verksamhet, att han var exciterad och liknöjd. Qvinnor under ena perioden arbeta, syssla till öfverdrift, laga mat och förstöra, då de under den andra äro nedstämda och snåla, så att de knappt unna mannen att äta. En dylik patient har jag haft tillfälle observera, der anfallen återkommo fem år efter hvarandra emot hösten.

---

§ 92. Demence.

Demencen framställer orediga, inkoherenta ideer och uttryck, genom en förslappning i tankeorganet. Författarne

räkna i allmänhet tvenne slag: a) med inkoherens; b) enkel, såsom följd af fel i hjernan. Den sednare sammanfaller med vår amentia, och upptaga vi blott den förra.

Demence är sällan primitiv, men förekommer, såsom följd af ansträngande arbete hos dem, som läsa och skrifva nätterna igenom, eller lägga sig på studier, hvartill hufvudet ej förslår, isynnerhet filosofer och matematici. Oftare är den en sekundär följd af andra vansinnen. Vanligen visar den sig först i ett och annat bizarrt ord, som icke är på sin plats, sedan komma allt flera och flera sådana, till dess patienten blir helt och hållet oförståndig. Sammanhanget fattas emellan det föregående och efterföljande. Någon gång kan patienten härunder tala redigt för en qvarts timme eller mera, men då börjar tankegången slappas, och det blir allt oredigare. Stundom kan idéen finnas riktig i grunden, men patienten saknar förmåga att uttrycka den, stundom har han blott ett eller annat ord qvar, som begagnas för alla föremål. Man ser likaledes samma uttryck i andra afseenden, såsom då han ritar i sanden alltid samma figurer. De yttre rörelserna blifva äfven automatiska, han står, sitter eller ligger alltid på samma sätt; slapphet och svaghet tilltaga. Stundom qvarstår någon lägre förmåga, t. ex. den att mekaniskt spela schack, minnet af det fordna, etc. Demencen öfvergår småningom mer och mer i slöhet och amentia.

---

§ 93. *Vansinnets komplikationer och orsaker.*

Komplikationer emellan, och öfvergångar till olika sjukdomsformer förekomma ganska ofta. Monomanien

byter om form eller öfvergår i demence. I vissa former af nymfomani förekomma rena anfall af mani. Melankolien öfvergår i demence. Att skilja en del af dess former ifrån monomanier, torde icke alltid hafva sig så lätt. Uti manien förekommer vanligen ett stadium af nedstämdhet, just vid öfvergången till förbättring; kroniskt öfvergår den i demence. Oberäknadt den egna sjukdomsformen af omskiftande mani förekomma ofta öfvergångar ifrån melankoli till mani, och mani till melankoli. Baillargère berättar följande kasus, hvilken han anser som en omskiftande mani för en gång, men som mera tyckes likna en öfvergång ifrån melankoli till mani, under en och samma inverkande orsak. En ung flicka af familj anfölls af melankoli, som efter sex månader ansågs botad, då hon återkom till sin sans, men började genast visa ökad aktivitet, kokettera, rymde med en ung man, förföll, och återkom slutligen till ett maison de santé i trasor.

I öfrigt förekomma inom nästan alla former talrika nyanceringar och öfvergångar. Monomanien öfvergår småningom i polymani, eller framstår på en sådan grund. Uti mani och melankoli framstå bestämda fixerade tankeserier, o. s. v.

Orsakerna till vansinnet äro, som vi redan antydt, af de mest olika slag. Man kunde säga att allt, som inverkar på menniskan somatiskt eller psykiskt, kan ingå såsom ett moment här. I allmänhet inverka samtidigt både fysiska och psykiska orsaker. Sällan uppkommer något vansinne af ettdera slaget ensamt. Man kunde tro, att grunden till vansinne låge i någon disproportion emellan de somatiska och psykiska elementerna. Hvad man ser är åtminstone det, att ett visst anlag fö-

refinnes för vansinnet, och att det är ärftligt. Dermed är icke sagdt, att det ovillkorligen skall komma till utbrott. Detta beror på de tillkommande uppväckande orsakerna. Såsom sådana verka personens kroppsutbildning, lefnadsförhållanden och vanor. Hit få vi också räkna vissa sysselsättningar, såsom det ofta förekommande vansinnet hos dem, som arbeta i färger och fernissor, "mill-reel" i Britanniens blygrufvor, ett slags raseri, deri patienten söndersliter sig sjelf med tänderna, etc. Olika kön och åldrar äro fallna för olika slag af vansinnen. Hos mannen, der stolthet, vinstbegär och häftighet råda, uppträda mera högfärdsmonomani, storhetsmonomani och mani. Hos qvinnan, ofta uti en mera undertryckt ställning och der kärleken spelar hufvudrolen, se vi snarare melankoli och serskilt puerperalmani och nymfomani. Hos barnet finner man sällan någon annan form än melankoli *), i medelåldern råda monomani och mani, vid aftagande år melankoli, demence och sjelfmordsmonomani.

Såsom tillfälliga orsaker tillkomma en mängd yttre, hvilka vålla eller påskynda utbrottet. Sådana äro klimat, årstid, somatiska oordningar, försvagande sjukdomar, kroppsliga eller sinnesansträngningar, sinnesrörelser, isynnerhet sorg och förskräckelse, imitation. Såsom en sådan orsak framstår mången gång en dröm, så liflig, att personen icke blott efter uppvaknandet anser

*) Esquirol omtalar dock en mordmonomani hos ett barn af 7 års ålder. Le Paulmier (Bicêtre) antager en egen form af mania infantum, vid 7—18 år, bestående i ett slags ekstatisk stupiditet, i oregelbundna anfall af olika duration, ofta förenad med hallucinationer. Den botas vanligen och residiverar sällan. (Gaz. d. Hôp. 1856, n:o 120).

den såsom objektivt sann, utan till och med kan meddela denna tro åt sin omgifning. En yngling kom till Baillargère med begäran om betyg, att han var klok, för att kunna få studera, hvilket blifvit honom förnekadt. Hans mor hade nemligen drömt, att mannen begagnade henne till magnetiska konsultationer, att vinna penningar, och så öfvertygat sonen härom, att han anmälde fadren i polisen. En flicka drömde, att hon blifvit narkotiserad af sin far och derefter utaf sousprefekten försatt i hafvande tillstånd. Hon gömde sedermera alltid en knif under bädden, att döda sousprefekten, när han kom igen, och afvaktade sjelf med full tillförsigt sin förlossning i två år. Systern trodde det på hennes berättelse.

Ett sådant liksom öfverfördt vansinne är icke ovanligt. På Bicêtre intogs i Jan. 1862 en person, hvars stjufdotter 10 år förut försvunnit och först 3 år derefter återfunnits, men under hvars efterforskande modren trodde sig kommit en mängd politiska komplotter på spåren, hvarföre han nu fordrade belöning. Sjelf ansåg han sig utsatt för alla slags förföljelser. Hustrun efterskickades och befanns lida af samma föreställningar om komplotter, som hon upptäckt, och om förföljelser, för hvilka hon var utsatt; och hade hon härför varit trenne gånger intagen på la Salpetrière. Slutligen kom dottren, 26 år gammal, i Febr. månad på besök hos fadren. Hon omtalade, att hon lemnat fädernehemmet och i tre år varit i tjenst på ett annat ställe, då hon återfanns och återfördes af föräldrarne; men hon berättar derjemte med full öfvertygelse, att modren under tiden upptäckt politiska komplotter, att familjen derför har att vänta en betydlig belöning, o. s. v. Här är att märka, att under de sednare 7 åren hade familjen lefvat afskiljd och in-

stängd för sig sjelf. — Marcé anför ett dylikt fall, då en hustru efter några år framställde samma fenomener som hennes man, hvilken led af melankoli. (Gaz. des Hôp.)

Ofvan anförde personer hafva en längre följd af år bott tillsammans, afskiljda ifrån annat umgänge. Men nu kan man fråga: är i allmänhet taget vansinnet smittande? och riskera de personer, som äro anställda vid sinnessjukhusen, att sjelfva blifva vansinnige, såsom en följd af deras umgänge med patienterna? I fordna tider troddes detta och var kanske så äfven, — en nemesis för dåliga inrättningar och ett ännu sämre behandlingssätt. Men numera synes det icke så. Man hör sällan talas om någon sjukvakt, som blifvit vansinnig. I Gheel, der 800 sinnessjuke vårdas af invånarne sjelfva, förekommer utaf dessa icke större antal vansinniga än annorstädes, och är den vanliga formen inom territoriet mani, då de som ditsändas vanligen lida af demence eller idioti *). — Skae antager till och med att vistandet ibland andra vansinniga är för den vansinnige nyttigt, då det rycker honom ifrån sina egna tankar. — Smitta kunna vi således endast tillräkna ett ganska inskränkt inflytande på vansinnets uppkomst.

De gamle, liksom de ociviliserade folken i våra dagar, tillräknade vansinnet gudarnes eller dämonernes inflytande. Sednare tidens forskningar hafva visat allt för

---

*) Om Gheel se: Witt, om Sinnessjukhus och Asyler, pag. 10 och följ. — Jag begagnar här tillfället, att rätta ett misstag, som der ofrivilligt insmugit sig, "att jag lärer vara den ende Svenske läkare, som besökt Gheel." Flere hafva gjort det, ehuru deras iakttagelser icke blifvit allmängjorda.

mycket individuelt — anlag, arf, kön, somatiska och psykiska oordningar, lefnadssätt, — bundet vid vansinnets utveckling, att man icke kan annat än antaga det såsom något den menskliga organismen tillhörande. Men då man genomgår sådana kasus, som t. ex. dem vi anfört af mord och sjelfmordsmonomani, må man icke undra, om mången tänker sig dem såsom beroende på ett öfvernaturligt eller onaturligt inflytande.

Frågor, som mycket brytt psykiaterne äro: hvarför är vansinnet sällsyntare hos vildar, än hos kultiverade? hvarföre har vansinnet ökat sig i våra dagar, då bildningen är i tilltagande? Vansinnet har funnits i alla tider och finnes hos alla folkslag; vi känna åtminstone icke något, som varit derifrån fritaget. Här är således fråga om dess frequens. Historia och statistik upplysa föga, ty det är först i sednare tider man börjat taga reda på de psykiska sjukdomsformerna, och äfven detta på flera ställen ofullständigt. Men äfven vid denna ofullständighet kan man med allt skäl antaga, att vansinnet ökar sig icke obetydligt i våra dagar. Och häri ligger ingenting att förundra sig öfver, just vid framskridandet af en bildning, som endast afser att uppreta passioner och föröka behof, i stället att stilla och tygla dem.

---

§ 94. *Vansinnets anatomi.*

De anatomiska förändringarne af eller uti vansinnet kunna anses mindre tillhöra ett arbete, som detta. Men de måste dock vidröras, för att kunna visa, hvad vansinnet i sig är.

Inom pathologiska anatomiens områden är vansinnet

ett af de minst utredda. Kännedomen om hjernans anatomi tillhör först sednare tider och är långt ifrån ännu fulländad. De äldre anatomerna sågo antingen ingenting, eller ock ansågo de hvarje, om än aldrig så aflägset, sjukligt fenomen stå i förhållande till vansinnet. Ett annat skäl till vetenskapens långsamma framsteg här, äfven i vår tid, ligger i sällsyntheten att få undersöka några fall af vansinnen i deras första uppkomst, med undantag af ett och annat af de mest akuta. Man sväfvar således i ovisshet om, hvad som är primärt eller sekundärt fenomen, hvad som utgör ett moment af sjukdomen eller en af dess följder.

Sedan man numera erkänner hjernan för det somatiska sätet för all själsverksamhet, och vansinnet såsom en abnorm sådan, bundet vid detta organ, har man börjat med mera noggrannhet undersöka dess förändringar i sådana fall. Man söker nu efter tvenne slags fenomener: de egentligt konstituerande uti hjernan, och de accessoriska i öfriga kroppsorganer, antingen såsom en föregående och förberedande orsak till lidandet, eller såsom en följd deraf.

Schröder v. d. Kolk, hvilken åt detta studium egnat ett mångårigt arbete, och hvars noggrannhet eger den största tillförlitlighet, anser sig hafva kommit till följande resultat. Intelligensens funktioner försiggå i hjernans främre lober under ossa frontis, begärförmågans (Gemüth = drifterna och lynnet) under ossa bregmatis. Vid mani förekommer alltid affektion af främre loben, men denna affektion kan vara så obetydlig, att den hos en qvinna af 30—40 år, som var periodvis furibunda med fria mellantider, uppträdde blott såsom en obetydlig rodnad. Uterus var deremot uppdrifven med varfylld

substans, och ovarier och tubae inflammerade. Vid melankoli deremot ligger affektionen i bakre loberna. En karl af melankolisk sinnesstämning företedde äfven blott rodnad framtill, utan någon fastvexning, deremot ett starkt exsudat under O. bregmatis. Här var vansinnet idiopatiskt. Denna affektion består i en inflammation i hjernans yttersta lager och angränsande del af hjernhinnan, med större eller mindre grad af injektion, fastvexning eller exsudat.

I melankolien ser man ofta injektion eller kongestion af blod i substansen och hinnorna, men hvilket Baillargère förklarar helt och hållet som en följd af sjukdomen, hvilken drifver blodet åt hufvudet, då "hjernan imbiberas som en svamp." Någon gång förefinnes oedeme i hjernan, så att den skjuter fram genom den öppnade hinnan som en hernia; liquidum utrinner, då man gör en några linier djup inskärning. I demence har man trott sig finna hjernan atrofierad (Parchappe), men hvilket Baillargère förklarar bero på felaktig jemförelse. I många monomanier, t. ex. suicida, har man icke kunnat finna några hjernans förändringar, åtminstone äro de föga konstanta. I mani är hjernan vanligen starkt injicerad och blodfyld; men vi påminna härvid om nyss anförda kasus af Schröder v. d. Kolk.

En sjukdomsform synes i detta afseende ega fullt konstanta fenomener att erbjuda; det är storhetsmonomanien med allmän paralysi *). Den företer nemligen en degeneration i hjernans kortikalsubstans och pia mater, beroende på hypertrofi i bindeväfven och kapillarkärlens

*) Ernst Salomon: den förlamande Sinnessjukdomens hufvudmomenter; 1861.

kärlväggar. I sjukdomens första stadium finner man produkterna af en inflammatorisk process i hjernan och pia mater; sedermera sönderfalla nervrören och öfvergå jemte gangliecellerne i degenerativa bildningar (kalloid- och amyloidkorn), Rokitansky. I sista stadium tillkommer en slags förbarkad ärrbildning i sjelfva ytan af hjernan. Vi hänvisa till sjukdomsbeskrifningen och skola längre fram närmare belysa deras sammanhang.

Sammanvexning af hjernhinnorna, vattensamlingar inom dessa, inflammatoriska bildningar inom hjernan, förbeningar och abnormiteter i första bildningen, hjernramollition, m. m., kunna finnas eller icke hos vansinniga; de utgöra inga konstanta fenomener.' Här är också nödvändigt att observera alla de mångfaldiga kasus, der sådana fenomener förefinnas, utan att patienten lidit af vansinne. Schröder v. d. Kolk t. ex. har iakttagit en sådan form af inflammation och sammanvexning i hjernan, utmärkande sig genom en intermittent häftig hufvudvärk, hvari han till en början förlorade flera patienter; troligen samma form, som Schönleins "hysteriska encephalitis." Här förefunnos inga tecken af vansinne, och flere andra sådane former af en encephalitis med arachnoiditis, etc., förekomma ju. Se Bressler, Krankheiten d. Gehirns; m. fl.

Hvad öfriga organer beträffar, så har man ansett hjertfel sympatiskt inverka till svårmod, och anföra äldre författare sig företrädesvis funnit dem hos sjelfmördare och förbrytare; men i äldre tider undersöktes ju företrädesvis sådana personers lik. — Att blodets beskaffenhet kan vara af inflytande, är otvifvelaktigt och bestyrkes genom analogien af dess verkan till delirier, t. ex. i typhus. Men icke kan detta inflytande vara

af någon betydligare inverkan. Icke får man med Mead, Burnett, o. fl., anse det utgöra sjukdomens väsende. B. anser nemligen denna bestå i en bristande assimilation af kol och fosfor i hjernmassan, beroende på blodet. Phtisis och gangraena pulmonum äro vanliga utgångar af långvarigt vansinne. Kroniska inflammationer i tarmkanalen äro ofta orsaken till melankolisk sinnesstämning. En gastroenteritis kan uppträda med symptomer, så liknande en hjerninflammation, att skickliga läkare blifvit förda bakom ljuset (Stokes). Maskar hafva äfven blifvit funna såsom orsak till vansinne. En fru blef melankolisk af tenia. Ett rasande delirium utaf ascarides förekom ibland Judar uti Lithauen. I melankoli kan man träffa alla former af kroniska oordningar. Underlifvet utgör, såsom Baillargère uttrycker sig: *une repertoire de l'anatomie pathologique.* En konstant oordning är det förändrade läget af colon transversum, som blifver skef eller perpendikulär, dervid den nedsjunker i lilla bäckenet bak vid ossa pubis. — Inom genitalapparaten finner man äfven en mängd olika oordningar, isynnerhet inom ovarierna. Ifrån dessa utgår vanligen nymfomanien. Zuccari observerade en nymfomani af hydatider vid venstra bröstvårtan, som försvann vid deras borttagande. De puerperala förhållandernas inverkan till vansinne är kändt.

Huru mycket af hvad man sålunda funnit tillhörer nu vansinnet, och hvad är tillfälligt? Hvad är eget och bestämmande, och hvad är sympatiskt? Såsom konstant må man antaga en retning och deraf följande inflammatoriskt degenerativ process i hjernytan och dess närmaste hinnor. Men i hvad mån denne skiljer sig ifrån alla andra sådana processer i dessa delar återstår ännu

att undersöka. Och särskilt borde de, som dertill ega tillfälle, fästa sig vid det olika djup, hvartill den sjukliga processen sträcker sig i hjernsubstansen vid olika grader af avancerad sjukdom, och isynnerhet, om och i hvilka fall förenings- eller utbytesplanen emellan den grå och hvita hjernsubstansen kan anses såsom afficierad. Kanske kunna vi här finna en förklaring till den olika förmåga af omdöme, minne och reda, som qvarstå hos patienten. Lika konstant synes det vara, att en mängd sjukdomsformer, isynnerhet i underlifvet och generationsapparaten, sympatiskt framkalla denna hjernretning, samt att andra serier af symptomer, dessa isynnerhet inom respirations- och digestionssystemets organer, uppträda såsom följder derutaf.

---

§ 95. *Vansinnets väsende.*

Sedan vi genomgått vansinnets former och anatomiska förhållanden, kunna vi lättare sammanställa orsakerna till och förhållandet vid dess uppkomst, och derigenom möjligen komma till ett klarare begrepp om dess väsende.

I afseende på vansinnets närmaste orsaker se vi, att det kan uppträda vid alla till ytterlighet drifna begär: girighet, spelsjuka, etc., vid intelligensens ansträngning i studier och spekulationer, vid inbildningskraftens spel, exaltation, vid högfärd och äregirighet, vid drifterna i deras öfverdrift, affekter och passioner: kärlek, vrede, förskräckelse, etc., vid olika lynnesfel, med ett ord vid och i sammanhang med alla själslifvets aberrationer. Men å andra sidan finnes ingen enda af dessa, med eller efter hvilken vansinne bestämdt följer, och vid hvilken

det således är bundet såsom en ovilkorlig följd. Vid olycklig kärlek sörjer den ene sig till chlorose eller hektik, en annan blir galen. Så vid missräkningar, förluster, husliga bekymmer. Den passion, som synes snarast föra till vansinne, är högmodet. Men huru mången både lärd och duglig man vandrar icke sitt lif igenom såsom fullt klok till en hög ålder med en stolthet, hvaraf tiondedelen är nog att föra en annan till dårhuset. Ett oupphörligt vändande af fantasiens bilder fram och åter, under förespeglingar af alla möjliga önskningars ernående och med lössläppande af alla passioner, är också ett af de sätt, hvarpå mången yngling föres till vansinne; men å andra sidan känner jag flera personer, män som qvinnor, hvilka en lång lifstid igenom drömt sig en sådan fantasiverld, först såsom önskemål och sedan såsom en romantisk hvila, utan att på något sätt ryckas bort ifrån den verkliga verld, i hvilken de lefvat och verkat.

Likaså litet bestämdt det är, om ett vansinne följer eller icke på utbrottet eller fortvarandet af den ena eller andra sinnesförvillelsen, lika obestämd är den form detta vansinne antager. Vid förskräckelse kan följa mani eller monomani, men äfven melankoli och demence, vid olycklig kärlek mani eller melankoli, vid sorg likaledes.

Öfvergå vi nu till de fysiska orsakerna, så kunna de vara lika mångfaldiga, som de psykiska. De, som anse sådana såsom sjukdomens väsendtliga eller enda orsak, anföra först hjernlidande af olika slag, så hjertsjukdomar, underlifssjukdomar, generationsretning. Men här inträffar samma förhållande, som vi anmärkt vid de psykiska orsakerna. Samma lidande, som hos den ene anses som orsak till en sinnesrubbning, kan hos en an-

nan fortfara år igenom, utan att medföra den minsta förändring af själsverksamheten. Sjelfva hallucinationerne, hvilka hos många utgöra just ett symptom af vansinne, kunna hos andra förefinnas utan alls något sådant. Vi se ett exempel derpå i Nikolai, som kunde helt och hållet beherrska sina och förblef klok. Flera exempel äro anförde 1 del. pag. 267. De författare, som ensamt se orsakerna till vansinnet i somatiska oordningar såsom F r i e d r e i c h, B l a n c h a r d, m. fl., kunna icke heller uppgifva några konstanta sådana, utan räkna dit alla äfven de minst ingripande abnormiteter. De konstantaste anatomiska förändringar man hos vansinniga observerat, utgöra väl de af S c h r ö d e r v. d. K o l k så ofta åberopade tecken till retning eller organisk förändring uti hjernan och dess hinnor, såsom följd utaf en inflammatorisk process i dessa delar. Men om vi noggrannt jemföra dessa fenomener med föregående sjukdomsfenomeners utveckling, der denna är oss ifrån början bekant, månne vi icke oftast kunna anse dem lika mycket som följder af en abnorm verksamhet å ena sidan, som orsak till en sådan å den andra. Vi vilja belysa detta med fakta.

Den form af vansinne, hvilken synes oskiljaktig ifrån ett bestämdt somatiskt lidande, är väl storhetsmonomanien med paresis generalis. En postiljon, stark, frisk och intelligent, hade sig uppdraget att föra posten fyra mils väg, qvardröja der ett dygn i afvaktan på den återvändande posten, och sedan återvända. Detta upprepades tvenne gånger i veckan under 10 à 12 års tid. Under hela denna tid skötte han sig mycket väl och var i goda förhållanden, men syntes eftersträfva ännu bättre, anlade ett värdshus, o. s. v. Tidtals var han besvärad

af gikt, men företedde i öfrigt intet sjukdomssymptom. Tänkom oss nu denne man, som i 10 år kördes fram och åter samma väg utan någon kroppslig ansträngning, utan något att fästa tanken vid, och som hvarje vecka qvarlåg i en postgård på landet, väntande tvenne dygn. Hela denna tid kunde han icke tillbringa i en slö likgiltighet, dertill kände jag honom såsom alltför intelligent och lifligt intresserad i hvad som förekom. Men hvarmed sysselsatte han tankarne? — Mot slutet af ofvannämnde period började han blifva tyst, liksom funderande och slapp. Men ingenting annat märktes, till dess han efter en obetydlig excitation år 1859 blef besynnerlig, började anse sig öfvermåttan rik, kastade ut penningar till höger och venster, under det på samma gång alla tecken af paresis generalis uppträdde, och fortgick denna med sitt vanliga förlopp, så att han tredje året derefter (1862) afled i full paralysi, så till själs- som kroppsfunktioner.

Uppkomsten af detta fall kan jag nu icke tänka mig annorlunda, än att patienten under sina ensamma resor tänkte och funderade på det ekonomiska välbestånd, hvartill han ville eller önskade komma. Denna tanke har varit så liflig och så ihållande, att den antingen framkallat ett kongestionstillstånd i hjernans kortikalsubstans, och derigenom vållat sjukdomen, eller också har den, då ett sådant blifvit af annan orsak framkalladt, qvarstått der inbildad, såsom hvart och ett länge och väl öfverläst pensum gör det. Vill man antaga detta sednare och påstå, att paresis generalis ensamt beror på en fysisk orsak, så var likväl den oupphörligt omtänkta och fixerade föreställningen det första momentet, och om vi än medgifva, att detta moment aldrig behöfver följas utaf en

sådan sjukdom, och således icke varit absolut vållande till den, så har det dock haft någon del deruti.

I melankolien få vi påminna om den beskrifning af dess uppkomst, vi efter Falret d. y. förut anfört. Den är mästerlig, när man blott icke anser den såsom det enda möjliga sätt för uppkomsten af fixa idéer, och således som ett motbevis emot monomaniernas existens. Den framställer deremot på det tydligaste uppkomsten af melankolien. En person af ett ängsligt lynne, försatt i obehagliga förhållanden, isynnerhet i ett isoleradt, vantrefligt läge, utan sysselsättning, börjar oupphörligt tänka på sig sjelf och dessa förhållanden, och vänder sådana tankar oupphörligt fram och åter i sinnet, det ena året efter det andra. Han fäster sig då mer och mer vid något särskildt moment, antingen i afseende på orsaken af hans verkliga eller imaginerade lidande, eller på något dess fenomen, hvilket öfverdrifves under bearbetningen, ofta på ett absurdt sätt, och en fiktion uppkommer eller uppträder. Detta kan inträffa 20 år efter första uppkomsten af missnöjet, under hvilken tid patienten kan hafva synts alldeles klok, till det högsta något inbunden och förstämd. Nu börjar han vara besynnerlig och sedan behöfves blott en eller annan tillfällig orsak, en förskräckelse, ett hastigt intryck, en ny liflig föreställning: på ett oss obekant sätt upphäfves, liksom tvärstannar, nu reflektionens verksamhet, och vansinnet är gifvet. Under denna tid hafva en del somatiska lidanden infunnit sig, tröghet i abdominalfunktionerna, nervösa känningar, m. m. De kunna vara följder af det nedstämda lynnet; — men äro väl de eller detta det närmast bestämmande momentet af det slutligen uppträdande vansinnet? Detta kunna vi icke afgöra

Hvad vi veta är dock, att de icke voro med ifrån början, och att således den första orsaken är att söka inom själens gebiet.

I dessa båda fall kunna vi hafva att göra med ett uppkomstsätt af blandad psykisk och somatisk art. Deremot måste vi sätta å ena sidan den sinnesförvirring, som följer med pellagra, och hvilken så tydligt visar sig vara af helt och hållet somatisk orsak. Denna framträder icke heller i förvirrade begrepp och fantasier, utan mera såsom en nedstämdhet och oro, med deraf följande sjelfmordsdrift. Å andra sidan må vi också tänka på sådana exempel, som det hvilket jag anfört § 45 på akut mani, vållad af förskräckelse. Här hade tydligen intet annat än en psykisk exaltation föregått, och allt hvad fysiskt man skulle kunna spåra, vore ett särskildt anlag för en sådan vansinnesform.

---

§ 96. *Fortsättning.*

Efter denna öfverblick fråga vi nu: hvad är vansinne? Säga vi, att det utgör en rubbning i menniskans sinnesverksamhet, så taga vi saken tydligen för vidt. Icke är hvarje sådan rubbning ett vansinne. Då skulle alla abnorma fenomener, t. ex. distraktion och konfusion räknas dit, att icke tala om större delen af affekter och passioner. Dessa kunna möjligen vålla ett vansinne, men icke ens detta konstant; ännu mindre utgöra de ett sådant. På Malmö hospital lefde för omkring 30 år sedan en Mühlenfels, hvilken hade samlat flera rum fulla af det största skräp, man kan tänka sig. Hvaruti låg det vansinniga här? Icke i samlingsdriften, ty Linné, Thunberg,

Marklin hafva samlat mycket mera, och de voro lärde och kloke män. Icke kan det sägas ligga i det samlades värde. Under en annan period och i en annan verldsdel skulle hans porslinsbitar och papperslappar väckt mera förvåning, än en japansk porslinssamling eller en orientalisk antiqvitetssamling göra det hos oss. Då en furste offrar tusendetal af sitt och andra folk, att hämnas en inbildad oförrätt, anses han stor. Då en Nero tände eld på sin egen hufvudstad, var han icke vansinnig. Det är således icke blott graden, som skiljer drift och passion ifrån vansinne. En sjöman här på stället funderade dag och natt på ett eget kosmogenetiskt system, enligt hvilket "verlden ifrån början blef danad genom fria partiklar, som tillvexte af sjelfva kölden, hvilken är moder till all ting; på 500 år fruso dessa tillsammans till storleken af ett sandkorn, och bilda nu 72 olika slag, etc." Detta allt framställes utan reda eller besinning: han är vansinnig. Men hela filosofiska skolor hafva trott detsamma, och kanske finnes ännu någon, hvars åsigter icke så mycket divergera ifrån hans. Det är således icke ens sjelfva åsigterna, som utgöra vansinnet. Icke heller är det sättet att kombinera dem. En patient, som tror sig vara förföljd af en person eller kår, eller den, som vurmar för någon annan fix idé, skulle, om premisserna voro sanna, i intet skilja sig ifrån den klokaste. Så logiskt rätt kan han framställa och försvara sina satser.

Hvad som fattas alla dessa är förmågan att reflektera, att bedöma sig sjelf och sin ställning till det yttre, det är, att skilja verklighet och egna fingerade föreställningar, uppgjorda af en lössläppt inbildningskraft inom själens residuer, eller ock å andra sidan, att beherrska en-

sidigt utbildade drifter och hålla dem inom sina rättmätiga skrankor. Det är intelligensens högre förmågor, som upphäfvas, under det de lägre, såsom det logiska tänkandet och det enkla kombinerandet, stå qvar. Detta upphäfvande kan vara partielt och blott innefatta intelligensen i dess relation till en annan förmåga, en eller annan idé, eller ock kan det öfvergå till flera.

Då intelligensen har sitt egentliga menskliga element ifrån anden, under det han i sina lägre funktioner endast förestår de djuriska själsfenomenerna, och då dessa lägre fenomener äfven hos den förvirrade kunna qvarstå oförändrade, så synes, såsom vi på flera ställen redan antagit, grunden till vansinnet böra sökas i en förändring af detta andens förhållanden till själen, i sambandet dem emellan. Men hvaruti denna består, eller huru den kan uppkomma, derom veta vi intet. Vi känna icke lagarne för detta vexelförhållande, och ännu svårare är det oss att förklara, huru de kunna förändras till och med af rent somatiska orsaker, såsom en stöt på hufvudet, el. dyl. Vi se blott, att det så är, eller åtminstone måste vi säga, att det för närvarande synes för oss såsom det så vore.

---

§ 97. Fortsättning. Konklusion.

Vi få nu framställa de konklusioner, hvartill vi i afseende på vansinnet tro oss komma.

Vansinnet utgör en sjukdomsform, som uppkommer och utvecklar sig på gränsgebietet emellan själ och kropp. Det indrager större eller mindre partier af dessa i lidandet.

Inom själen är det de lägre förmågorna, som lida: receptivitetsförmågan uppfattar tingen på ett oredigt

sätt, viljan rasar fram ohejdad. Intelligensen i sitt förhållande till dessa förblandar verklighet och fiktion, bildar falska omdömen och slutsatser, men lider icke i sig sjelf, hvilket synes af dess klara redighet vid intervalla lucida och mången gång mot lifvets slut. Dess verksamhet inom den krets, der den rörer sig, synes också regelbunden, och de falska konklusionerna uppkomma icke genom felaktig verksamhet, utan på grund af felaktighet i de öfverförda premisserna. De bero då på en afbruten reflektionsförmåga.

Här är äfven att märka, att de flesta af vansinnets former förekomma äfven inom djurverlden. Hästen lider af mani, hunden af melankoli, då han sörjer sig till döds på sin herres graf. Detta visar, att vansinnet rörer sig inom själens lägre gebiet. Hos djuret finnes nemligen icke mera af intelligens, än blott föreningslänken emellan receptivitets- och begärförmågan. Monomanien är den form, hvartill hos djuret icke finnes något analogon. Monomanien är också den form, i och bredvid hvilken reflektionen fortfar att verka, då den blott är afbruten inom en viss serie. Vid betraktande af detta och flera förhållanden skulle författaren icke vara obenägen, att antaga tvenne slags vansinnen, det ena mera psykiskt, beroende på och verkande inom själsförmågorna sjelfva och innefattande större delen af monomanierna, det andra mera somatiskt, innefattande mani, melankoli, demence. Kanske kunde vi genom en sådan delning lyckas bättre i våra forskningar, än så länge vi hänföra alla former till ett och samma gebiet.

Kroppen lider i organet för tanken — hjernan. Men denna lider egentligen och primärt funktionelt; under

fortgången uppkomma organiska förändringar. Detta synes af den lätthet, hvarmed ett akut fall kan öfvergå i helsa. En patient med tolfårig monomani blef på en månad frisk för Esquirol.

Hvarje kroppens eller själens lidande, som antingen ständigt och ihållande inverkar på detta föreningsgebiet af själ och kropp, eller också vållar en häftig skakning i detsamma, kan framkalla vansinne. Men ingen af dessa orsaker framkallar det ovilkorligt och absolut. I allmänhet är det psykiska orsaker, som i första hand betinga vansinnets uppkomst. Deremot beror dess qvarstående på inträdande organiska förändringar, isynnerhet i hjernan, och ju större utbredning dessa förändringar antaga, desto snarare öfvergår vansinnet i permanent form, till dess organet icke längre är mägtigt af en naturenlig funktion. Detta bevisar utom annat det kända faktum, att vansinnet alltid från början fordrar somatisk kur att brytas och hejdas. Visserligen kureras månget vansinne ensamt genom stillhet och isolering, men resonnement tjenar deremot till intet i början af sjukdomen. Vi erinra om v. Schuberts yttrande: det är fåfängt att tala förstånd för ryttaren, förrän man hejdat den skenande hästen. Vi neka derföre icke, att ju vansinnet äfven kan uppkomma af en rent somatisk orsak, t. ex. vid pellagra. Likaså kan den sinnesstämning, som framkallar benägenheten för detsamma, ytterst bero på en reflex ifrån ett somatiskt lidande.

Då ingen fysisk eller psykisk orsak förefinnes, som ovilkorligt framkallar vansinne, men detta kan uppkomma af de mest olika, måste der finnas något särskildt, tillkommande moment, som bestämmer dess uppkomst. Det är detta moment, som bestämmer öfvergången ifrån

ett själslidande i allmänhet till ett vansinne, och detta moment består i upphäfvandet af reflektionsförmågans inflytande. Det inträffar ofta nog ögonblickligt och liknar då upplyftandet af orosklofven i uret eller bommen i qvarnen: verket rusar fram utan återhåll. Har vansinnet blifvit långsamt förberedt, behöfves härtill blott den obetydligaste tillfällighet, såsom en liten opasslighet eller ringare förskräckelse. Har personen vetat att dölja sitt föregående tillstånd, så anses detta vanligen såsom orsak till vansinnet, hvars bedömande derigenom betydligt försvåras.

Då samma själstillstånd kunna hos den ene i ganska hög grad fortfara en hel lifstid igenom, men hos den andre i vida ringare snart nog öfvergå i vansinne, så synes att för detta fordras en egenartad disposition. Vi veta icke hvari denna består, om den beror på ett sammanträffande af inverkande orsaker ifrån det psysiska och somatiska gebietet (Coincidens), eller på en disproportion emellan båda dessa gebiets verkningskrets och verkningsförmåga. Vid ärftliga fall och möjligen några andra kan denna disposition utan någon synbar anledning utbryta såsom vansinne. I allmänhet fordras dock de förut nämnda inverkande orsaker, att utbilda den, och det tillkommande öfvergångsmomentet, att bringa den till utbrott. Detta visar inom det psykiska fenomener temligen analoga med dem, hvilka uppkomma inom det somatiska vid en commotio cerebri, en katalepsi, tetanus, o. d.

Det egentliga karaktiserande i vansinnet och det, som genomgår alla dess former, är således den upphäf-

da reflektionsförmågan.*) Vansinnets väsende är då ett afbrott i själens och andens vexelverkan. Vi mena naturligtvis här ett afbrott emellan dessa delar såsom funktionerande, icke såsom intregrerande, hvilket innebure en naturomöjlighet. Själ och kropp rasa fram, skilda från andens dominerande och korrigerande inverkan. Menniskan kommer i samma ställning som djuret och nedsjunker mer och mer till dettas tillstånd, i den mån organerna genom det öfveransträngande och naturvidriga arbetet förderfvas och förslitas, så att slutligen en blott vegeterande massa återstår. Anden är dock under detta ingalunda förintad. Huru den arbetar och funktionerar under denna sin delvisa isolering ifrån de yttre verktygen, veta vi icke. Men att ett sådant inre arbete försiggår, det se vi af de personers exempel, hvilka efter ett långvarigt och ihållande vansinne återvakna till besinning, och då till och med antyda en utbildning af högre art, än den de företett före vansinnets inbrytande (1 del. pag. 120.). Dr. S k a e berättar om en qvinna, som varit 46 år intagen på Edinburghs Asylum och deraf öfver 20 år i demence, och hvilken vid början af sin sista sjukdom för en kortare period återfick omdöme, minne och intelligens. (Annual Report for the year 1860). Detsamma synes vidare af idioterne, som ofta äro föga i stånd till intellektuel utveckling, men deremot betydligt till andlig. Detta visar Dr. R e e d s arbete med dessa olyckliga, hvilka han kunde bibringa en ganska redig kristendomskunskap. En idiot i Marion i Nordamerika Icabod Hadsdell kunde icke uppdrifvas till högre arbetsförmåga

*) Vid mania sine delirio gäller detta upphäfvande reflektionens dominerande inverkan.

än den att hugga ved, hans minne var för svagt för alla praktiska göromål, men icke att ihågkomma sånger och bibelspråk, och dessa kunde han använda på det mest passande sätt, då det kom i fråga. Genom en inre kallelse drifven till bönestunderna, innan han ännu fattat något utaf dem, försummade han dem sedan aldrig.

---

§ 98. Daimonomani.*)

Då vi nu genomgått vansinnets former såsom den sjukdomsgrupp, der kropp och själ abnormt fungera till följe af sin större eller mindre frigörelse ifrån anden, så tränger sig en fråga på oss: kunna anda och själ äfven frigöra sig ifrån kroppen, och hvad blifver väl följden af en sådan frigörelse?

*) Daimonomani är en benämning, hvarunder man innefattat flera olika sjukdomsformer. Med *Daimonizomenos* förstå de Bibliske författarne endast den form, vi här nedan komma att upptaga. I sednare tider tages deremot vanligen Daimonomani såsom det själstillstånd, deri patienten tror sig vara ett föremål för onda andars personliga inverkan utifrån, en form hvartill vi återkomma vid imaginationssjukdomarne. En del författare taga ordet i ännu vidsträcktare betydelse såsom inbegripande alla de fall, der patienten i sitt delirium inblandar djefvulen, vare sig såsom hallucination eller reminiscens af hvad han hört eller läst. Detta sednare är blott en symptomatisk form af mani, melankoli eller monomani.

Daimonomanien kan tänkas på 3:ne sätt: antingen är den ett skådande af något realiter existerande inom andens område, eller ett fantasispel, frambringadt hos menniskan af demoniska magter, eller ock ett fantasispel ensamt af och inom henne sjelf. Det första antager Katholska kyrkan, och dess möjlighet ingår äfven i den äldre Lutherska kyrkans föreställning och i folktron; det andra antages af nyare dogmatiker, det sista af dem, som se saken endast ifrån filosofisk synpunkt.

I viss mening frigöra sig ande och själ ifrån kroppens herravälde, i den mån anden närmar sig sitt normala förhållande till Gud. Men här blir icke någon kroppens abnorma verksamhet följden, så vida icke sjelfva utvecklingen är abnorm. Vid all normal utveckling utbildas triadens alla delar lika. I den högsta möjliga grad af menniskans anslutande till det gudomliga vi känna, — den gudomliga ecstasen —, hafva vi icke heller något enda exempel af kroppsligt lidande eller abnormitet, högst en domning eller hvila. Deremot förekommer ett slag af ett sådant anslutande, som utgår ifrån eller åtminstone blandar sig med ett sjelfviskt sträfvande, att genom kroppens nedsättande medelst öfverdrifna fastor och späkelser uppdrifva själen och anden till större grad af verksamhet. Resultatet blifver här också en drifhusvext utan styrka och kraft. Och liksom detta tillstånd utgör ett motstycke på andig väg emot den normala kristliga utvecklingen, så finnes äfven en naturlig ecstas, hvilken kan uppträda under mer eller mindre framstående somatiska abnormiteter. Hit torde kunna räknas vissa fall af katalepsi och clairvoyance, men detta undantagsvis, ty i allmänhet är den kroppsliga verksamheten icke upphäfd under clairvoyancen. Personen kan ju uppfatta genom kardia, han kan tala, etc.

En annan form af ecstas är den onaturliga, om man kunde t. ex. tänka sig anden så dragen ifrån sin normala verksamhet, att den rycker själen med sig, och kroppen försättes i ett tillstånd relativt till själen, sådant som det, hvari anden befinner sig vid vansinnet. Finnes en daimonomania vera, — och hvarför skulle den icke kunna finnas? — så hörer den hit. Detta gebiet är oss för dunkelt, det tillhörer derjemte andens sjukli-

ga tillstånd mera, än själens. Sjelf har jag icke haft tillfälle iakttaga något sådant fall, icke heller sett något anfördt hos författarne, hvilket jag vill anse såsom bestämdt hörande hit. Emellertid ega vi alltid en afart, historiskt bestämd, vid hvilken vi måste något fästa oss innan vi lemna detta gebiet. Det är den af ett demoniskt inflytande på menniskokroppen, bredvid och oberoende af ande och själ. Hos judarne förekommer en sådan, noga begränsad och bestämd, den s. k. Obsessio diaboli, isynnerhet framträdande och beaktad vid Christi tid.

---

§ 99. Fortsättning.

Med besatt menas i Nya Testamentets skrifter en menniska, i hvars organism en demon tagit plats såsom ett andra individuum, hvilket bredvid själen så väl talar, som i öfrigt verkar igenom kroppen. Detta tillstånd återkommer åtminstone i allmänhet periodiskt, då själen dess emellan synes vara rådande. Det är icke bundet vid någon förändring i andens verksamhet, utan kan denna vara normal, och ser det ut, som vore demonens verksamhet egentligen inskränkt till det somatiska.*) Sjukdomen framstår också för det mesta, antingen under konvulsiva symptomer (Math. 17: 15, Marc. 9: 17), eller under fenomenerna af lokala plågor och anästhesier, såsom döfhet och stumhet (Math. 9: 32), blindhet (Math. 12: 22), o. s. v. Till detta kommer ett begär att skada sig och andra (Math. 17: 15, 8: 28, Marc. 5: 5), och att söka ensamhet i öknen och grifterna. Deremot

*) Der Einfluss des Dämons ist kein geistlich-sittlicher sondern ein physisch-psychischer. Ebrard.

finnes icke omtalad någon fix idé hos de sjuka sjelfva, inga hallucinationer, ingen slöhet eller andra fenomener, till följe af hvilka man skulle kunna hänföra sjukdomen till vansinne. Alla dess fenomener häntyda snarare i en del fall på en sjukdom af epileptisk art, i andra på vanliga nervösa lidanden. Men att icke dessa i allmänhet af Judarne ansågos bero på dämoniskt inflytande, synes af jemförelse med de ställen, der sådana förekomma såsom sjukdomssymptomer, och der de äfven blefvo botade på ett helt annat sätt (Marc. 7: 32, 8: 22, Joh. 9: 1.) Och att sjukdom och besatthet noga åtskiljdes, synes af Matth. 4: 24, Apostl. G. 19: 12, 28: 8, 9. Ett af de mest framstående fenomenerna är onekligen den dubbla personligheten, och att denna var något verkligt och icke ett nervöst eller till och med tillgjordt symptom, synes t. ex. deraf, att dämonerne kände Jesum, hvilket icke folket gjorde (Matth. 8: 29, Marc. 1: 24, 27, 34). Men inser man, att denna personlighet utgör en verklighet och icke ett blott framställningssätt, för att förtydliga fenomenet, då kan man också inse möjligheten af flera dylika dämoners inverkan på eller genom en och samma person.

Vi nämnde, att Judarne skiljde emellan sjukdom af dämoniskt inflytande och den af andra orsaker. Så äfven med vansinnet. På intet ställe i Gamla Testamentet förekommer något om daimonomanien, deremot skildras vansinnige af olika slag. Vi vilja här sammanställa några af dessa. Nebucadnesar (Dan. 4: 28) framstälde tecknen af en akut mani med bestämd duration och kris. Här framställes sjukdomen såsom ett straff ifrån Herren. David deremot (1 Sam. 21: 13) företer tydligen bilden af en epileptiker, och han benämnes ock

i Septuaginta *Epiläpton.* Det är här lika mycket skäl för antagandet, att David fick en sådan attack af förskräckelse för Achis, som det, att han sjelf skulle låtsat den. I hvilketdera fallet är dock bilden adäquat och uttrycker den tidens kännedom om sjukdomen. — I 5 Mose B. 28: 28 nämnes åtminstone tvenne slag af vansinne, såsom straff ifrån Herren och det sednare hänföres bestämdt till intelligensen *(Leb).* Och i Jerem. 29: 26 begagnas ordet *mainomenos,* (LXX), den som rasar. Äfven talas om ett predikande (profeterande), som icke skedde af Herrens ande, såväl här som i 1 Sam. 18: 10. Någon form af daimonomani förekommer deremot icke, hvarken till namnet eller fenomenerna förrän emot Christi tid. — Detta ämne kunde förtjena att upptagas af någon med större hermeneutisk insigt, än författaren eger.

Att denna sjukdomsform egentligen uppträdde hos Judarne och det vid Christi tid är kändt, den hade då vuxit till epidemi. Frågas nu: har den funnits förr och sedan? Matth. 12: 27 visar, att fenomenet icke var obekant för Judarne före denna tid, och äfven att personer funnos, som egde kraften att bryta det. Att den förekom efter Christi tid visar Apost. G. 5: 16, 19: 12, och det kan dessutom slutas af löftet i Marc. 16: 17; ty hvarföre eljest gifva en förmåga, som icke skulle komma att behöfvas. Huru länge den fortfarit, eller om den fortfar ännu, äro frågor, hvilka vi icke kunna besvara*). Väl antages det sednare i romerska kyrkan, och mång-

*) Lucianus i Philopseudon anför historier, hvilka ehuru vanställda dock visa, att fenomenet var kändt och trodt (omkring år 160), och vid Nicenska mötet 350 omnämnes det ännu.

faldiga citater anföras om Gassner, m. fl., som genom exorcism botat sådana sjuka. Detsamma antaga också Kerner och Blumhard, med anförande af dylika exempel. Men härvid är att märka, att de sjukdomsfenomener, hvilka de anföra, icke äro desamma, som de vid Christi tid. Nutidens "besatta" visa visserligen en afgjord ovilja emot Guds namn och ord, och ansättas alltid hårdare, då dessa nämnas, men deremot visa de icke något slags djupare vetande inom det andliga. Deras plågoandar lära också säga sig utgöra maner (aflidna menniskors själar), hvarom icke finnes taladt i N. Test. Väl antaga flere och deribland v. Rudloff, att med *Pneumata akatharta* (orena andar) i skriften menas icke dämoner, utan aflidna menniskors osaliga andar. Men detta hvilar icke på någon biblisk grund. Marc. 5: 8, 12, och Luc. 8: 27, 29, 30, visa tydligen, att *pneumata akatharta* utmärka dämoner och icke något annat. Skulle denna sjukdom ännu existera, så är åtminstone formen betydligt olika med den, som uppträdde vid Christi tid.

Den, som vill härom se något utförligare, hänvisa vi till v. Rudloff, die Lehre vom Menschen pag. 269—285; Just. Kerner, Nachricht v. d. Vorkommun des Besessenseyns. — I öfrigt tillhöra alla dessa frågor egentligen pneumatologien, ehuru vi i en psykologi icke ansett dem kunnat lemnas ovidrörda. Ett ord blott till den, som skyggar tillbaka vid tanken på möjligheten af en dämonernas inverkan på menniskans personlighet. Menniskan är icke ett "ens per se," hon blef icke skapad till oberoende. Hennes första försök dertill var ett affall och blef ett syndafall. Gifvom oss derföre helt under Christi

lydnad. Vi veta då, hvem vi tjena, och äro fria ifrån andra herrar.

---

§ 100. *Exaltationssjukdomar.*

Exaltationssjukdomarne hänföras gemenligen till vansinnet; de höra dock i egentlig mening icke dit. De kunna medföra en sinnesrubbning för ögonblicket, eller öfvergå i en sådan, men de bero icke på den och bestå icke i den. De utgå fastmer ifrån en intelligensens stegrade verksamhet, som vexer till den grad, att han rycker kroppens, själens och andens öfriga förmögenheter med sig, och derigenom framkallar abnormiteter i dessa. Exaltationssjukdomarne utgå ifrån en idé, som ofta är sund och rigtig i sig och blott genom själens ansträngda reaktion mot densamma vållar sådana abnormiteter. Denna idé är vanligen af allmän art och intresse, qvarstår under hela sjukdomsförloppet oförändrad och utan öfvergångar, och frambringar en bestämd cykel af fenomener. Den kan utgöra eller utgå ifrån ett begär, såsom det efter ära, rikedom, etc. Inom det kroppsliga gebietet skilja sig dessa ifrån vansinnets former deruti, att då dessa sednare afficiera hjernan och cerebralsystemet, så angripa deremot exaltationssjukdomarne vanligen och i sin högre grad alltid ryggmärgssystemet, ofta med reflex till generationsorganerna. Dessa sjukdomar äro lätt öfvergående ifrån en person på en annan (transmissibla): de bilda snarast af alla själssjukdomar epidemier. Det är vid dessa epidemier vi här isynnerhet vilja fästa oss. Det blifver då lätt att äfven inse uppkomsten och betydelsen af de enstaka fallen. Vi anmärka

blott, att dessa kunna qvarstå såsom sådana, utan att vidare fortplanta sig.

Exaltationen utgår alltid ifrån en bestämd föreställning eller ett begär, stegradt till föresats. Men då, som v. Schubert säger, visheten utmärker sig genom en småningom segrande makt, dårskapen genom en smittande häftighet, så följer att, då den klaraste sanning vinner tusen, rycker villfarelsen tiotusendetal med sig. Detta gäller ännu mera om exaltationssjukdomarne, hvilka vanligen utgå ifrån en villfarelse, eller ock en abnormt tolkad eller uppfattad sanning.

Exaltation kan uppträda inom allt, som utgör föremål för menskligt sträfvande, inom vetenskap och konst, religion, det borgerliga och sociala, m. m. Inom alla dessa förhållanden kan den äfven öfvergå i ett abnormt tillstånd. Ibland denna mängd af former vilja vi blott fästa oss vid några af de mera framstående och sådana, som ega en mera bestämd och begränsad karakter. Men liksom man i somatiskt afseende råkar på en del lindriga afarter af betydligare sjukdomsformer, såsom febriculae, kolerin, etc., så äfven här. Bredvid de stora intressena framträda de små, och bredvid de större epidemierna se vi också små abortivformer. Det är sådana, som vi teknat i § 40 under namnet förtjusningsfebrar.

---

§ 101. *Politisk exaltation.*

Den politiska exaltationen utgör en väl känd och i alla tider återkommande form. Vi räkna icke hit alla de politiska hvälfningar, som bero på några få personer, hvilka massorna följa blindt, om än aldrig så hängifvet.

Så hafva en stor del af våra eröfrare uppträdt ifrån Cyrus till Napoleon, hvilka härskarorna följt för personlig tillgifvenhet, ära, vinst, rof, etc., obekymrade mot hvem och hvarom striden gälde. Vinstbegäret och äregirigheten hafva här användts som sporrar att drifva framåt, och i dessa har äfven legat ett band till ordning och återhåll. Lugn går individen fram, att uppoffra eller uppoffras, utan annan tanke än den på personlig utmärkelse eller vinst. Helt annorlunda gestaltar sig saken, då viljan är massans, då grundbegäret genomgår den eller utgår ifrån den. År detta rent och sansadt, så kan det framställa exempel, sådana som Spartanernes strid vid Termopylæ och Schweitziska frihetskampen, m. fl. dyl. År begäret grundladt eller dikteradt af passionen, då öfvergår det till en form af abnorm sjuklighet, som nära gränsar till vansinne. Vi påminna om partistriderna emellan Guelfer och Gibelliner, m. fl. I sin mest stormande form visade sig detta vid franska revolutionen, i förening med vinstbegär vid eröfringen af Mexico och Peru. I vårt land hafva vi ett drag härutaf ännu i minne, ehuru desto bättre blott af en inskränkt och lokal betydelse, det Fersiska mordet 1810.

Det karakteristiska i dessa former utgör förherrskandet af det egoistiska elementet, ända derhän att det förtager både ordning och sans. Visserligen kan för en tid en sådan bibehållas, men i samma mån som formen tilltager i abnormitet, inträder också ett upplösningstillstånd. Det är som jäsningen i en upplöst massa, alla partiklar äro i en jemn rörelse, och isynnerhet är det de i normalt tillstånd längst ned i djupet belägna, som drifvas mot ytan, ej att der förblifva, utan för att åter tryckas ned, försvinna och lemna rum för andra nya ifrån

djupet. Denna jäsning visar sig icke blott i massan, der en och hvar individ vill vara herrskare och ledare, åklagare, domare och exekutor, den visar sig äfven inom dessa enskilda individer. En rastlös oro och ett rusande framåt, ofta utan besinning eller beräkning, utmärker dem.

Vi måste särskilja tvenne olika slag af politisk jäsning. Det ena är det, hvaraf vi här teknat dragen, då jäsningen har ett framåtskridande för sig, den må i öfrigt hvad man kallar lyckas eller ej. Det är nog att den kan utveckla sig, och då utbreder den sig i denna form af tygellöshet. Individen fortgår planerande och konspirerande utan band, eller stormande utan sans. Häftiga fall af raseri utbrista härunder, ofta liknande ett momentant vansinne; enskildta fall af verkligt sådant äro icke ovanliga. Det mest uttalade exempel på ett sådant tillstånd framställer Franska skräckregeringen. Vi påminna om Theroigne de Mericourt (§ 61.) — Helt annorlunda är förhållandet om jäsningen nedtryckes af en starkare kraft, utan att kunna rent undertryckas och utjemnas. Den fortfar då liksom förut att reta sinnena, men förenas med alla de inflytelser, som tillhöra de deprimerande sinnesrörelserna. Följderna blifva i psykiskt afseende bitterhet och nedstämning, desperation, hemska dåd eller apati; i fysiskt afseende, hos individen aftyning, etc., hos massorna de symptomer, som tillhöra formen af en förenad irritation och depression, till hvilka vi återkomma nedanföre.

De politiska jäsningar, hvilka tillhöra enskilda partistrider, såsom de ofvan citerade stridigheterna emellan

Guelfer och Gibelliner, antaga samma karakter i mån af sin häftighet.

---

§ 102. *Social exaltation.*

De sociala exaltationssjukdomarne uppträda med så mycket mindre häftighet, som det sociala i allmänhet fortgår i mera lugn. Gäller det dock ett förtryckande parti och ett förtryckt, eller yttre strider och eröfringar, så öfvergår denna form i den förra.

Till denna klass höra stridigheterna om egendomens fördelning, ifrån Gracchiska oväsendet i Rom intill kommunismen i våra dagar, striden om qvinnans rättigheter, S:t Simonismen, m. m. Må man komma ihåg hvad vi ofvan sagt: det är icke idéen eller begäret i sig, som bildar sjukdomen, denna uppkommer blott, när dessa drifvas till en abnorm ytterlighet. Rousseau nämnde menniskorättigheter; en annan förklarade då orsaken till allt ondt ligga i egendom, och en tredje att egendom var stöld. Till sådana konklusioner kan man komma.

En af de mera framstående, och en i våra dagar ganska vanlig abnormitet inom det sociala lifvet är utflyttningsdriften. Hos hvarje menniska är nedlagd en kärlek för fosterjorden, hos sjelfva nomaden för hans stepper eller skogar. En åtrå, att helt och hållet byta plats och förhållanden, blifver alltid något mindre normalt. För högre ändamål väckes en sådan drift vid vissa perioder, och folkvandringen fortgår sålunda från öster mot vester efter en gifven lag. Ena gången är det eröfringslusten, som drifver Asiatiska höglandets horder till Europa. En annan gång drager guldtörsten

Spaniorerna till Mexico och Peru eller blandade skaror till Californien och Australien. Eller också drifver nöden Irländare och Tyskar ut ifrån hemmet. Men utom dessa utvandringar och bredvid dem är der en annan drift, som manar till utflygt, en oro, ett missnöje med det närvarande, en sugning efter något nytt, som vexer till ett oemotståndligt begär. Och detta vaknar icke hos en eller annan, utan det griper som en smitta omkring sig och rycker skarorna med sig. Fåfängt varna både hemmavarande och de förut utflyttade. Hvar och en som talar emot, mötes med misstroende. "Att den personen kunnat så ändra sig, sedan han kom ut" är det på en gång beklagande och hånande svaret. Att en bättre insigt i förhållandena kunnat vålla förändringen, derom vilja de icke höra talas.

En historisk märkvärdighet är, att då utvandringarne i sextonde seklet egentligen bedrefvos af de romaniska folkstammarna, utgå de nu i nittonde nästan ensamt från de germaniska och anglosachiska.

---

§ 103. Exaltation i konst och vetenskap.

Exaltationssjukdomarne å konstens och vetenskapens områden antaga vanligen en mycket liten utsträckning. Ämnet ligger icke så inom uppfattningen af alla ståndsklasser. I den mån det så gör, får saken allt större betydelse. Såsom exempel skulle vi här kunna anföra vurmen för taflor, böcker, naturalster, o. d., der samlandet afser det vetenskapliga i saken; likaledes vurmen för en del anläggningar i olika stil, för planteringar och sådant mera. Blomstervurmen, som en tid genomgick Europa

kan ock räknas hit. År 1636 betaltes för en tulipanlök 3000 holländska gyllen, och en trädgård med sina blomster värderades till 70,000 gyllen.

---

§ 104. Religiös exaltation.

Hvad som ingår i allas uppfattning och på samma gång berörer de djupaste strängarne hos en och hvar, det är allt, som rörer det religiösa lifvet. Derför utgöra också de religiösa exaltationerna de mest framstående, såväl till sin form, som sina fysiska följder. Och äfven de öfriga exaltationerna tilltaga i kraft och häftighet, i den mån de kompliceras med den religiösa. Det är derföre ett vanligt sätt inom politiken att gifva sina afsigter en religiös stämpel, för att derigenom elektrisera massan, och inga eröfrare äro farligare än de, som gå fram under religionens fanor.

Uppträder den religiösa exaltationen under en sådan form, så framställer den ock de fenomener, vi nyss anfört, såväl hos de segrande förtryckande skarorna, som hos de öfvervunna förtryckta. Såsom exempel på sådana epidemier kunna vi anföra förföljelserna af Puritanerne i England under sednare hälften af 16:de och det följande 17:de århundradet. Under Carl II lågo på en gång 4,500 i fängelse (1662) och tusenden affördes till kolonierna i Amerika. Hos de förtryckta uppkommo fenomener af darrning och konvulsioner, hos enskilda vansinne. — Judeförföljelserna voro ännu häftigare; vi återkomma till dem.

Denna religiösa exaltation gestaltar sig äfven på andra helt och hållet egendomliga sätt och bildar då de mest besynnerliga former.

---

§ 105. *Egendomliga religiösa exaltationsformer.*

Redan från äldsta tider kunna vi spåra sådana sjukdomsformer, men de bedömdes då på ett annat sätt, än nu. Exaltation ingick i den religiösa kulten, och likaså sinnlighetens tillfredsställande, hvarigenom den fick en slags naturlig kris. Att den emellertid någon gång öfversteg det äfven då såsom normalt ansedda fenomenet, synes i berättelserna om Mänader och Korybanter, m. fl. Likartade utbrott se vi i sednare tider hos åtskilliga hedniska folkslag.

Vederdöparne, i början af 16:de Seklet, upphäfde äktenskapet, förbjödo allt vetande hos lärare och omstörtade all ordning. Isynnerhet rasade de i Holland och Westphalen, der de togo sitt hufvudqvarter i Münster 1533 och bedrefvo de största grymheter med blodsutgjutelse och qvinnoskändande. De holländske ströko omkring i stora skaror. — En del stympade och sjelfmördade sig.

Raskolniks i Ryssland, i midten af 17:de århundradet, förkastade också äktenskapet, all andlig och verldslig öfverhet, och införde egna former vid gudstjenst och nattvard. De blefvo grufligt förföljda. Inom en sekt, Philipponerne, herrskade företrädesvis sjelfmord. — Denna sekt fortfor in i slutet af förra århundradet.

1731 uppträdde i Paris en epidemi bland de s. k. Appellanterne eller Convulsionarii. De utgingo ifrån de förföljda Jansenisterna, ett samfund, som utmärkte sig för ascetisk stränghet. En af dessa, Francois de Paris, dog 1727; strax började man tala om under på hans graf. En person angreps af konvulsiva känningar, under det han låg på densamma. Snart spridde sig detta till alla, som besökte grafven. Konvulsioner, hjertklappning och ett eget krypande i de angripna delarne, jemte utstötande af häftiga skrik, utgjorde symptomerna. Hos paralytiska anföllo konvulsionerna den sjuka delen och tycktes vara en slags kris. Under detta höllo patienterne långa tal, angrepo presterna och förkunnade verldens undergång. Katalepsi inträffade stundom, då de kunde ligga styfva och utan känsel 2—3 dagar. Slag på ryggen tycktes lindra sjukdomen: en läkare Hecquet tillägger detta symptom nymfomanistisk betydelse. 1732 stängdes kyrkogården. Convulsionarii började då hålla hemliga sammankomster och uppretade hvarandra. Mången försatte sig i detta tillstånd genom att besöka kyrkan St. Medard, eller förtära jord af Paris' graf, genom fasta och nattvak, o. s. v. Nu spridde sjukdomen sig äfven till departementerna. Ännu 1741 var den icke fullt afslutad i Paris.

Redan 1670 hade en dylik epidemi uppträdt på barnhuset i Horn i Holland, derom Frans Kuiper berättar: barnen nedföllo plötsligen sanslösa, trampade med fötterna, slogo med armarne, hackade tänder, tjöto och skällde, buken gick häftigt upp och ned, och ett kataleptiskt tillstånd inträdde, som räckte flera timmar. Under andaktsöfningar kommo anfallen svårast. Enda hjelpen var, att fly ur barnhuset, och barnens förflyttning

till borgarefamiljer i staden gjorde slut på sjukdomen.

En dylik epidemi omtalas äfven hafva utbrutit i Milleri, tre mil från Lyon. Omkring 50 unga qvinnor började skälla, bräka, etc., saknade matlust och sömn, plågades af väderspänningar och föllo i konvulsioner, då man visade dem hostian. Dessa återställdes genom kräkning och brunnskur.

Vi vilja icke uppehålla oss vid dessa och flera dylika, för att kunna egna en något vidlyftigare beskrifning åt följande tvenne former inom vår tid och den ena inom vårt eget land.

---

§ 106. Predikosjuka.*)

Predikosjukan har fått sitt namn af ett vanligen förekommande symptom, predikandet, men hvilket symptom visst icke är, hvarken det egentligen utmärkande för sjukdomen, eller ens alltid förekommande. Snarare utmärkes den genom ett ropande, hvilket visserligen oftast öfvergick till predikande, och det till och med af ganska rent och allvarligt innehåll, men äfven mången gång qvarstod såsom rop, ja äfven öfvergick i svordomar. Ropandet är således det karakteristiska af sjukdomen och borde namnet tagits derifrån. Inom vetenskapen har den blifvit benämnd "epidemisk religiös ecstas", och förklarats framstå i tvenne diskreta former: "fysisk chorea med psykisk exaltation", och "psykisk förvirring

*) Efter Hygiea 1842, v. Rudloff, Ideler, m. fl.; jemte meddelanden af personer, som på nära håll betraktat epidemien.

med chorealiknande krampsymptomer". Vidhållande sjukdomsbilden såsom en enhet af fysiskt och psykiskt lidande, om än det ena eller andra hos individen mest framstår, skulle vi vilja föredraga benämningen: psykisk chorea. Att vi härvid helt och hållet skilja denna sjukdom ifrån den allmänt kända, ensamt fysiska, sjukdomen chorea (Chorea Authenrithii), faller af sig sjelft.

Denna sjukdom har icke ensamt hemsökt Sverige, men då den der blifvit noga och företrädesvis observerad, skola vi till en början hålla oss vid denna epidemi.

En 16-årig flicka, Lisa Andersdotter i Alsarp under Hubbesta af Hjelmseryds socken i Jönköpings län, hvilken varit ifrån 13 året utbildad, alltid njutit god helsa och hade en stark konstitution, började i Maj månad 1841 att lida af gastricism och hufvudvärk, mot hvilket gagnades repeterade åderlåtningar. Vid midsommarn tillkom hicka, kroniska kampryckningar och qväfning, hvilket efter d. 26:te Juni tvingade henne att hålla sängen. Hon fördref nu tiden med läsning af bibeln och gudeliga böcker, men utan att visa något grubblande eller exaltation. Vid slutet af September kände hon en oemotståndlig drift att sjunga psalmer, och tvenne veckor derefter att predika. Dessa predikoparoxysmer påkommo flera gånger dagligen, särdeles mot aftonen, och ansträngde hon sig ofta så, att hon badade i svett. Emellan anfallen var hon redig och klagade, att hon under dessa erfor svåra plågor. Ofta föll hon i magnetisk sömn, hvarifrån hon vaknade med ryckningar och började då predika. Vid magnetisk manipulation af ryggraden upphörde spasmerna för en stund (Sköldberg). Den 20 Nov. upphörde hon att predika, sedan hon åtta dagar förut förutsagt detta, och utnämnt en annan flicka, att efter henne

predika. Kramprykningarna fortforo dock länge efteråt, liksom förut.

Efter denna Lisa i Alsarp började hennes 18-åriga syster och nyssnämnda 13-åriga flicka att predika, och snart spridde sig sjukdomen icke blott kring socknen, utan öfver hela Vestra härad, så att redan i Februari 1842 inrapporterades 32 fall, deraf 20 i Hjelmseryd. Ibland de värst angripna var Johanna Pehrsdotter i Svenarum, hvilken redan som barn lidit af konvulsioner, då hon tvingades att läsa, och var egensinnig, ovillig och lat. Härifrån fortgick sjukdomen till Tveta och Östbo härad, m. fl. st., samt vidare åt Eksjö distrikt och Kronobergs län, men här med aftagande styrka. I Maj månad 1842 öfvergick den till Vestergöthland, men var der af betydligt mildare karakter. Antalet anses dock äfven der varit några tusende. — Såsom epidemi upphörde väl sjukdomen med detta år.

Förestående beskrifning öfver Lisa Andersdotter visar en tydlig bild af sjukdomens form. Denna modifierades mer eller mindre under epidemiens fortgång. Stundom förekom, en längre eller kortare tid, förebud af oro, tyngd i hufvud eller lemmar, kardialgi, svindel, olust, retlighet etc.; vanligast utbröt sjukdomen på en gång. Dess framstående och väsendtliga symptomer utgjordes fysiskt af krampen uti ansigtets och kroppens, isynnerhet i extremiteternas och serskilt axlarnas muskler, ofta så våldsam, att den sjuke sprang upp ifrån stolen eller sängen. Någon egentlig dans förekom icke, ej heller de halft paralytiska symptomer, som finnas i den vanliga fysiska chorean. Dessa ryckningar förekommo mest, då de sjuke bemärktes, mera sällan, då de voro ensamme och nästan aldrig i sömnen. De framkallades lätt genom yttrad miss-

tro, opassande ord eller annat, som sårade den sjuke. Det psykiska fenomenet var, närmast uttryckt, en t a l-t r ä n g d h e t, som vanligen tog predikoform. Ofta förekom detta under en slags suspension af sinnenas vanliga bruk, ett slags analogon af magnetisk sömn. Vanliga föremålet för talet var religiöst, ett bättringsrop, hos flera en ren kristlig botpredikan, uppmaningar och bestraffningar, men som oftare bestod i ett oupphörligt idislande af ett och samma, och var riktad mot det yttre, såsom: dans, röda kläder och allt blänkande. Detta ropande rättade sig helt och hållet efter den sjukes egen ståndpunkt. Hos en utbröt det i svordom, lögner och hädelser, hos ett barn af 2 år i uttrycken: "se himlen är ett vatten, se himlen är så skön"; hos en gosse af 9 år, ett sporadiskt fall i Jönköping 1843, i hela timmars deklinerande af mensa. Likgiltiga saker omvexlade med predikandet (S k ö l d b e r g). Dessa anfall räckte vanligen 5, 10 min. till $^1/_2$ tim., men hos somliga ända till 3 timmar. De syntes utgöra en slags partiel kris för sjukdomen, då de sjuke under och efter dem befunno sig bättre, än förut. De kunde visserligen qväfvas, men vållade då mycken plåga, så att patienter, som hindrades ifrån att tala, ofta sprungo bort i skog och mark, för att få bryta ut. Under detta predikande förekommo äfven flere profetior, men då dessa aldrig slogo in, synes, att äfven detta blott var ett uttalande af hvad som först kom före.

Sjukdomen uppträdde betydligt olika hos olika individer och på olika ställen; än voro de fysiska, än de psykiska fenomenerna förherrskande. C a r l s s o n såg betydligt flera angripna af blott spasmer, än sådana, som predikade: detta symptom synes således antyda en högre

grad. Egentligen angrepos yngre personer af 16—20 år, mest qvinnor, äfven barn ända ned till 2 år (Ideler), men sällan gamla. Sjukdomen upphörde efter veckor eller månader; den öfvergick i några fall till vansinne och fånighet. I andligt afseende voro de synliga resultaterna föga upplysande; de, som varit angripna af sjukdomen, sägas hafva efter den fortsatt samma lif, som förut. Såsom vi förut omnämnt, utgick den ifrån ett bestämdt fall, men tog snart epidemisk form och spriddes i otrolig grad, och detta egentligen genom åskådande och imitation. Man kan icke ens bestämdt säga, om någon blef angripen, som icke sjelf varit åsyna vittne af något sjukdomsfall. Hvad som särskilt spridde sjukdomen var det s. k. utnämnandet, då en sjuk utmärkte någon särskild till sin efterträdare. Antalet af smittade inom dessa provinser uppgick till flere tusende. Dervid bör dock icke förbises, att många affekterade sjukdomen af nyck och sjelfsvåld, eller af list och egennyttiga afsigter.

Hvad oreda genom denna epidemi framkallades är lätt att finna. Vägar och stigar voro fyllda af folkhopar, hvilka strömmade till de mest framstående koryfeerna, hvilkas kojor omgäfvos af tusentals åhörare, eller rättare åskådare. Okunnigheten fann i det osammanhängande pratet heliga uppenbarelser, råheten uppskakades, och fanatismen, som visst icke framkallat det, tog sig dock genast deraf. I Folla slagtade man ungboskapen och gaf kreaturen säden, i tro på spådomen om verldens snara slut. På flera ställen blefvo prest och läkare förolämpade. Men härvid märkes, att äfven hos de värst angripna förekommo aldrig något personligt förkättrande eller några anfall emot presterskapet och öfverheten,

icke heller någon uppmaning till oordningar. Detta tillhörde den åskådande allmänheten, som tog parti för de ropande, isynnerhet om tjenstemännens nit någon gång uppträdde på ett mindre välberäknadt sätt. En Pastor t. ex. i B., som trodde sig kunna skingra folket genom uppläsande af upprorsstadgan, blef genast afbruten. "Hur var det?" "Tio Rdr för en själ, var det så, Pastor?" "Är det för mycket, Pastor?" o. s. v. — Han måste upphöra och drefs derifrån under förolämpningar.

---

§ 107. Fortsättning.

Vi kunna icke lemna denna sjukdomsform, utan att göra oss en något närmare reda för densamma.

Hvad först uppkomsten beträffar, så synes denna till en början hafva varit helt och hållet individuel. En flicka i utvecklingsperioden insjuknar i gastricism och krampplågor, hvilka allt mera stegras under en försvagande och otjenlig behandling, och efter 3—4 månader, hvarunder hon ifrigt studerade andeliga skrifter, öfvergå i ett halft somnambuliskt tillstånd med ett oemotståndligt begär att ropa och predika. Ett sådant fall är långt ifrån ovanligt hos hysteriska. Att ett utbrott hos henne skulle ske i predikoform är tydligt, antingen man anser, att hon sjelf blifvit väckt till andelig besinning under sin sjukdom och ville uttala den, eller att det hela är ett ofrivilligt sjukdomssymptom, då hon tager till det ämne, hvarmed hon för tillfället sysselsatt tanken. Genom hennes åskådande och speciella uppmaningar angripas sedermera ett par af hennes närmaste, i samma ålder och samma förhållanden som hon, af sam-

ma symptomer. All hysteri innebär en fara att åse för dem, som kunna hafva benägenhet för sjukdomen, hvarföre icke då äfven denna form? Snart tar sjukdomen epidemisk form, spridande sig först till personer af, som det synes, samma susceptibilitet, men sedermera till hvarje ålder och stånd. Den fortgår till och med i en bestämd geografisk rigtning med de vid sådana tillfällen vanliga deviationer. Likheten är således otvetydig med hvarje fysisk epidemi; kolera, typhus, m. fl. förhålla sig på samma sätt.

Men, om man nu äfven kan förklara detta spridande genom det talrika folktilloppet, hvarigenom smittan liksom hemtades till andra ställen, och särskilt utnämnandet, hvarigenom den snart sagdt personligen transmitterades, så måste dock en egen mottaglighet eller benägenhet för sjukdomen förefunnits vid den perioden och på det stället. Ty huru mången profetissa har icke begapats och beundrats, utan att framkalla någon efterträdare? Denna mottaglighet har man velat tillräkna många orsaker. Atmosferiska och telluriska förändringar förbigå vi; man har icke observerat några sådana, och om de funnos hade väl sjukdomen icke förblifvit inskränkt inom en så ringa geografisk utbredning. Några skadliga ämnen i säden ha icke kunnat upptäckas, icke heller känna vi något, som verkar på sådant sätt. Återstår då att undersöka folkets lefnadssätt och sinnesstämning. Att lekamlig nöd, missvext, o. d., som föregående åren förekommit i dessa alltid magra trakter, kunna göra något, anser jag visst troligt. Möjligen kan en del tillskrifvas dryckenskapen, numera så gammal i orten, att dess följder kunde uppträda uti den vexande generationen. Men ett moment måste

dock tillkomma, för att bestämma det själiska i affektionen. Detta har man velat tillägga strängare predikanters uppträdande under nyss föregående åren, och har man till och med särskilt vid namn utpekat flera af dessa. Härmed förhåller sig dock på ett helt annat sätt, än man i allmänhet föreställt sig.

Elfving, Murbeck, Hoof och Nyman citeras öppet, såsom de hvilka genom enskilda predikningar och tusendetals sekteriska ströskrifter gjort sinnena oroade och öfverspända. Till dessa lägger I d e l e r ytterligare Scott. Ett par ord om dessa personer. Hvad först S c o t t beträffar, hade han vid denna tid blott en gång uppträdt i Småland, i Jönköpings stadskyrka, och är alltför lugn i sitt föredrag, att kunna väcka enthusiasm hos en svensk allmoge. Vi lemna således honom. — M u r b e c k, kyrkoherde i Fridlefstad i Blekinge, dog redan 1766; E l f v i n g några år derefter. H o o f lefde och verkade inom Götheborgs stift och dog 1839. N y m a n uppträdde i Småland 1821 och lemnade det 1824, begaf sig då till Stockholm, derifrån till Carlsborg 1826, var kyrkoherde i Wemmerlöf i Skåne ifrån 1837, återkom först till Småland 1843 som kyrkoherde i Stenbrohult i Kronobergs Län och dog såsom kyrkoherde i Urshult 1856 *). Han hade endast predikat ett par gån-

*) P. Nyman var troligen en af de mest geniala och den mest originelle af de prester, som beträdt en svensk predikstol. Lycklig improvisatör förde han en ren kristlig predikan, den han dock på det mest bizarra sätt interfolierade med personliga trivialiteter, hvilka dock alltid framkommo qvickt och anslående. Han kunde visst hafva elektriserat en allmoge, men hade vid predikosjukans utbrott varit alltför långt och länge från skådeplatsen frånvarande.

ger i Jönköpings län och det i stadens kyrka, och vid närvarande period blott utgifvit ett skriftetal. Att bilda någon skola var han sjelf af alltför excentriskt egendomlig natur.

Att alla dessa personer hafva inverkat på den småländska allmogen är otvifvelaktigt, dels personligen, dels ännu mera och egentligen genom sina lärjungar. Att dessa sednare icke alla varit lika sansade och skickliga att leda andra, är väl också att antaga. Men perioden för denna inverkan i dess fulla kraft var ju längesedan förbi, då predikosjukan utbröt. Och man har just anmärkt, att antalet af s. k. läsare vid denna period var betydligt mindre, än det varit några år tillförene. Derjemte märkes äfven, att just dessa s. k. läsare, de allvarliga nämligen, gingo fria för sjukdomen, då deremot de okunnige och halfkunnige, som föga eller intet tänkt på andliga förhållanden, voro de, som snarast och svårast angrepos. De förre samlades i hopar att se på, förvånades och togo parti af saken, hvilken de ansågo såsom ett under, men gingo sjelfve lugna derifrån. Och så snart sjukdomen inträdde i Vestergöthland — Hoofvianernas egentliga stamhåll — förändrade den karakter. De sjuke der voro, enligt Biskop Butschs intygande, stilla, vänliga och fördragsamma, på samma gång de visade en ren, försvarlig, till och med utmärkt god kristendomskunskap. Så äfven på andra ställen, der folket lefde i förtroende med presterskapet. Midt ibland de mest angripna socknarna i Jönköpings län låg Ljungarums, visst icke mera fri från läsare, än någon af de öfriga, och icke mera fri från kringstrykande predikanter från närliggande orter. Här blef ingen enda angripen. En ung bondson ifrån Råslätt, som tillhörde årets nattvardsbarn, särdeles liflig och af en vek och känslig natur,

begaf sig till Johanna Pehrsdotter i Svenarum, en af de aldravärst angripna, för att åse det nya undret. Då han en stund afhört henne, utbrast han högt: "hvad är det för galenskap, då har jag bättre hemma," och återvände lugn och sansad.

---

§ 108. Fortsättning.

Med beaktande af ofvanstående vilja vi söka att göra oss reda för möjligheten af denna sjukdoms stegrande till epidemi. Hurudant var tillståndet i andligt afseende vid denna period i landsorterna i allmänhet? En hvar känner den ljumhet och liknöjdhet för all allvarligare kristendom, som utgående ifrån den fransyska encyclopedismen äfven nått vårt fädernesland. Ifrån samhällets höjder spred den sig ned till folket, och mången fruktade snart nog ens att tro, för att icke tro för mycket. Sjelfva presternas predikningar blefvo tomma och andefattiga, på samma gång kraften förlamades genom en mängd verldsliga bestyr, hvilka statsmakten ansåg mera magtpåliggande, än religionsvården. Skolorna och undervisningen vårdslösades, allmogen blef okunnig och sofvande. Den bättre delen kände visst en saknad efter andlig näring, men fann den icke, der den borde vara att tillgå. Icke var Småland i detta afseende sämre, än andra provinser, och nog funnos der många renläriga och dugliga prestmän; men dessa förmådde blott bilda en krets närmast omkring sig. Nu ljödo väckelserop, såväl genom utsända skrifter, som genom predikanter. En del började härvid besinna sig och särskilda kongregationer uppkommo, som sökte på egen väg ersätta bri-

sterna. Mängden slumrade snart in igen. Då utbryter efter några års förlopp Lisa Andersdotters sjukdomsfall. Hvad var naturligare, än att anse detta såsom en Herrens omedelbara uppenbarelse. Och ju mera liknöjd man varit förut, desto mera förskräckt och yrvaken rusade man åstad nu. Förskräckelsen nedstämde sinnena och ökade emottagligheten för smittan. Helgonglorian gjorde de susceptibla benägna att söka den, i stället för att fly den. Det hela liknade fullkomligt en eldsvåda, der en och annan, som vaknar vid första klämtslaget, vet hvad han skall taga sig till, men mängden slumrar åter in eller står qvalsöfd förvirrad. Då sker en häftig explosion. Alla rusa upp, men för de sistnämnda är också all besinning borta.

Allt hade nu varit hulpet, om folk och lärare lefvat i ett andligt samband, och tillräckligt lefvande kraft funnits hos de sednare. Då hade hela förvirringen på andelig väg kunnat förekommas och hejdas. I stället grepo lärarne sjelfva till "mera naturliga" medel. Det lyckades ock, men blott till en del. Isolering är en god kur i alla epidemier, äfven de psykiska, och med våld kan man nedtysta äfven själens klagorop.

Orsaken till denna epidemi var således icke mängden af väckande, utan bristen på ledande predikanter, icke för mycket läsning, utan för litet, okunnighet och försoffning hos folket med brist på förtroende till sina lärare. Till art och utveckling företedde den helt och hållet en psyko-somatisk bild. Den andliga betydelsen var ingen, ty icke lärer väl någon kunna anse ett sådant osammanhängande pladder för en ingifvelse af Herrens ande.*)

*) Man beakte blott det orediga och sömnaktiga i hela uppträdandet. 1 Cor. 14: 32, 33.

Inga följder af andlig art visade sig efter den; folket lefde tvärtom alldeles som förut. Lika litet företedde den något daimoniskt. En stor betydelse eger den deremot i kulturhistoriskt afseende. Den framställer en allvarlig varning, att icke låta folket fortlefva i brist på ren och allvarlig kristendomskunskap, och då vi ifrån denna sida betrakta epidemien, så nekar väl ingen, som ser Herrens hand i verldshändelserna, att det var en Hans uppenbarelse och att det var Hans finger, som skref oss den varningen.

Sålunda uppträdde denna sjukdom i epidemisk form. Såsom sporadisk är den icke ovanlig. Ideler berättar sig hafva sett den såsom sådan hos en fiskaredräng på Ysedom. Ofvanföre hafva vi citerat ett fall efter Sköldberg.

---

§ 109. *Abnormiteter inom methodist-församlingarne.*

I Storbritannien och ännu mera i N. Amerika, och egentligen inom de på dessa ställen bildade methodistförsamlingar, uppstår som oftast ett annat psykosomatisk sjukdomstillstånd, utgående från den andliga rörelsen. Detta är egentligen något konstgjordt, då folket samlas till tusendetal, för att afhöra predikanternas väckelse-predikningar, hvilka utdragas till flera timmar. De svagare angripas af dåningar, konvulsiva ryckningar, kasta sig på jorden, o. s. v. Och anses detta såsom ett nödvändigt moment i en verkad uppväckelse. Sir Ch. Lyell åsåg 1840 ett väckelsepredikande (Revival) vid Bethlehem

af inalles 16 prester, hvilka predikade 21 dagar ifrån morgon till qväll.

I förra seklet voro fenomenerna vid dessa Revivals mera stormande och visade mera abnorma företeelser. Folket afklädde sig, sprang omkring som hundar på fyra fötter; vid ett tillfälle såg man 800 afdånade, o. s. v. Barn, som åsågo dylika möten, fingo ofta konvulsioner för lifstiden; sjelfmord voro icke ovanliga. En egen sekt uppträdde i Wales 1760 — Jumpers eller Springare — stiftade af tvenne fanatici. Den utmärkte sig genom stönande och sång, dervid samma vers eller ord upprepades 30—40 gånger; isynnerhet gälde detta orden "Glory" och "Amen". Härigenom försatte de sig i ett tillstånd af hänryckning och lupo omkring, till dess de föllo ned af vanmagt. I slutet af århundradet öfvergick det till dylika ytterligheter hos dissenters i Kentucky, der talrika hopar samlades på en del sedan Indianernas tid för spökhistorier bekanta ställen. De rullade sig på jorden, "för att blifva rätt smutsiga", dansade omkring, m. m. Några fingo anfall af ett eget slags konvulsioner med förvridning af alla muskler; vanligen voro dessa förut försvagade. — I Pensylvanien samlades tusendetals i Campmeetings, der de bodde i hyddor af grenar, men bedrefs der också mycket ofog.

Vi behöfva icke här göra några vidlyftiga förklaringar. Hvarje öfverdrifven fysisk ansträngning verkar på en gång retande och slappande på ryggmärgssystemet. Så äfven de psykiska, t. ex. studier. Och här bör en sådan tankeansträngning så mycket mera inverka, som den är beräknad på känslan, och framställningarne ofta förenade med hotande skräckbilder. De nyare väckelserna hafva en helt annan prägel, mera lugn och

sans, men dock en konstgjord exaltation, som ofta utbryter i ecstatiska ryckningar.

Otvifvelaktigt är härvid, att ledarne åtminstone i allmänhet verka i en god mening, äfvensom att det helas prägel är helt och hållet nationel. Vi kunna icke tydligare förklara detta uttryck, än genom följande utdrag ur en artikel, hvilken vi beklaga icke kunna för utrymmet i sin helhet införa. Om det å andra sidan synes mången såsom utdrag för långt, må han bemärka, huru många fenomener inom nutidens andliga rörelser här förklaras.

---

§ 110. Fortsättning. Citat.*)

Amerika är väckelsernas land, och man kan med en Nordamerikansk skriftställare (Rob. Baird) säga, att väckelsen utgör en "konstituerande del af Amerikanska religionssystemet." Sedan århundraden hafva dylika för mellantider af 20—30 år genomgått den protestantiska befolkningen derstädes. Predikanten Jonathan Edwards berättar, att hans farfar i Northampton i Massachusets under 40 års tid genomlefvat 5, och hans fader äfven 4 eller 5 sådana. Till 1735 hade dessa väckelser en stilla karakter och inskränkte sig till ett mindre territorium, vanligen blott en församling. Men vid denna tid, just under nyssnämnde Edwards kraftiga predikningar och under methodismens energiska ingripande, blefvo rörelserna stormande och träffade större massor,

---

*) Ur Evang. Kirchen-Zeitung 1860: die neuesten Erweckungen in Amerika und Irland.

såsom genom ett elektriskt slag, på en gång. Mången sansad möta vi dock äfven här, som visste att leda den våldsamma strömmen åter i en välsignelsebringande fåra. Så var förhållandet vid den stora väckelse, som efter de oroliga krigstiderna 1797 utgick ifrån Connecticut i Massachusets och sträckte sig öfver 600 mil. Så äfven under 16 väckelser, som på de första 40 åren af detta århundrade inträffat inom Yale-Collegium i Kentucky. I sednare tidens väckelser framträder deremot en stämpel af betydligt större renhet i jemförelse med de förra.

I Augusti 1857 uppvaknade hos en Köpman Camphier, under hans vanliga bönestund i holländskt-reformerta kapellet i Newyork, den tanken att äfven inbjuda andra till deltagande i denna middagshvila. Det skedde, och den 23 Sept. infunno sig der, efter offentlig kallelse, sex personer. Men i början af år 1858 voro 150 olika ställen uti Newyork upplåtna till dylika samlingsplatser. Såsom en prairiebrand utbredde sig denna andans eld öfver stora landsträckor, och märkvärdigt nog äfven sjömän midt i hafvet utan kännedom om dessa tilldragelser erforo en dylik väckelse. Detta allt under samma tid som handelskrisen rasade i den financiella verlden och möjligen förberedde sinnena för denna andliga inverkan.

Vid underrättelsen härom upplågade i Irland samma eld, hvilken sedan 1856 brunnit i stillhet. Folkskaror af hundrade- till tusental strömmade tillsammans och erkände sin syndanöd, många så häftigt skakade, att de föllo i vanmagt och ryckningar, men gingo snart öfver till lofsägande. Äfven barn angrepos. Värdshusen stängdes, skådespelarne måste lemna en landstad af brist på

besökande, en bal i Belfast (med 68,000 inv.) inställas af samma orsak. Äfven i Skottland och England, synnerligen i Wales, uppträdde dylika rörelser och ännu fortgå de oafbrutet, så i Amerika, som i Irland.

Äfven Tyskland kan inom sin Evangeliska kyrka räkna ovanligare uppväckelse-perioder, men under 450 år blott tre: den första vid reformationen, som gick under i trettioåriga krigets gräsligheter, den andra genom Spenerska pietismen vid slutet af 17:de och in i 18:de århundradet, då den sjelf aftynande undertrycktes af rationalismen, och den tredje efter franska revolutionen och tyska frihetskrigen, i hvilken vi nu fortgå. Men dessa hafva varit företeelser af en mera storartad och verldshistorisk karakter, under det de amerikanska med all sin omvexling förete en påtaglig monotoni. De utmärka sig dessutom genom sitt lugna och långsamt genomgripande väsende, då Tyskland af de häftiga epidemiskt framryckande blott eger ett exempel. Genom Alt Randstadtska konventionen 1707, då kyrkor och kyrkofrihet blifvit de evangeliska församlingarna i Schlesien återgifna, uppväcktes stor glädje i folkets sinnen. Af denna utgick en skakning, som vid senhösten 1707 "hastigare än foglens flygt" spridde sig från trakten af Sprottau utöfver landet och angrep barnen ifrån 5—14 år, hvilka utan någon anmaning troppvis uttågade på fälten, sjöngo och bådo, då äfven någon af gossarne höll ett kort föredrag. Denna rörelse fortgick småningom till Mars månad f. å., då den upphörde. Den visade varaktigt inflytande såväl på barnen, som flera äldre, men fåfänga hos äldre barn och föräldrarnes oförståndiga inblandande verkade äfven mycket ondt.

Bland Nordamerikas protestantiska befolkning inne-

har den reformerta kyrkan en så betydande öfvervigt, att den äfven meddelar sin prägel åt de lutherska församlingarne, under det i Tyskland den reformerta så djupt undantränges af lutherska elementer, att den förlorar flera af sina ursprungliga karaktersdrag. Man liknar dessa kyrkor vid systrarna Märtha och Maria. Den reformerta af praktiskt nyktert förstånd, med den största fruktan för Guds Majestät, sysslar missionerande och ingripande i verldshändelserna. Den lutherska, mystiskt försjunken i Gud, hvilar i stilla tillbedjan och djupare forskning uti ordets skatter. Den reformerta skiljer skarpt emellan omvänd och oomvänd, fäster sig strängt vid personlig kristendom, och vill ständigt ombilda det kyrkliga lifvet omedelbart efter den heliga Skrift, då den lutherska håller på traditionen och blott vill rena och utbilda denna efter ordet. Dertill kommer, att den lutherska sätter nådevalets visshet i blott tro på Christum, utan alla subjektiva kännetecken af ett inre lif, under det den reformerta lägger stor vigt på dessa. Denna kan derför förfalla till verkhelighet eller ett ängsligt pulskännande af den inre menniskan, då den förra deremot stannar i andelig tröghet eller köttsligt sjelfsvåld.

Hvad olika betydelse väckelsen måste ega efter dessa olika skaplynnen inses lätt, och härtill kommer ytterligare de reformertas antagande af statens och kyrkans fullkomliga obundenhet af hvarandra, och det methodistiska omvändelsesystemet. Liksom de reformertas kyrkliga åsigter sätta verld och kristendom, omvänd och oomvänd bredvid, men skarpt emot hvarannat inom staten, så sätter methodismen det lika skarpt efter hvartannat hos individen. En hvar, som är Guds barn, måste veta och känna det, och liksom Wesley kunna uppgifva

dag och timma, när han blef det (den 24 Maj 1738 kl. 3/4 9 e. m.) Men om detta än är händelsen med en och annan, som genom ett häftigare intryck kommer till besinning, är det likväl icke en allmängiltig iakttagelse. Alla föras icke på Pauli väg. Mången går på en jemnare bana, än mera lugnt fortgående, än såsom Davids afbruten af vexlande fall och upprättelse. Att anse den bastiga omvändelsen såsom den normala, är betänkligt. Man framkallar ofta känslosvall och fysiska nervfenomener, i stället för sannt allvar, och följden blir en djupare förslappning.

Jemte konfessionen förtjenar äfven folklynnet uppmärksamhet, då en viss vexelverkan öfverallt synes råda emellan dessa båda. De celtoromaniska och slaviska folkstammarne hafva förblifvit trogna den gamla kyrkan. Deras öfvervägande gemensamhetsdrift, deras rigtning åt centralisation och likformighet, sammanfalla bäst med den romerskt-katholska enhetsidéen. Germanerna deremot med sin egendomliga benägenhet för individuelt lif och verkande, hvilken icke heller medgifvit någon centraliserad politisk enhet, äro af naturen protestanter. De anse det allmänna presterskapet såsom ett sin kyrkas privilegium. Men ibland dessa Germaner äro gåfvorna olika fördelade. Tyskarne, hvilka qvarblefvo i det gamla stamlandet, bibehöllo rigtningen åt det inre. Mystiken af det förborgade lifvet i Christo, kontemplationen, det vetenskapliga arbetet på djupet och uppbyggandet af systemer blefvo deras nationella tillhörighet; deras svaghet åter framstår i bristen på energi, mod och förmåga att organisera.

Brittiska folklynnet är i allt motstycket emot det tyska. Genom sitt läge på öarne i oceanen, genom inbland-

ningen af det normand-fransyska blodet har Anglosachsiska racen utbildats till organisationsförmåga och sjelfkänsla. En praktisk blick och ett lagbundet sinne, för hvilket ordet "duty" har samma trollkraft, som "la gloire" för Fransosen, utgöra dess karaktersdrag. Deremot saknas det inåtvända sinnet och djupare theologisk forskning.

"Amerikanaren", säger en resebeskrifvare, "är den potentierade Britten". Oaktadt uppblandningen af alla möjliga nationer, bär det Amerikanska folklynnet grunddragen af det anglosachsiska, men dessa stegrade, såsom man kan tänka det hos ett ungdomligt retligare och häftigare folk. Företagsamheten urartar till dumdristighet, sjelfkänslan till plumphet och oförskämdhet. Läran om kyrkans och statens sjelfständiga oberoende af hvarandra och methodistiska omvändelsemethoden hafva här sitt egentliga hem. Sextio olika s. k. denominationer, alla med lika rätt kämpande emot hvarandra, brist på fri theologisk forskning, i den mening åtminstone våra universiteter erbjuda den, under det tusenden, ja millioner, gå sitt lif utan dop eller nattvard igenom, — se der skuggorna! Men å andra sidan är det kristliga lifvet vida bättre, än det politiskt-kyrkliga låter vänta. Oberoendet emellan stat och kyrka blifver aldrig in praxi iakttaget. Kongressen tillsätter sjelf kaplaner för arméen och flottan, håller bön och Gudstjenst vid sina sessioner; lagar utfärdas emot Guds försmädelse och sabbatsbrott. Den kristliga sanningen utöfvar stor magt öfver sederna och opinionen, hvilket visar sig uti det stränga sabbatsifrandet, ifvern för bibel- och traktatspridande, gudstjenstens besökande och husandakten. Men med allt detta lider dock det hela af en rastlöshet och oro, ett

methodistiskt brådskande, att snart komma till målet, att jemnt hafva något att inregistrera och publicera; det lider brist på innerlighet, djup och värme, och går lätt öfver i renomisteri och marktschreieri.

Vi bifoga ett par ord om de kroppsliga fenomenerna: nedfallande, kramp, konvulsiva ryckningar, ecstatiska utrop, etc., hvaraf väckelserna i Irland varit åtföljda. Talen äro icke så noga angifna. Vid den stora församlingen i Belfast föllo inom en afdelning af 300 personer 26, i en större grupp 43. Det är obegripligt, huru man kan anse sådant, å ena sidan för en verkan af djefvulen, å den andra såsom en af den Heliga Anda. Det är helt naturliga yttringar af en uppretad känslighet. Om en moder står på stranden och ser skeppet, på hvilket hennes son är, sönderslås emot klipporna, faller hon ned i krampryckningar och vanmakt, och länge efter det sonen återkommit fortfar hennes fysiska tillstånd att vara detsamma. Samma blir förhållandet, om man med lifliga färger skildrar för henne, huru hennes själ är i fara att fördömmas. Ännu mera förklaras dessa fenomener af det celtiska nationallynnet: öfverdrifven känslighet och föga viljoenergi.

---

§ 111. *Blandade exaltationsformer.*

Af blandade exaltationsformer märka vi eröfrings- och utflyttningsdrifterna förenade med religiös exaltation, denna må nu tillhöra rörelsen i sig eller ock utgöra ett af ledarne inblandadt moment, att så mycket lättare kunna uppreta massorna. — Hit höra Muhammedanismens flesta härtåg, och kunna vi äfven räkna hit flera

drag ur korstågens historia. Vare det långt ifrån oss att vilje anse det hela som en sjukdom. Det vore att alltför mycket misskänna det nit, som lifvade en mängd af ädla karakterer, hvilka här uppträdde. Men detta urartade hos andra till icke blott ovishet, utan äfven sjuklighet. Korstågen åsyftade ju att eröfra kristenhetens mest heliga rum, för att der återupprätta den christna kyrkan. De voro ett blodigt anteciperande af en anad försynens verldsplan.

Sedan Peter ifrån Amiens på sin åsna ridit Italien och Frankrike igenom, för att uppelda sinnena, och Påfven Urbanus II hållit kyrkomötena i Piacenza och Clermont, uppbröt hären 1096, dels i väl ordnade skaror under Gottfried af Bouillon, m. fl., dels i mycket oordnade under nyssnämnde Peter och andra, hvilka framtågade under anställande af det värsta ofog. En af dessa hopar, kommande från Tyskland och utgörande 200,000 personer, valde till vägvisare en get och en gås, hvilka ansågos inspirerade och följdes af hela svärmen. Många dylika sjukliga fenomener möta oss i de följande korstågen, hvilka med längre och kortare afbrott varade i nära 200 år (1096—1291) och kostade Europa hundradetusental af menniskor. I kulturhistoriskt afseende kan hela denna rörelse anses såsom ett misstag, att vilja med vesterländskt afskrap eröfra orienten. Det är östern sjelf, som har privilegium att eröfra vestern. All bildning går ifrån öster till vester, alla pandemier, all folköfversvämning likaså. I sitt tal till folkmassorna vid Clermont yttrade Urbanus bland annat: ”från Jerusalem har Herrans ord kommit till oss. Upp då, J bäckar, som flyten derifrån. Upp! Vänden tillbaka till eder källa!” Men det gick icke för sig att leda bäcken tillbaka till

källan. Den sinade ut i öknen och "Jerusalem skall öde blifva," har Herren sagt *).

---

§ 112. *Naturlig och andig ecstas.*

Ifrån dessa sjukliga exaltationsfenomener bör man veta att skilja den naturliga ecstasen. Ett exempel af denna. I Nederkalix' församling af Norrbottens Län erfor en qvinna Påskdagen 1861 efter nattvardens emottagande en så häftig glädjerörelse, att hon flera gånger högt upprepade: "lofvad vare Gud!" under sprittande kroppsrörelse, snarlik dans. Sådana utbrott lära icke vara ovanliga bland den vid Torneå elf bosatta finska befolkningen. Länsmannen stämde qvinnan, och häradsrätten dömde för "oljud och dansande i kyrkan" till Rmt 18,50 eller elfva dygns vatten och bröd. Men Svea Hofrätt upphäfde domen, enär det "åtalade förfarandet icke härrört af lättsinne och öfvermod, och icke allmän förargelse åstadkommit."

Likaså måste man ifrån dessa psykiska exaltationer skilja de rent andiga, såsom prof hvarutaf vi anse oss böra meddela äfven ett exempel.

Exaltationen i evangeliska barnhuset i Elberfeld 1861 **). Denna anstalt omfattade 300 barn, upptagna ur de lägsta klasserna och utaf säm-

---

*) Dan. 9: 26. Lika väl passar den andra versionen: Intill ändan är krig beslutadt öfver ruinerna. Se Fjellstedts Bibelverk 2; 738; Melin: 2; pag. 300. Jfr. Luc. 21: 24.

**) Efter egna anteckningar på stället.

re både fysiska och moraliska anlag. De voro till större delen protestanter, och barnhuset stod under evangelisk styrelse, men upptogos der äfven katholska barn. Till följe häraf var ingen gemensam religionslärare anställd. De katholska barnen gingo dock efter 10:de året i katholsk skola i staden. För de protestantiska var det en och hvar tillåtet att uppträda och tala, och blef detta ett brokigt virrvarr, då direktionens ledamöter tillhörde olika religiösa bekännelser, och hvar och en ville forcera sin. Barnen lefde således i ett tillstånd af oafbruten religiös spänning, och voro många af dem utaf en svag fysisk utbildning. — En af de äldre flickorna började i medio af Januari att känna oro öfver sina synder, hvaröfver hon kom i en häftig skakning, äfven fysiskt. Detta öfvergick snart till flera, och de fysiska symptomerna började då också att stegra sig. De utgjordes af darrning och förskräckelse i olika grader, några få hade vision af djefvulen, som trädde hotande emot dem, och andra fingo ryckningar, hvilket utgjorde högsta graden. Några försökte att klättra på väggarna. Ingen hade någon egentlig kramp, ingen var medvetslös eller omnämnde någon högre uppenbarelse, ingen framstod predikande, ehuru några af de äldre bådo högt och talade högt och med mera "Begeisterung", än vanligt. Dessa fenomener ansågos af direktionen såsom något mycket godt: den ene såg deri en "revival", den andre ett analogon till Apostlarnes hänryckning på Pingstdagen. Barnen uppmuntrades, omhuldades särskilt och framställdes såsom exempel för de öfriga. Dessa bemödade sig att få känna detsamma, och till och med simulerade det, såsom man tror sig veta om 19 af gossarne. Epidemien sträckte sig till 43 gossar af alla åldrar, mest yngre. Af dessa

företedde 33 fysiska fenomener, men blott 3 eller 4 den utbildade formen. Häribland äro de 19 simulanterne äfven inberäknade. Flickorna angrepos i allmänhet mindre. De voro alla äldre och, med undantag af en enda 13-årig, alla konfirmerade. Af dem hade 32 känningar, men blott 10 fysiska fenomener, dock deraf 6 verkligt utbildad sjukdom. Detta visar, att sjukdomen såsom vanligt häftigast angrep det qvinliga könet, och får det ringa antalet insjuknade ibland dem tillräknas föreståndarskornas klokhet, som togo saken på ett helt annat sätt, än föreståndarne. Anmärkningsvärdt är, att sedan sjukdomen tagit fart, angrepos barn af alla konfessioner, äfven katholikerna.

Sjukdomen afbröts genom polismagtens mellankomst, som afsatte styresmännen och lät behandla barnen med hårdhet. Men dessa blefvo derigenom så förstämda, att man måste beträda en annan väg. En ny direktion tillsattes då af sansade liktänkande personer, med en kraftig man i spetsen, Dr. Bouterwek; de katholska barnen afskiljdes till en annan anstalt; en ordnad religionsundervisning infördes i skolan, och allt blef lugnt. Så var det vid mitt besök på stället i slutet af April månad.

Följderna af denna sjukdom voro i andligt afseende obetydliga. Massan af barnen blef icke till sinnet förändrad, minst de svårast angripna. Deremot bemärktes en sådan förändring hos en del flickor, som varit så föga angripna, att blott en enda lidit af fysiska symptomer.

Hvem finner icke här en betydlig skillnad emot exaltationssjukdomarna, och närmast predikosjukan. Inga predikningar, inga egentliga krampattacker. Alla de psykiska symptomerna utgjorde blott sådana, som tillhöra fruk-

tan och förskräckelse i allmänhet, och de fysiska, få och föga framstående, voro af samma art. Härtill kommer vidare den ringa smittbarheten. Af hela antalet angreps $^1/_4$ och häraf var troligen hälften simulerade fall. Lika stor är skillnaden emellan denna och imaginationssjukdomarne, såsom vi få nedanföre se. Den har utgjort en ren andig sjukdomsform. Häraf förklaras ock möjligheten att så tvärt afhugga den. Det hade nog icke lyckats så lätt, om den tillhört inbildningskraftens sfer.

Om behandlingen ett par ord. Likaså orätt det var att ombulda sjukdomen å ena sidan, och att utbasuna den som ett under, lika orätt var det å den andra att söka bryta den med hot och slag. Huru den bort behandlas från början, visade det sätt man tvingades att tillgripa mot slutet.

---

§ 112. *Imaginationssjukdomar. Trolldomsoväsendet.*

Till imaginationssjukdomar räkna vi alla dem, som ega sitt säte i inbildningskraften, det må nu vara inom dess reproduktiva eller produktiva sfer. Vi fästa oss här icke vid, om dessa fenomener för tillfället hafva någon realitet till grund eller ej, icke heller om de uppkommit genom någon inverkan ut- eller inifrån. Vi se dem blott såsom något existerande inom inbildningskraften och såsom sådant verkande i och återverkande på hela menniskan.

Alla imaginationssjukdomar äro i deras högre grader förenade med exaltation. Deras fenomener äro också desamma, som dennas, men tillkommer vanligen en

icke obetydlig retning inom generationssferen. En fysisk abnorm retning inom denna kan också omvändt framkalla samma psykiska exaltationsfenomener. Det är lika lätt förklarligt att en person t. ex. vid fruktan och samvetsoro misstager en del ovanliga känslor för djefvulens inverkningar, som det, att han anser svulster i underlifvet för lefvande grodor, o. s. v.

De enskildta fenomenerna härvid hafva vi afhandlat vid inbildningskraftens sjukdomar. Här vilja vi blott hålla oss vid en mera utsträckt epidemisk form.

Trolldomsoväsendet och hexeriprocesserna under medeltiden bilda en särdeles framstående form af dessa sjukdomar. Munkarnes obskurantism och folkets vidskepelse tillräknade allt, som var aldrig så litet ovanligt, öfvernaturliga krafters inverkan. Charlataneriet fick härigenom full fart, likaså elakheten att genom uppdiktande af vidunderliga historier störta sitt offer. Förut obekanta och för den tidens psykologer oförklarliga sjukdomar uppkommo, genom en del vid denna tid särskilt inverkande förhållanden af nöd och oro. De tillskrefvos också djefvulens inverkan. Exempel härpå få vi tillfälle att anföra i det följande.

I Tyskland och derifrån i Skandinavien antog detta en egen form i de s. k. Blåkullafärderna. Man trodde nemligen, att djefvulen höll sina konklaver på höga kala bergstoppar, och särskilt Blåkulla eller Blocksberg (Brocken i Hartz). Dit begåfvo sig, i synnerhet natten till skärthorsdagen, alla gamla hexor och andra hans anhängare, ridande på qvastar, etc.; dervid färden alltid företogs genom skorstenen; nyfikna fingo äfven följa med. Qvastkäppen skulle först väl beredas genom insmörjning med en egen tillredning, bestående af en

del narkotiska ämnen. Af denna smörja förtärdes äfven något, som under den derpå följande sömnen verkligen framkallade sådane irrbilder, hvilka sedan berättades, att personen varit på blåkulla, talat och dansat med djefvulen, ätit, till och med plägat närmare umgänge med honom, ett icke ovanligt symptom.*)

År 1431 påträffade man i Vaudois en hop menniskor, som öppet tillbådo djefvulen och åto menniskokött. Troligen hörde dessa till ofvanstående kategori. 1459 uppträdde sjukdomen i Artois**) i sin utbildade form. Ett stort antal personer bekände nemligen, att de om nätterna bortfördes af dämoner, frossade och beblandade sig med dem. Mellan 1504 och 1523 rasade sjukdomen epidemiskt i Lombardiet. Blott i distriktet Como anklagades öfver tusen personer och mer än hundra brändes för ingånget förbund med djefvulen. Symptomerna voro desamma, som ofvanstående. Mot slutet af 15 seklet spridde sig sjukdomen åt alla sidor: Savoyen, Mailand, Brandenburg, Lothringen. På sistnämnda ställe uppoffrades icke mindre än 900 personer på 15 år för deras förmenta umgänge med djefvulen. I distriktet Labourd voro i början af 16:de seklet 27 socknar angripne af sjukdomen. Här hörde de anklagade hallucinationer inför domstolen och njöto en outsäglig glädje under tortyren. Sjukdomen öfvergick på de dödades barn, hvaraf omkring 2000 påstodo sig bortföras af djefvulen. De

*) I Sv. Tidning 1858, N:o 26, är införd en berättelse af en Prost A. i S, som sjelf på 1790:talet såg en jägare med sin hustru på detta sätt framkalla dylika visioner, och voro de fullt öfvertygade att de besökt Blåkulla, under det de hvilat i ett narkotiskt rus i sin säng.

**) Så läses namnet, der jag sett det. Kan det icke vara någon förvexling med Arbois?

gömdes i kyrkorna, man vakade natt och dag öfver dem, men så snart de insomnade, uppträdde förnimmelserna.

Man inser lätt, huru denna epidemi berodde på hallucinationer under sömnen, hvilka öfverflyttades såsom objektiva verkligheter till det vakande tillståndet. Men man måtte så mycket som helst framhålla det fysiska och psykiska i sjukdomen, tidsandan var alltför mycket benägen, att i allt se ett andligt dämoniskt tillstånd och att förklara detta för sjelfförvålladt. Redan 1453 uppträdde en Edelin, prior i ett kloster, och förklarade allt såsom sjuklighet, men blef sjelf smittad och dog i ett eländigt fängelse. Och förgäfves sökte i följande sekler en och annan att höja sin röst emot dödsdomarne. Först 1682 blef lagstiftningen i detta afseende ändrad inom Frankrike. Vid denna tid började också sjukdomen såsom epidemi att upphöra. Vi återfinna den dock åter in i sednaste tider och såsom exempel derpå anföra vi följande.

Ej långt från Genfersjön och staden Thonau i Öfre Savoyen ligger byn Morzines med 2000 innevånare uti stor fattigdom, hvarför de tvingas att utvandra 7—8 månader på året. Knappt $^1/_{10}$ utaf dem kunna läsa, deremot äro de mycket böjda för vidskepelse. År 1857 i Mars insjuknade här tvenne vuxna fruntimmer i häftiga krampanfall, och snart spridde sig sjukdomen till hustrur, flickor och barn. Under detta talade de, såsom voro de fördömda och djeflar, skymfade prester och läkare, visade fenomener af förändrad sinnesart, fräckhet, gudlöshet och hån emot heliga ting, derjemte magnetiska fenomener af färdighet i den föga kända fransyskan, kännedom om eljest obekanta saker, ovanlig kraft och skick-

lighet att klättra. — I Februari 1858 hade antalet stigit till 27, vid slutet af Juli 1860 var det 110. Det utgjordes mest af barn; af karlar blott få och dessa supare, melankoliska eller dylika. Af presterna behandlades de med exorcism; en del blefvo förbättrade och friska, men sjukdomen tilltog mer och mer, och fanatiska upplopp inträffade emot de personer, hvilka man inbillade pöbeln vara skuld till det onda. I början af 1861 beordrades Dr. Constant, Generalinspektör för sinnessjukhusen, att undersöka förhållandet. Han fann, att af 120 sjuka voro 59 af familjer med epileptiska eller vansinniga subjekter, och till en del af konsanguiniska ägtenskap, han fann vidare att patienterna icke voro utan medvetande om hvad som händt under anfallet, att de icke föllo utan sans, ordnade kjolarna, om de kommo i olag, o. s. v. Han lät en brigad gensdarmeri rycka in i kommunen och isolerade de sjuka. Genom det förra åtgörandet förqväfdes imitationsbegäret, och genom det sednare bragtes patienterna till stillhet och ro.*)

---

§ 114. Fortsättning. Daimonomanier inom Nunneklostren.

En egen varietet af ofvanstående sjukdom synes vara den, som uppkom inom Nunneklostren och af författarne uppföres såsom en egen art af vansinne. Vi vilja kasta en blick på densamma.

Redan år 1491—94 angrepos Nunnorna i Cambray;

*) Relation sur une epidemie d'hysterodemonopathie en 1861 par Dr. A. Constant; Zeitschrift für Protestantismus und Kirche, 1863.

de sprungo omkring såsom galna hundar, kastade sig i luften, grepo i trädgrenarne, härmade djurläten, etc.; man hörde dem upptäcka förborgade saker och förutsäga tillkommande. Äfven anklagades en flicka för umgänge med djefvulen. — Detta härmande af djurläten, och särskilt kattjamandet förekom i stort uti klostren omkring Paris; det återkom alla dagar vid bestämd tid och observerades äfven utom klostren, botades genom hot om kastigation. Ett dylikt sporadiskt fall inträffade i England vid Oxford 1700 med 5 systrar.

Samma förhållande var med en dylik epidemi i Kentorp i Elsas 1552 och en i Köln 1554, hvilka i öfrigt utmärkte sig genom en brännande känsla i fotsulorna. I Uvertôt i Hoorn uppkom 1551 äfven en sådan, sedan nunnorna fastat och 50 dagar lefvat af rofsaft. Dessa hade samma plågande känsla under fötterna, men derjemte kräkningar af svarta ämnen; i öfrigt såsom de öfriga: konvulsioner till raseri, klättrande i träd, o. s. v.

Uti Ursuliner-klostret i Aix i Provence insjuknade 1609 Magdalena de Mandel, 19 år, och Louise Capel i symptomer af hysteri, nymfomani och katalepsi. Dessa fenomener spridde sig i klostret. De uppgåfvo sig sjelfva vara besatta genom presten Gaufridi elakhet, och blef han genom sömnlöshet, fasta och föreställningar drifven till erkännande och bränd. — I Brigittiner-klostret i Lille utbröt en med denna lika epidemi 1613 och räckte i 10 år. Då nunnorna flyttades från klostret blefvo de bra, men återfingo sjukdomen, då de återkommo.

I Ursuliner-klostret i Loudun uppväcktes 1622 en dylik epidemi, till en början genom elakhet af presten Mignon, som derigenom ville störta presten Urbaine Grandier, hvilken uppgafs af patienterne såsom den der gjort

dem besatta. Sjukdomen spridde sig dock sedermera till flera i komplotten oskyldiga, och äfven utom klostret. U. blef på Richelieus befallning bränd 1634, ehuru nunnorna återtogo sina anklagelser och förklarade allt för falskt. De fleste exorcisterna dogo af samvetsagg.

I Louvriers utbröt en dylik epidemi några år derefter (1642); den utmärkte sig genom visioner, förmåga till equilibristiska konster, etc., med yttradt hat och försmädelse emot det heliga, hvilket uppgafs allt ske under djefvulens inflytelse. Presten Picard och Magdalena Bavar beskyldes här hafva infört djefvulen; hon blef genom förföljelsen smittad och bekände då.

Utom dessa äro ännu en hel del smärre epidemier af författarne upptagna, såsom en i Benedictiner-klostret i Madrid 1623, som räckte i 3 år, och hafva troligen ännu flera förekommit, utan att hafva blifvit så uppmärksammade. — Några dylika förekommo äfven spridda utom klostren. Hecquet omtalar en epidemi i 15:de århundradet, då nunnor ströko omkring i Tyskland, Holland, ända till Rom, bitande omkring sig såsom rasande. Endast inom Brandenburg räknades 150. De kurerade sig sjelfva genom coitus.

Alla dessa sjukdomsformer hafva enahanda fysiska fenomener af hysteriska krampsymptomer och nymfomani. Psykiskt utmärka de sig genom den fixa föreställningen af en ond ande såsom närvarande och inverkande. Att sådana fenomener lätt kunna uppkomma och ännu lättare framkallas hos exalterade isolerade flickor, under ett sysslolöst lefnadssätt, fasta och botgöring, är lätt att fatta.

---

§ 115. Fortsättning. Epidemier inom vårt eget land.

Inom vårt eget land hafva vi äfven haft ett par epidemier af de först omtalade blåkullafärderna. År 1668 uppträdde en sådan i Elfdalen och följande år i Mora i Dalarne hos barnen, hvilka föllo i vanmagt och krampryckningar, talade och fantiserade, såväl då som vakande, om blåkulla, dit de fördes af namngifna qvinspersoner och der de trakterades med öl och vin, fingo dansa, o. s. v. I städja fingo de en karolin, silfverkanna, el. dyl., men hvilket, då de bekände, förvandlades i spånor. Huset var skinande som eld, och den onde satt än i högsätet, än låg han under bordet. Trollpackan fick ett horn, som glindrade i mörkret, och en nål att öppna väggen, för att hämta barnet; de redo på en ko eller häst, som låg vidöppen med en stång fästad emellan benen, hvilka trollpackan smorde ur hornet; de hvilade på kyrkotaken. Vid andra tillfällen sågo de djefvulen "lik en gris dragande en vagn och kringbunden med en orm", eller "lik Landsherrns sultne hund, som inga öron hafver", eller i andra skepnader.

Sjukdomen började i Elfdalen, spridde sig derifrån till Mora, och sedermera såsom en häftig eld till Orsa, Rättvik, Leksand, Åhl, Bjursås och slutligen ända upp till Särna, 1671. Vid denna tid var den i sin höjd, men fortgick sedan, ehuru aftagande, ända till 1677, således nio år. I Augusti 1669 tillsattes en kommission under E. Creutz af 28 ledamöter, hvilken samma år lät bränna 15 personer i Mora och 13 i Elfdalen, straffade 148 barn med ris ifrån 30 till 6 par, och lät de minderåriga stå i kyrkan med ris i händerna ett år. Sedermera aflif-

vades ytterligare 19 personer i Orsa, Mora, Elfdal och Leksand. Landshöfding Duvall inrapporterar sjelf under detta, att "ju mera och hårdare man förfarer, ju farligare utseende det hafver, lärer ej heller igenom verldsligt straff kunna så alldeles utrotas, utan härtill fordras godt tålamod, innerlig bön och en oförtruten presternas allvarsam dock fogelig ifver och flit." Han beklagar sig derjemte mycket öfver, att "de som hitföras blifva fast värre än tillförene, ja så förhärdade, att de icke blifva vid sin bekännelse, utan frambärdeligen neka." Detta återtagande och nekande var något mycket vanligt, så snart patienten blef förflyttad ifrån sjukdomshärden. Slutligen tröttnade äfven regeringen vid dessa förföljelser, och saken öfverlemnades till andlig behandling. — Ett sätt att gå till väga vid ransakningen kunna vi icke lemna oanmärkt. Det bestod i att väga de s. k. trollpackorna och hvar och en, som dervid befanns synnerligen lätt, ansågs skyldig. Duvall omnämner särskilt "en gumma i Lima vägd till 4 L℔, och borde väl vägt 12—16 L℔, bekände att hon farit fyra gånger; en annan vägde 7 ½ L℔, men bekände likväl (!) icke."

Ifrån Dalarne, eller samtidigt med epidemien der, uppblossade en dylik i Norrland och Upland 1670, hvilken rasade i Stockholm 1674—1676, och sträckte sig söderut ända till Bohuslän. Troll-commissioner tillsattes äfven här och foro fram på samma sätt. Bland dem som talade emot detta barbari voro Brahe, Biskop Rudbeck, proff. Brunnerus och Stjernhöök, men isynnerhet den kände läkaren Urban Hjärne, hvilken slutligen lyckades vinna gehör.

Anmärkningsvärdt är, att denna sjukdom, som började bland den råaste allmogen i Dalarne, angrep äfven

bildade personer, hvaribland man citerar en lektor i Hernösand 1674. Lundius, juris professor i Upsala, och Stjernhöök, som sjelf föreslog medicinsk behandling för de sjuka, bedyrade att de haft besök af djefvulen.

I sednare hälften af förra seklet omtalades åter ransakningar i Elfdalen i detta afseende, men då blott af andliga myndigheter, hvilka förklarade det hela för en inbildning. — Allt detta har hos oss en uråldrig grund. Redan i gamla Vestgöthalagen, Rätlöse balk, omtalas "rida till trolls eller Blåkulla", men blott såsom oqvädinsord. I både Stads- och Landslagen voro utsatta straff för trolldom, men döden blott, då död följt. 1734 års lag bestämmer döden för all skada. 1779 upphäfdes denna paragraf alldeles.

Men ännu i sednaste tider har sjukdomen här åter uppvaknat. 1858 utbröt den i Gagnefs och Mockfjärds församlingar, der såväl barnen som några äldre "bortfördes om nätterna, vanligen Söndag, Onsdag och Lördag, till Josefsdal eller Ljusnandal af trollpackor, kända eller okända, på käppar, qvastar eller storkritter. Djefvulen framstod der för dem såsom en fin herre, blåklädd, eller som en Nåssockenkarl (Näsgubben), drog en ormring omkring halsen på hvarje barn, förvandlade dem till skator, gaf dem kött och fläsk, eller ormar och klossor (grodor), lät dem hoppa, ljuga, o. s. v. Någon gång uppträdde han äfven med horn och klor." — I tolf byar voro 80—90 patienter, deribland systrarna Brita Matsdotter, 33 år, och Anna Matsdotter, 26 år, sade sig farit till blåkulla, sedan de voro små; färden räckte en half timme. Slutligen blefvo de fria genom pastor Blumenberg, men voro nära att fångas igen. Silfknappa-Kjerstin, 11

år, hade också varit med, men blef fri, då B. lade händerna på henne och bad. Dennas syster likaså.

Att folket i Dalarne genom landets läge, ödslighet och isolering skall vara benäget för ett inre lif, är naturligt. Att de i brist på ett högre sådant lätt falla ned till ett djuriskt eller dämoniskt, är också förklarligt. I Mockfjärd var en synnerlig osedlighet rådande. Att sjukdomen varit länge förberedd och ligger i folklynnet, synes af systrarna Matsdotters berättelse. Pastor Blumenberg, som tjenstgjorde på stället, ansåg sjukdomen ej såsom vidskepelse, utan svårare anfäktelser af satan, hvilken Gud "tillåtit förebilda sådana ting för barnens sinnen, att uppdaga det dämoniska onda i tidens lynne, samt med deras nöd tvinga föräldrarna till aktgifvande på det gudomliga ordet och bönen, som i vår tid allför mycket försummas." Han sökte att stilla paroxysmerna genom bön, och lyckades. Och hvarför måtte han icke få med ett andens vapen bekämpa en andlig sjuklighet, äfven om denna bestod i en inbildning? Detta kunde ju den argaste sceptikus medgifva. Den tillförordnade kommissionen medgaf det dock icke, den ansåg B. hafva behandlat djefvulen allt för mycket realiter; B. missiverades till ett annat ställe, och den lyckades att nedtysta sjukdomen efter sin method. Om någon verklig förändring derigenom inom orten tillvägabragts, och någon garanti emot sjukdomens återkomst vunnits, veta vi icke.

Vi återkomma på ett annat ställe till bedömandet af de olika kurmethoder, efter hvilka dessa sjukdomar kunna behandlas. Här vilja vi nu blott fästa uppmärksamheten vid den märkvärdiga öfverensstämmelsen emellan alla dessa epidemier på så olika tider och ställen; isynnerhet emellan Vaudoisien 1459 och epidemierna i

Dalarne 1668 och 1858, samt liktidigheten af denna sistnämnda och den i Savoyen 1857—61.

---

§ 116. *Fortsättning. Öfriga imaginationssjukdomar.*

Om vi här framställt daimonomanierna såsom de mest framstående exempel på imaginationssjukdomar, så utgöra de långt ifrån den enda formen. Redan i forntiden foro skaror omkring såsom rasande, inbillande sig vara hundar, o. s. v. Proctiderna trodde sig vara kor (1 del. pag. 267). Hit hörer den s. k. Lykomanien eller förvandlandet i vargskepnad, varulfven, m. m. d.

---

§ 117. *Imitationssjukdomar.*

Imitationsdriften ingår i mer eller mindre grad i alla såväl exaltations- som imitationssjukdomar, och bildar i dessa epidemier ofta egna, fritt stående former. Uti predikosjukan uppträdde en mängd personer, hvilka sedermera erkände, att driften till imitation hos dem framkallat sjukdomen, oberäknadt dervid dem, hos hvilka det hela var en blott förställning. I daimonomanierna var detta ännu oftare fallet, och här utbildades imitationsformen ofta till en egen mindre epidemi inom den andra större. Så t. ex. barnen i Labourd, hvilka vi ofvan citerat.

En af de mest framstående och karakteristiska imitationssjukdomar utgjorde B a r n k o r s t å g e n. År 1212

blef en herdegosse Etienne inspirerad och inspirerade snart sjelf andra barn till en härfärd åt det heliga landet, till den utsträckning, att ifrån Frankrike ensamt omkring 30,000 barn utvandrade och ett icke mycket mindre antal från Tyskland. År 1237 utgick ett mindre antal, omkring 1000, ifrån Erfurt, och 1458 åter ett. Den olyckliga utgången af dessa företag borde man kunnat förutse, och visa just de, huru mycken sjuklighet der låg i hela denna vid första påseendet så sköna och ridderliga idé.

General M. får under Afrikanska fälttåget höra ett skott bredvid sitt tält och finner en soldat, som afskjutit tummarne. Innan kort följde 10 soldater efter. Beslut fattades att förändra lägerplats, och han begifver sig bort till en annan bataljon, men mötes der med underrättelsen: här råder samma förhållande under 14 dagar, men här skjuta de af tårna.

---

§ 118. Deprimerande sinnessjukdomar.

Depressionssjukdomarne visa sig individuelt och sporadiskt under en mängd af fenomener, såväl af konvulsivisk som atrofisk art. Phtisis, scirrhus, cancer, m. fl. åkommor hafva ofta sin grund i förutgående deprimerande sinnesrörelser. Här vilja vi framställa sjukdomsformer i stort af samma grundorsak.

F l a g e l l a n t e r n a och de epidemiska G i s s e l f ä r d e r n a utgingo ifrån dominikaner- och fransiskanerordnarne, som föreskrefvo dylika botöfningar. Antonio de Padua († 1231) anses såsom upphofsman till gisselfärderna, i det skaror under honom började stryka

omkring i procession, sjungande andeliga sånger och gisslande sig. De större epidemierna började år 1260, då Gibellinerne vunnit stora segrar öfver Guelferna och hotade påfvedömet. De började i Perugia, der stor nöd herrskade. Folket strök omkring i flockar, ända till 10,000, blottade midt i vintern, sjungande botpsalmer och gisslande sig, och det från ställe till ställe öfver hela Lombardiet. Här upphörde sjukdomen följande år, men utbredde sig nu öfver Bayern, Österrike, Polen, Sachsen. 1349 började dessa gisselfärder åter taga fart, till följe af digerdödens härjningar. Till en början drefvo skaror af botfärdiga omkring, dessa förökades genom tillkomsten af allt möjligt pack och bedrefvo mycket ofog, så att de katholska presterna sjelfve måste uppträda att förhindra dem. — 1399 uppträdde åter en epidemi af denna art i Italien, hvarvid nämnes särskilt Vincentius Ferrer, som strök omkring, åtföljd af stora skaror om 10,000 personer. Han lärer dock hållit god ordning och haft en ovanlig omvändelseförmåga.

Till dessa slöto sig de epidemiska Judeförföljelserna 1348—49. Blott i Mainz dödades 12,000. Skälet låg i en längre och längre sig spridande förskräckelse, att de umgingos med förgiftningsplaner mot de kristna. I Portugal upplågade dessa åter 1495, då alla judar utdrefvos ur landet, hvilka icke ville blifva kristna, men deras barn fråntogos dem med våld. I Brandenburg rasade de 1510, der man utspridde, att monstransen blifvit stulen och en af hostierna sålts till en Jude. Tusentals oskyldiga uppoffrades i dessa förföljelser.

St. Veits dans eller den hel. Johannis dans uppträdde i Tyskland straxt efter den svarta dödens härjningar och spridde sig snart, såväl öfver hela

Tyskland, som äfven de i nordvest tillgränsande länder, i början såsom en pandemi, sedan såsom en permanent sinnessjukdom, hvilken fortfor i öfver 200 år. Den utmärkte sig genom bacchantiska språng af de sjuka, som sprungo omkring, skrikande och fradgande, i vilda ringdansar. Synnerlig ovilja uppväckte hos dem åsynen af spetsiga skor och det som var rödt. Under dansandet hade de uppenbarelser, men hvarken sågo eller hörde, andar föresväfvade dem, de sjönko ned i blodströmmar, o. s. v.; derefter vanmagt och svår tympanitis, som lindrades genom tryckning; hemliga begär väcktes och tillfredsställdes oförsynt. Lättingar sällade sig till för att skaffa sig föda, och allmän oreda uppkom.

1374 drefvo skaror af sådane inåt Aachen, och spridde sjukdomen sig snart öfver hela Nederländerna, men fortvarade endast 10—11 månader. En månad sednare än i Aachen utbröt den i Köln, der 500 personer angrepos, och i Metz, der man räknade 1100; 1418 i Strassburg. Den upphörde efter några månader (4 mån. i Rhenprovinserna) i häftighet, men qvarstod såsom stående form under 15, ja in i 16 och 17 seklerna.

Till en början begagnades exorcism efter tidens sed, då orsaken tillskrefs djefvulen, sedermera isynnerhet vallfärder till S:t Veits kapell. Denne var en gosse på Sicilien, som led martyrdöden under Diocletianus år 303, och hvilkens lik flyttades till S:t Denys och sedan till Corvey 836. Man berättade, att han i dödsstunden bedit Gud befria alla från dansplågan, som fastade aftonen före hans dag och firade denna, och att han fått löfte om bönhörelse. Först Paracelsus hänförde sjukdomen till naturliga orsaker och föreslog medicinsk behandling. Vid hans tid var den redan betydligt mildare.

Epidemiens uppkomst förklaras genom den föregående perioden af fysiska sjukdomar, svält och nöd, i förening med den andliga råheten och vidskepelsen hos folket. En tillfällig orsak till dess utbrott förmodar man hafva varit det vilda firandet af Johannisdagen 1734, ett bruk, som qvarstått sedan långt tillbaka (troligen 4:de seklet), då folket sprang genom eld och utförde bacchantiska dansar och utsväfningar.

Hecker anser Tarantismen i Italien hafva varit något med S:t Veits dansen analogt, helst berättelsen om taranteln, än kallad en insekt, än en ödla, synes sakna historisk trovärdighet. Kanhända har man här haft med en dubbel sjukdomsform att göra: en sporadisk, orsakad af något djurgift, och en epidemisk, vid 17 århundradet i sin största höjd, och hvilken sedan qvarstod ett par århundraden med allmänt inflytande. Att den fortplantades genom förskräckelse och psykiskt meddelande, är faktiskt kändt. Dess symptomer, sådana de af Perotti uppgifvas, voro försjunkandet i ett bedöfvadt tillstånd och derunder en så stor mottaglighet för musikens inflytande, att de vid omskiftande melodier sprungo upp och dansade, tills de föllo omkull. Andra greto beständigt.

1679—1690 öfversvämmades Vivarais och Dauphiné af Calvinister, hvilka, under ropet: "se Guds ande genomtränger oss," föllo omkull i häftiga konvulsioner och med fradga kring munnen började predika. Efter 1700 utbredde detta sig i Cevennerna hos Camisarderne, och här isynnerhet hos qvinnor och barn. De dansade offentligt på gatorna och profeterade. "Darrande" kallade man dem, som ledo af konvulsiva skaknin-

gar; andra hade tydliga epileptiska symptomer. Denna epidemi var en följd af politiskt och religiöst förtryck.

---

§ 119. *Fortsättning. Chlorosis.*

För närvarande hafva vi icke några dylika häftiga epidemier att framvisa, men vi ega deremot en konstitutionel sjukdom af smygande art, som vinner allt mer och mer insteg, och hvilken jag anser mig kunna räkna hit. Det är Chlorosis. Vi veta, att denna beror på en brist af röda blodkulor, (icke blodbrist i egentlig mening och icke brist på fibrin), vållad utaf eller förenad med en förstämning af gangliösa nervsystemet, isynnerhet underlifvets. Man antager såsom orsak isynnerhet ofullständig näring och dålig bostad, i förening med ansträngdt arbete, eller ock tvärtom för lite rörelse, för lite luftvexling och en lössläppt inbillningskraft. Vid sådana inverkande orsaker har jag ock sett hundradetal fall af Chlorosis, men jag frågar: funnos icke dessa orsaker i lika grad för hundra år sedan? Är icke den fattige i vårt land bättre skyddad nu både för svält och köld? Hade den rika flickan mindre spelrum för fantasien då, än nu? Och hvilken skilnad nu mot då i freqvensen af Chlorosis. Något moment torde hafva tillkommit, hvilket lika afficierar stad och land, fattig och rik, enär sjukdomen börjar taga lika mycket öfverhand inom alla klasser. Vi skola anföra ett sådant; om det icke gäller allt, är det åtminstone något att tänka på. Dervid hålla vi oss ensamt vid vårt eget land.

Under våra närmaste förfäder, för blott ett halft århundrade sedan, utmärkte sig det Svenska folket för en lugn belåtenhet, och detta äfven under mindre afundsvärda förhållanden. En tjensteman, prest, läkare stannade vanligen för lifstiden qvar på den ort, der han börjat sin bana, om icke ekonomiska förhållanden tvingade honom derifrån. Och allmänheten var nöjd med dessa sina tillvanda tjenstemän, äfven om de icke alltid voro de aldra bästa. Så i andra förhållanden. Nu är det motsatsen. Det hörer till ordningen för dagen, att en och hvar skall vara missnöjd med sin ställning, statsform och förvaltningssätt, öfvermän och underhafvande. Man byter ort, yrke, allt. Detta oupphörliga begär efter något nytt bättre genomgår alla klasser och tärer på hela samhället. Mest verkar det inom familjelifvet och på det uppvexande slägtet. Gossarne komma ut, de hafva en framtid för sig, arbeta för den eller glömma den i ögonblickets rus. Deras missbelåtenhet vaknar först sednare. Hos qvinnan deremot uppträder den ofta vid utvecklingsperioden, just då hon behöfde glädje och lugn. Glädje är för ungdomen detsamma, som ljuset för vexten. I saknad deraf vissna båda. Öfveransträngd genom otidigt arbete, uttröttad af otidiga nöjen, utledsen af omgifningens missbelåtenhet, ser hon framåt med allt större önskningar, som icke kunna tillfredsställas. Tjenstflickan förargas att icke vara syjungfru, denna att icke hafva nog granna kläder, en annan att icke blifva fru, och så uppföre. Förr var hvar och en nöjd på sin ståndpunkt. Då var arbetet lek och nöjet hvila. Nu är nöjet arbete och hvilan ledsnad.

Att vi icke hafva så alldeles orätt i denna åsigt, att Chlorosen ofta beror på ett förstämdt lynne, torde sy-

nas af följande. Huru botas en Chlorosis? Genom jern, svarar läkaren. Ja, visst! Emellertid ger man det ena jernmedlet efter det andra, och patienten förblifver half-frisk. Men skicka bort henne till en brunn, ett bad, eller till och med en bergresa, utan någon jernbehandling, och hon kommer frisk tillbaka. Hon kom under andra förhållanden, fick fästa sin tanke vid något, som verkligt intresserar henne, och kom derigenom att glömma sig sjelf och det vanliga. Eller ock gifter hon sig och blir bra. Det minsta antalet blifver det genom den äktenskapliga sammanlefnaden, ehuru detta har blifvit en allmän sägen.*) Mången blir deraf tvärtom sämre. Men der blifver ett intresse för hvarjehanda, genom nyhetens behag eller af nödtvång, man glömmer hvardagslifvet för hvardagslifvet sjelft, i hvilket man måste deltaga. Utan detta står sjukdomen qvar eller öfvergår i andra ännu svårare former.

Mången gång uppkommer en chlorosis genom olycklig kärlek, oloflig kärlek eller brist på kärlek. Detta jäfvar icke hvad jag ofvan anfört om sinnesstämningens inflytande. Lika litet saknas denna, då den uppkommer af fysiska orsaker, såsom dålig näring och bostad, eller stillasittande sysselsättningar jemte brist på luftombyte. Ty huru mången flicka ser man icke i våra aflägsna skogstrakter frisk och blomstrande vid både klen kost och strängt arbete, och huru mycket mindre allmänna voro icke dessa former för några tiotal tillbaka, under samma yttre förhållanden i samhället, som nu. Men med allt

*) Man citerar det gamla ordspråket: Mare l. marte curantur, men hvilket egentligen tillhör den hysteriska sjukdomsformen.

detta vill jag lika litet påstå, att sinnesstämningens inflytande är den enda orsaken till chlorosis. Jag hemställer blott, om den icke är e n af orsakerna till dess epidemiska uppträdande i vår tid och hos oss.

Femte Kapitlet.

Allmän öfversigt af själssjukdomarnes uppkomst, utveckling och utbredning. Endemi. Epidemi.

§ 120. Uppkomst.

I inledningen hafva vi framställt den fråga, om och genom hvilka förhållanden det är möjligt, att själsförmågorna kunna agera abnormt och således inträda i ett sjuklighetstillstånd. Vi hafva funnit, att detta sker till följe af deras en gång skedda afvikande ifrån sitt normala förhållande till Gud, ett afvikande, hvartill tendensen igenom slägterna oafbrutet fortgår (theologernas: menniskans medfödda förderf). Detta afvikande, numera förblifvet normalt, utgör då å ena sidan möjligheten för själssjukdomarnes uppkomst; å andra sidan utgör det också grundorsaken till dem. Och i den mån, som detsamma individuelt framstår i en mängd särskilda former, gifver det äfven grundtypen för de olika formerna af sinnessjukdomar. Dessa uppträda då, antingen till följe af själens eget abnorma förhållande inom sig, eller af dess allmänna relationsförhållande till ande och kropp.

Och i samma mån afvikandet framstår vildt och otygladt, framstår äfven den individuella sjukdomen så till kraft och uthållighet.

På denna allmänna inre grund, såsom en alstrande jordmån, uppspira särskilda former efter olika yttre modifierande inverkningar. Dessa kunna kallas **disponerande orsaker** (caussæ praedisponentes). De bero på arf, kön, ålder, temperament, lefnadssätt och lefnadsförhållanden, till mindre del på telluriska och rent fysiska förhållanden.

---

§ 121. Fortsättning. Orsaker.

Af alla själssjukdomarne bestämmande momenter, finnes intet så ingripande, som det ärfda anlaget. Då den allmänna grundorsaken till dem är en ärftlig, låter det lätt förklara sig, att den individuella modifikationen antager denna form. Och detta är så konstant, att barn, som aldrig sett endera af sina föräldrar, kunna förete alla dennes olater och lynnesfel till en förvånande grad. I-synnerhet gäller detta om barn efter föräldrar med anlag för tjufveri och dryckenskap, hvilka ehuru skiljda ifrån dem sedan deras spädaste barndom dock visa en större fallenhet för samma fel. Genom giften i samma slägt fortgå vissa fel slägten igenom och förblifva ett slags permanent karaktersdrag för den. Härpå bero äfven de nationella karaktersdragen: Finnens envishet, Fransmannens lättsinne, etc. Vid blandning af olika slägter ser man hos afkomlingen ofta fel, som tillhöra båda, eller också brås en del af barnen på fädernet, en del på mödernet. Deraf den olikhet, som ofta råder syskon emel-

lan. Vid en sådan förändring kunna felen förmildras, icke egentligen så att rena motsatser hos föräldrarne utjemnas hos barnen, utan mera genom ett modifierande medelst andra förmedlande egenskaper och den gemensamma uppfostran. Å andra sidan kunna också flere och svårare fel öfverföras. I denna mening var det som Israeliterne förbjödos giftermål med de Cananitiska stammarna (icke med hedningar i allmänhet), genom öfverträdande af hvilket förbud de sedermera förföllo i afguderi och olycka *).

Hvad vi här anfört gäller förnämligast om karakters- och lynnesfel; men det gäller äfven, ehuru i mindre grad, om de andiga och somatiska själssjukdomarne. Anlaget för vansinne går konstant igenom slägterna, dock såsom hvarje ärfd epidemi med öfverhoppande af vissa slägtleder och individer. Dessa undantag innebära intet ovanligt. Sjukdomen phthisis fortplantar sig på samma sätt. Så anlaget för elephantiasis.

Könet disponerar för olika sjukdomar och ger en olika prägel åt dem, som äro gemensamma. Mannen framställer aktiviteten: stark, kraftig och ihållande ser han saken i stort och vill ingripa. Han blir derföre lätt häftig och våldsam, lider af de utbrytande lynnesfelen och deltager i de epidemiska former, som antyda ett framåtgående, i korståg, eröfringståg, o. d. Qvinnan passiv, vek och ombytlig, men å andra sidan envis i det hon för tillfället omfattar, lider oftast af nedstämmande sinnesrörelser och af de lynnesfel, som utgå ifrån missmod. Af liflig fantasi och svärmisk framstår hon mest och ofta ensam i de epidemier, som tillhöra inbildnings-

*) 5 MB.: 20, 14—18; 21, 11, etc.

kraftens område. Hos qvinnan inverka de egentliga könsförhållandena betydligt mera, än hos mannen, och äro ofta ensamt skulden till djupt ingripande sinnessjukdomar, t. ex. nymfomani och mordbrandsdrift.

Åldern innebär likaledes anlag för olika sjukdomar. Barndomen (till 14 år) är böjd för ombytlighet, otålighet, tanklöshet och isynnerhet imitation. I afseende på lynnet framträda vanligen ärfda fel; vid epidemier imitation.— Ungdomen (till 21—25 år) är utåtsträfvande, eldig, liflig, fallen för utgifter och utflygter, hos qvinnan för svärmeri. Dess sjukdomar utgå från dessa drag: begär för äfventyr, resemani, etc.; å andra sidan begär efter njutning och förströelse. Vi hafva skildrat dessa former ofvanföre och få återkomma till ett par andra längre fram. I epidemiskt afseende angripes den snarast af exaltations- och imaginationsformer. — Mannaåldern (till 56 á 63 år) är den kraftiga, verksamma, sansade åldern, men också den, som vill fram, åtminstone i något afseende, det må vara socialt, ekonomiskt eller vetenskapligt. Dess fel äro de, som utmärka något förlitet eller förmycket i detta afseende. Af epidemier tillhöra denna ålder de aktivt framträdande, såsom eröfringsmani, sociala och politiska revolutioner. — Gubbåldern är den passiva, utmärker sig för tröghet och tenacitet (vis inertiæ), fasthängande vid det fordna. Mannaålderns fel qvarstå, och dertill komma sådana, som bero på dessa drag: envishet, bitterhet, girighet; dertill andra utaf slapphet, såsom minnesfel, etc. För epidemisk inverkan saknar ålderdomen emottaglighet. Undantag häri se vi dock i daimonomanien hos äldre qvinnor.

Undantag inom kön och ålder framkallas genom de olika temperamenterna, hvaraf hvarje disponerar för oli-

ka lynne och således äfven olika fel. Vi hafva redan antydt detta ofvanföre. Detsamma är förhållandet med idiosynkrasien.

Lefnadssättet inverkar mindre på själssjukdomarne, ehuru det indirekt kan öka eller minska dem. Så berättar Tissôt, att han minskat anlaget för vrede genom undvikande af köttmat. Hvad spirituosa härvid inverka är kändt. Isolering och stillasittande öka ett svårmodigt lynne. Utsväfningar bringa en stor del såväl af de rena själssjukdomarne, som de somatiskt-psykiska till utbrott, genom sin inverkan både i fysiskt och ekonomiskt afseende.

En vida större inverkan utöfva lefnadsförhållandena. Rikedom och fattigdom framkalla helt olika anlag i detta afseende. Isynnerhet kunna hastiga öfvergångar ifrån den ena till den andra medföra svåra utbrott. Likaså inverkar förhållandet af beroende och oberoende, magt, anseende, etc. Ännu mera, nära nog, verka olika stånd och yrken, och aldramest familjelifvet, förhållandet af ledighet eller äktenskap, föräldraskap, o. s. v. Men detta bedja vi att få uppskjuta till frågan om sjukdomarnes utbredning.

Telluriska förhållanden — kosmiska och atmosferiska — ega möjligen en större inverkan, än det oss synes. Huru olika lynnen förete icke stadsboen och landtboen, slättboen och bergsboen, sjömannen och grufkarlen? Huru beroende äro icke nationerna af klimatets, individen af väderlekens inflytande?

Minsta inflytande synes utgå ifrån mekaniska och kemiska förhållanden, ehuru äfven de någon gång utöfva ett sådant, t. ex. då personer efter ett slag på hufvudet förlora minne och uppfattning, eller då en opererad infaller i en tjufnadsmonomani. Så inverka äfven en del

kemiskt beredda ämnen, såsom narkotiska extrakter, att framkalla hallucinationer och öfvergående daimonomanier, på hvilkas realitet patienten sedan tror, spirituosa att framkalla delirium tremens. Hit kunna äfven räknas alla de organiska kroppsfel, hvilka genom sin retning eller nedstämning framkalla en förändring i själens stämning.

---

§ 122. Fortsättning.

Såsom tillfälliga orsaker kunna alla de ofvannämnda uppträda, helst om de inträffa oväntadt eller försätta personen i ovanda förhållanden. Så kan en förflyttning till ett nytt klimat eller obekant trakt framkalla alla former af nedstämning eller uppretning ända till vansinne. En hastigt inträffande högre värmegrad framkallar ofta utbrott af vansinne. Utom dessa kunna alla inverkningar, som innebära något retande eller nedstämmande, det må vara af andig, psykisk eller somatisk art, eller tillhöra det yttre ekonomiska lifvet, framkalla själssjukdomar, olika efter graden af inverkan och af personens individualitet och susceptibilitet. En själssjukdom kan ofta vara den verkande eller framkallande orsaken af en annan. Så verkar t. ex. förskräckelsen ett vansinne.

Härvid observeras, att dessa tillfälliga orsaker vanligen blott framkalla sjukdomens utbrott, då den är förberedd eller ligger i anlag. Mera sällan kunna de anses bilda den, och är den i sådane fall vanligen hastigt öfvergående. Af mycken vigt är, att vid bedömandet af en sinnessjukdoms uppkomst skilja emellan de disponerande eller verkande orsakerna och de tillfälliga,

framkallande. Man hör ofta sägas: om icke den förskräckelsen inträffat eller den sorgen, så hade icke patienten blifvit galen; om han icke deltagit i den eller den tillställningen, hade han icke fallit i den ecstasen, o. s. v. Och detta är rätt. Hade patienten undvikit den orsaken och sedan kunnat undvika alla andra, så hade hans anlag icke kommit till utbrott. Men det är anlaget, utbildadt genom en eller flera föregående kroniskt verkande omständigheter, som vållat sjukdomen, och det tillfälliga, som lät den utbryta. Å andra sidan ser man häraf, huru vigtigt det är att vakta en person med ett sjukligt anlag för dylika uppväckande orsaker. Det är samma förhållande som vid ett somatiskt lidande. En tuberkulos kan för en lifstid qvarstå outvecklad, till och med så småningom extermineras (genom förhårdning eller cikatrisation), om patienten kan förvaras för upphetsning, sorg, förkylning, etc. Men mången gång är anlaget alltför utbildadt; oaktadt all försigtighet bryter det löst. Äfven detta har sin motsvarighet i det psykiska. De flesta lynnes- och karaktersfel äro sådana, månget vansinne likaså.

Vi se af detta, huru nära nog hvarje inverkan kan blifva en närmare eller fjermare orsak till själssjukdom, såsom vi redan särskilt anfört vid vansinnet. Själssjukdomarne äro i detta fall analoga med de somatiska. Skillnaden är den, att psykiskt inverkande orsaker snarast verka här, då de fysiska mera träda i bakgrunden. Om de somatiska sjukdomarne gäller deremot motsatsen. Detta hafva vi blott hastigt och i allmänhet vidrört, då det speciella är anfördt vid hvarje sjukdomsgrupp.

---

§ 123. Fortsättning. Utveckling.

Sinnessjukdomarnes uppkomst är, liksom de somatiskas, hastig eller långsam. Såsom dessa äro de också af akut eller kroniskt förlopp. Vi ega till och med formæ accutissimæ, såsom vreden, etc.; förskräckelsen kan döda ögonblickligen. I öfrigt kunna de räcka timmar, dagar, månader och år. Lynnes- och karaktersfel tillhöra ofta lifstiden. Vanligt är då ett vexlande emellan ett kroniskt stilla tillstånd och uppblossande akuta anfall, såsom då bitterheten utbryter i anfall af vrede. Öfvergångar sinnessjukdomarne emellan höra också till det vanliga. Vi förstå icke härmed sådana öfvergångsfall, som då en förskräckelse framkallar ett vansinne, utan sådana, der ett kroniskt själstillstånd öfvergår i ett annat såsom dess normala utvecklingsform. Så öfvergår vanligen ett kinkigt lynne vid äldre år i gnatigt, en fortfarande melankoli eller mani i demence eller fånighet. Benägenhet för recidiver är vid själssjukdomarne vida mera allmän, än vid de somatiska, och fordrar en särdeles uppmärksamhet.

Själssjukdomarne fortgå såsom aftagande eller tilltagande, i den mån deras orsaker kunna häfvas eller af sig sjelfva utjemnas, eller ock orsaken ökas och motståndet blir slappare. Så aftager naturligtvis en nymfomani i styrka med åren, under det häftighet, retlighet och bitterhet hafva benägenhet att tilltaga. Utgången kan vara ett rent upphörande, aftagande eller öfvergång i annan form. Eller ock fortfar sjukdomen under ett omvexlande stillastående och tilltagande ända till personens död. Den kan tilltaga så, att den orsakar denna död. Den kan äfven vålla en psykisk död med

ett fortfarande vegeterande kroppsligt lif, då den öfvergår i ett tillstånd af fullständig apati eller slöhet.

Prognosen i själssjukdomarne rättar sig naturligtvis efter hvad vi nu hafva sagt.

Detta hafva vi antydt ännu kortare än det föregående, då det speciella tillhör hvarje sjukdom för sig, och det hela har så mycken analogi med det somatiska, att hvar och en kan sjelf komplettera det som brister. Nu komma vi deremot till ett ämne, som för sin vigt och sin egendomlighet fordrar ett noggrannare skärskådande. Det är frågan om själssjukdomarnes utbredning.

---

§ 124. Utbredning i tid och rum. Endemi. Epidemi.

Hvarje sjukdomsform har en utbredning i tid och rum. För individen är tiden det egentligen betecknande, för sjukdomen såsom sjelf en enhet beggedera. I fysiskt afseende veta vi, att utom det att alla sjukdomar uppträda tidtals här och der (sporadiskt), hålla sig en del af dem företrädesvis och permanent inom vissa trakter och folkslag (endemier), då andra sprida sig vidt omkring, väl inom vissa kretsar, men dock mera med iakttagande af en viss tidrymd för deras uppträdande (epidemier). Är förhållandet detsamma inom själssjukdomarnes gebiet?

Vi nämnde i förbigående, att olika stånd och yrken medföra egna anlag för själsabnormiteter. Man kan lätt föreställa sig, att den jemna sysselsättningen med en och samma sak skall kunna medföra en ensidig utveckling af den ena eller andra förmågan och sålunda

äfven en abnormitet, och att denna då mera allmänt förekommer hos dessa personer. På samma sätt se vi, att det jemna vistandet i ett klimat eller på en ort disponerar till olika anlag: tröghet, liflighet, inbundenhet, svärmeri, etc. Likaså gör ett oupphörligt fortlefvande på samma sätt och under samma vanor. Inom olika orter och folkslag finna vi då äfven denna benägenhet för konstant framträdande abnormiteter. De endemiska förhållandena äro således lätt förklarliga. Men icke så de epidemiska. En somatisk sjukdom, som uppkommer på ett ställe genom osunda effluvier, dessa må utgöras af en kemisk förändring i luftmassan eller af deri uppslammade djur eller vextsporidier, kan under gynnsamma förhållanden sprida sig vidare. Den kan äfven genom ännu outredda telluriska förhållanden samtidigt uppkomma på olika ställen af jordytan. Under sin gång angriper den en och hvar, som derför är eller genom någon oförsigtighet gör sig susceptibel. För denna sin gång följer den dock en gifven lag, både till lokalitetsförhållanden och duration. Den kan ytterligare stegras så, att den springer öfver alla gränser och angriper en och hvar, oafsedt ålder, förhållanden och lokalitet (pandemi), dock alltid med undantag, ehuru här färre, ty i pandemien utgöra de icke angripna personerna undantagen, då under vanliga sanitära förhållanden de sjuka göra det. Huru kan detta tillämpas på själssjukdomarne? Hvad finnes der för ett agens, som kan angripa och sprida sjukdomen? Och hvilka förhållanden kan man möjligen tillskrifva den verkan, att en alldeles likartad epidemi af själssjukdom utbryter vid samma tid i Dalarne och Savoyen (1857—1858), ställen som jag icke

kan tro stå i något slags intellektuelt samband med hvarandra.

Svaret på ofvanstående frågor är helt enkelt detta: efter allt hvad vi se och förstå, gälla samma lagar för själssjukdomarnes spridningssätt, som för de somatiska; men hvarför det så är, och huru det tillgår, blir icke lika lätt att förklara. En ren nervsjukdom, såsom hysteri eller epilepsi, angriper lätt svaga och sjukliga subjekter, som åse dess utbrott. Mycken fråga är, om icke mången ännu mera materiel epidemi sprides på samma sätt, genom ett sjukligt nervagens, som utgår ifrån och omgifver patienten. Man har till och med en tid trott detta om koleran. Ett med detta analogt psykiskt agens måtte det vara, som verkar vid spridandet af predikosjukan och öfriga exaltationsfenomener. Den bestämda tillsägelsen att "du skall efterträda mig" verkar här på samma sätt, som förskräckelsen vid den somatiska sjukdomen. Och om ett sådant psykiskt agens finnes och kan inverka på de närvarande, så finnes heller ingenting, som hindrar, att det äfven inom den moraliska verldsordningen i stort kan existera och verka. Inom den andiga verldsordningen se vi ju detsamma: huru vissa andliga rörelser uppstå samtidigt på de mest olika ställen. Vi hänvisa till beskrifningen om de methodistiska väckelsernas samtidiga uppträdande i Amerika, Irland och midt på hafvet (§ 110). I verldsordningens oändliga omvexlingar se vi alltid analogier. Och om än icke fenomenerne äro desamma i det högre och lägre, det andiga och materiella, så äro dock lagarne för dessa fenomener alltid öfverensstämmande med hvarandra.

---

§ 125. Geografisk utbredning.

Olika lokaler förbereda olika anlag och lynnen. Detta synes, då man jemför olikheten i landtmannens lugna väsende under all yttre stillhet med sjömannens lugn under oro och storm, bergsboens lätta lifliga sinnelag med slättboens tröghet, och å andra sidan grufkarlens blandning af båda. De olika klimaterna utöfva äfven en dylik inverkan. I de varma utmärka sig innevånarne genom en viss tröghet, men förenad med sinnlighet, kraft och häftighet; i de kalla eger motsatsen rum, äfven här råder tröghet, men flegmatisk, känslolöshet, fasthet och godmodighet, föga sinnlighet. I de varma tempererade råder känslighet, sinnlighet, lättsinne och passioner; i de kalla tempererade verksamhet och godmodighet, med mindre sinnlighet och häftighet. (v. Schubert och Heusinger). Det sämsta klimatet, så i psykiskt som fysiskt afseende, är det fuktigt varma, det bästa torra högländer vid vatten.

Inom vissa folkstammar finnes ett konstant drag af lynne och anlag, hvilket de medtaga, äfven om de förflyttas till andra lokala förhållanden. Ett sådant folk är t. ex. Judarne. Fransmän och Engelsmän bibehålla sin prägel, åtminstone för sin tid och äfven för närmast efterkommande, då deremot Tyskar och Skandinaver snart utbyta den emot det lands och folks, till hvilket de öfverflyttat.

Med endemiska sjukdomar i somatiskt afseende förstå vi dem, som herrska permanent eller periodvis, men dock ihållande, på något bestämdt ställe. Dessa angripa ofta företrädesvis den inflyttade främlingen. Vid endemiska själssjukdomar måste man afse såväl folket,

som lokalen. Om den sednare bidrager såsom en orsak, så ligger dock sjelfva sjukdomsprincipen egentligen hos folket. Främlingen angripes också i mindre mån deraf, och det så mycket mindre, om han sjelf tillhör någon af de nationer, hvilka icke lida af främmande påtryckning.

Det kan icke tillhöra detta arbete att lemna några speciella detaljer, minst inom det endemiska och epidemiska området. Det är dessutom författaren omöjligt i brist på archiver och bibliotheker. Hvad han mest saknar, är att icke kunna göra det för vårt eget land. Men här tillkommer, utom den lokala bristen på materialier, äfven den allmänna. Om vansinnets utbredning ega vi någon kännedom genom de statistiska rapporterna, men denna mycket ofullständig, om öfriga själsabnormiteter ännu föga eller ingen *).

---

§ 126. *Folkstammarnes allmänna karaktersdrag.*

Hvad menniskoslägtets hufvudracer beträffar, faller det sig svårt att uppgifva några bestämdt utpräglade drag, som återfinnas i alla deras underafdelningar. Emedlertid kan man säga, att Kaukasiska stammen utmärker sig genom ett framåtgående i bildning och själsutveckling, liflighet och rörlighet; men på samma gång är den orolig, revolutionär, ombytlig och fallen för kolonisation, så på fredlig, som krigisk väg. I sitt ursprung och hemland visar den sig redlig, krigisk och tapper, sjelf-

*) Se: Witt, om Sinnessjukhus, pag. 18, 19.

ständig, men fallen för blodig sjelfhämnd. Perserna framstå såsom ett flitigt, sedligt och godmodigt folk, med mycken poetisk lyftning; Hinduerne utmärka sig mera genom ett otroligt tålamod och försakelse. Till denna race återkomma vi längre fram.

Mongoliska racen har ifrån början varit en folkvandrande och eröfrande. I själsutveckling är den stationär och utmärker sig genom en krass despotism, ett qvarstående raseri och förstöringsbegär. Inom den rena mongoliska stammen råder ordning och konstflit, den utmärker sig för gästfrihet, måttlighet och redbarhet, men lefver å andra sidan af röfveri, är grym och hämndgirig. Hos Chineserna är bakslughet ett hufvuddrag jemte djuriskt sinnlighet; de utsätta de nyfödda att förgås. I Tibet råder polyandri. — Den Tschudiska stammen är osnygg, lat och rå, fallen för frosseri; särskilt äro Jakuterne kända för sin fabelaktiga glupskhet. Den har ett utbildadt synsinne; fjerrseende förekommer hos Lappar och Schamaner. Alla äro de fallna för vidskepelse, deremot icke för grymhet. Eskimoernas strider emot Indianerna göra här ett undantag, men inom sig och emot främlingar visa äfven de vänlighet. — De finska folken, hvilka helt och hållet öfvergått till kaukasiska stammens kultur, göra här ett framstående undantag, och påminna vi om det vi i förra delen yttrat angående stammarnes förädling genom ombytta förhållanden.

Negrerne hafva skarpt utbildade yttre sinnen, föga känsla för skönhet och ordning, äro fallna för egenkärlek, spelsjuka och grymhet, men äfven inom andra stammar för tillgifvenhet och godmodighet.

Malajerne utgöra öfvergångsformer af den mongoliska racen. I Oceanien uppblandad med drag af de förra ra-

cerna, höjer den sig på Vänskapsöarne till likhet med den kaukasiska, då den i Alfuras och Papuas genom negerblandning nedsjunker till djurisk råhet.

Amerikanska urstammarna, hvilka väl innan mången mansålder blott tillhöra historien, förete tre olika former: den röda indianstammen, i Nord-Amerika och längs östra stranden, utmärker sig genom mod, känslolöshet och beräknad grymhet; den mexiko-peruanska visar ädla mongoliska drag och bildning. Eskimoerne utgöra en tschudisk stam i norr, och Pescheräherna på Eldslandet förete samma form, men med djurisk råhet.

Af de nuvarande Amerikanarne utmärka sig Canadenserne, en blandning af europeer och infödda, för ihärdighet och dödsförakt. Mestizen är envis, modig, rikt begåfvad, men fallen för resor och äfventyr. I Förenta staterna framstå spekulation och bedrägeri, hvilket vållar en allmän osäkerhet; rangen räknas efter penningen, och negern är icke menniska, ända ned till quadronen, får ej vittna, ej gifta sig med en hvit, ej begagna samma kyrka. — I södra Amerika anses Kreolerne för intelligenta, men tröga, stolta och intoleranta; Mestizerne anses besitta alla sina förfäders dygder, men Mulatterne sinas laster. Brasilieros, afkomlingar af Portugiserna, äro envisa, högmodiga, lömska, ondsinta och trätlystna, i förening med en hög grad lättsinne och förakt för det passande. Innevånarne vid vestkusten äro gästfria, lifliga, begifna på nöjen.

Efter dessa allmänna anmärkningar öfvergå vi till vår egen verldsdel.

---

§ 127. Europeiska länderna.

Slaviska nationen förenar det mongoliska eröfringsbegäret med ny-europeisk kultur. Den vidhåller den despotiska formen och den dermed sammanhängande slafviska underdånigheten och råheten hos massorna. Sådane äro Ryssarne, hvilka ännu i våra dagar påminna om de österländska röfrarnes härtåg. Då och der de icke komma åt att röfva, anses de för opålitliga och tjufaktiga. Den ryske bonden är händig i alla mekaniska göromål, vänlig och gästfri.

Donauområdet företer hat och utrotelsekrig. Qvinnan står på låg ståndpunkt; hos de Serviska folkstammarna är hustrun tjenarinna.

Grekerne skyllas för lättja; röfveri och förräderi äro icke ovanliga.

De Latinska folkslagen utmärka sig genom liflighet och häftighet. Af dessa äro Spaniorerna kända för sitt gravitetiska allvar, stolthet och häftighet, lågande i hat och svartsjuka. De lära i öfrigt vara ihärdiga och outtröttliga i arbete, då de företaga något sådant. Portugisaren skildras såsom mera lat, okunnig och vidskeplig, men öppenhjertig och villig. Italienaren visar en allvarlig slutenhet, men är liflig och fallen för nöjen, maklig, hämndgirig, bakslug och elak. I södra delen förekommer ofta melankoli. Såsom epidemier rasade i norra delen gisselfärderna, i södra tarantismen.

Fransmännen äro lifliga och lättrörda, fria och öppenhjertiga, älskande allt hvad som är nytt, häftiga i passion, hastigt öfvergående ifrån en ytterlighet till en annan, derjemte lättsinniga och fallna för ytlighet. Såsom en afart ibland dessa framstå Baskerne eller Gas-

cognarne vid Pyreneerna, hvilka utbyta fransmännens lekande föredrag emot ett skrytande radotteri med fallenhet för öfverdrifter.

Ibland de latinska folken rasade under medeltiden företrädesvis alla exaltationssjukdomar. De deltogo egentligen i utflyttningarne till Amerika i 15:de och 16:de seklet, men äro deremot föga med om dem i våra dagar.

Den Germaniska stammen eger mera djup och allvar. Hos Tyskarne öfvergå dessa ofta i en flegmatisk tröghet och tungsinthet. De äro i allmänhet allvarsamma, arbetsamma, läraktiga och ihärdiga, intresserade för vetande och djupare forskningar. Föga hållande på sin egen nationalitet, hvilken egentligen inskränker sig till det gemensamma språket, hafva de stor förmåga att tillegna sig af utlänningen. Tyskarne äro i öfrigt till art och lynne lika mångfaldiga som de 35 staterna i det stora fäderneslandet. Ett par drag äro dock gemensamma: eftertänksamheten och omständligheten i hvad de företaga, det spekulativt-filosofiska elementets öfvervägande i alla litterära och vetenskapliga företag, och begäret af tillegnande och utbyte utaf allt: varor, penningar, vetande, åsigter, (hafbegär). Såsom epidemier hafva här uppträdt St. Veitsdansen, anabaptisterna, blåkullafärderna.

Till Tysken sluter sig Schweitzaren, utmärkt genom sin frihetskänsla och hemlängtan, utgörande en af de nationer, hos hvilka hemsjukan snarast uppträder.

Belgiern intager till sin person, liksom till sitt land, en medelställning emellan tysken och fransmannen. Med den förres arbetsamhet och fabriksintresse förenar han den sednares liflighet, men äfven dess oro och fallenhet för ombyte.

Holländaren har en alldeles egendomlig prägel: ett flegmatiskt lugn och ett tycke för renlighet, hvilka ofta drifvas till ytterlighet, arbetsamhet och sparsamhet, som kunna öfvergå i vinningslystnad och girighet, samt benägenhet för fåfänga.

Engelsmannen är egoist och sluten; detta öfvergår å ena sidan till ädel stolthet och den hjertligaste godmodighet, å den andra till trots och de löjligaste bizarrerier. Såsom enskild person är han fast och pålitlig, men såsom nation ofta styrd af vinningslystnaden. Engelsmannen har en stark fosterlandskänsla — "old England" är för honom allt — och en djup aktning för lag och pligt (duty). En rådande sinnessjukdom är Spleen. — Bergskottarne och Irländarne tillhöra en annan stam, den Caledoniska. De äro fattiga och mera okunniga, men godsinnade och mindre frånstötande, än engelsmännen. De äro böjda för melankoli och hemsjuka. En egen form af visionsförmåga — Second sight — råder här; var förr vanligare, än nu. Såsom epidemi framstår i hela Storbritannien den methodistiska exaltationen.

---

§ 128. *Skandinavien.*

Vi öfvergå till vår egen stam, Skandinaverna: Danskar, Svenskar och Norrmän.

Skandinaverne äro i allmänhet kände för arbetsamhet, känsla för frihet och sjelfständighet, gästfrihet, tapperhet, men böjda för allvar och dysterhet.

Af de särskilda nationerna äro Danskarne mera idoga, förenande något af den tyska betänksamheten

och böjelsen för vällefnad med den skandinaviska lifligheten. På de förra brås de äfven i sin talträngdhet, men hvilken framstår med större förmåga och behag. Af de tre syskonfolken äro de de vekaste och godmodigaste.

Norrmännen bilda nära nog en motsats emot Danskarne, med hvilka de dock så länge varit förenade. I grunden högsinnade, redbara och flärdfria, kraftiga och förvågna, förete de ofta ett rått och sträft yttre. De äro dock dervid öppna och muntra, men tala väl mycket om sitt eget, hvarmed de icke gerna tåla, att något annat jemföres.

Svenskarne äro af dessa de mest lifliga och ombytliga. Man har kallat dem nordens fransoser. I grunden af ett djupt och ofta dystert lynne, med forskningslust och eftertanka, förete vi ofta på ytan ett lekande lättsinne och en rastlös oro. Vi vilja på en gång tränga in i skogarnes djup och schaktens, och leka på hafvets vågor. Nationens ära och förtjenst ligger i dess förmåga att arbeta och umbära, — spara deremot är i allmänhet icke svenskens sak, — i dess frihetskänsla och dess öppna gästvänlighet. Dess fel äro en för hög tanke om allt främmande och utländskt, deraf missbelåtenhet med sitt eget och afundsjuka, isynnerhet mot sina egna; dertill kan läggas en småaktig fåfänga om titlar och rang, och böjelse för lyx, mindre för att njuta, än för att synas. I öfrigt har nationen mycken fallenhet för handaslöjd, fyndighet och naturlig qvickhet; den är verksam och uthällig, öppen och förekommande mot främlingen; men deremot stridslysten både i ord och handling. Allmogen har en hög grad af upplysning: de flesta vuxna personer kunna läsa och skrifva. I många

provinser råder förkärlek för sång och poësi. Få länder kunna uppvisa så många stora män, hvilka utgått ifrån folket. För konungens person har svensken en djup aktning, men deremot föga för lag och borgerlig ordning.

Dessa hufvuddrag variera något på olika ställen af ett land, 14 grader i längd, men återfinnas dock öfverallt. Andra förändringar tillkomma deremot i de olika provinserna, genom lokala, klimateriska och ekonomiska förhållanden. Vi skola något närmare genomgå dessa.

---

§ 129. *Sveriges olika provinser.*

Sveriges hufvudstad företer icke någon egen prägel, då dess befolkning till stor del är inflyttad. Hvad man vill förebrå Stockholmaren såsom sådan, är en högre grad af nyfikenhet och oförskämdhet.

Rikets mellersta provinser, med befolkning af det gamla Uppsvealandet, företer i allmänhet en rask och idog folkstam. Särskilt vill man skylla Uppländingen för trilskhet och tröghet, deremot berömmes Södermanlänningen för foglighet och lefnadsvett, Vermlänningen för gästfrihet och rättframhet, likaså Vestmanlänningen. Dalkarlen framstår för sin konstflit, redbarhet, ihärdighet och tarflighet. Tålig i det längsta fördrager han dock icke något förtryck. Af behof tvungen att lemna hemmet, är han icke fri ifrån hemsjuka. Af ett djupt inåtgående sinnelag och ofta i ensamhet är han fallen för exaltation och hänvänder sig lätt åt tanken på naturens nattsida. Dalarne äro nära nog den enda provins,

der daimonomanien fått någon framfart, åtminstone den enda, der den recidiverat.

Öfvergå vi till Norrland, så torde envishet vara ett vanligt fel inom alla dess provinser. Befolkningen af gammal nordisk stam är härdad och arbetsam, fallen för handel. Jemtingen är stilla, vek, allvarlig och betänksam, utan grubbel eller exaltation, men har man dock i Jemtland anmärkt ett relativt betydligt antal sjelfmord, kanske just till följd af folkets vekhet. Helsingen är höflig och redbar, men stolt och svårstyrd; särskilt äro Delsboboarne kända såsom styfsinta och grälsjuka; visar mycken benägenhet för lyx, likaså Ångermanlänningen, som är välvillig, men i öfrigt med den förre lärer hafva mycket tycke. Norrbottningen är sträf, egensinnig och ogen, fallen för vingleri och processer. Alla dessa hafva mycken känsla af sitt eget värde.

Särskilt få vi fästa oss vid Lapparne, ett nomadfolk af tschudisk härkomst. De visa kärlek för frihet och hembygd, men böjelse för lättja, misstrogenhet, list och hämnd, dryckenskap och vidskepelse. Några qvarlefvor finnas hos dem af fetischism. De äro eljest vänliga och fyndiga, ha godt omdöme och förmåga af utbildning, hvilken blifvit alltför mycket försummad. Man skiljer emellan Skogs-lappar och Fjell-lappar, hvaraf de förstnämnda äro betydligt framom de sednare, som lefva osnyggt och djuriskt.

Gå vi nu åter mot söder träffa vi närmast de först omnämnda provinserna Östgöthen, ett tryggt och stolt folk, sjelfständigt och belåtet med sig och sitt land, redbart, men frånstötande, egenkärt, och som gerna dominerar der det kan. Å andra sidan bildar Vestgöthen en ren motsats till den förre. Vänlig ända till ödmjuk-

het, fredlig, arbetsam, tarflig och försakande, är skogsbon mera fyndig och snygg, slättbon trög och liknöjd. Från barndomen på de flesta ställen (särskilt de sju häraderna i Elfsborgs Län) invand till krämare, företer han ofta ett sådant anlag, hvar han framträder.

Smålänningen företer ett beundransvärdt exempel af arbetsamhet och fördragsamhet med förmågan att lefva på det möjligen minsta. Till detta är han glad, höflig och tjenstvillig, liflig och fallen för exaltation. Predikosjukan herrskade förnämligast i dessa trakter och i det närgränsande något likartade Vestergöthland. Den af behofvet Smålänningen ålagda sparsamhet qvarstår äfven ofta, der detta icke finnes , såsom en småaktighet, hvilken förekommer närgränsande rikare provinser mesquin. — Småländska höglandet utgår i trenne sluttningar åt Kalmare län, som i fysiskt och psykiskt afseende med få undantag liknar det öfriga Småland, i Blekinge och Halland.

Blekinge, ett Sverige i miniatyr, med berg, dalar, sjöar och stränder, allt inom en synkrets, var i fordna tider ett vikinganäste; derefter en gränsprovins och snapphanetillhåll, och sednast den provins, der bränvinsbränningen drifvits i största skala. Innevånarne, en egen stam, hälften bergsboer och hälften sjömän, äro hurtiga, lifliga och lättfattliga, kunna användas snart sagdt till allt, muntra och oblyga, hjelpsamma och gästfria, men tillika vildsinta, hämndlystna och opålitliga. Ett af de mest framstående felen är ombytligheten: Blekingen springer efter allt nytt, tror på allt nytt, och tröttnar lätt vid egna företag.

Hallänningen är flitig och stilla, tarflig och arbetsam, har tycke af Smålänningen och Skåningen i södra,

af Smålänningen och Bohuslänningen i norra delen. Häraf har kommit en gammal indelning af Hallänningen, från söder till norr, i den slafviske, sjelfständige och sjelfsvåldige. Mycken husflit.

Bohuslänningen utgör troligen en blandning af Celter, ännu på Tjörn och på Malmön af Lappar. Dessa sednare äro småvexta och enfaldiga. Bohuslänningen är liflig, rättfram, ifrig och häftig, kan arbeta och umbära; var förr rik och öfvermodig, när sillen gick till, nu fattig, men ihärdig. I fara är han vild och trotsig, ypperlig som sjöman, och i förra dagar en äfventyrlig lurendrejare.

Skåne har i sin natur mycket, som påminner om Danmark, och i folklifvet mycket, som påminner om dess förening dermed. Sjelfva språket qvarstår ännu halfdanskt. Men med detta är folklynnet mera svenskt, än danskt. Den olikhet, som mest framstår, är en hög grad af flegma och tröghet. Skåningen kan arbeta, och gör det när det behöfves, men han kan dessemellan tillbringa ett apatiskt lif utöfver beskrifning. Man har många historier om hans dumhet, men alla dessa reducera sig vid eftersinnandet till lättjan, att icke vilja tänka eller icke "gitta" svara. Hans förtjenster äro vidblifvande vid gammal ordning, lugn besinning och uthållighet. Hans fel bli dumt högmod och slugt beräknande hos Nordskåningen; hos Sydskåningen lättja och liknöjdhet, ända till djurisk fäaktighet. I öfrigt vexlar lynnet här i hvarje härad. Vid sundet framstå raska sjömän och förvågna lurendrejare.

Öländningen är duglig sjöman, djerf öfversittare, mycket vildsint. Förträfflig, der han kan hållas i styr, är han oefterrättlig på sin ö. Icke heller står egendoms-

begreppet rätt högt, hvarom strandvraken och kronoskogarne vittna.

Gottländningen, utgången ifrån blandade folkstammar, älskar beqvämlighet, är härdig och oförskräckt, böjd för köpmanskap, vänlig och belefvad, men ömtålig och snarsticken, dock icke fallen för slagsmål, såsom den förre.

---

§ 130. Fortsättning.

Låtom oss söka att taga reda på dessa provinsers olika anlag och lynnen ifrån en annan sida. Vi hafva nämnt, att i intet land hafva så många större män utgått ifrån folket, som i Sverige. Ifrån hvilka provinser hafva då desse utgått inom olika fack?

Sveriges natur manar till poesi och sång; Svenskarne äro i allmänhet fallna derför. Men alla våra stora poeter tillhöra ett bälte midt öfver landet, begränsadt af Dalarne och Upland i norr, Öster- och Vestergöthland i söder. På båda sidor om detta äro poeterna få och framstå såsom undantag (ifrån Bohuslän Thorild, Halland von Dahlin, Småland Ling och Stenhammar, Öland Kexell och Stagnelius, Skåne Lindeblad). Småland, der sången lefver på allmogens läppar, har alstrat få, och det idylliska Blekinge icke en enda poet. Deremot hafva vi utmärkta målare derifrån (Hörberg, Hyckert, Nordenberg, Törnströmarne m. fl.); likasom ifrån det närgränsande Skåne (Stäck, Wickenberg, Mandelgren, Palm, m. fl.). Detta har derjemte och isynnerhet frambragt utmärkta personer inom historiens och naturvetenskapernas område.

Att vidare fortgå speciell, har det nyssnämnda Blekinge frambragt personer, egentligen kända för fyndighet och kombinationsförmåga, såsom talare, mathematici, mekanici, o. s. v. (bröderne Carlsund, C. A. Petterson, m. fl.). Småland, Öster- och Vestergöthland, Södermanland och Vermland hafva vi att tacka för våra flesta och mest namnkunniga män, och hafva ifrån dessa provinser utgått personer nära nog inom alla fack. Dalarne och Norrland hafva härtill lemnat utmärkta bidrag, men färre till antalet, genom den glesare befolkningen och svårigheten af utbildning.

Eget är emellertid att se, huru provinslynnet, såsom vi ofvan angifvit det, framträder äfven inom dessa produktioner. Hvilken skillnad är icke emellan Tegnérs stil, utgången från Vermland och utbildad i Lund, och Atterboms utgången från Östergöthland och utbildad i Upsala? Hvilken skillnad emellan Geijer och Afzelius, emellan Fryxell och Strinnholm, i stil och framställningssätt. Man säger att detta beror på skolan. Ja visst, men det medfödda folklynnet bestämmer mitt val af skola och min egendomlighet inom den. Jemför t. ex. huru mycket närmare Geijer och Wallin, ehuru uppfödda i Upsala, i skrifsätt ligga den Tegnérska skolan, än den Atterbomska.

Hvad vi nu i ethnografiskt afseende anfört är, såsom vi förut nämnt, blott ett utkast, och det framställer mera ländernas och provinsernas anlag, än någon öfversigt af deras sjukdomsförhållanden. Denna kunna vi af förr uppgifna orsaker icke nu och här lemna.

---

§ 131. Utbredning inom olika åldrar.

Då vi nu antydt de geografiska förhållandena, öfvergå vi till sådana sjukdomar, som konstant igenfinnas inom en viss ålder, stånd, yrke, familjelif, och det inom olika land och olika folkslag. De äro icke efter ordets närmaste betydelse endemiska, men åtminstone sluta de sig till dem.

I afseende på åldern vilja vi, till det vi ofvanföre vid orsakerna yttrat, blott lägga följande.

Barndomen visar föga egendomliga sjukdomsfenomener inom själslynnet. Det egentliga är imitationen. För öfrigt börja de ärfda anlagen visa sig. Idiotien framträder; af vansinnen egentligen melankoli, någon gång mani.

Ungdomen innebär anlaget för tvenne egna uttalade sjukdomsformer: trotset och blygheten, det förra egentligen hos gossar, det sednare hos flickor, men intetdera uteslutande så. Hos gossar förekomma ofta båda felen på ett eget sätt blandade. Det ungdomliga trotset uppträder äfven hos i öfrigt goda karakterer, såsom v. Schubert berättar om sig sjelf såsom yngling. Ännu häftigare och svårare blir det hos dem, som af naturen äro envisa och egensinniga. Det uppträder i första ungdomen (14—21 år) som ett öppet trots, till och med öfvergående till hån emot föräldrar och lärare, i den sednare (21—28) mera såsom ett spotskt förakt emot allt äldre och föregående i vetenskap, konst, förmåga, hvilket man på intet vis vill anse jemförligt med sitt eget vetande eller sin tids. De försvinna båda såsom morgondimmans kyla för den fulla dagen, i samma mån man sjelf tilltager i utbildning och erfarenhet. — I mindre

grad framstår detta i ett visst öfversitteri. Ynglingen får lätt förkärlek för en eller annan sak och bagateljerar då allt annat, eller ock får han lika lätt ovilja för en sak, ett språk, en vetenskap, en person, ett eller annat samhällsförhållande, och behandlar då detta med ett föraktfullt öfverseende. Detta fel uppkommer mången gång genom föräldrars eller lärares oförsigtighet, det sprider sig lätt ibland kamrater och kan vålla mången yngling stor skada för hans framtid genom den ensidiga utbildningen. I öfrigt förekomma inom ynglingaåldern alla slags själssjukdomar, efter anlag och individualitet. Likaså är förhållandet inom mannaåldern, hvilken deltager i alla former och icke kan anses innebära anlaget för någon, såsom egendomlig tillhörighet.

Ålderdomen utmärker sig genom tenacitet i de former, som finnas förut, och nu uppkomma; särskilt, dels genom en ängslig betänksamhet, dels genom en mångtalighet om sig sjelf. Denna kan vara med eller utan skryt. Vanligen rörer den sig blott omkring en del egna reminiscenser och historietter af större eller mindre intresse för andra, i den mån personen sjelf haft en större verksamhetskrets eller vidsträcktare insigt i lifvets förhållanden. Med dessa utgöra de en fortgående traditionel lärdom af både nöje och nytta, utan dem hemfalla de till barnkammarvältaligheten.

---

§ 132. *Utbredning inom stånd och yrke.*

Den jemna sysselsättningen med ett och samma framkallar vissa vanor och fallenheter, hvilka qvarstå konstanta. Månget handtverk framkallar ju en sådan

prägel äfven i det yttre. Likaså i själsverksamheten. Den som plöjer dagligen en trög jord blir lätt trög, den som sysslar med ett svårhandterligt yrke, såsom garfvaren, blir lätt envis; virtuosen, som bemödar sig om fin uppfattning, blir kinkig och lättretlig. Hit hörer provisorns småaktighet, militärens öfversitteri, skolmästarens precision och docerande, akademikerns ensidighet och maktfullkomlighet, läkarens egenmägtighet: sic volo, sic jubeo, skrifvarens formalitetsväsen, probenreuterns mångtalighet, o. s. v. Så anser man jägaren för storsinnad, men vild, herden för vänlig, mild; bergsmän hafva ofta anlag för kämpadater; o. s. v.

Ett annat slag af fel ligger till sin uppkomst icke så klart i dagen, men finnes denna lätt vid eftersinnande. Vi vilja blott företaga ett par särskildta stånd till betraktande. Vi behöfva väl icke påminna, att de abnormiteter, vi härvid komma att påpeka, långt ifrån att förekomma hos alla personer inom ett visst stånd, utgöra dess undantag. Min mening är blott att antyda, att anlaget och benägenheten för vissa själssjukdomar äro olika stora och uttalade inom olika stånd.

Läkarens stånd ligger oss närmast. Det är tröttande genom ansträngningen och oron för patienter, genom det ständigt omvexlande umgänget med personer af olika lynnen och uppfattningssätt, genom de oupphörliga frågorna af och om patienter, hvilka icke lika ofta kunna och få besvaras, och ännu mera genom indelikata anmärkningar, framträdande missbelåtenhet och misstroende, falska rykten och omdömen, m. m. Huru skoningslöst dessa framställas, fordrar dock allmänheten, att läkaren skall möta den med samma deltagande och intres-

se. Icke en hvar läkare står i den ekonomiska ställning, att han kan sätta sig öfver allmänhetens tycken, icke heller eger han alltid den sinnesstyrka, takt och fyndighet, som fordras, att på ett passande sätt fördraga eller tillbakavisa frågorna och angreppen. Han vänjer sig då ifrån början vid en mask af sluten tvärhet, retligt bitande eller verldsmannaartighet, allt efter sitt eget eller tidens sätt. Men att det ifrån början varit en mask se nog de, som känna honom närmare, och det isynnerhet vid sådana exempel uti vårt eget land, som en Christ. Carlander, o. d. Med åren blifver denna mask en vana och utbildas olika, om han sjelf får framgång, då han blir dominerande, eller om han finner sig nedtryckt och öfversedd, då han blifver missnöjd, snäsande eller likgiltig.

Presterskapet hos oss, liksom i flera länder, kunna i allmänhet delas i tvenne klasser: de (af omständigheterna) gynnade och missgynnade. Till de förra räknar jag dem, som efter fullgjorda studier erhållit anställning vid skolan och eljest i städerna, eller på orter, der de kunna ega tillfälle till bildade sällskaper och fortgående utbildning, och sedan erhålla platser, der de utan nöd kunna fortlefva i ett lugnt familjelif. Till de sednare höra de, som med lika stor lust att lära och utbilda sig måste skynda från universitetet af brist på tillgångar och sedan lefva förvista till en afkrok, utan möjlighet till utbildning och utan tillräcklig sysselsättning, dertill oupphörligt kämpande med brist och fattigdom. Ibland de förra finner man exempel på hierarkiskt maktbegär och ofelbarhet, ibland de sednare på en till löjlighet gränsande ödmjukhet, dertill någon gång en obelåtenhet och misstänksamhet, som mycket menligt inverkar både på själ och kropp. Af fysiska åkommor äro underlifs-

lidanden och hypokondri vanliga hos äldre obefordrade prestmän, isynnerhet om dessa föra ett stillasittande lif och dertill äro ogifta. Ägtenskapet gifver anledning till omvexling, och intresset för barnen gifver föräldrarna utsigt till en framtid i dem, som de sjelfva sakna. Att detta dock icke är en nödvändig följd af en sådan prestens samhällsställning, visa missionärerne och så mångga enskildta herrliga undantag af personer, hvilka ifrån början vetat uppfatta sitt kall såsom försakelsens.*)

Juristernas utbildning medför anlaget för maklighet och tröghet. Ifrån början vanda vid ett stillasittande arbete, som fordrar ihållighet, men ofta mindre tankeansträngning, blifva de mången gång så uttröttade af denna första mekaniska öfveransträngning, att de icke frukta något mera, än att sätta pennan på papperet. Till detta kan man äfven lägga den tröghet och maklighet, som alstras blott af det oupphörliga sittandet dygnet igenom.

Vi vilja icke fortsätta denna skildring; för det speciella hafva vi icke plats här. Hvarje stånd och yrke har sina karaktersdrag och sina fel. Men å andra sidan är det icke ovanligt, att personer sjelfve förbyta sitt stånd. Huru mången lärd är icke probenreuter i sitt stånd, huru mången läkare krämare i sitt, o. s. v. Likaså kan en person, som inom sitt yrke upptager eller förenar flera, äfven framställa en förening af allas fel eller en utjemning af dem.

Ännu ett annat slag af fel förefinnes inom de olika

---

*) Vi teckna här presteståndet kanske mera som det varit, än som det är. Förändrade förhållanden i adjunktslifvet kunna komma att medföra en betydligt olika utbildning.

stånden, de psykiskt-andiga (moraliska). Men då de förut antydda påträffas äfven hos goda karakterer, utvisa deremot dessa alltid en större eller mindre grad af karaktersfel. Det egennyttiga begäret efter vinning och ära framträder nemligen inom olika stånd i så olika former, att de komma att bilda något för dessa karakteristiskt. Hit höra lismeri och hyckleri hos presten, charlataneri och axelryckning öfver kamraterna hos läkaren, advokatyr och hårklyfveri hos juristen, marktschreieri hos köpmannen och handtverkaren, o. s. v.

---

§ 133. *Utbredning inom familjelifvet.*

Ungkarlen finner vid äldre år ofta sin ställning ensam och glädjelös. Det är så mycket mera fallet, om han önskat det annorlunda och tror sig då hafva varit lyckligare. Han visar då också benägenhet för de sjukdomar, som bero på missnöje och obelåtenhet: gnat, bitterhet, misstänksamhet, hypokondri, o. s. v.; men här beror så mycket på individuella förhållanden, verksamhet, ekonomiska tillgångar, familjeförbindelser, o. s. v.

Vi öfvergå detta och öfriga familjförhållanden, hvilka lätt kunna bedömas af det föregående, för att något omständligare fästa oss vid det vigtigaste momentet af alla inom själssjukdomarnes pathologi, ägtenskapet. Vi hafva i förra delen framställt dess betydelse såsom ett af menniskans normala utvecklingsstadier. Den större eller mindre grad af harmoni, hvarunder denna utveckling försiggår, bestämmer icke blott individens egen ställning inom sig och till utanverlden, den inverkar äfven på det uppvexande slägtets. Abnormiteterna vexa då

i tilltagande proportioner, och orsakerna till dessa kunna vara så mycket flera, som förhållandet är ett af de intimaste. Alla fel hos den ena eller andra individen kunna inverka störande i ägtenskapet, mer och mindre efter deras art och intensitet. Men de röra derför icke alla ägtenskapets idé. Det är endast vid dessa vi här vilja hålla oss.

Mannen är qvinnans hufvud; han bör vara den styrande och rådande. Qvinnan är honom en hjelp, den sig till honom hålla må; hon bör då vara den undergifna, men med förtroende. Mannen är också af naturen stark och eldig, qvinnan vek och svag. Första serien af abnormiteter inom ägtenskapet uppkommer om någon af parterna ensidigt uppfattar blott sin ställning. Om mannen är sträf, pockande och hård, så kan qvinnan icke hålla sig till honom; hon blir slafvinna i stället för hustru. Hans häftighet och despotism tilltaga äfven i andra rigtningar, genom bristande motvigt i hemmet; hon tynar af och blir apatisk, i brist på vänlighet. Å andra sidan, om qvinnan är undergifven med missnöje eller motvilja, kan hon icke vara mannen till en hjelp. Ser han missbelåtenhet vid allt, motsträfvighet och liknöjdhet, så finner han sig icke blott ensam utan hindrad i sina åtgöranden, blir förstämd och bitter. Och härigenom blifva hennes stämning och lynne ännu sämre. En annan serie af abnormiteter, som icke är bättre, uppkommer om mannen och hustrun ombyta den ställning, hvari Herren och naturen ställt dem till hvarandra. Är mannen en stackare, som icke kan sköta sitt hus, så är det illa; men kan dock hjelpas genom en klok hustru. Är han så slapp och oduglig, att hustrun får biträda honom i hans yrke och tjenstebefattning, så upp-

komma obehagliga förvecklingar; men ännu värre är, när hustrun tager väldet öfver en man, som kan reda sig sjelf. Häftighet och herrsklystnad försätta qvinnan helt och hållet utom sin sfer såsom qvinna, och den man, som måste underkasta sig detta, upphör med detsamma att vara man för sig. Detta begär att beherrska mannen är, desto värre, ett icke ovanligt fel hos qvinnan. Och det utföres långt ifrån alltid med häftighet och storm, utan snarare med en envis motsträfvighet, låtsad sentimentalitet eller på hundrade andra sätt. Det lyckas ofta att få mannen att ge vika; men hans trefnad är borta och hon icke längre "en hjelp".

Dessa nu nämnda utgöra hufvudmomenterna, till hvilka alla aberrationer inom det ägtenskapliga lifvets psykiska förhållanden kunna hänföras. I öfrigt variera de i oändlighet, genom kombinationer sinsemellan, genom komplikationer med olika misslynnen och andra själsabnormiteter och inflytandet af ålder, yrke och öfriga individuella förhållanden. De bilda öfvergångar i likhet med andra själssjukdomar, och kunna således under sin utbildning blifva orsak till de mest ingripande sjukdomar, såväl psykiskt, som äfven somatiskt och andligt. Ingenting inverkar så på menniskans lynne, välbefinnande, arbetskraft och ställning, äfven inom det borgerliga lifvet, som dess husliga förhållanden. Trefnad i hemmet bildar en motvigt emot de svåraste yttre motgångar och motsatsen bryter den starkaste kraft under i öfrigt än så lycklig ställning. Vantrefnad i hemmet är ofta den dolda orsaken till laster och brott. Ryktet känner allt för väl qvinnan, som lemnar sin man för att söka illegala förbindelser, men det känner icke, att man-

nen först stötte henne ifrån sig. Och när man beklagar den hustru, hvars man bortbytte trefnaden i hennes sällskap emot krogens, så vet man icke alltid huru litet det var han gaf i utbyte.

Af vansinnen och sjelfmord tillräknar man husliga förhållanden en stor del, men hvem kan räkna alla. Om en man blir vansinnig för dåliga affärer, hvem vet om det är af affärerna eller det obehag deras misslyckande vållar honom i hemmet. Och då hustrun blir det af hemsjuka, dikastning, o. s. v., hvem vet alltid orsaken till dessa? — Indianqvinnorna i N. Amerika begå ofta sjelfmord, då de bortgiftas emot sin vilja och mannen begagnar sin rätt att taga flera hustrur.

Då ämnet är af en så ingripande vigt, må man tillåta oss, att ännu ytterligare fästa uppmärksamheten vid några af de mera speciella förhållandena.

Af allt är jalousi det, som åstadkommer den största olycka inom ägtenskapet, den må bero på skäl eller ej. Att tro sig olycklig är ofta värre, än att vara det; ty olyckan sjelf meddelar en viss retning till motstånd, hvilket icke inbildningen gör.

Trefnaden i ägtenskapet störes för ögonblicket mest af tvenne fel: häftighet och gnat. De utgöra snart sagdt hvarandras motsatser. Häftigheten som en stormvind slår ned allt, hvad den träffar, och kan ofta nog icke återställa det, som är förstördt, men efter utbrottet är dock allt åter godt och himlen åter klar. Gnatet tärer som ett genomträngande ihållande höstregn, som låter blomman tyna och frugten affalla omogen. Det inverkar föga till en början, men ju längre desto svårare, då deremot häftighetens första utbrott är det värsta.

Hit räkna vi vidare en oftare återkommande motsä-

gelsedrift och rechthaberi, hvilket föranleder oupphörliga dispyter med åtföljande missnöje. Den som först tröttnar, låter fem vara jemnt, såsom ordspråket säger, men lider och blir sluten, för att undvika anledning till förargelse. Hit hörer också mannens oupphörliga klandrande af hvad hustrun gör och ställer, så mycket bittrare, som det tillika innefattar en dom.

Likaså illa är det, när man gör allt efter begäran och finner sig i allt, men med ett tydligt liksom reservationsvis markeradt missnöje, hvilket verkar mera obelåtenhet å den andra makans sida, än om saken icke blefve gjord, och vållar att den, nästa gång det kunde komma ifråga, icke heller blir begärd.

Af de aberrationer, som i längden svårare inverka och kunna medföra så mycket större och menligare följder, just derföre att man ofta anser dem såsom små och obetydliga, märka vi följande.

Bagateljerande af makan, vare sig i hemmet eller inför andra personer, med visande af egen och framkallande af andras missaktning, må här nämnas i första rummet. Det finnes nemligen en aktning, som måste iakttagas inom ägtenskapet kontrahenterna emellan, och som måste uppehållas inför barnen, tjenstefolket och främmande. Se dessa, att den ena makans ord äro utan betydelse inför den andra, så förlora äfven de den tillbörliga aktningen. Följden blir en allmän förstämning, och särskilt förfaller den förolämpade till liknöjdhet eller bitterhet. Detsamma är fallet, om makarne sinsemellan visa likgiltighet för hvarandras beqvämlighet eller behof. Detta inträffar icke blott hos dem, som från början äro hvarannan likgiltiga eller sedan blifva så. Man ser äfven mången aktningsvärd far eller mor så hängifva sig

åt intresset för barnen, att makan alldeles glömmes, som borde hafva anspråk derpå i första rummet *). Det är obehagligt att påminna om det man önskar. Mången försakar heldre, än han begär. Öfverses tanklöst ett behof, som bör och kan afhjelpas, så finner man sig sårad; öfverses det med vilja, lider man dubbelt. Tillfredsställandet af en gissad önskan är deremot dubbelt välkommen.

Vidare märker man likgiltigheten för vanor och tycken. Såsom det tillgår hos oss, hinner qvinnan mindre ofta förvärfva sig vanor än mannen, som gemenligen redan på egen hand genomlefvat en lifsperiod. Hon medtager deremot så mycket oftare olika tycken emot hans ifrån det hem, hon tillhört. Vanan är den andra naturen. Den kära pipan, det gamla sättet att vara och umgås, studiernas och studerkammarens anordnande, affärs- och måltidstimmar äro band, starkare än man tror, att slita. Mången hustru ger sig i välmening ingen ro, förrän hon öfvertalat mannen till de förändringar, hon anser för honom trefligast. Han ger slutligen efter, men med en missmodig tanke tillbaka på den tid, då han fick det som han sjelf ville, under det hon tror sig hafva ställt det som aldra bäst. Samma missbelåtenhet mannen känner att tvinga och bryta sina vanor, känner qvinnan vid motsägande af hennes tycken, ehuru dessa ganska ofta skifta af sig sjelfva. En del äro dock permanenta, de som medföljt från hemmet. Icke underligt, då detta hem är det enda hon förut sett. Men både vanor och tycken ombytas lätt och öfvergå i andra, om det blott får ske

*) En annan sak är, hvad de gemensamt uppoffra för barnen: hvad som sker gemensamt förenar makarna.

så småningom af sig sjelft, och de icke för mycket motsägas och klandras. — Till vanor och tycken hörer också valet af vänskapsförbindelser. Dessa bero mången gång på yttre förhållanden, äro då indifferenta. Bero de på tycke, finner man sig sårad, om de klandras.

Likgiltighet för eller klander af åsigter, intresselöshet för favoritsysselsättningar och planer, inverka betydligt nedstämmande. Man behöfver icke deltaga i dem, ofta skulle det icke bära sig, men man kan vara en villig åhörare för personens skull. Deltagande gläder äfven i småsaker, och intet afkyler mera, än det meningslösa "jaså". Det är tvenne ord, som kunna förstöra det lyckligaste ägtenskap, om de oupphörligt återkomma: det förstnämnda "n e j" och detta "j a s å."

De mest ömtåliga och ingripande förhållanden inom ägtenskapet utgöras af öfverdrifna fordringar eller likgiltighet i den ägtenskapliga samlefnaden. De förra äro vanligare å mannens sida, som icke vill afse hustruns svagare kroppsbyggnad eller sjuklighet. Den sednare förekommer deremot mindre ofta hos honom, vid distraktion af lärda studier, grubblande och beräkningar, etc., eller hos förlefvade af öfvermättning och slapphet. Hos qvinnan är denna vanligare af ofvannämnda orsaker, fruktan för barnsängens plågor, o. s. v., men lika ofta af liknöjdhet, isynnerhet då hon börjar bli äldre och efter flera barnsängar, hvilka liksom neutralisera begäret. Men denna liknöjdhet kan medföra de svåraste följder. Hvad som medgifvet utgör bevis på den högsta kärlek, räknas afslaget såsom tecken till en lika stor likgiltighet. Och derjemte "behöfver mannen", säger Michelet, "en både fysisk och psykisk afledning för sin koncentrerade kraf. Hustrun förstår sig sällan på denna man-

nens kroppsbeskaffenhet och hon ställer det så väl, att han i stället att plåga en redan uttröttad hustru skaffar sig en ung älskarinna. Hvem är det som skapar kameliadamen till hustruns förfång? Jo, dennas egen köld. Mannen har sett henne hela aftonen spela ung och behaglig; med honom säger hon sig vara gammal. Han tager henne på orden, och ifrån den aftonen kan man räkna skiljsmessan." Det kan blifva en lång skiljsmessa på annat sätt. Vansinne och sjelfmord höra äfven till följderna. Fr. Nasse omnämner tvenne sådana fall i Prager Viertel-Jahrschrift 1850.

---

§ 134. *Själssjukdomarnes epidemi.*

Redan ifrån äldsta forntiden hafva vi uppgifter om en och annan själssjukdom, som epidemiskt rasat. Sådane äro t. ex. berättelserna om Proctidernas rasande kringspringande genom Argolis och Arcadien, då äfven andra Argiver smittades, trodde sig vara kor, vrålade, o. s. v; sjelfmorden hos qvinnorna i Miletus; Korybanter och Mänader, att börja med representanter för de religiösa mysterierna, sedan exempel af en utsväfvande religiös exaltation; m. fl. dyl.

Inom Judafolket i Palestina rådde en egen form af daimonomani vid Christi födelse. Om den än varit gängse äfven under föregående tid, hvilket allt synes antyda, då den icke väckte någon ovanligare förvåning ibland folket, så uppträdde den dock nu i en vida intensivare form, än förut. Den synes hafva sträckt sig in i fjerde seklet.

Inom vårt land förefanns under hedna- och vikinga-

tiden en egen form af sinnessjukdom, Berserkaraseriet, då någon kämpe så hänrycktes af sin ifver, att han framför fullkomligt ursinnig, bitande i sköldranden under ohyggliga vrålanden och med en öfvermensklig styrka, dräpande allt lefvande i sin väg. Det började med en nervös darrning, tandskakning och frossa; ansigtet skiftande emellan likblekhet och blått; håren reste sig som borst på hufvudet. Då detta påkom, och fiender ej funnos till hands, vände förstörelselusten sig emot vänner, emot egna barn, ja till och med emot dem sjelfva och döda föremål. Detta berserkaraseri utgick ifrån öfversitteri och förstöringsbegär, ett slags akut mordmani. Det ansågs äfven på den tiden såsom något abnormt; folket ansåg berserken besatt af något andeväsende, och denne motsade icke detta för att vinna åtskilliga fördelar. Stundom anställdes offringar, för att blifva det qvitt*). — Man kan anse denna sjukdom såsom endemisk i stället för epidemisk. Den var det både till landet, folket och yrket, om man så vill. Men det var en endemi i tid och så äro ju alla epidemier. På detta sätt falla epidemier och endemier ofta med hvarannan tillsammans.

Men både för dessa tider och hela första årtusendet af vår tideräkning har författaren haft så liten materiel att tillgå, att han måste i tystnad förbigå denna period.

Efter detta första årtusende har aktgifvandet på de psykiska förhållandena och abnormiteterna varit större och noggrannare, och kännedomen derom är således mera allmänt spridd.

En af de mest ingripande andiga exaltationer i vår verldsdel var korstågsifvern (1096—1291.) Utgången ifrån

---

*) Se: Holmberg, Nordbon under hednatiden, pag. 363.

en from pietet mot det heliga landets obelgande och pilgrimernas förföljande, blandade den sig med kyrkans den tiden öfvade och predikade verkhelighet. Den öfvergick i sjelfsvåld och osedlighet samt bizarra abnormiteter, hvarpå isynnerhet Barnkorstågen såsom en efterdyning (1212, 1237, 1458) lemnade det mest framstående exempel. Med detta var således tendensen gifven för exaltation och exaltationssjukdomar, icke blott af andig, utan äfven psykisk art.

Fjortonde seklet var ett af de olyckligaste i somatiskt sjukdomsförhållande, som någonsin funnits. Det började med högst ovanliga atmosferiska och telluriska företeelser: meteorer, täta kometapparitioner, jordbäfningar och vulkanutbrott, öfversvämningar, oerhörd ymnighet af insekter och amfibier och slutligen en tjock stinkande dimma (egentligen först 1348 i Europa), gående från öster till vester. Inom seklet föregången af 8 pestepidemier och efterföljd af 14 sådana, härjade digerdöden ifrån 1345 *) till 1352 i Europa på ett sätt, som knappt eger sin motsvarighet i historien. I Asien räknade man 37 mill. döda, i Europa $^1/_4$—$^1/_2$ af invånarne, i Italien och Frankrike ända till $^2/_3$-delar; i Tyskland ensamt voro tusentals byar utdöda **). — Lägger man nu härtill tidehvarfvets mörker och vidskepelse, religionens bedröfliga vanställande, klosterlifvets inflytande, den öfverhandtagande osedligheten hos folket, framträdande

*) Andra räkna digerdöden blott från 1347, då den uppträdde i Södra Europas hamnar. 1345 utbröt den på Krim, sedan den år 1333 lärer börjat i China.

**) Astrologerna härleda digerdöden ifrån en ogunstig konjunktion af de öfra planeterna: Saturnus, Jupiter och Mars i Vattumannen, 1345 i Mars månad, — en aning om dess beroende af telluriska förhållanden.

bland annat i bordellers inrättande såsom en följd af korstågen *), smittande sjukdomar i genitalia och slutligen 1493 det epidemiska utbrottet af syphilis, möjligen ifrån Amerika, men säkerligen förberedt genom lefnadssättet i Europa. Så ega vi momenter nog att förklara uppkomsten af de psykiskt-somatiska epidemier, som uppträdde vid denna tid och fortforo ett par sekler igenom.

Redan under digerdödens härjande uppträdde de s. k. Flagellanterne, skaror af båda könen, hvilka drogo nakna omkring och gisslade sig för att afvända sjukdomens syndastraff ifrån sig och folket. Men de förföllo snart i utsväfningar af alla slag. 1349 voro de på väg åt Norden, men blefvo hindrade först i Lübeck och sedan i Danmark. 1354 lärer en epidemisk galenskap visat sig i England, som i större skala åter utbröt 1373. Efter dessa och troligen flera icke beaktade förebud utbröt Dansmanien (St. Veitsdansen) 1374 i Aachen, utbredde sig genast öfver Nederländerna och i hela Rhendalen och fortgick sedan i mer och mindre häftig form under mer än 200 år. Till denna sluter sig Tarantismen, såsom vi ofvanföre visat.

1431 uppträdde i prodromerna till Vaudoisien de former af daimonomani, hvilka i början af 16:de seklet rasade i Lombardiet och mot slutet af seklet spridt sig öfver hela mellersta Europa. Sjukdomen fortgick under

*) Under och efter korstågen uppkommo genom det af dessa vållade stora öfvertal af qvinnor kringstrykande föreningar af sådana, kallade Beguiner, hvilka till en början utgjorde "en slags nunnor, som hade lof att gifta sig," och inhystes i s. k. Beguinhus, men sedan förföllo till liderlighet. (I l m o n i.)

det följande seklet ända till 1680-talet, då den utslocknade. Mot slutet kastade den äfven en gnista till vårt land, der den 1668 utbröt (i Elfdalen) och fortfor till 1677. Under detta visade sig periodiskt de s. k. religiösa vansinnena i nunneklostren, först i Cambray 1491—94, Uvertôt i Hoorn 1551, i Kentorp och Köln, i Aix 1609, i Lille 1613, Loudun 1632, Louvriers 1642, Auxonne 1662, Hoorn 1670, jemte flera andra ställen.

Vi anmärka här, att 1489 utkom den s. k. Malleus Maleficarum, det påfliga rättesnöre, som borde följas vid hexeriernas bedömande. Detta var att gjuta olja på elden. Deremot syntes ett tydligt aftagande efter den år 1682 i Frankrike vidtagne förändringen i detta slags lagstiftning. Lika lugnande verkade i Sverige Urban Hjärnes bemödanden att hänföra sjukdomen till sin rätta ståndpunkt.

---

§ 135. Fortsättning.

Om vi nu kunna och böra tillräkna förstnämnda sjukdomsformer det öfverhandtagande mörkret och vidskepelsen under sednare tiden af påfvedömets envälde, så måste vi medgifva, att icke ens det första seklet efter reformationen förmådde att förjaga töcknet inom tankens verld. Men i den mån detta hann att ske, försvunno mer och mer imaginationssjukdomarne, ehuru vi återfinna dem i mera sporadiska former in i våra dagars historia. Med reformationen uppkom och fortgick ett annat sätt att forska, tänka och handla. En frihet inträdde inom alla dessa sferer, som verkade tillbaka äfven

på den katholska kyrkan. I sjukdomsverlden urartade den deremot till nya exaltativa former.

1670 utbröt ibland de förföljda Calvinisterna i Södra Frankrike en epidemi, som företer alla fenomener af predikosjuka, hvilken till en förundransvärd grad spridde sig i Cevennerna vid år 1700. En annan form af exaltation ibland katholikerna uppträdde 1731—41 hos de s. k. Appellanterna i Paris. Och i sednare hälften af seklet uppträdde inom reformerta kyrkan dylika exaltationer i betydligt större utsträckning, men under en något olika form, såsom Jumpers i Wales (1760), Dissenters i Kentucky, m. fl. Vi hänvisa till hvad vi ofvanföre yttrat om dessa och öfriga sådana, men fästa här blott uppmärksamheten vid det olika sätt, hvarpå dessa exaltationer utbilda sig i de olika religiösa denominationerna. Inom katholska kyrkan är det endast fråga om underverk och daimonomani, inom den reformerta om praktisk tillämpning af religion på person: "omvändelse". Den Lutherska, ett medium emellan båda dessas åsigter i allmänhet, deltager äfven här i bådas sjukdomsformer. Dennas egna typiska form är predikosjukan.

Alla dessa former fortgå inom vårt tidehvarf; i sig företer detta dock ett annat utseende. Med Voltaires läror spridde sig otron öfver Europa, och med denna följde hånet öfver allt andigt. Franska revolutionen bragte snart härtill sin andel uti hånet af hvad man förut ansett verldsligt högt och ädelt. En strid mera öppet uttalad än förut uppstod emellan materialisterna å ena sidan och supranaturalisterna å den andra. Å ena sidan var det ett begär att håna och förtrycka, å den andra att icke blott försvara sig sjelf, utan äfven att öfvertyga och

omvända andra. Och utanföre denna strid lemnade man massorna i okunnighet och råhet, men med allt mer och mer kännbara behof af något bättre.

Under sådana förhållanden hafva utvecklat sig de revolutionära och utflyttningsdrifter, som under detta sekel epidemiskt genomgått Europa. Derjemte se vi i andigt afseende sådana abnormiteter som St. Simonismen och Mormonismen bredvid de mera rena företeelserna af väckelserna i Schlesien och Wupperdalen. I psykiskt afseende framträda oordningarne vid Metodisternas campmeetings och revivals i England och Amerika, predikosjukan i Sverige och Finland. Jemte detta uppträda ännu sporadiska fenomener af medeltidens imaginationssjukdomar, daimonomanien i Dalarne 1858 och i Savoyen vid samma tid. Och i hela det bildade Europa herrskar en depressiv sjukdomsform af till en stor del psykisk orsak.

För framtiden ser det icke bättre ut. Utom dessa gamla elementer till fortfarande själsabnormiteter, vilja vi äfven fästa uppmärksamheten på ett, som kan medföra vigtiga följder. Det är den allt mer och mer omkring sig gripande Spiritismen, ett konstgjordt sätt att framkalla eller tro sig framkalla meddelanden ifrån andeverlden*) D:r. Constant yttrar derom: "ju mera spiritisternas verk finner allvarsamma läsare, desto lättare skall man kunna ställa ett riktigt omdöme öfver en "vetenskap," öfver hvilken jag dock skulle kunna våga ett yttrande, då jag så ofta varit i tillfälle att iakttaga ett af dess resultater — den betydliga contingent den hvar-

---

*) Denna spiritism är icke något nytt; till och med dess verktyg psykografen har haft sin motsvarighet i gamla tider. Se: Osea 4: 12.

je år lemnar till befolkandet af våra dårhus.” För egen del får jag blott upprepa hvad jag härom yttrat i första delen om borddansen: ”sådana uppenbarelser utgöra antingen ett magnetiskt fenomen, om man får antaga att de ske genom personlig medverkan, eller ock utgöra de ett daimoniskt, eller kanske ofta nog ett bedrägeriets.” Men hvilket som helst inverka de på svaga och lättretliga subjekter. Ett exempel härpå förete de sednaste händelserna på Madagascar, der Konung Radama II. fattade ett synnerligt förtroende för dessa spiritistiska öfningar, hvilka slutligen gingo så långt, att en mängd af invånarne i hufvudstaden och dess grannskap sprungo omkring, hoppande och dansande mot sin vilja. De sågo syner, isynnerhet af konungens aflidna förfäder, förde bud ifrån dem till honom och uppretade honom till våldsamheter emot de kristna, under förklaring att sjukdomen icke skulle upphöra förr än dessa utrotades. Troligen underblåstes detta af afgudapresterna. Emellertid utsatte Radama en dag för de kristnas nedgörande, men blef dessförinnan sjelf dödad af de mägtigare, som ledsnat vid den allt mer öfverhandtagande laglösheten i landet. — Man kan härutaf sluta till de följder, vi af en sådan inverkan i stort skulle kunna hafva att frukta.

---

§ 136. *Bihang: Djursjälens abnorma förhållanden.*

Innan vi lemna det speciella af vårt ämne, måste vi nämna något om djursjälen. Föga har denna ännu blifvit uppmärksammad inom dess normala förhållanden och kanske ändå mindre inom dess abnorma. Vi hafva då

icke mycket att anföra, men kunna åtminstone rigta tanken åt detta ämne.

Då vi betrakta djursjälen, böra vi först inom hvarje särskild grupp och klass fästa oss vid dennas naturliga anlag, så att vi icke anse ett eller annat sådant såsom en sjukdom eller abnormitet. Hit hörer t. ex. trögheten hos tardigraderna, samlingsdriften hos ekorren, nötskrikan, till och med den hos skatan, ehuru denna mera söker glindrande föremål än nyttiga, förstörelsebegäret hos tigern, filfrasen, m. fl. Snarare kunde man tala om en afvikelse i det fall, att en sådan drift saknades hos ett eller annat individ. All sjukdom förutsätter individualitet, äfven om den kan på en gång inträffa hos flera individer. Hvad som icke är individuelt afvikande, det förblifver för den arten normalt. Och äfven vid det normala anmärka vi, att det framstår i olika grader hos olika individer.

Liksom själsfenomenerna, så ligga själsabnormiteterna hos djuret i linda. De framstå blott såsom ett slags analogon till hvad vi se hos menniskan, men det både i lägre grad och för det mesta inom de lägre förmågorna. I egentlig mening har djuret ju icke någon intelligens: det saknar också nära nog alla de abnormiteter som tillhöra denne. — Vid iakttagande af djurets själsfenomener möter oss en svårighet. Hos menniskan utgå dess flesta själslidanden i ord. Hos djuret är språket oartikuleradt och betecknar mera ett fysiskt tillstånd. För det inre har det få egna uttryck. Vi måste leta oss till detta inre genom jemförelsen, men vi kunna också lätt göra den slutsats, att det icke kan vara serdeles mångfaldigt, då dess motsvarande yttre är så entonigt.

Att här genomgå hvarje djurklass för sig är oss icke möjligt. Vi måste nöja oss med några antydningar öfver sjelfva fenomenerna.

Receptivitets- och begärförmågorna äro de hos djuret egentligen utbildade. Inom dem hafva vi då närmast att hålla oss, äfven då vi söka abnormiteterna. Uppfattning, minne och igenkänningsförmåga äro högt utbildade hos en del djurklasser, hvarpå vi i förra delen anfört exempel. Men dessa äro också individuelt olika till styrka. Alla ungarne ur samma kull af en sångfogelart låta icke lika lätt inöfva sig. Hvar för sig göra de misstag, rätta dem, kunna glömma, o. s. v. Likaså äro hundar af samma art mycket olika till dressering; en hvar pudel blir icke en Berry. När man härvid afdrager de olika racernas anlag, så tillkommer det öfriga individen. Och vi se då en betydlig skillnad i afseende på denna förmågas styrka och svaghet med derpå beroende deviationer. — Åtrå är hos djuret något medfödt, instinktmessigt. Icke kan man tala om någon girighet eller något begär efter egande, ty djuret samlar för att begagna eller ock omedvetet. Men hos hunden t. ex. kan inpräglas ett slags medvetande härom, då han läres att jaga eller stjäla för sin herre. En åtrå efter intryck (retelse) finnes hos djur, åtminstone i tama tillståndet. Foglar i bur och alla våra tama husdjur vilja tilltalas, och visa dervid belåtenhet. Många djur visa ett utbildadt tonsinne: man har sett en katt gå fram och åter på klaviaturen till ett piano. Någon åtrå efter vetande i högre mening kan hos djuret icke förekomma, men nyfikenheten är dock en mycket utpräglad drift; isynnerhet ser man den hos foglarne, som alltid skocka sig kring det som är ovanligt. Ordningssinnet hos djuret är medfödt, det lyder under

naturens allmänna lag och kan icke undandraga sig den. Emot alla dessa drifter svarar en motsats, liknöjdheten, som ofta förekommer hos djuret, men sällan i dess vilda tillstånd och normala yttre förhållanden. Snarare finner man den hos det tama, öfverfodrade och förklemade, ännu snarare hos det af menniskan förtryckta och misshandlade.

Att begärförmågan hos djuret måste utmärka sig för retlighet och häftighet finna vi lätt, då vi besinna, att intrycken med få undantag hos djuret direkte öfvergå ifrån receptivitets- till begärförmåga. Tecken till kink visa sig hos både katt, hund och äfven öfriga, som äro satte i tillstånd att hysa och visa det. Dertill fordras nemligen en viss vana vid beqvämlighet. Otåligheten är ett vanligt fenomen inom djurverlden, märkbar redan hos foglarne, mest utbildad hos häst och hund. Envishet och halsstarrighet tillhöra vissa grupper såsom naturanlag, men förekomma ofta äfven inom andra, t. ex. hos hästen, renen, såsom ihållande lyte eller tillfälligt. Begäret till glupskhet och frosseri är det mest naturenliga hos djuret. Normalt förekommer det i större grad, ju längre ned i djurserien vi söka det. Mordlusten likaså. De högre stående arterna skona åtminstone sina egna, och om de nedgöra mera än de behöfva, sker detta snarare af raseri och förstörelsebegär, än af frosseri. Att föräta sig är icke ovanligt hos djuren. Vi se det redan hos bi, som en tid hungrat; ännu oftare hos hund och katt. Det qualitativa i födan lemnas icke heller utan afseende. Det synes på våra väl uppfostrade, det vill säga konstladt förvanda, husdjur. — Vi nämnde nyss förstörelsebegäret. Detta är en vanlig ytterlighet af djurets mod, isynnerhet då det blir retadt, och i de flesta fall

utan beräkning. En sådan finner man kanske endast någon gång hos elefanten. — Fortplantningsdriften är hos djuret en lika nödvändig och naturenlig yttring som driften till föda. Men den korrigerar sjelf till någon del sina öfverdrifter genom de bestämda brunsttiderna. Det är egentligen hos tama och öfverfodrade djur man får se den i en onaturlig grad. Hindras dess tillfredsställande, kan den gifva anledning till raseri och fysiska sjukdomsfall, så mycket häftigare, som just den bestämda brunsten medför en större retning inom genitalapparaten och derifrån utgående inverkan på hela blod- och nervsystemet. — Instinkten är hos djuret det normala; dess individuella brist, sjuklighet. Så är äfven imitationsförmågan mycket utbildad inom vissa arter. Sångfoglarne lära sig sången, åtminstone utbilda de den, genom imitation. Staren, papegojan, aporna, hunden, imitera menniskan.

Af intelligensens abnormiteter se vi ett analogon till högmod och fåfänga. Hästen visar en helt annan hållning, då han går under en brokig sadel eller för ett arbetslass. Detta visar också att han har en apperception af det glitter, man sätter på honom. Tankspriddhet förekommer möjligen hos hund och häst. Vansinnet i sina lägre former, såsom stormande yra, förekommer hos häst, hund och elefant; melankolien äfven hos hunden. Men till de mera utbildade formerna, monomanierna, finnes icke, och kan naturligtvis icke finnas, någon motsvarighet. Här är också ett skäl, hvarför författaren skulle vilja skilja vansinnets former i tvenne grupper: psykiska och fysiska. Inbildnings-, fantasi- och reflektionsfel kunna icke komma i fråga.

Totalkänslor framträda hos djuren ända ned i de lägsta serierna. Glädje och bedröfvelse, förvåning, bestörtning, ängslan, fruktan, räddhåga, äro yttringar, som möta oss öfverallt. Väntan och längtan framstå tydligen hos de högre djuren; ledsnad likaså. — Hopp i egentlig mening finnes väl icke, ty det skulle förutsätta resonnement. Skam är en vanlig emotion hos husdjuren. — Lynnesfelen, såsom en individuel fallenhet för den ena eller andra totalkänslan, framstå äfven. Hundar af samma race och samma kull visa olika anlag för vänlighet eller bitterhet. Detta märkes ända ned ibland insekterna, t. ex. hos bi i olika kupor: den ena kan vara stillsam och låta lätt handtera och sköta sig, den andra bredvid visar en påfallande arghet. Men detta är mera i grupp. Hos de högre djurslägtena förekommer det deremot individuelt. Ombytlighet t. ex. är vanlig till och med hos foglarne. Papegojan är olika talsam olika dagen och inför olika personer. Afundsjukan är äfven vanlig bland foglarne. En sådan kan sjunga sig till döds under täflan med kamrater. Likaså hos de högre djuren, der jalousien äfven häftigare framstår och, som vi veta, ger anledning till blodiga fejder. De sympatiska känslorna framstå starkt hos vissa djur, isynnerhet husdjuren. Hunden kan sörja sig till döds på sin herres graf. Men till och med hos rofdjuren se vi detsamma, ehuru här ännu mera individuelt. Vi ega exempel på en tigrinna, som dog af grämelse för det att en ung fru icke ville besöka henne. Lejonet visar stor grad af personlig tillgifvenhet. — Hos vissa arter förekomma hemsjuka. Då hunden alltid följer menniskan, är katten mera fästad vid stället. Boskap förflyttad visar en tydlig aftyning. Intressant vore härvid att undersöka, om

det är trakten eller kamraterna de sakna. Detta synes, om förhållandet är lika då en hel hjord flyttas. Naturligtvis får man göra afdrag för hvad ett sämre bete kan inverka.

Vilja vi nu med stöd af detta utkast, och oberoende af hvad vi fysiologiskt tro oss veta, fråga: hurudan visar sig djursjälen vara på pathologisk väg, så blir svaret följande: Djuret företer alla de abnormiteter, som tillhöra receptivitets- och begärförmågan, det visar ett analogon till dem, som tillhöra intelligensens lägre sfer, men intet af dess högre. Djursjälen eger då receptivitets- och begärförmåga och ett analogon till intelligens, men som saknar alla menniskans högre förmågor eller sambandet med ett högre, hvarpå dessa förmågor bero.

Sjette Kapitlet.

Återblick och Reflektioner.

§ 137. *Pathologiskt bevis för själ och ande.*

Låtom oss nu, med stöd af ofvanstående fakta och oafsedt alla systemer och olika åsigter, kasta en blick öfver de menskliga förhållandena. Vi finna då, att menniskans kropp, den del som är närmast tillgänglig för våra iakttagelser, och hvars existens det åtminstone icke fallit någon in att förneka, är utsatt för en mängd olika morbida inflytelser, såväl utifrån, som inifrån. Men af dem, som komma inifrån se vi tydligen, att en stor eller kanske större delen omöjligen kunna anses tillhöra kroppens egen organism. En sorg, som förtär fettet och utbildar en tuberkulos, är dock något helt annat, än denna samma sjukdom, vållad af ett medfödt skrofulöst anlag. Så en arghet, en äregirighet, hvars gnagande ådrager och utvecklar ett lefverlidande. Men hvarken denna sorg, till hvilken en misslyckad spekulation är skulden, eller äregirigheten, som retas af andras förbiseende, kan anses tillhöra kroppen såsom materiel or-

ganism betraktad. Och dock taga sådana morbida förhållanden en bestämd och afslutad form, som följer gifna lagar och utgår i en mängd alltid sig lika modifikationer.

Vi taga ett exempel. Hafbegäret är ju något sådant inre, som kan anses emotsvara naturdrifterna i det yttre, men som sträcker sig vida utöfver dessa. Man känner hafbegär till en mängd ting, som hvarken innebära någon nytta för kroppen eller ens någon retning för de yttre sinnena, t. ex. begäret efter ett stort bibliotek för den, som aldrig läser deruti, begäret efter räntebärande papper, ej för att begagna dem och njuta, utan blott för att ega. Men under detta är det icke blott naturdrifterna, som gifva en viss prägel åt det yttre somatiska, äfven det inre hafbegäret gör det. Och då naturdrifterna kunna stegras till den grad, att de förtaga all besinning, och menniskan rusar åstad som ett vildt djur för deras tillfredsställande, så tager å andra sidan hafbegäret sinnet så med sig, att det förslöas för allt annat (snålhetsmonomanien), isynnerhet om det egande förrådet förloras, eller vid någon fruktan derför. Vi se hafbegäret i en annan modifikation, begäret att tillegna sig andras, icke blott af behof och för möjliga behof, utan äfven vid sådana tillfällen, der man hvarken behöfver eller ens kan gagna det erhållna — tjufbegär, tjufmonomani. Och vidare se vi hafbegäret utveckladt i en massa af planer och stämplingar, fortgående såsom en regelbunden affärsverksamhet eller abnormt såsom ett uppgjordt och utbildadt system af bedrägerier. Detta samma återfinna vi vid naturdrifterna, i det de förbindas med ett inre sträfvande och planerande, icke blott i och för deras ernående, utan snarare för deras sybaritiska utbildning.

Fatta vi nu detta tillsammans, se vi, att det gifves rent inre sjukdomstillstånd, som icke bero på kroppens somatiska förhållanden (t. ex. sorg), men deremot betydligt återverka på dessa sjukdomstillstånd, kunna betydligt utvecklas och aggraveras genom någon tillkommande särskilt verkande kraft inifrån, och detta med eller utan det nyssnämnda somatiska lidandet; men att de åter kunna icke blott sakna denna utbildning, utan tvärtom i vansinnet förvirra och förstöra all sinnesverksamhet, under det ofta kroppen vid ett sådant tillfälle förblifver oförändrad.

Vi fråga nu: kunna alla dessa fenomener, hvilka icke utgå från kroppen, som ena gången återverkar på dem och andra gången icke, anses tillhöra denna kropp, och menniskan endast utgöras af en sådan homogen del, utgående i allt finare och finare organer? Det är icke tänkbart. Menniskan måste hafva något inre, på samma gång hon eger detta palpabla yttre, om än detta inre är för oss endast fattligt genom sina fenomener. Men huru förhåller sig då det inre? Kunna vi antaga, att det är en och samma del hos menniskan, som hyser hafbegäret och det utbildade bedrägeriet, sorgen och förtviflan, den utbrytande vreden och de uttänkta planerade skräckscenerna? De förra momenterna förekomma öfverallt i djurverldén; de sednare aldrig. Något måste således finnas förmer hos menniskan. Men om detta icke är annat, än en högre förmåga till denna samma del, som djuret eger, hvarifrån får den sin kraft, sitt bestämmande och modifierande verkningssätt? Säkerligen icke nedanifrån och lika litet utaf sig sjelf. Den synes så tydligt bero på något inre eller högre, att vi icke gerna kunna tveka att äfven erkänna en sådan del.

Och ytterligare: hvarpå beror vansinnet? Är det endast en deviation af en eller annan förmåga, som sätter menniskan i likhet med djuret? Vida rimligare faller det sig att antaga, att det är ett afbrott i vexelverkan emellan den del, som menniskan eger gemensamt med djuret, och den del, som detta icke eger.

Detta hafva vi blott utkastat, för att icke trötta läsaren genom ett förnyadt upprepande af hvad hela denna pathologi innehåller. Den, som vill tänka öfver ämnet, kan sjelf ifylla exempel och belysningar. Och vi se då, att äfven på pathologisk väg komma vi till samma åsigter, vi i vår biologiska del framställt om menniskans tredelning i kropp, själ och ande.

Det är ifrån denna pathologiska sida af saken författaren utgått. I förra delen yttrade jag: "Intet af de psykologiska systemer, jag kunde få reda på, passade mig såsom cadre till själssjukdomarna, efter den idė jag gjort mig om dessa. Jag blef då tvungen förändra min plan och börja med framställningen af ett sådant system, som jag tänkte mig det." Det är således ifrån början icke de biologiska fenomenerna, som rigtat min tanke åt detta håll, ännu mindre förutfattade idéer, såsom en herr recensent velat antaga. Tvärtom var det fenomenerna under menniskans abnorma förhållanden, som föranledde mig att tänka tillbaka på dem under det normala. Och om då mitt system mer och mer sammanföll med det urgamla Bibliska, icke låg deri något skäl att öfvergifva det. Jo, kanske derför att det skulle synas såsom icke af mig sjelf (!) uppfunnet. Detta system är dock på intet vis oförenligt med förnuftets egna forskningar: det visade Plato. Att jag icke kommit till det utan ett

förutvarande medvetande derom, medgifver jag deremot gerna; det förringar icke dess giltighet.

---

§ 138. Öfversigt af själens sjukdomar.

Vi hafva nu visat, att menniskans tredelning låter såväl pathologiskt som biologiskt deducera sig, och äfven i förra delen, att den fullkomligt öfverensstämmer med vår bibliska troslära. Vi hafva ytterligare visat, att dessa tre delar kunna såväl normalt, som abnormt, fungera, och att de under sina abnorma förhållanden stå i samma vexelverkan till och med hvarandra, som under de normala. Vi vilja nu i en kort öfversigt sammanföra dessa abnormiteter.

De rena oblandade själsabnormiteterna framträda inom alla själens förmågor, inom alla dessas olika egenskaper och förhållanden. De synas framträda i en förhöjd eller minskad verksamhet, en stegring eller förminskning uti de normala fenomenerna. Vi hafva derför kunnat tala om en själens dietetik, utmärkande det måttliga och tillbörliga i dess verksamhet och känslor, hvars begränsning dock snarare måste uppgöras efter ett sundt omdöme, än efter en bestämd regel. I sina komplikationer synas de bilda själens qualitativt framstående abnormiteter. Dessa synas bero på en samverkan af exciterande och deprimerande elementer. Vi säga med flit i allt detta: synas, ty ännu är icke afgjordt, om någon i sig qualitativ abnormitet finnes, eller om all sådan beror endast på quantitativa förändringar i elementerna.

Då själens vexelförhållande till anden och kroppen fortgår äfven vid dess abnormiteter, så erhålla de äfven

då de icke indragas i själens lidande, dock en prägel derutaf. Detta märkes både vid normala och abnorma sinnesrörelser. En glädje upplifvar äfven de kroppsliga funktionerna och gifver anden en högre flygt. En stilla sorg framstår uti en nedstämdhet i uttryck och rörelser, och gifver äfven åt andens verksamhet en dysterhet eller ett vemod. Å andra sidan inverka dessa delar på samma sätt på själen. Vid en sjuklig kropp är lynnet nedstämdt, vid andens affektioner ännu mera. Men här märkes den olika, snart sagdt motsatta, inverkan dessa båda sferer utöfva. Själen kan vara upprymd äfven under kroppens plågor, då anden är det. Här gäller andens inverkan betydligt mera, än kroppens, då tvärtom själens inverkan på kroppen sträcker sig betydligt längre och är vida mer ingripande, än kroppens på själens tillbaka. — En betydligt olika karakter antaga själssjukdomarne, då de indraga kroppens eller andens funktioner i sitt lidande, eller då anden och kroppen indraga själen i sitt. Då uppkomma dessa blandade former, hvilka utveckla sig till en gifven typ, som oförändrad eller med smärre modifikationer återkommer hos individen och massan sekler igenom, eller uppdyker med seklers mellanrum. Man må t. ex. jemföra blåkullafärderna i Dalarne åren 1668 och 1858, och med dem de i Savoyen 1857—61.

Här må vi anmärka, att dessa former kunna äfven kombineras med hvarandra, så att man har en sammansatt form af ett på samma gång kroppens, andens och själens lidande. Detta må icke förefalla oväntadt, när man besinnar, i hvilket nära förhållande dessa delar stå till hvarandra under det normala tillståndet. Vi hafva icke ansett oss behöfva fästa någon särskild uppmärksamhet härvid, eller begagna egna benämningar för alla

sådana former, då de egentligen utgöra komplikationer. Vi hafva dock på flera ställen framställt dem, i girigheten, herrsklystnaden, fanatismen, etc.

Men jemte alla dessa former af ett kombineradt själslidande, med ett andigt eller somatiskt, eller med båda delarne, framstår en annan serie af abnormiteter, som eger sin grund i ett större eller mindre afbrott uti den vexelverkan, som emellan dessa delar eller deras enskilda förmågor bör ega rum. I en mindre grad se vi detta vid en eller annan förmågas — om jag så får säga — försök att agera på egen hand, såsom intelligensens i distraktion och konfusion, receptivitets- och begärförmågans vid ett eller annat intrycks hastigare öfvergående ifrån den förra till den sednare, utan intelligensens förmedling. Men i ännu högre grad och ganska menligt inverkande på det hela förekommer detta afbrott emellan menniskans olika delar, emellan kroppen och själen i katalepsi, ecstase, o. d., emellan själen och anden i vansinnet *), emellan anden och kroppen igenom själen (eller möjligen direkt, om något direkt inflytande dem emellan eger rum) i den onaturliga ecstasen och obsessio diaboli.

---

*) Kanske vi icke uttryckt oss nog tydligt på ett par ställen i det föregående, då vi t. ex. pag. 277 säga, att vansinnet uppkommer och utvecklar sig på gränsgebietet emellan själ och kropp, under det vi öfverallt framställa vansinnet såsom beroende på ett upphäfdt sammanhang emellan själ och ande. Må man dock här blott skilja emellan grundorsaken och uppkomstsättet eller uppkomststället. Det är just den abnorma verksamheten vid detta gränsgebiet emellan själ och kropp — ofta som vi veta af somatisk orsak — som så rycker själen med sig, att vexelverkan emellan den och anden till mindre eller större grad upphäfves.

§ 139. Fortsättning.

Vi vilja ännu kasta en hastig återblick på några af själssjukdomarnes särskildta förhållanden.

Först hvad orsakerna beträffar, se vi, att de kunna vara af den mest olika art. Samma sjukdom kan uppkomma af en retning inifrån och utifrån; en högfärdsmonomani t. ex. af ett stegradt andligt högmod, eller å andra sidan af ett fysiskt sinnestillstånd, som genom nedsättande af motståndskraften låter den inre högfärden bryta ut; en tjufnadsmonomani af inre begär eller efter yttre skador, genom trepanation, o. d. I många fall eger dock en skillnad rum emellan dessa sjukdomsformer af olika orsaker, isynnerhet vid de rena själssjukdomarne. Så kan man lätt skilja emellan den otålighet, som framträder af ett ifrigt lynne, och den af ett kinkigt. Ibland orsaker till själssjukdomarne spela naturdrifterna och lynnet en stor role. De äro båda medfödda, men derföre icke otillräkneliga, enligt hvad vi ofvan anfört, och lika litet oskyldiga, ehuru de ofta så benämnas af våra filantroper. Desse kunna icke nog upphöja de första tidernas oskuldsfulla seder, hvilka de tro sig ännu återfinna hos en del okultiverade folkslag. Men ser man dessa på närmare håll, så passa t. ex. Otahiternas utbildade menniskooffer och Amerikanarnes hämndkänsla illa in i den leende taflan.

Icke blott naturdrifter och lynnen äro medfödda och ärfda, äfven andra mera bestämda anlag fortgå igenom menniskoslägtet i olika förgreningar. Det är här som inom det fysiska området. En och hvar kan angripas af hvarje sjukdom, men eger dervid mera anlag för en, mindre för en annan, till och med en viss immunitet för

någon. Vissa personer gå fria för koppgiftet, kolera, till och med för syphilis. Så äfven i psykiskt afseende. Den ene är mera fallen för en, den andre för en annan form; vissa former, särdeles de, som bero på ett för mycket eller för litet, utesluta hvarandra. För hvilken sjukdom man kan blifva utsatt, beror således på anlag, men äfven på tillfälliga omständigheter. Man är vid olika tillfällen och under olika förhållanden mer eller mindre susceptibel för ett sjukdomsinflytande. Efter en motgång eller en sorg faller en person ofta på dårskaper, till hvilka man ansåg honom alldeles ur stånd. Liksom mottagligheten för det fysiska sjukdomsinflytandet synes bero på en nedstämd nervkraft, så synes den för ett psykiskt bero på en större eller mindre grad af andig kraft. Och är i grunden den psykiska sjukdomen liksom den somatiska ett ondt, hvartill yttersta anlaget ligger i den förderfvade naturen, och från hvilken man blott kan bedja sig fri. Men den ena som den andra lyder denna naturs lagar och kan efter dem behandlas, förmildras och häfvas.

I själssjukdomarnes utveckling märkes den benägenhet de visa, att i ytterligheterna öfvergå i sina motsatser. Så förekomma slöseri och snålhet, öfvertro och otro, ofta bredvid eller strax efter hvarandra, hos individen som slägtet. I våra dagar se vi materialism och spiritism trifvas ganska godt bredvid hvarandra. — Menniskans forskning går icke i en cirkelformig rörelse omkring sanningens sol; den liknar mera parabeln. Närmast ljuset kan jag vika åt höger eller venster, och aflägsna mig på båda vägarne allt längre derifrån, men i aphelium öfvergå dessa båda vägar, just vid sitt största afstånd ifrån ljuset, i hvarandra.

Vi hafva icke mycket talat om de andiga sjukdomarne, de tillhöra icke egentligen vårt ämne. Här må vi dock anmärka, att dessa ännu mera än själssjukdomarne framträda såsom ytterligheter. Der den högsta grad af ljus framstår, ligger också det djupaste mörkret bredvid. Den oupplyste hedningen t. ex. framstår aldrig såsom ren materialist, det visar hans afgudabilder och offer. Han är afgudadyrkare, men till och med i materien visar han dock, att han erkänner och behöfver ett beroende tillstånd. Han är också mottaglig för läran om ett sådant. Det är blott en och annan af hans filosofer eller ännu snarare någon s. k. kristen, som vågar påstå, att hans själ är det enda högre som existerar eller att icke ens en sådan existerar. Det är icke hedningen, som utmärker sig för svordomar och eder. Hvad är den bildade Romarens "Mehercle" eller "per Jovem" emot våra bildades ständigt återkommande favorittermer?

En annan sak, hvarvid vi äfven här fästa uppmärksamheten, är den olika grad af kraft, som fordras för ernåendet af ett fysiskt, intellektuelt eller andigt mål. I fysiskt afseende står kraften i direkt förhållande till hvad jag vill hafva uträttadt. Den kan matematiskt uträknas och bestämmas, antingen man vill låta kroppen stiga eller falla. Icke alldeles så i intellektuelt: ett tal, ett ord, kan göra under; men det skall då vara ett ord af kraft och gripande verkan. I det andiga ser det ut, som vore förhållandet motsatt. Der inträffa gemenligen de största verkningarne under användande af de synbart minsta krafter. Tolf fattiga kringvandrande fiskare gåfvo fart åt en lära, som icke hundra tusenden af svärd och hundra tusenden af spetsiga sofismer hafva förmått att un-

dertrycka. De talade väldiga ord, det är sannt. Men å andra sidan, huru obetydlig är icke den person och obetydligt det ord, som kan bringa tvifvel och otro öfver en lifstid, öfver en generation. "Ett barns hand kan lossa skeppet ifrån stranden, som icke många starka män kunna föra dit tillbaka." Men på skeppet verka främmande krafter, våg och vind. Nå väl, då måtte också främmande krafter verka inom det andiga, för och emot. Hvilka äro de?

Samma förhållande se vi inom sjukdomsverlden. Inom det somatiska verka palpabla ämnen: yttre inflytelser, mekaniska och fysiska, gifter, effluvier, etc. Inom själens gebiet är det ordet, tanken, en åtbörd, en blick. Inom det andiga behöfves icke ens så mycket: ett vemod, en oro, en ångest, som man icke sjelf vet, hvadan den kommer eller hvart den går. — Jemför nu detta med hvartannat och säg sedan, att ande, själ och kropp icke är olika delar, som tillhöra hvar sin sfer, om än med hvarannan förenade, som lyda olika lagar, om än med hvarannan analoga.

BODLEIANA BIBLIOTHECA

---

§ 140. *Analogier.*

Hela vårt verldssystem utgör ett sammanhängande helt, som lyder en och samma lag för sin utveckling och fortgång, och det i alla dess delar ifrån det största in i det minsta. Mången gång tro vi oss visserligen se undantag ifrån denna lag, men ett längre och noggrannare iakttagande har lärt oss, att sådana anomalier äro konstanta, och att det således är vi, som icke känna lagen i dess fulla utsträckning och tillämpning,' och icke

fenomenen, som afvika ifrån lag. I den mån vår synkrets vidgar sig, och vi få flera och flera fall af samma slag, märka vi också detta tydligt. Härpå hvilar möjligheten för oss, att af en mängd kända fenomener kunna sluta oss till ett eller flera okända, då dels å ena sidan dessa måste lyda denna samma lag, dels å andra vårt eget förnuft, om det eljest verkar med full reda och harmoni, äfven måste följa den. Detta har också visat sig i hela menskligbetens utvecklingshistoria. Ganska ofta har det varit analogien, som gifvit upptäckten, långt innan denna blef faktiskt gjord. Det var af analogien Columbus leddes att söka den nya verldsdelen. Det var af analogien Leverrier förklarade, att planeten Neptunus måste finnas, långt innan något teleskop upptäckt den. Det är af analogien, man kan ana tillvaron af djur- och vextformer, innan någon ännu funnit dem.

Hvad som gäller för verlden i stort — universum, det gäller för verlden i smått — menniskan. Dess somatiska funktioner och rörelser bero på inrättningar och lagar, visserligen vitala, men helt och hållet analoga med de fysiska. Det logiska tänkandet är också ett med det matematiska, hvilket utgör universi logik. Således kan man äfven här begagna analogien som ett hjelpmedel att ifrån kända kommensurabla fenomener sluta sig till de mindre kända inkommensurabla.

Men hvad visshet innebär ett sådant slutande efter analogi? Kan man med någon tillförlitlighet förtro sig till ett sådant, och hvilka försigtighetsmått har man dervid att iakttaga? En hvar, som begagnar mikroskop, vet för hvilka irringar man är utsatt genom glasens mindre noggranna slipning eller ojemna strålbrytning, genom subjektiva villelser, etc.; men en hvar lärer sig också,

att mer och mer vara på sin vakt emot sådana. Ifrån kemiens deglar utgår resultatet ingalunda säkrare; det visar "återstoden" vid våra analyser. Och inom matematiken, det vissaste af det vissa, huru är det der? I årtusenden hafva vi beräknat himlakropparnes storlek och distans på matematisk grund, och ännu tåler den beräkningen sin reduktion, och har icke så länge sedan undergått en sådan. Och så skall det blifva alltid och i allt, — hvarföre? Ty menniskan är icke fullkomlig i sina beräkningar, mer än i andra sina åtgöranden. All vår beräkning är approximativ. Det är en quadratura circuli, hvilken vi under en lefnads sträfvan kunna genom in- och omskrifna månghörningar komma allt närmare, utan att någonsin nå den. Och detta gäller till och med om de ting, vi hafva under ögon och hand. Men under allt detta lärer väl ingen neka astronomien magt att bestämma solens och planeternas förändringar, fysiken snart nog deras beståndsdelar, kemien att upplösa och ombilda naturämnena, etc. Må vi blott göra klart för oss hvad vi kunna, och under hvilka vilkor vi kunna det.

Till det vi kunna hörer, såsom vi ofvanföre nämnt, möjligheten att efter analogien sluta till ting inom en krets, hvars lagar vi känna, och hvaraf vi känna ett tillräckligt antal gifna fenomener; men detta är också första vilkoret, ty utom kännedomen af en större mängd och allmänt giltiga fenomener kunna vi icke veta, om vi icke råkat in i en exceptionel serie, hvilken lyder under en partiel biparagraf af en annan mera allmän lag, hvilken vi förbise. Dernäst måste vi vara förberedda på irringar och söka lagen för dessa och deras undvikande, ty äfven irringen är ett naturligt fenomen och ly-

der lagar. För att undvika dessa irringar är äfven en nödvändig regel, att icke taga mera än hvad som bjuder sig sjelfmant, icke jägta efter jemförelser, ty just i detaljer irrar man sig lättare, än i hufvudsak, emedan deras förhållanden äro mindre kända.

Måtte vi här kunna göra rätt klart begreppet lag i dess rena otillämpade mening, skiljdt ifrån dess framträdande inom fenomenverlden, der det modifieras genom en mängd andra förhållanden. Lag i naturvetenskaplig mening är den inre nödvändighetsnormen för fenomenet. Ett exempel kan bäst belysa detta och föregående. Om en skeppsbyggmästare uppgör en ritning till ett fartyg och bygger efter den, så är han vid ritningen, såväl som vid byggandet, bunden af samma lag: lagen för dimension och rigtning. Men i utförandet beror han på materielen, med hvilken han verkar, och på hvilken han verkar. Huru olika är icke strecket på papperet emot timret eller plåten, stiftet emot yxan, o. s. v., och dock är det ena arbetet ett troget återtagande af det andra. Må då icke heller någon påstå, att jag vill göra själen till en materia, identisk med kroppen. Jag säger blott, att själen i sina immateriella förhållanden lyder under samma högre lag, som kroppen i sina materiella. Men för båda finnas sedan en mängd olika underordnade lagar, beroende på deras särskilda art, liksom i nyssnämnda liknelse arten af papperet, tuschen, färgen beror på helt andra förhållanden, än arten af virket och naglarne. Ande, själ och kropp äro till fenomenerna hvarandra helt och hållet olika och hafva i det afseendet intet gemensamt; men de äro icke med hvarandra oförenliga; fenomenerna kunna jemföras, ty de lyda under en gemensam, det hela genomgående lag, hvilken

modifieras, men icke upphäfves af de inom hvardera rådande olika förhållandena.

---

§ 141. *Fortsättning. Tillämpning.*

Nu frågas: hvilka analogier kunna vi leda oss till hos menniskan, ifrån den oss kända delen kroppen, i afseende på de öfriga?

Hvad anden angår, antyda alla dess fenomener, att den i sig är en och odelbar; den framträder i trenne yttringar: tro, hopp och kärlek, emotsvarande det sanna, sköna och goda i den yttre verlden. Men hela dess sfer är så olika med denna materiella verld och dess fenomener, att vi icke tilltro oss, att ifrån dessa göra några slutsatser till den förra.

Själen deremot framställer en öfvergångssfer emellan ande och kropp. Den menskliga uppkom ju igenom föreningen af anden och kroppen, ty "så vardt menniskan till en lefvande själ". Här måste således finnas jemförelsepunkter med både ande och kropp. Vi skola hålla oss något vid dessa; men på samma gång vi säga, att fenomenerna äro jemförliga, må vi dock ihågkomma att deras substrat icke är det, och att vi således icke få förblanda dettas art och verkningssätt med sättet för framträdandet.

Hvad vi först se, är att själen liksom kroppen eger trenne systemer af egenskaper, grupperande sig i afsigt att upptaga, ut- eller inifrån, att inverka på — motverka — detta utom eller inom, och att kombinera. Dessa systemer kalla vi hos själen förmågor. Vi se hos dem en analogi i verkningssätt med kroppens organsyste-

mer. Receptivitetsförmågan visar ett behof att tillegna sig, sjukligt öfvergående i ett för mycket eller för litet; den visar ett förarbetande af hvad den emottagit, med aberrationer, emotsvarande dem, som förekomma inom kroppens vegetativa system. Begärförmågan visar behof af verksamhet med samma öfvermått eller brist af kraft, samma aberrationer i gruppering och utförande, som vi finna inom kroppens muskelsystem. Intelligensen emotsvarar det centrala nervsystemet, och det mången gång så adäquat, att man är i tvekan, om fenomenet bör tillräknas kroppen eller själen. — Att fullfölja detta i detalj behöfva vi icke här. Det är just hvad vi gjort i det föregående. Men vi anmärka, att det icke heller låter fullfölja sig in i de minsta detaljer. Dels är här kroppens och själens olika beskaffenhet att märka. Dels hafva vi nyss nämnt, att själen äfven står i relation till och analogi med anden. Många af dess fenomener måste således härledas ifrån denna likhet, många förändringar ifrån dess inflytande. Må vi derföre sjelfve aldrig bilda oss några analogier, förr än vi ega fenomenerna dertill gifna, och i allmänhet använda detta deduktionssätt mera att förklara och förtydliga, än att bilda satser och bevisa.

Detta i naturvetenskaperna hittills ganska vanliga sätt att gå tillväga innebär icke något hvarken nytt eller ofilosofiskt. Då hade icke våra största filosofiska skolor å ena sidan antagit, att det är själen som utbildar kring sig sin yttre kropp, å den andra, att själen endast utgör den inre finare organiserade delen af denna kropp. Häraf synes ju också, att sjelfva saken innebär en så stor grad af sanning, att icke blott den som utgår ifrån naturfilosofisk synpunkt, utan äfven de, som hålla sig vid

metafysiska spekulationer måste erkänna den, — öppet eller underförstådt i sjelfva deduktionen. Detta hafva vi upptagit här egentligen för att visa, att hvad vi i det förra yttrat om själens sjukdomar, o. d., icke är något hvarken orimligt eller påhittadt, utan både hvilande på faktisk grund och en nödvändig konsequens af föregående filosofiska systemer.

---

§ 142. *Konklusion.*

Hvartill tjenar allt detta — cui bono? — var den fråga, hvarje vetenskapsman i fordna dagar sökte lösa på första sidorna af sitt kompendium. Vi hafva gömt den till de sista. Hvartill tjenar att så sönderslita hvarje själens fiber? Hvad betyder det, om vi på det ena sättet eller andra benämna, bestämma och gruppera dess abnormiteter.

Vår tid utmärker sig för en tendens till noggrannare undersökning af formerna och deras fenomener. Inom det somatiska gebietet drifves den med stor ifver. Och endast på en sådan grund kan en vetenskaplig behandling byggas, en ordentlig hygien uppgöras. Så äfven inom själens gebiet. Der finnes äfven en therapi, äfven en hygien. Låtom oss söka rationella grunder för dessa.

Åt de somatiska fenomenerna, såväl i det friska som sjuka tillståndet, skänka vi nog uppmärksamhet; till och med i de psykiska sjukdomarne vill man ofta endast afse deras somatiska orsaker och fenomener. Åt anden hafva

vi inrymt ett stort — om än tillbörligt — rum både i våra lärobyggnader och våra omsorger. Och icke kan man säga att själen varit utesluten från dessa omsorger: derom vittna våra förbättrade undervisningsanstalter, sinnessjukhus, o. m. d. Men för att handla med kraft måste man bestämma sina gränser och sitt mål. Och detta är väl hvad som ännu fattas i afseende på själen. Må då äfven den få sin rätt, att hela vår ande och själ och kropp må ostraffligen bevaras.

